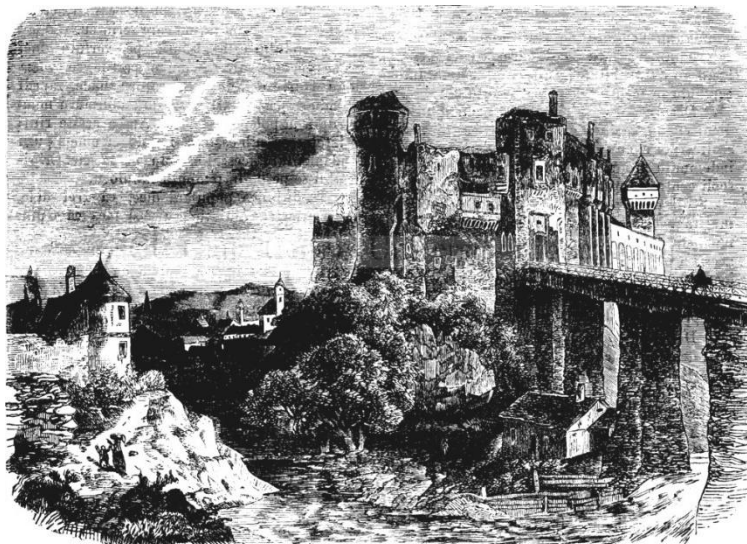


ion drăgușanul



Cetatea Unedorei. (Vedi. pag. 138.)

povestea așezărilor transilvane

H

Cluj-Napoca, 2025

Coperțile și ilustrațiile interioare:

Imagini din „*Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*”, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, „*National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d’Hongrie, de Croatie, d’Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker”.

Familia, nr. 12 din decembrie 1866

MOTO:

Istoria înseamnă îndreptățire la naștere.

(Ion Drăgușanul).

„Totdeauna am considerat istoria ca ocupațiunea ce convine, nu absolut, dar mai bine timpul nostru!”.

(Thiers, apud *Gazeta Transilvaniei*,
Anul LVIII, nr. 167, Brașov 1895, p. 2)

Se dedică volumul acesta, al VII-le (H) nepotei mele

Carina-Ioana IGNAT,

căreia îi datorez, în urma unei lungi și
surprinzătoare discuții, moto-ul personal.

HĂDĂRENI

(Hădărău, magh. Hadrév, Aranyoshadrév, județul Mureș)

1848: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înțelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimiși la **Grindenii**, ca Nuț Hada, Dănilă Cărnărașan și Vasilică Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimiși mesageri și la **Luncani**, și în celelalte sate. De remarcat, deci, organizarea minuțioasă a confruntării, având în vedere că „agenții de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublați de cei ai satelor veci-ne. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roșului din **Gligo-rești** și Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădărenii**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligorești** a trimis și el vorbă celor din **Hădărenii**, pentru a merge să opună rezistență la Luna. A doua zi, în 12 septembrie, Toader Chiș și Ștefan Pavel din **Chețanii** au plecat la **Hădărenii**, după întăriri suplimentare. / Merită relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de țărani din satele vecine veneau încolona-te, înarmate și disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de țărani, probabil vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8

sate: **Luna, Luncani, Gligorești, Grindeni, Gura Arieșului, Hădăreni, Chețani** și **Urca**, înarmați cu tradiționalele unelte ce puteau fi folosite și ca arme, bine pregătiți psihologic, cu moralul ridicat, dispuși în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi puneau totuși în inferioritate și s-a și dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă... / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari și 1 țigan); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Chețani**, 2; **Gligorești**, 1. Se poate bănui micșorarea intenționată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea țăranilor adunați, și din rândul cărora ne-am fi așteptat să fie cele mai multe victime, totuși, ziaristul indică doar 3 morți... / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8 sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000 florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru acești oameni sărmani. Amintește că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Chețani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-și plătească așa-zisele restanțe ale unor robote iobăgești... / Un rol important l-au jucat și juzii sătești, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaș din **Gligorești**, Dumitru Lungu din **Chețani** și Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acționând des-chis, apar mereu în fruntea sătenilor... / Am depistat și un „grad“ distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”, pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, și Sand Fetița din

Luna; Ștefan Neamțu din **Luncani** și Grigore Cismaș din Gligorești. / Între conducătorii de cete, pot fi identificați următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuț Hada, Vasilică Fetița, Nuț Tulai și văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, și ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toți din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuți în luptă și Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Șerban din **Chețani**, căzut în luptă, același pe care l-am menționat a fi fost dus în lanțuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieșului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** și Simion Călușer din **Grindeni**, dispărut și el din sat, pe timpul cercetărilor. / Și-au mai adus contribuția la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suci, Ioan Mărginen, Vasile Rusu, Pascu Hidișan, Todosia Barta și Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împușcat de „echipele de vânători” din **Luncani**; Ion Câmpian al Roșului din **Gligorești**, Ion Pop din **Gura Arieșului**, dispărut din localitate, Ioan Lungu din **Chețani**, Ioan și Petru Pop din Urca”¹.

1934: „Din Hădăreni, județul Turda. În zilele de 26, 27 și 28 octombrie 1934, comuna noastră a îmbrăcat haină de sărbătoare, pentru înălțătoarele misiuni ce s-au ținut în acele zile. Încă din ziua de joi, 25 octombrie, vedeai fețe îmbujorate de veselie pentru marile zile ce urmau să se abată, în curând, asupra lor. Seara, glasul clopotelor sunau parcă mai dulce ca alte dăți, că sunau în amurgul

¹ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

serii, dând da veste la tot suflatul că pentru ei încep marile și pioasele zile de reculegere sufletească. S-au făcut rugăciuni pentru indulgențele plenare, iar la urmă, părintele misionar Dumitru Neda, profesor la Aca-demia de teologie din Blaj, a arătat însemnătatea acestor zile de reculegere sufletească. / Ziua de 26 octombrie (Sf. Dumitru) a fost o zi pentru reculegere, o zi de meditare asupra vieții. S-a oficiat liturghia, de către părintele misionar, ajutat de către onorații Gh. Grecu din **Chețani** și Octavian Gherman, preotul local. După masă, s-au făcut mărturisirile, de către preoții mai sus amintiți și de către părinții Anca P. din **Grindeni**, I. Ilian din **Luncani**, Ilie Hirian din **Gligorești**. S-au făcut mărturisiri până târziu în noapte. Sâmbătă, în 27 octombrie, s-au cuminecat o mulțime mare de credincioși. Tot restul zilei s-a folosit pentru curățirea sufletească. / În fiecare zi s-au făcut rugăciuni pentru indulgențele plenare, Biserica era ticsită de lume, care venea să asculte predicile așa de frumoase ale părintelui misionar. / În ultima zi de misiuni. 28 octombrie, duminică, s-au oficiat două liturghii. Prima, la ora 7, dimineața, la care s-au suminecat toți copiii de școală. La ora 9, s-a început liturghia cea mare. Mulțime multă de oameni. Preoții mărturiseau neîntrerupt. Liturghia a fost oficiată de părinții Gheorghe Grecu, Octavian Gherman și Anca. A predicat părintele misionar despre bunătatea dumnezeiască, arătând, prin pilde vii, ce bun e Dumnezeu cu oamenii. În această zi, s-au cuminecat sute de credincioși. Slujba s-a terminat abia la ora 2, după-masă. / La ora 4, s-a făcut vecernia. A predicat părintele misionar despre Mama Domnului Hristos. A fost ultima predică, cea mai duioasă, în care părintele misionar arată mulțimea mare de bunătăți a Preacuratei Fecioare Maria, care le face

cu noi, oamenii. Încheie îndemnând pe credincioși la rugăciune și la cercetarea bisericii, singura mântuitoare în greutățile și necazurile din această lume. / La urmă, părintele local Octavian Gherman, mulțumește părintelui misionar, în numele său și al credincioșilor, pentru alesele, creștineștile și mângâietoarele predici, cer-șindu-i de la Dumnezeu sănătate și putere de muncă, pentru a putea împrăștia cât mai departe cuvântul dum-nezeiesc. / Părintele misionar a părăsit comuna, lăsând în sufletele tuturoră amintirea unor clipe ce nu se vor uita nicicând. / **Învățătorul Coriolan**².

1944: „Ajutor la gazetă am primit de la următorii abonați: Părintele Deac Iuliu, **Hădăreni**, lei 150, / Deac Gheorghe, din **Hădăreni**, lei 100, / **Bucur Ilie**, din **Hădăreni**, lei 100”³.

1946: „**Sfințirea bisericii din Ațintiș.** În ziua de 28 și 29 septembrie 1946, s-a făcut sfințirea bisericii din Ațintiș, județul Turda, de către Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei din Blaj. / În ziua de sâmbătă, 28 septembrie, Excelența Sa Dr. Frențiu a sosit în **Luduș**, cu trenul de la ora 11, fiind însoțit, de la **Blaj**, de părinții Gheorghe Dănilă și Augustin Folea, canonici, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, și părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Grigore Sălăgeanu, administratorul Internatului Școlii Normale. / În gara **Luduș**, Înalțul Ierarh a fost întâmpinat de dl Dr. Iuliu Popa, subprefectul județului **Turda**, de părintele Octavian Rusu, paroh în **Gheja**, și părintele Nașcu Bogdan din parohia **Luduș** II. La intrarea în comuna Luduș, a fost întâmpinat de întreagă populația, în

² *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 45, Blaj 1934, p. 6

³ *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 12, Blaj 1944, p. 7

frunte cu dl Dr. A. Groza, prim-pretor, apoi primarul comunei, părintele Romul Popa, protopopul român ortodox, părintele preot romano-catolic, părintele preot reformat și reprezentanții comunității izraelite. / În fața bisericii greco-catolice, renovată după multe lovituri, ce le-a suferit în războiul din 1944, primirea o face părintele Ioan Olteanu, protopopul **Ludușului**, dl avocat Dr. Ioan Pin-tea, prim-curatorul parohiei, și doamna Hortenzia Rusu, prezidenta Reuniunii „Sfânta Maria”, iar domnișoara Angele Rusu prezintă un buchet de flori, în numele tinerețului. / Intrând în biserică, se slujește Litia și se fac rugăciuni pentru pomenirea eroilor care dorm somnul de veci pe teritoriul parohiei, căzuți în 1944, în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord. Cântă frumos corul bisericii greco-catolice, condus de dl inspector școlar Ioan Hirian. / La orele 15 și jumătate, Înaltul Ierarh pleacă la **Ațintiș**. La intrarea în sat, e cea dintâi poartă de triumf. Aici e primit de autoritățile comunale. Apoi Exce-lența Sa intră în comună, într-un car frumos împodobit, tras de 6 boi. La a doua poartă de triumf din comună, îl salută preotul ortodox și directorul școlii, cu elevii. În fața bisericii așteaptă toți credincioșii, în frunte cu preotul lor, părintele Iacob Bucur, care binevențează pe înaltul Arhie-reu. / Intrând în biserică, se începe slujba Vecerniei și partea întâi a actului sfințirii. Biserica a fost zidită din jertfa credincioșilor, în anul 1930, sub păstoriarea părin-telui Gheorghe Nicoară, care se află acum în parohia **Mihalț**. Sub actualul preot, părintele Iacob Bucur, în timpul războiului, s-a făcut împodobirea bisericii, fiind frumos zugrăvită de un pictor din **Târgu-Mureș** și pre-văzută cu un splendid iconostas, executat de dl Aurel Pop, profesor în Târgu-Mureș. / La slujba Vecerniei, Înaltul Ar-hiereu e înconjurat de părinții

canonici Gheorghe Dănilă și Augustin Folea, și de preoții Nașcu Bogdan din Luduș, Alex. Caianu din **Cipăieni** și Ionel Coman din **Iclăuzel**. Ca diaconi slujesc părinții N. Florea și A. Rusu. / Preoții din tract ascultă mărturisirea credincioșilor.

A doua zi, duminică, în 29 septembrie, la orele 9, începe actul consacrării, cu așezarea sfintelor moaște, apoi sfânta liturghie arhierescă. Excelența Sa Dr. V. Tr. Frențiu ține predică în curtea bisericii. Servesc, pe lângă preoții însoțitori de la Blaj, protopopul districtual I. Ol-teanu, părinții G. Grecu din **Chetani**, Oct. Rusu din **Ghe-ja** și Iuliu Deac din **Hădăreni**. Cântările le execută frumos părinții Ioan Florea și Grigore Sălăgeanu din **Blaj**, iar răspunsurile liturgice, corul parohial în patru voci al credincioșilor din **Ațintiș**, instruit de dl Pinte, învățător, un fiu al comunei. / La sfânta liturghie s-au împărtășit mulți credincioși din Ațintiș și din satele învecinate. / La orele 12, au avut loc recepții în localul școlii primare. S-au prezentat autoritățile administrative, preoțimea orto-doxă, curatorul bisericii, reuniunea femeilor și preoțimea tractuală. Apoi a urmat masa comună”⁴.

1949: „Meseșan Aurel, născut la 31 martie 1908, în **Hădăreni**, Mureș, paroh la Cicău, Alba și în Rădeni, a fost condamnat de Tribunalul Militar Cluj, în 1949 (sen-tința 962) la trei ani închisoare pentru „uneltire”. După eliberare a slujit în parohia Podeni, Cluj”⁵.

⁴ *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 41, Bblaj 1946, p. 3

⁵ *Revista Teologică*, Anul XV, nr. 2, Sibiu 2005, p. 76

HĂGHIG

(Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh,
azi **Hăghig**, județul Covasna)

1359, iulie 27, Vișegrad: Regele Ludovic scrie tuturor secuilor din **Sepși** (Sebusy, azi **Sepsi**, scaun secuiesc) că i s-au plăns „Iacob, Petenye și Donch, fiii lui Myko, Dumitru și Blasiu, fiii lui Nicolae, Ladislau, fiul lui Dominic, și Ioan, fiul lui Ștefan, nobili de **Heghig**, că voi și, îndeosebi, Blasiu și Francisc, de asemenea Ioan și Iacob, fiii lui Petru, ați pus, cu de la voi putere și volnicie, să fie jefuite și arse moșiile acestora, numite **Heghig** (Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Co-vasna), **Sombor** (dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna), **Arpătac** (Arpataka, Aruapataka, Arwa-patak, azi **Araci**, județul Covasna) și **Gerebench** (Gre-bench, dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna) și fie despuiați lăsați goi și fără omenie copiii acestora, și că, înstăpânindu-vă în ele pentru voi, le țineți în mâinile voastre, spre paguba și vătămarea lor... și nu ați găsit cu cale să primiți scrisoarea noastră, ci ați disprețuit-o. / Drept aceea, vă poruncim cu strașnică poruncă regească ca să fiți

datori a părăsi și a înapoia în pace acestor nobili moșiile cotropite, jefuite și arse de voi”⁶.

1359, septembrie 17, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie regelui Ludovic că trimișii la secuii din Sepși au raportat că secuii „au răspuns astfel: că ei nu dau înapoi, în nici un chip, sus-zisele moșii **Heghig** (Hy-duegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covas-na), **Sombor** (dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna), **Arpătac** (Arpataka, Aruapataka, Arwapatak, azi **Araci**, județul Covasna) și **Gerebench** (Grebench, dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna) acelor nobili de Heghig, că nu vor să lase nici un jugăr de pământ din ele, și că nici nu vor îngădui ca Blasiu, Francisc, Ioan și Iacob să meargă în fața maiestății voastre, spre a sta față cu zișii nobili de Heghig, în privința faptelor lor, ci că-i vor apăra și scăpa pe dânsii împotriva tuturor, cu trupurile și bunurile lor înseși”⁷.

1360, octombrie 13, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Benedict, fiul lui Ioan, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covasna), că niște locuri de curte, pe care fuseseră ridicate case de piatră, de asemenea trei mori, una pe râul Bârsa și două pe râul Timișul, fiecare umblând cu câte o piatră de moară, precum și heleșteele, pământurile de arătură și fânețele răposatului Nicolae, fiul lui Pavel, fost jude al orașului **Brașov**, adică bunicul său după mamă, aflătoare în acel oraș Brașov și între hotarele și marginile

⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 394, pp. 401, 402

⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 406, pp. 413, 414

acelui oraș, au ajuns pe mâini străine și ar avea nevoie de a fi redobândite și trecute în stăpânirea lui. Drept aceea, trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru, Nicolae sau Blasiu ori Andrei, fiii lui Pavel de **Feleag** (Felek, județul Mureș), sau Laurențiu, fiul lui Mykou de Hăghig, ori Ladislau, fiul lui Dominic, tot de Hăghig, sau Ioan de **Arpătac** (Arpataka, Aruapataka, Arwapatak, azi **Araci**, județul Covasna) sau, în lipsa acestora, Nicolae, fiul lui Alexandru de **Șard** (Saard, azi **Șoard**, județul Mureș), mergând la zisele locuri și chemând, în chip legiuit, pe toți vecinii și megieșii lor, să le ia îndărăt ca bunuri ale lui Benedict, fiul lui Ioan și, odată luate, despărțindu-le de drepturile altora, să-l pună pe Benedict în stăpânirea lor, dacă nu se va împotrivi nimeni. Iar pe împotrivitori, dacă vor fi unii, să-i cheme înaintea noastră la un soroc potrivit”⁸.

1360, noiembrie 26, Sântimbru: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în vinerea de după sărbătoarea Tuturor Sfinților (6 noiembrie) „omul nostru, Ladislau, fiul lui Alexandru de **Șard** (Saard, azi **Șoard**, județul Mureș) sau Blasiu ori Andrei, fiul lui Pavel de **Feleag** (Felek, județul Mureș), sau Nicolae, fratele lor, ori Ladislau, fiul lui Dominic de **Hă-ghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covasna), ori, în lipsa acestora, Matei de **Chen-dul de Sus** (Chendu Mic, Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, județul Mureș), să se ducă, împreună cu omul vostru de mărturie, la pământul așezat între râurile Turia și Casinul, în fața cetății **Balwanus** (cetate lângă Turin, județul Covasna), să-l împartă în cinci părți drepte și

⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 522, pp. 543, 544

deopotrivă, dintre care trei părți să le încredințeze fii-lor lui Alexandru...

Venind înaintea noastră Benedict zis Orrus de Heghig, în numele lui Ladislau, fiul lui Ștefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, județul Covasna) a făcut întâmpinare că, la împărțirea în cinci părți, Ștefan, fiul lui Apour, și Ștefan, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zarazpatak, județul Covasna) au oprit împărțirea, și au fost chemați în fața noastră”⁹.

1361, septembrie 22, Brașov: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Tyl, fiul lui Petru, fiul lui Detric de **Prejmer** (Pras-mar, județul Brașov) că o moșie a sa, numită **Teliu** (My-kofolua, județul Brașov) sau, cu alt nume, **Satul lui Leel** (Leelfalva), aflătoare în comitatul Brașov, este a lui după toată rânduiala dreptății, pe care o ține pe nedrept cotropită și că e nevoie să se facă luarea ei din nou în stăpânire de către acesta. Drept care cerem să trimiteți pe omul vostru, în fața căruia omul nostru Petenye, fiul lui Mykow de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covasna) sau Ladislau, fiul lui Ștefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, județul Covasna) ori Petru, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zarazpatak, județul Covasna) sau Ioan, fiul lui Ștefan de **Araci** (Arpatac, Arpataka, Aruapastaka, azi **Araci**, județul Covasna) să i-o dea acelui Tyl”¹⁰.

1366, mai 9, Turda: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Iacob și

⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 538, pp. 577-581

¹⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 58, pp. 41, 42

Dumitru, fiii lui Nicolae, nobili de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covas-na), nepoții răposatului Benchench, în numele lor și al celorlalți nepoți ai acelui Benchench, rudele lor... împotriva tuturor secuilor din scaunul Sepsi, anume pentru faptul că zișii noștri secui, cu o cutezătoare îndrăzneală, netemându-se să calce calea dreptății, printre alte rele ce le-au pricinuit lor, au cotropit, de câțva timp, cu silnicie, niște moșii ale lor, numite **Sombor** (dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna) și **Gerebench** (Grebench, dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna), pre-cum și cetatea Solyumkw, aflătoare pe acea moșie Som-bor, scoțându-i cu totul pe ei din acele moșii, și le-au ținut și le țin de multă vreme cotropite pe nedrept... / Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteți omul vostru potri-vit și vrednic de crezare, în fața căruia, omul nostru, Ioan de **Șilea** (**Syle**, județul Alba) sau Ștefan de **Deag** (Deeg, județul Mureș) ori Mihail de **Bord** (Bardhaza, județul Mureș), în lipsa celorlalți, mergând la sus-pomenitele mo-șii Sombor și Gerebench, și fiind de față vecinii și me-gieșii lor, să dea pomeniților Iacob, Dumitru și celorlalți nepoti ai lui Benchench acele moșii, împreună cu toate foloasele lor și cu cele ce țin de folosințele lor, precum și cu sus-zisa cetate, potrivit mersului semnelor vechi de hotar, ca să le stăpânească pe veci ”¹¹.

1366, mai 9, Turda: Regele Ludovic dă de știre capîtlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea de la Turda, „am dat înapoi si am lăsat credincioșilor noș-tri nobili, magistrului Iacob și lui Dumitru, fiii lui Nicolae de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi

¹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 43, pp. 60, 61

Hăghig, județul Covasna), sesiile lor, pe care se știe că le au, în temeiul dreptului de moștenire, după obiceiul secuilor, în **Olteni** (Olțemir, Olthcemen, Oltzemen, Olthzemeny, județul Covasna) și **Malnaș** (Malnas, județul Covasna), împreună cu toate pământurile lucrate și nelucrate... pe care le-am luat de la secuii noștri din scaunul Sepși, adică cei care le cotropiseră prin silnicie”¹².

1366, mai 24, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea poruncii de către trimișii care „s-au dus la moșiile numite **Olteni** (Olțemir, Olthcemen, Oltzemen, Olthzemeny, județul Covasna) și **Malnaș** (Malnas, județul Covasna) și au dat în stăpânire acelorași Iacob și Dumitru sesiile pe care magistrul Iacob și Dumitru, fiii lui Nicolae de **Hă-g hig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covasna), se știe că le au în acele moșii, împreună cu toate folosințele lor”¹³.

1585: „Mikó Ferenc, Hidvégi. S-a născut în 1585, în comuna **Hăghig**, județul Covasna; a murit în 21 martie 1636, în satul **Bața**, comuna Petru Rareș, județul Bistrița-Năsăud. Carieră administrativă și diplomatică. Cronicar. Prezintă evenimente din istoria Transilvaniei, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Un mare interes pentru istoriografia română reprezintă știrile cuprinse în cronică, referitoare la Mihai Viteazul, Radu

¹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 44, pp. 62, 63

¹³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 66, pp. 129, 130

Șerban și relațiile politice dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania”¹⁴.

1651; „Hidvégi, Nemes János. Născut la începutul secolului al XVII-lea, mort în 19 aprilie 1688. Originar dintr-o familie de nobili transilvăneni de la **Hăghig**, din zona Trei Scaune. A jucat un rol însemnat în viața politică a Transilvaniei. / Însemnările lui zilnice au o valoare deosebită, cuprinzând informații prețioase privind istoria Transilvaniei, între 1651 și 1686. Hidvégi descrie, printre altele, expediția din 1655, întreprinsă de Gheorghe Rákóczi al II-lea împotriva seimenilor răsculați, călătoriile lui la Constantinopol, prin Țara Românească etc.”¹⁵.

1688, Luigi Ferdinando Marsigli: „Marsigli s-a conformat ordinului primit și s-a îndreptat spre Brașov. A înaintat până în apropierea Oltului, unde a prins un predicator, ce i-a destăinuit că, într-un sat din apropiere, poposeau vreo cincizeci de răzvrățiți ai lui Thököly. Aceștia au fost atacați, puși pe fugă sau capturați. Cu acest prilej, a fost eliberat un oarecare Ticher, sergent major din regimentul generalului Rabutin, care a comunicat lui Marsigli că, în apropierea aceluși loc, în spatele unui deal, își așezase Tkököly tabăra, unde se aflau și munteni, „moldoveni și tătari”. După ce a studiat poziția adversarilor, Marsigli s-a înapoiat în tabăra imperialilor, aducând la cunoștință prințului de Baden posibilitatea de a-l înfrânge sau alunga pe Thököly din Transilvania. Comandantul a fost de acord cu planul lui Marsigli și i-a întărit trupele cu 500 de husari, cu care acesta se pune în

¹⁴ Ștefănescu, Ștefan, *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1978, p. 220

¹⁵ Ștefănescu, Ștefan, *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1978, p. 171

urmărirea lui Thököly, ce și-a părăsit în grabă tabăra, retrăgându-se peste Olt, pe podul de la **Haghig** (Hăghig, județul Covasna). Regimentul lui Marsigli cucerește podul și palanca din apropiere.

Apoi, după ce a trecut de miezul nopții, principele mi-a dat ordin să urmăresc inamicul, cu oamenii mei, germani și maghiari, fără să mă mai angajez în nici o altă acțiune; trebuia numai să-l acopăr și să-i trimit informații. / Astfel, urmărind fuga lui Thököly, am ajuns la un deal, din fața pasului Buzău, care pătrunde, printre munți, în Țara Românească, și, acolo, văzând focuri și auzind zgomot de marș, am înțeles că inamicul își căuta scăparea în munți. / După ce am trimis informația aceasta înălțimii sale, principele a stat mult la îndoială; dar, pornind, cu un ceas înainte de a se lumina de ziuă, s-a îndreptat spre locul unde mă aflu. Ducându-mă în întimpinarea sa și asigurându-l că nu mai erau inamici în câmpie și că toți fugiseră prin trecătoare, la adăpostul întunericului nopții, a detașat o mie de călăreți mai odihniți decât ai mei, pentru a le urmări ariergarda; dar era prea târziu pentru a ajunge din urmă pe cei care o luaseră bine la fugă. În felul acesta, acea Transilvanie, pe care voia să o lase în păra-sire, cu cetățile dărmate, s-a văzut eliberată de inamici”¹⁶.

¹⁶ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VIII, București 1983, p. 54

HĂLMĂGEL

(Holmad, Hălmagiu, azi **Hălmăgel**, județul Arad)

1359, decembrie 30, Alba Iulia: Regele Ludovic poruncește capitolului bisericii de Alba Transilvaniei să trimită, spre mărturie, omul vrednic de crezare, în fața căruia „omul nostru Alexandru sau Gyurke sau, în lipsa acestora, Erna, să cheme înaintea noastră, la sorocul cu-venit, pe Bybarch, **voievodul românilor** din **Hălmagiu** (Holmad, județul Arad), ca să stea față cu văduva lui Renan românul, băieș din **Zlatna** (Zalatha, județul Alba)”¹⁷.

1446: „Capitulul din Alba Iulia introduce pe Ioan Corvinul și pe fiii săi, Ladislau și Matei, în posesiunea cetății **Șiria** și a celor șapte districte românești, care atârnavau de ea, și pe teritoriul cărora se aflau 110 sate. Noul stăpân al ținutului scrie voievodului Moga din **Hălmagiu**, să dea voie unui oarecare Simion din Sibiu să spele și să culeagă aurul din **Baia de Criș**”¹⁸.

1451: „În diploma cu data de 1451, din Timișoara, Ioan Corvinul confirmă pe voievodul Moga din **Hălmagiu** în drepturile sale de conducător al românilor din te-

¹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 439, pp. 452, 453

¹⁸ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, pp. 100, 101

ritoriile întinse peste localitățile: **Căpâlna, Hălmagiu și Băița**, pe care le-a stăpânit și până atunci, împreună cu fiii săi Mihai și Sandrin, netulburat de nimeni. Teritoriul acestui voievodat nu se reducea numai la câteva localități, ci cuprindea peste 190 sate românești”¹⁹.

1551, Evlia Celebi: „Eialetul **Oradea** a fost cucerit în timpul domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (Mehmed al IV-lea a murit în 1687), locul să-i fie în rai, de către marele serdar Köse-Ali pașa și a fost transformat în eialet. Are un defterdar pentru dări, un intendent al condicilor și un chehaia de ceași și intendent de ceași, agale pentru zece odale (unitate militară echivalentă cu o companie) de ieniceri (oaste permanentă formată din elemente creștine islamizate), dizdar, un vizir, stăpân, un alaibei și ceribași. / Sangeacul de reședință a pașei este **Oradea**. Sangeacurile sunt următoarele: sangeacul **Sallonta**, sangeacul Debrețin, sangeacul **Hălmagiu** (localitate în Crișana, azi județul Arad), sangeacul **Sâniob** (județul Bihor; aici era și o cetate) și sangeacul **Pomezzeu** (județul Bihor). Aceste sangeacuri, fiind locuite în întregime de creștini, conducătorii lor sunt tot dintre ei, urmașii dinastiilor maghiare, care, încasând avuțiile eialetului, își trimit haraciurile emirilor lor. Acesta a devenit eialet, făcându-se acolo rânduiele minunate”²⁰.

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit în munții **Abrudului** fu dat în arendă la doi armeni, cu numele Martin Bosniac și Martin Patrubani, pe termen de 6 ani și cu prețul de 12.000 florini anual. Acești arendași

¹⁹ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 101

²⁰ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, pp. 329, 330

lacomi interziseră locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular și prin agenți de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi și amendau. Severitatea arendașilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paștelor din anul 1782, confiscă și o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de țară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** și **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră și ei băuturi spre vânzare. Dar arendașii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale și puști, împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – și scânteia o dete un servitor al arendașilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un țăran din **Zarand**, care-și așeza într-un sac lâna ce o cumpăraseră în târg. Dar țăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendașilor armeni, spărgându-i fundul și vărsându-i băutura.

Un alt țăran, cu numele Iacob Zahuț din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărișoara** și **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendașilor, cu înjurături și lovituri cu patul puștii, și dus la inspectorul domeniului, se întâlnește cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendași și, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulțime de țărani, care sar cu toții la butoaiile arendașilor, spărgându-le și vărsându-le toată băutura. / În fața acestei scene și a furiei mulțimii, cârciumarii și servitorii

arendașilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii își apărau un drept al lor și pentru care dânșii mai plăteau statului și o taxă de răs-cumpărare. Într-adevăr, 23 de primari și consilieri comu-nali sunt condamnați de judecata forului domenal din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane și, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alți 5, ca autori principali și sub motivul că au agitat poporul să trimită deputațiuni la Viena, sunt condamnați la moarte. Unul din aceștia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat și la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despică în 4 părți, iar bucățile să i se pună în țeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului”²¹.

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan: „Țăranii din județele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredin-țare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octom-brie,

²¹ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 147, 148

se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. La adunarea aceasta, Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunos-cut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, și de aici, înainte, servi-ciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceeași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fură dezarmați, bătuți și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineață, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și

maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criștior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oamenii săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei botezați. / Acum, țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apu-când fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curțile nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă înverșunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, româniiucid și execută 42 persoane, nobili și par-ticulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași de acasă și este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și foarte frumoasă, îmbrăcată în haine țărănești, la propu-nerea

preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică și trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin pă-duri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o lăasă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se bo-teze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiec-tul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului tran-silvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi năs-cut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea și populația un-gurească din **Baia de Criș**. Aici distrug mănăstirea că-lugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un iobag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinții săi, în **Abrud**, și pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre con-vingerea țăranilor, ea trebui să spună, în românește, ru-găciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia, Lunca, Luncoiul de Sus, Luncoiul de Jos, Ociu, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleșcuta, Țărmure, Tomești, Săliște** etc., așa

că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de nedreptățile seculare, suferite din partea ungu-rilor, deveniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ȣiganilor, ca să-i execute și înmormânteze. În general, aspectul revoluțiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răz bunare a trecutului. / Repede de tot, mișcarea revoluționară, începută în comitatul Zarandului, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabișca**, pe valea Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țăranii distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet, Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Ȣăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Ȣara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluției ajunseră la marginea orașului **Deva**, capitala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pen-tru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoa-rece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, vă-

zându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică rezistență, ajunseră în confuziune, căci nu se așteptau la focul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureșului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Bințiți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lipsiți cu totul de dreptul de apel și unii dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țaranului Alexandru Morariu din **Jibot**”²².

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țărani din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpi-tanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior**, **Brad**, **Ribița** etc.), se îndrepta, cu ar-mata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia și Cloșca, pe teri-toriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țărani întru-niți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la

²² Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religione ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineața, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zărandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cârpeniș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țaran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei

Șuluf, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țărani năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungarilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungar Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungarilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascunseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paie aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înceteze,

din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul și Ro-șia Montană**, se împărți în două: o parte din țăranii, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele româ-nești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpi-tani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** plecară și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauză că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperi-ale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armis-tițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele

Sibiului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țăranii români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bas-toane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țăranii cutreieră satele și dau iar semnalul răscoa-lei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asu-pra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cu-vântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșu-lui, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse

în mișcare, din toate părțile, către mun-ții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra, Ilia, Deva, Orăștie și Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de ase-menea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe în-cinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să stră-bată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna, Mogoș și Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău și Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arișului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și

Criștior sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țara-nilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cur-sul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibarțu, căpitanul țara-nilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bucium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țărănilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni,

furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Majestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**²³.

1880: „Cântări ungurești profane, în biserica românească. / O corespondență, cu data 20 august, lungă de 1 coală deasă, aduce la cunoștința publică niște scandaluri de țară, ce s-ar fi întâmplat în biserica greco-orientală românească de la **Hălmagiu**, în Zarand, în prezența și cu învoirea onoratului domn paroh și protopop Ioan Groza. Serbându-se, adică, în 6/18 august, ziua de schimbarea la față și, totodată, aniversarea de ani 50, a Majestății Sale monarhului nostru, când colo, la pricieasnă, în loc de a se cânta aceasta s-au doar uzitatul imn împărătesc, în limba națiunii și a bisericii românești, s-a cântat un imn profan maghiar, „Isten áld meg a magyar” („Doamne, binecuvântă pe maghiari”), de la poetul Kölcsei, iar imnul imperial nu s-a cântat deloc. / Cu atâta nu a

²³ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

fost de ajuns, ci, în august, pe care zi este pusă ziua lui Ștefan I, regele Ungariei, în aceeași biserică de la **Hăl-magiu**, sub pontificarea aceluiași protopop greco-oriental, ne pomenirăam că, în loc de priceasnă, se cântă o altă poezie maghiară profană și mai mult revoluționară, de la Vörösmártyi, „Hazádnak rendületlenül” („Neclintit, pentru țara ta”) etc.

Dl corespondent asigură că dl protopop fu întrebat serios pentru ce mai înmulțește și el sărbătorile, când, din mare nefericire, avem și așa prea peste măsură de multe, spre a sărăci și ruina cu ele pe popor, dumneasa însă a răspuns că serbează pe regele Ștefan din porunca consistorială, comunicată la clerul întreg prin circulara nr. 338 din 1878, întemeiată pe ordonanța ministerială nr. 203 a aceluiași an. Este însă prea bine cunoscut că acel firman al ministrului de culte a revoltat, în contra lui, nu numai pe calvini și luterani, peste tot, ci și pe cei mai mulți catolici întru atât, cât același ministru a trebuit să-și re-tragă ordonanța, înlocuind-o cu alta, ce poartă nr. 539, după aceea și consistoriul și-a retras circulara sa, prin alta, cu nr. 1071, prin urmare protopopul Groza nu trebuia să serbeze, pe 20/8 august și, cu atât mai puțin, să cânte în biserică poezii calvinești. / Sunt peste 50 de ani, de când guvernele care erau după timpuri, s-au încercat, de repe-tate ori, să introducă acea sărbătoare prin porunci de-ale lor, însă chiar maghiarii s-au opus din răspuțeri și s-au casat. Anume protestanții o resping cu energie, din prin-cipiu, zicând că confesiunea lor religioasă nu recunoaște nici un sfânt, nici în cer, nici pe pământ, și că cu atât mai puțin voiesc ei să știe de regele Ștefanu I cel Sfânt, pentru că el a introdus, ce e drept, mai multe legi germano-latine în țară, cu scop de a scoate pe maghiari din înfricoșata barbarie, în care

înotau, că însă el vărsase, în viața sa, foarte mult sânge, vinovat și nevinovat, chiar chris-tianismul l-a introdus mai mult numai cu puterea armelor și prin atrocități sălbatice; așadar, încheie calvinii, pe un rege, care a omorât, în viața sa, multe mii de oameni, nici chiar catolicii nu-l pot avea de sfânt”²⁴.

1881: „Publicațiune despre contribuiriile incurse la comitetul beiușan în favoarea gimnaziului greco-catolic român de Beiuș: / Ioan Groza, protopop în **Hălmagiu**, 4 florini. / Nicolau Joldea, învățător **Hălmagiu**, de la: domnia sa, 2 florini. / Ioan Costina, învățător în **Hălmagiu**, 1 florin. / Ioan Chifiu, primar **Hălmagiu**, 1 florin. / Pascu Catană, maestru în **Hălmagiu**, 1 florin. / Ioan Zsula, proprietar în **Hălmagiu**, 5 florini. / Ecatarina Baltescu, **Hălmagiu**, 1 florin. / Isidor Mandel, arendator în **Hălmagiu**, 1 florin. / Andrea Putitiu, **Hălmagiu**, 1 florin. / Spitzer Bernát, neguțător, **Hălmagiu**, 50 cruceri. / Simon Moldovanu, comerciant, **Hălmagiu**, 5 florini. / Teodosiu Miha, maestru în **Hălmagiu**, 1 florin. / Petrehus Gábor, maestru în **Hălmagiu**, 50 cruceri. / Nicolau Robu, notar în **Hălmagiu**, 1 florin. / Arson Petru, preot în **Hălmagiu**, 50 cruceri. / Koszta Ioan, **Hălmagiu**, 1 florin. / Filip Leuca, învățător în **Hălmagiu**, 1 florin. / Grațian Papp, notar în **Hălmagiu**, 3 florini”²⁵.

1885: „Din **Hălmagiu**, comitatul Aradului, primum o corespondență caracteristică pentru relațiunile noastre de față cu maghiarii. Ca să vadă și cetitorii noștri până la ce grad suntem persecutați pentru sentimentele noastre românești, publicăm aici această corespondență, în întregul ei, dorind ca să căpătăm deslușiri mai amărun-

²⁴ *Observatorul*, Anul III, nr. 71, Sibiu 1880, p. 282

²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 68, Brașov 1881, p. 4

țite despre sentințele ce au fost pronunțate în contra persoanelor despre care e vorba. Iată ce ni se scrie: / Domnule Redactor! / La sărbătorile Rusaliilor, întorcându-mă, prin orașelul **Hălmagiu**, o parte anexată din fostul comitat al Zarandului, la comitatul Aradului, mă convinsei în persoană despre brutalitatea diregătorilor maghiari de acolo, împotriva poporului români. Iată faptul: / Un cetățean, cu numele Irhașiu, din orașelul **Hălmagiu**, **îmbrăcând un costum național**, ca vestmânt de sărbătoare, în Duminica Rusaliilor, și ducându-se la biserică, solgabirăul Ortutay Gyula l-a scos afară din biserică și l-au dus, cu escortă de jandarmi, la judecătorie, unde a fost dezbrăcat de vestminte, care i s-au confiscat, sub cuvânt că a demonstrat, cu culoarea lor, contra statului ungar. / Bietul om a fost dat pe mâna judecătoriei regești de cerc, de întâia instanță din **Hălmagiu**, și judecătorul, în urma cercetării, a aflat că călțunii și brăul (încingătoarea) erau în colori demonstrative contra statului. Aceste două obiecte i s-au și re-ținut, iar celelalte vestminte i s-au redat. / Pentru fapta aceea, numitul cetățean a fost judecat, nu știu după care codice, ca agitator și turburător în contra integrității statului maghiar, cu cea mai aspră pedeapsă ce s-a putut născoci. / Comedia însă nu s-a terminat cu acesta.

În ziua următoare, băieții și fetele de la școala română din satul vecin, **Hălmăgel**, au ieșit afară, în câmpul verde, la un maial, ca să-și petreacă după vechea datină. Aici s-a aranjat și un dans nevinovat, purtând tinerii, și tot asemenea fetițele, mică cocarde cu tricolorul roșu-galben-vânat pe piepți, ca semne că fac parte din aranjatori. / După maial, s-au risipit cu toții, încă înainte de 9 ore, seara, pe la locuințele lor și, osteniți cum erau, s-au culcat. / Dar ce să vezi? / Târziu, noaptea, au călcat jan-

darmii locuințele părintești și pe niște băieți de școală nu s-au sfiit a-i smunci din pat și a-i escorta la oficiul solgăbirăesc, unde solgăbirăul, înfuriat, care este cunoscut ca om ce se poartă în mod brutală, i-a insultat și a băgat frică în sărmanii băieți, amenințându-i. / După o maltratare de trei zile, băieții au fost predați judecătoriei regești, care le-a dictat sentințe asemenea cu ceea ce s-a pronunțat asu-pra omului cu costumul de la Rusalii. / Cum se vor rezolva cauzele acestea la forurile respective? / Nu știu. Dar ceea ce am arătat până aici este fapt întâmplat.

Cazurile acestea nu le-am descris nici pentru maghiari, nici pentru guvern, nici pentru așa-numita „societate maghiară de cultură” din **Clușiu**, cu atât mai puțin pentru dl Francisc Pulszky, ci simplu, numai pentru ca opiniunea publică nepreocupată să se poată convinge despre valoarea „libertăților constituționale” de care se bucură azi românul, în patria sa străveche”²⁶.

1885: „După sfârâmarea comitatului nostru Zaránd, pe care ungurii îl porecleau cuib de daco-românism, partea anexată la comitatul Aradului e stăpânită acum toată numai de unguri, care de care mai fanatici și care voiesc a întrece, în zelul ungurismului, pe cei din Arad, Budapesta, Dobrițin ori Seghedin. Și trăiesc deja în credința că ei au pus la cale acest cerc, înțeleg al **Hălmagiului**, și că au făcută deja dintr-însul un pașalâc turcesc, și asta o deduc ei de acolo, că de la anul 1876, încoace, le-a succedat a suprima orișice întreprindere de a noastră în direcțiune națională. / Pe membrii noștri în congregațiunea comitatensă mereu, mereu ni.i eschiseră, realegând tot unguri, încât acum numai ca de leac și din grație ne-au mai lăsat

²⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 117, Brașov 1885, p. 1

câte un român, și încă de aceia care nu plătesc o ceapă friptă, buni numai a zice „igen”. / Întocmai o pățirăm cu deputații dietali, și întocmai la alegerea funcționarilor, notari, tutore orfanal, toți de-ai lor, buni sau răi nu importă, numai să fie pe placul lor și de-ai lor. Ba, până acolo ne aduseră, încât unele case românești de la **Hăl-magiu** fură decorate cu steaguri ungurești, la alegere de deputați, iar primarul **Hălmagiului**, pentru meritul că nu și-a câștigat nici un merit în tabăra noastră, ori, mai nime-rit zicând, pentru că nefiind cu noi, a fost în contra noastră, acest primar fu decorat cu crucea pentru merite, pe care rușine îi este a o purta, căci altcum, purtând pu-ruri, i-ar revoca în memorie că este preț de sânge, adică de trădare națională. Nu-i destul atât, dar ungurașii noștri din **Hălmagiu**, pe de-o parte pentru a arăta până la ce grad de nemernicie au adus ei pe hălmăgeni și cât de bine i-au știut „chiti” în direcțiune patriotică șovinistă, pe de altă parte pentru a se recomanda și a-și face merite îna-întea superiorilor lor, în credința că de la ei atârnă sal-varea ungurismului, și că fără de al lor concurs ar fi pace bună de „magyar ország”-ul lor, drept aceea, la o zi de a sfântului Ștefan unguresc, puseră steagul unguresc în turnul bisericii române greco-ortodoxe din **Hălmagiu**, înscenară și exoperară serviciul divin, sub care, în loc de priceasnă, o gardă ungurească cântară: „Hazádnak rendületlenü légy hive oh magyar” („Fii statornic patriei tale, o, ungurule”) etc.

Toate acestea ungurașii noștri le execută cu concursul alor noștri, și tocmai de aceea cred ei că acum ne-maiopunându-li-se aproape nimeni, își pot juca halaripul după plac. Adevărul însă e că, deși ai noștri, parte sub greutatea presiunilor, a persecuțiunilor și maltratărilor,

parte din unele și altele multe și diferite considerațiuni, parte s-au retras, parte-i sprijinesc de voie, de nevoie, cu durere, însă în suflet răbdând, zicând și înghițind, abia așteaptă ocaziunea de-a scăpa de ei. Și, deși defel o astfel de procedare alor noștri nu e scuzabilă, din contră, e condamnabilă în cel mai strâns înțeles al cuvântului, deși, repet, ei pentru aceea sunt și rămân români, numai cât a lor blândețe și indulgență a degenerat în lașitate și așa-ceva noi,ăștia naționali, ținem în evidență. / Au nu vedeți prerederea hatálmașilor (oamenii forței) de solgábirău și játásbirău de la **Hălmagiu**, față de purtarea vestmintelor naționale (la Rusalii)? Și pentru că această procedere ca-valerească fu arătată mai întâi în „Gazeta Transilvaniei”, drept răzbunare acei hatálmași, factori ai „Kultur-egylet”-ului (Casinei) din **Hălmagiu**, proscriseră din sânul lor și pe acea unică foaie română, „Gazeta Transilvaniei”. Ca-valerism unguresc! Și unde încă au mai introdus și pot lua parte ca membri „derék popa dela szirbă” („popa de talie, la sârbă”) și încă vreo câțiva. Vedeți. fraților, unde ajungem cu capului plecat?”²⁷.

1886: „Demonstrațiuni dușmane statului, cu însemne române. / Sub acest titlu cetim, în „Pester Lloyd” de la 18 mai nou, următoarele: / „În **Hălmagiu**, în ziua de Paști, asistentul de farmacie Alexandru Todea făcu pe argăsitorul (tăbăcarul) Neculae Zbârcea și pe măsarul George Irhas ca. la serbarea poporală, ce avea să se țină după-amiază, să demonstreze cu colorile țării românești, și le dete însemne române (roșu-galben-vânăt), în scop de a le împărți între locuitorii din **Hălmagiu**. În adevăr, atât în acea zi, cât și în zilele următoare, numeroși hălmăgeni

²⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 199, Brașov 1885, p. 2

apărură cu astfel de însemne pe străzi și în biserică. Irhas, cu tot avertismentul oficiului solgăbirăiesc, nu s-a lăsat de împărțirea însemnelor. În urma aceasta, judecătoria cercuală din **Hălmagiu**, cu privire la aceea, că folosirea ăstor fel de colori, în puterea ordinațiunii ministerului de in-terne de la 6 iulie 1874, nr. 26.559, este oprită, condamnă pe argăsitorul Neculae Zbârcea și pe măsarul George Ir-has, pentru contravențiune centra statului, la câte 10 zile arest și 10 florini amendă, mai departe pe argăsitorul Mi-liton Irhas, pe papucarul Vasilie Petrubui Ciunger, pe pa-pucarul Alexandru Paicu, pe Petrubui Costmatjiț, Petru Irimie, Vasilie Paicu și Petru Turuc la câte 5 florini amen-dă, eventual la câte o zi arest, pe asistentul de farmacie Alexandru Todea, la 5 florini amendă și 5 zile arest. Tribunalul din Arad modifică în parte sentința judecătoriei cercuale, dispunând asupra celor condamnați la amendă încă o pedeapsă de câte 5 florini, eventual câte o zi arest. Tabla regească, care a pertractat, în 18 mai, această afacere, aplică, cu privire la Zbârcea, Irhas și Todea, paragraful 21 al legii de contravențiune și-i condamnă pe aceștia la amenzi de câte 50 florini, eventual la 5 zile arest, pronunțându-se, totodată, că tribunalul din Arad a măsurat în mod necorect ca pedeapsă eventuala pedeapsă cu închisoare, în loc de pedeapsa cu arest”. / Asupra aces-tei dureroase afaceri vom reveni”²⁸.

1888: „**Târgul de sărutat din Hălmagiu**, de Teofil Frâncu. / Dintre scrierile de valoare ale neuitatului Teofil Frâncu, este volumul „Rotacismul la Moți și Istri-eni” (București 1886) și „Românii din Munții Apuseni” (București 1888), scrise în colaborare cu răposatul Geor-

²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 105, Brașov 1886, p. 3

ge Candrea. În volumul „Românii din Munții Apuseni”, sunt descriși, în vii culori, Moții și Mocanii, cu însușirile, portul, datinile și obiceiurile lor. În această valoroasă lucrare literară se descrie și „Târgul de sărutat din Hălmagiu”, capitol ce lăsam să urmeze aici:

Una din datinile care, în munți, numai la crișeni se află, este **târgul sărutatului din Hălmagiu**. Nevestele noi de primprejur, cu ocaziunea bălciului Sân Toaderului din acel oraș, sărută pe rudenii, cunoscuți și străini, și de aceea acestei vechi datini i s-a dat numirea de mai sus. / Hălmagiu este o comună română, cu 1.200 locuitori, și, fiind reședința protopopului greco-catolic și greco-oriental, are foarte bune școli primare pentru băieți și fete. / Nu putem trece cu vederea un incident, întâmplat în acel orășel în anul 1886 și care pune în evidență purtarea autorităților statului ungar, față cu românii. / În anul menționat, cu ocaziunea unui târg, mai mulți tineri români, având pe pălării panglici tricolore, au fost pedepsiți cu câte 40 florini; iar meșteșugarul Irhas a fost ridicat de jandarmi din biserică, în timpul liturghiei, și târât la subprefectură, unde i s-au tras cizmele din picioare, pentru că erau cusute, pe margini, cu fir tricolor național, și judecătoria de acolo l-a pedepsit cu mai multe zile de arest, pedeapsă care a fost aprobată și de înalta Curte de dreptate din Pesta.

La târgurile din Hălmagiu participă locuitori din 60-80 sate, care se află împrejur. Crișenii, sub numirea *bulciu*, înțeleg târgurile care se țin în zi de sărbătoare; astfel se zice: *bulciul Sân Toderului*, *bulciul Sân Bar-barei*, *bulciul Sânt Mariei* etc. / Bulciul Sân Toaderului de la Hălmagiu, de care ne ocupăm, se mai numește și *bul-ciul sărutatului*, *târgul de sărutat* și *târgul nevestelor*. / Cât ține *fruptul*, așa numesc crișenii dulcele, cârnelegile și

câșlegile, adică timpul de la Bobotează și până la prima duminică a păresimilor (postul mare), se contractează o mulțime de căsătorii, ca pretutindeni la români, vorba ceea, un june e om ca oamenii numai după ce se însoară. / Muntenii țin mult la căsătorii și e o mare fală pentru un socru, dacă are o noră frumoasă sau un ginere harnic și de neam, mergând de-a dragul cu noii căsătoriți la târg, unde cunoscuții șoptesc: Cutare e nora cutăruia și i-a adus o avere patru boi! Oare numai pe ea o are tată-său? / Dacă, în ziua de Sân Toader e timp frumos, bulciul de la Hălmagiu geme de neveste tinere, care, fiind fecioare, s-au măritat în timpul fructului. La acest târg merg nevestele noi din comunele **Țărmure, Ociu, Ocișor, Poenari, Țuhești, Bănești** etc. și la care să însemnăm că numai nevestele care au fost fete mari merg la târg, iar nu și văduvele căsătorite din nou. / Nevestele care au soacre pleacă împreună, iar care n-au, se însoțesc câte două și câte trei, foarte frumos gătite și cu cununile de mirese pe cap. De multe ori le duc socrii sau chiar bărbații lor, cu carul și cu căruțele, până la **Hălmagiu**, unde nu se preumblă deloc singure prin târg. Fiecare are în mână câte un ulcioruț frumos împiestrițat și umplut cu vinars.

Ajungând nevestele la **Hălmagiu**, târgul are o înfățișare interesantă. Voia bună, râsul și gluma e caracteristica acestui târg. Disdedimineată, nevestele încep a umbla prin târg, însoțite de soare sau câte două și câte trei, care, întâlnind consăngeni și cunoscuți sau vezându-i din depărtare, aleargă la ei și-i sărută; iar aceștia îi cins-tesc cu bani, începând de la creițari, până la florini. Cu străinii sunt în mare rezervă, căci a rămâne nesărutată e cea mai mare ocară. Numai când nevasta e pozitiv infor-mată că nu va fi refuzată, sărută pe străin. Sărutatul se întâmplă pe străzi,

prin birturi și prin case, pe la cunos-cuți. După sărutat, nevasta, primind cinstea, mulțumește, închinând din ulcior. A nu bea înseamnă a bațjocori nevas-ta și pe ai săi. A fi sărutat de-o nevestă, în **Hălmagiu**, la Sân Toader, înseamnă a fi un om de frunte și de omenie. Omeni prăpădiți, ticăloși sau rău îmbrăcați sunt ocoliți. / Lucruri imorale și certuri nu se nasc niciodată. Ordinea și moralitatea o păstrează însuși publicul, care exercită cea mai bună poliție și control, ca să nu se comită nimic ce ar putea atinge bunele moravuri. De aceea, afirmația unor scriitori străini, că pofta de câștig sau decadența morală ar fi dat naștere târgului de sărutat, e cu atât mai neînțemeiată, cu cât, la acest târg, participă deopotrivă și nevestele frunțașilor, ca și ale săracilor, atât orășencele hălmăgene, cât și din satele crișene.

Mult ne-am bătut capul să aflăm originea acestui târg, dar oripecine am întrebat, nu ne-a răspuns decât dând din umeri: „Așa ne-am pomenit! Așa e datina noas-tră”. / Sunt unii care cred că târgul datează din timpul în care valea Crișului Alb ar fi fost colonizată cu moți. Co-lonii, întâlnind pe consăngenii lor, în târgul de la **Hăl-magiu**, îi săruta; iar aceștia cinsteau cu bani pe cei care se depărtaseră de țara lor, și astfel, cu timpul, datina s-ar fi generalizat. Alții iarăși susțin că crișenii, fiind păstori, când ieșeau, primăvara, cu oile la munte, soțiile lor îi însoțeau până la **Hălmagiu**, unde, prin sărutat, își luau rămas bun de la ai lor, care, în schimb, le cinsteau (dă-ruiau) cu câte ceva. / O altă versiune susține că această datină ar fi din timpul invaziei turcilor, care, străbătând până la Crișul Alb, la **Ribița, Baia de Criș** etc., ar fi răpit o multime de femei crișene, dintre care unele, scăpând din robie și întorcându-se acasă, la **Hălmagiu**, s-au întâl-nit cu cunoscuții lor, pe

care i-au sărutat de bucurie și aceștia le-au cinstit, pentru vrednicia lor, că-și iubesc lim-ba și vatra strămoșească, mai mult decât orice bogăție pă-gânească”²⁹.

Într-o notă de final, „Gazeta Transilvaniei” ține să precizeze că nu exisă nici o legătură între *târgul sărutului de la Hălmagiu* și *târgul de fete de pe muntele Găina*, observație pertinentă, pentru că *târgul sărutului* înseamnă o ceremonie de primăvară, iar *târgul de fete*, o ceremonie de vară, oarecum simetrice ca sens, dar diferite. Sub aura Sfântului Toader, substitutul pseudo-creștin, se deslușește sugestia lui Marte, masiv și brutal „încreștinată”, statutul ancestral al ceremoniilor vechi de acest tip în „sfârșimarea lanțului înghețului”, fiind atribuit, prin voia bisericii, doar „Cailor lui Sân Toader”. Începând din 14 martie, se sărbătoreau „Caii lui Sân Toader”, prin nopți și zile de purificare, precum „Marțea Sântoaderului”, „Vinerea Sântoaderului”, „Joia Iepelor” și „Sâmbăta Sântoaderului”, sărbătorite prin aprinderea focurilor ritualice, inclusiv a „roții de foc”; opt feciori, îmbrăcați în straie frumoase, cu copite în opinci și cu cozi de cal în nădragi, conduși de un al nouălea fecior, numit „Sântoaderul cel Mare” sau „Sântoaderul cel Șchiop”, închipuiau o „herghelie divină”, care loveau cu „copitele” fetele dornice de joc. În „Vinerea Sântoaderului”, încă din zori, fetele neprihănite scotea rădăcina Omanului, bună pentru leacuri, vrăji, descântece și frumusețe. „Sântoaderul cel Mare” sau „Sântoaderul cel Șchiop”, adică Marte, se sărbătorea în 18 martie, iar conducătorul cetașilor mima propria lui sărbătoare. Și i se cuvenea, el fiind „starețul” lui Marte, după cum zice, indirect, Cantemir. / Din toate aceste ceremonii carpatice, s-

²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 125, Brașov 1903, pp. 1, 2

au păstrat obiceiuri ciudate, degenerate de dogme creștine, pierzând inițierile mitice și ale ancestralului, și ale creștinismului, în favoarea unei aure stranii de pitoresc local

1896: „Dl Dr. Weigand la Beiuș, Vașcău, Halmaj, Ciuci. Beiuș, 22 Sept. nou. / Savantul profesor și neobositul explorator al limbii noastre române, după ce, în unele comune, în călătoria sa de la Oradea, spre Beiuș, isprăvi scrutări filologice, sosi **la Beiuș**, în 18 septembrie nou, cu trenul de 10 ore dimineața. Bucuria ne-a fost nedescriptibilă. La gară, fu primit, cu căldură, de domnii V. Pop, protopop, și V. Ștefanica, profesor, și alți inteligenți. În oraș a stat puțin. A prânzit la dl profesor Ștefanica; după prânz, însoțit de protopopul V. Pop, a mers la **Nimăești**, o comună nu departe de Beiuș. Aici, la o moară, se întreținu cu mai mulți țărani și țărance; apoi se reîntorse irăși la Beiuș, de unde, seara, cu trenul, plecă spre **Vașcău**.

Dorința inteligenței române de **Beiuș** de-a aranja un banchet în onoarea acestui laborios filolog nu s-a putut realiza, deoarece dl Dr. Weigand, având încă în multe comune explorare, așa **Vașcău, Halmaj, Ciuci, Buteni, Șiria, Arad**, s-a grăbit pentru cercetarea aceloră. / Seara, la 9 ore, a sosit dl Weigand **la Vașcău**; aici fu primit cu ovațiuni de domnii Ladislau Lazar, avocat, I. Coroiu, preot, și V. Sala, învățător. A avut cina la dl învățător V. Sala, unde a stat până în ziua următoare, după-amiază, când apoi a plecat la **Halmaj**, însoțit de bravul învățător V. Sala, care n-a pregetat osteneți; căruța sa proprie a acordat-o până la **Ciuci**, o cale foarte îndepărtată. Dl Va-sile Sala, și-a manifestat sentimentele sale de iubire și ad-mirare față de dl Dr. (Gustav) Weigand, și acesta l-a felicitat pentru zelul

său viu, ce-l are față de dezvoltarea, progresul cultural național. I-a promis potretul său, pe ca-re îndată ce va sosi la **Lipsca**, i-l va trimite dlui V. Sala. Soția dlui Sala i-a oferit două ștergere frumoase și alte albituri. / A fost dl Dr. Weigand și la biserica română, unde a cercat prin cărțile bisericești. Era zi de târg. Preoți, învățători din jur, au venit la dl Dr. Weigand, țărani, țărance, copii, fete din diferite comune. Amintesc circum-stanța că țărancele, la invitarea învățătorului Sala, renun-țau la intrare în școală, pronunțându-se că au frică de jan-darmi.

A prânzit tot la învățătorul V. Sala, căruia, sub durata prânzului, i-a amintit următoarea împrejurare, des-tul de regretabilă: În comunele, nu în toate, de pe lângă Crișul Repede, a avut prilejul trist a conveni cu unii preoți români, care nu s-au sfiit a vorbi în limba tuhutunistă cu dl0 Dr. Weigand. Dau cu socoteala că acești preoți sunt preoți milenari (!!). / După amiază, la orele 4 și jumătate, plecă dl Weigand, însoțit de dl învățător V. Sala, spre **Halmaj**, unde fu bine primit și ospătat de fiul preotului Arsenie Leuca, care e primar. De aici a plecat spre **Ciuci**, tot cu V. Sala, de unde dl Dr. Weigand a zis că va merge la: Almaș, Buteni, Șiria, Arad și, de aici, spre Lipsca. / În Ciuci, a fost primit de notarul Pritici. Din Ciuci, V. Sala s-a reîntors la Vașcău”³⁰.

1900, Diaconovich: „**Hălmagiu** (magh. Nagy-Halmágy), comună mică în Ungaria, comitatul Arad, la pasul trecător în Transilvania. Apare în anale la **1439**, deja ca opid cu fortăreață, ale cărei ruine se văd în vârful dealului Sortoc. Are 235 case, cu 1.041 locuitori, români greco-ortodocși și greco-catolici, puțini maghiari. Terito-

³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 205, Brașov 1896, p. 3

riul e de 1.727 jugăre cadastrale, muntos. Se cultivă industria de casă, de lemn, pomăritul, se prădesc vite frumoase, târgurile de la Hălmagiu sunt vestite. Pe teritoriul comunei se află straturi de fier, mangan, aramă, plumb, zinc, ce fuseseră exploatate încă pe timpul romanilor; a avut mine înfloritoare, dar, de la 1848, toate zac în ruine. Pretura, judecătorie cercuală, oficiu protopopesc greco-catolic și greco-ortodox, poșta, stațiunea caii ferate. / **Hălmagiu, protopresbiterat** greco-ortodox român, în dieceza Aradului, cu 45 parohii. **Hălmagiu, protopopiat** greco-catolic, în dieceza Lugojului, cu 6 parohii, 10 filiale; 748 suflete”³¹.

1902: „Reuniunea învățătorilor români greco-ortodocși din dieceza Aradului, aparținător protopopiatelor arădane I-VII, și-a ținut adunarea generală, în 18 și 19 iulie, în opidul (târgușorul) **Hălmagiu**... / Aici, un public numeros, în frunte cu protopopul Hălmagiului Prea Onoratul Ioan Groza junior, protopretorul Dr. Lengyel Sandor, s.-judele regesc Gálffy, o mulțime de preoți, învățători și popor așteptau sosirea trenului. / Dl protopop Ioan Groza salută oaspeții, între aclamările publicului, bubuitul treascurilor și sunetul muzicii, la ceea ce răspunde președintele, dl prof. T. Ceontea, mulțumind pentru buna primire, cu care ne-a surprins; apoi, după recomandările obișnuite, oaspeții s-au așezat, cu deosebire sexul femeiesc, în trăsurile puse la dispoziție și am ajuns la școlile din localitate, Aici, dl Michail Vida, președintele despărțământului **Hălmagiu**, în fruntea comitetului de încartiruire, luase deja dispozițiunile de încartiruire, având câte străzi atâtea călăuze, pe cari îi trimitea cu grupa respec-

³¹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 648

de oșpeți la cvartirele desemnate. Spre onoare, fie zis, atât comitetul de încartiruire, cât și familiile din Hăl-magiu, fără deosebire de rang și naționalitate, s-au an-gajat a primi oaspeții. / Locul de întâlnire a fost desemnat la ospătăria, „Moldovan-Milian”, care, prevăzând că lo-calul de care dispun nu vor încăpea oaspeții, au impro-vizat o sală-cort destul de acomodată. Între oaspeții sosiți au fost și delegații învățătorilor bihoreni: V. Sala, N. Tiru, S. Marcovici, apoi simpaticul profesor din Brașov, dl Petrovici, P. Dan, rectorul internatului din Beiuș etc. / După cină, tinerimea, ispită de sunetul muzicii, a întins o „ardeleană”, care s-a continuat cu alte dansuri româ-nești.

Vineri, în 18 iulie, s-a ținut, în biserică, serviciul divin. După sfânta liturghie, s-a celebrat chemarea duhu-lui sfânt, prin dl protopop Ioan Groza, asistat; de 4 preoți. Nefiind loc mai acomodat pentru ședințe, acelea s-au ți-nut în biserică, fiind destul pe spațioasă. / Președintele reuniunii, dl prof. Teodor Ciontea, în cuvântul de deschi-dere, după ce expune rezultatele la care a ajuns, până acum, reuniunea, salută membrii adunați, apoi bineven-tează oaspeții, între care pe delegatul Veneratului Consis-toriu, dl Vasiliu Goldiș, secretar, Prea Onorații domni pro-topopi Ioan Groza senior și junior, preoțimea, pe dl G. Purcară, contabilul consistorial, apoi pe delegații biho-reni. / Cuvântului prezidial îi răspunde prea onoratul Ioan Groza junior, salutând reuniunea, ca șef al tractului, apoi M. Vidu, ca președinte al despărțământului Hălmagiu...

Ședința a doua s-a ținut după-amiază, în care s-au cetit și pertractat rapoartele, s-a ascultat referatul comisi-unilor, apoi prelegerea practică a învățătorului P. Givu-lescu, despre „Însemnătatea și folosul gunoiului în eco-nomie”.

În ședința a treia, care s-a ținut sâmbătă, în 19 iulie, s-a cetit prelegere din limba maghiară: „Sala de învățământ și obiectele dintr-însa”, de învățătorul Teodor Cherechean, apoi s-au discutat propunerile venite de la despărțăminte și de la membrii singuratici. De interes general a fost propunerea emanată de la despărțământul protopopesc **Radna**. Acest despărțământ propune ca, în adunările despărțămintelor, când țin prelegeri model, obiectul prelegerii să fie desemnat de mai înainte, iar membrii să se pregătească cu acea prelegere, ca eventual, de va cădea soarta pe dânsul, să o poată predă... / Pentru a satisface și cerințelor sociale, s-au luat la timp dispo-zițiuni pentru ca toți membrii și oaspeții să fie la un loc, la prânzul comun, care a avut loc, după ședința primă. Tote notabilitățile din localitate, protopretorul, juzii re-geștii, medicul, advocații și notarii cercuali din împre-jurime, au luat parte la acest banchet. Toasturile încă n-au lipsit”³².

„Fiind între membrii și oaspeții reuniunii tineri, dame și domnișoare, încât ar fi fost de ajuns și pentru două baluri, iar **muzica de la Teiuș** era în stare să reîntinerească pe vreo câteva minute și pe cea mai slabă babă, nu e mirare că sala-cort a domnilor Moldovan-Mi-lian, în seara de 18 iulie, era ticsită de public. Și încă ce public?! Gingași fluturai, în colorile cele mai variate. Erau și bidigăanii răpitoare, vulturi, șoimi, care prindeau câte-un fluturaș și zbură cu dânsul cât era sala, de-i pier-deai din vedere. / Între dame și domnișoare, excelau cele în costum național. Costumul ardelenesc îl reprezentau doamnele *Joldea* și *Vidu*, domnișoarele *Moldovan*, *Lucaci* și *Turuc* din **Hălmagiu**. Cel de pe Criș, doamna *Elena Novac*, din

³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 171, Brașov 1902, pp. 4, 5

Almaș, iar cel de pe câmpie, domnișoara Mărioara *Musca*, din **Comloș**.

Dintre multele doamne și domnișoare, am putut nota pe doamnele: Rob, Milian, Moldovan, Bulbocă, Turuc, Steger, Petrescu, Niga, Szilagyi, Weisz, Scher, Kadár, Szanto, C. Maluta, din **Hălmagiu**, Grofșorean, din **Galșa**, Doboș, din **Șiria**, Ionescu, Ciuci, Grozescu, din **Bănești**, Karacsonyi, din **Iosașel**, Boscaiu, din **Bodești**, I. Birdean, din **Ineu**, Hereț, din **Repsig**, Moțocan, Dragancea, din **Cil**, Grozav, din **Bonțești**, Leucuța, din **Pil**, Sala, din **Vas-cău**, Rafila, din **Derna**), Gergari, Costin, din **Moroda**, Borlea, Stoia, din **Cuiedi**, Purcari, Stef. Vancu, din **Arad**, Tisu din **Țebea**, Popescu, din **Covasint**, Ignuța, din **Ter-nova**, văduva Cornelia Olar, din **Arad**, Ometa, din **Brad**, S. Plașa, din **Sobotel**, Micluta, din **Poenari**).

Domnișoarele Maria Ivan, Giula Ometa, din **Brad**, Costina, din **Aciua**, Leuca, din **Pâncota**, Muntean, din **Bușteni**, Pinte, din **Seleuș**, Turuc, din **Hălmagiu**, Popescu, din **Covăsint**, Maci, din **Zimbru**, Ersilia Ștef din **Cuvin**, S. Vodă, din **Șilindia**, surorile Carocioni, din **Josășel**, Kadár, din **Hălmagiu**, A. Țapoș, din **Otlaka**), E. Gergari, din **Miroda**, I. Nastici, din **Agriș**, M. Ionescu, din **Ciuci**, A. Ciora, din **Curtici**, surorile Bărbăș, din **Pâncota**, O. Leuca, din **Madrijești**, Costanța Ilica, din **Bodești**, S. Popovici, din **Petriș**, și altele, ale căror nume nu le-am știut. / Jocul s-a continuat cu animație, toată noaptea, care, spre părerea de rău a dansatoarelor, a trecut mai iute ca altădată.

Sâmbătă, la amiază, după încheierea adunării generale, o parte din public, care avea intențiunea să facă excursiune la muntele „Găina”, la „târgul moșilor”, a rămas a se pregăti de cale, iar mulțime, vreo 120, în frunte

cu vice-președintele Iosif Moldovan, am plecat, cu trenul, spre **Brad**, centrul cultural românesc în fostul Zarand, acum comitatul Hunedoarei”³³.

1908: „În cursul anului trecut, **1907**, s-au înființat două despărțăminte noi: **Aiud-Teiuș** și **Hălmagiu**, iar în cursul anului 1908, parte s-au înființat, parte sunt pe cale de a se înființa următoarele despărțăminte: **Lăpușul unguresc** (din teritoriul despărțământului Dej), **Ciacova**, **Buziaș** (ambele din teritoriul despărțământului Timișoara), **Sasca-montană** (din despărțământul Oravița), despărțământul se va împărți în 5 despărțăminte, iar despărțământul **Murăș-Uioara** se va reînființa statornic și sistematic”³⁴.

1911: „P. S, episcopul Aradului e, de vineri în vizitație canonică pe valea Crișului, fiind primit pretutindenii cu mari manifestații din partea poporului. Sâmbătă, a sfințit biserica din **Guravăii**, Duminică, ziua primă de Rusalii, a servit utrenia în **Tisa**, liturgia în **Hălmagiu**, iar din amiază a predicat în **Hălmăgel**. În ziua a doua de Rusalii, a plecat cu un tren special la **Brad**, fiind întâmpinat de mii credincioși, în frunte cu preoții din **Orciu**, **Birtin**, **Baia de Criș**, **Țebea**, iar în **Vasa** a ținut și utrenia în biserică. În Brad, a fost întâmpinat la gară de corpul profesoral și studențimea, cu directorul Albu, care a salutat de binevenire pe înaltul oaspe. În oraș, înaintea gimnaziului, l-a întâmpinat preotul Rimbaș, cu toate autoritățile civile și un public imens. După serviciul divin, a vizitat gimnaziul”³⁵.

³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 175, Brașov 1902, p. 4

³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 163, Brașov 1908, p. 5

³⁵ *Tribuna Poporului*, Anul I, nr. 23, Arad 1911, p. 6

1912: „Reprezentăția teatrală din Hălmagiu. Ni se serie: A doua zi de Crăciun, sala mare a ospătăriei „Emil” din Hălmagiu era ticsită de lume românească din loc și jur, bărbați și femei, tineri și tinere, mame cu copii și fete de școală; toată inteligența română, apoi meseri-asi și popor, precum și mulți străini inteligenți de alte confesiuni. Locurile întâi sunt ocupate numai de români; între care am distins pe domnii: C. Lazar, protopopul local, cu soția, Dr. I. Robu, avocat, cu soția, Dr. T. Pap, avocat, Enea A. Joldea, casar de la banca „Crișana”, cu soția, N. Robu, notar emerit, G. Robu, notar în funcțiune, P. Irhaș, comerciant, și familia, A. Teaha, preot, cu soția, P. Țiurea, contabil, N. Lazar, M. Vidu, Adam Dragoș, învățător, cu soțiile, P. Dragici, comerciant, cu soția, etc. E o privesc sărbătorească de aproape 400 persoane, în-cât nu mai era loc nici de stat. / Întru aceia, muzica into-nează note săltătoare ardelenesti, ce răpesc inima ascul-tătorilor, iar la un moment dat cortina se ridică, pe bină se arată încântătoarea scenă a lui Moș-Crăciun, împărțind darurile sale la „copiii dragălași”, care-l așteptau cu dor, și astfel îl înconjur din toate părțile, care scenă umezește ochii multora de bucurie. Scena cea mai grandioasă și exaltatoare se produce înaintea privitorilor la apariția celor „Trei Crai de la Răsărit”, când se prezintă înaintea împăratului Irod, cel îngâmfat, care nu vrea să cunoască alt împărat afară de sine. Se produce o luptă pe viață și moarte pentru apărarea și mărirea Născătorului Isus între Craii din Persia și Irod împăratul Iudeei, care luptă și scenă se părea pentru moment în aievea, ca pe timpul Nașterii Mântuitorului lumii, încât a pus publicul în adevărată uimire, storcând lacrimi publicului mare, care se simțea transportat în lumea de odinioară a „Nașterii lui Hridtos”,

cu păstoria fluierând, îngerii cântând, iar Craii venind spre închinare și aducând darurile lor, aur smirnă și tămâie. / Acest rol a succes în gradul superlativ, iar meritul lui se cuvine dlui Petru Țiucra, contabil (ca Irod), Ioan Tamaș (Crai) și alți doi voinici românași (ca Crai). În sfârșit, încă o scenă miraculoasă, înălțătoare, cu o vedenie ce-rească, apare pe scenă: îngerăși, cu aripi diafane, care de care mai frumoși, mai drăgălași, de toată forma și culorile se vedeau înotând și strălucind în smalțul focului bengalic roșu, auriu, albăstriu etc., iar glasul lor dulce, argintiu și sonor ca glasul de priveghitorii se părea un adevărat cor îngeresc, pogorât din sferele cele cerești. Aici era înfă-țișată grădina paradisului, cu multă măiestrie, cu chipuri de îngeri și herubini (în costum național), care colindau armonios „Mărire Răsăritului Celui de Sus”, vestind pe pământ pace și între oameni bunăvoie. / La orele 6, finindu-se producțiunea teatrală, spectatorii s-au reîntors pe la casele lor, ducând cu dânșii suvenirele cele mai plă-cute și înălțătoare despre începutul mântuirii noastre. iar la orele 8, pe lângă toată îndărătnicirea iernii, o mare parte a publicului mai tânăr s-a reîntors la jocul compus din mai multe puncte românești, continuând până în zori, a doua zi. / **Hălmagiu**, la 2 ianuarie vechi 1912. / Cu toată stima, Petru Irhaș comerciant”³⁶.

1923: „Consiliul de miniștri, în urma raportului dlui general Traian Moșoiu, ministrul comunicațiilor a aprobat construirea următoarelor linii ferate în Ardeal și Banat: În Ardeal, construirea liniei ferate Vașcău – **Hălmagiu**. În Banat, construirea liniilor ferate Caransebeș – Reșița, și Baziaș – Bozovici – Iablanița. Cheltuielile ne-

³⁶ *Tribuna Poporului*, Anul II, nr. 2, Arad 1912, p. 7

cesare construirii acestor linii vor fi prevăzute în budgetul anului 1924, când vor începe lucrările. Importanța acestor linii ferate este de-ajuns cunoscută Ardealului și Banatului. Prima linie, Vașcău – **Hălmagiu** – Brad – Deva. A doua linie, Caransebeș – Reșița, unește cea mai importantă regiune industrială a țării de principala arteră de cale ferată București – Timișoara. În sfârșit, a treia linie Baziaș – Bozovici – Iablanița, pe lângă că unește postul nostru de frontieră de la Dunăre, Baziașul, de aceeași arteră principală de cale ferată, București – Timișoara, străbate, cea mai bogată regiune a țării în aur, asbest, aramă și carbuni, regiune greu de exploatat până acum”³⁷.

1940: „În ziua când am sosit în târgușorul **Hălmagiu** din județul Arad, am avut fericita ocazie să văd cum ostașii noștri dădeau ajutoare la adunarea recoltei celor rămași acasă. / Un ostaș de o rară înțelegere în această regiune al Hălmagiului este dl maior Luchian, care n-a pregetat o clipă să contribuie, cu ostașii, la adunarea recoltei țăranilor. / I-am văzut pe toți muncind ca și pe ogorul lor și-am văzut fraternitatea acestor oameni din toate colțurile țării pentru ogorul strămoșesc. La **Hălmagiu**, ca și în oricare alt colț al Ardealului românesc, naționalismul și dragostea de pământul stropit cu sânge și lacrimi de eroi, sunt două noțiuni care se confundă. / Eram în biroul preturii, unde dl pretor Victor Bârgău vorbea frățește cu o țărană din comuna Acina, astăzi Avram Iancu, și care, fiindu-i bărbatul concentrat, spunea cu hotărârea specifică tuturor românilor: „Renunț la orice ajutor pentru concentrați, dar să nu se dea nici o palmă din Ardealul românesc”. / Interesându-mă mai de aproape de acțiunea

³⁷ *Vestul României*, Anul I, nr. 26, Oradea 1923, p. 3

românească a domnului maior Luchian și a ostașilor săi, am constatat că-n preocuparea tuturor este și renovarea bisericilor. Astfel, în deplină înțelegere cu părintele protopop Ștefan Bogdan, se va proceda la completa renovare a bisericii din **Hălmagiu**. Această biserică a fost stâlp al tuturor vremilor de restriște ale românilor, regiunea aceasta fiind numită de istoricul ardelean Silviu Dragomir *Triumful ortodoxiei la Hălmagiu*”³⁸.



HALMĂJD

(Halmosd, azi **Halmăjd**, județul Sălaj)

³⁸ *Universul*, Anul 57, nr. 237, București 1940, p. 6

1617, mai 27: Principele Gabriel Bethlen scrie comitatului Kraszna că i s-a plăns „Popa Opriș, locuitor în satul **Halmosd** (Halmosd, azi **Halmăjd**, județul Sălaj)... că atât el, cât și înaintașii săi fiind preoți, Ioan Bánffy îi turbură zilnic în privința casei, a pământului și a moștenirii, pe care le-au stăpânit de la început pentru preoție, cuprinzând pământurile, fânețele ce i se cuvin pentru preoție, arându-le după felul și legea lor, dându-i ce îi datorează pe fieștecare an tagma preoțească. În afară de aceea, îl strivește întruna în deosebite chipuri. Fiindu-i dator cu nouă fiorini, prețul unui cal, nu numai că nu se silește să-i plătească, dar apoi i-a luat din nou patru fiorini și șase boi, mânându-i carul la **Sâncraiu** și lucrând acolo cu ei trei luni încheiate, nici până azi nu i-a dat unul, cu toate că l-a somat mult. Am poruncit și mai înainte Domniilor Voastre să-l apărați împotriva lui și să nu îngăduiți să-l turbure în acest chip, dar deoarece ați tăcut și nu l-ați ocrotit, în timpul acesta, Ioan Bánffy îl împilează din nou, în fiecare zi, negândindu-se la drepturile tagmei preoțești, îl tulbură și îl năpăstuiește, care lucru nedrept nu vrem să-l suferim în nici un chip între credincioșii noștri, mai cu osebire față de cinul preoțesc. Ordonăm și poruncim, deci, serios Domniilor Voastre ca nu numai să ocrotiți pe exponentul atât în casa și moștenirea care, de la început, au ținut de biserică și au fost după preoție ale lui, precum și în ogoare și fânețe, ci luând înapoi pe cele care i le-a cuprins și le-a arat, să le alipiți bisericii; să-i dați și ce a luat de la el în mod extraordinar, atât prețul calului, cât și boul și alte datorii, și, de aici, înainte, să-l ocrotiți cu osârdie mai mare atât în persoana, cât și în moștenirea sa pomenită și să nu

îngăduiți în niciun chip să-l turbure în demnitatea sa de preot, în libertatea și legea lui veche, căci dacă Domniile Voastre uită această a noastră porun-că, și noi vom purta o grijă deosebită”³⁹.

1902: „Din Sălaj... o declarație semnată de mai mulți învățători români, care conține laudă și mulțumită adresată unui solgăbirău, care, cu ocaziunea unei anchete, ordonate de superioritatea legală confesională contra învățătorului din **Periceiu**, a sărit în ajutorul acelui învățător și l-a salvat”, era semnată și de „Galgo Gábor, învățător în **Halmoșd**”⁴⁰.

1933: „Preaveneratul Ordinariat diecezan a făcut următoarele numiri; Onoratul Ioan Aluaș, din **Zalnoc**, la **Halmoșd**. Onoratul Liviu Pop, din **Halmoșd**, la **Zalnoc**”⁴¹.

1943: „P. S. Dr. Ioan Suciu ia parte la sinodul protopopesc din vicariatul **Șimleului**. Aflăm din „Tribuna Ardealului” de la Cluj, că P. S. Dr. Ioan Suciu, episcopul auxiliar de la Oradea, a luat parte la sinodul protopopesc din vicariatul Șimleului, ținut în parohia **Halmoșd**, „A fost o zi de mare și nespusă fericire aceea de 2 aprilie, când cei peste 2.000 de credincioși și-au putut vedea pe marele lor păstor, de care nu erau să se mai despartă. Dovadă că, după-amiază, după ce s-a terminat sinodal, l-au rugat să le mai predice o dată, ceea ce P. S. Sa a și făcut cu drag. Cu adâncă cucernicie, credincioșii îi sorb cu nesaț învățăturile izvorâte din inima bunului Părinte. Ele revarsă pace,

³⁹ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, 1614-1636, București 1937, pp. 138-140

⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 227, Brașov 1902, p. 7

⁴¹ *Vestitorul*, Anul IX, nr. 24, Oradea 1933, p. 8

mângâiere, seninătate în sufletele lor încercate”. Așa scrie corespondentul aceluia ziar”⁴².



HALMEU

⁴² *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 19, Blaj 1943, p. 7

(**Halmy**, județul Satu Mare)

1351, august 6: „Noi, Nicolae, palatinul Ungariei și jude al cumanilor, dăm de știre că, în adunarea noastră obștească, ținută împreună cu obștea nobililor din comitatele Satu Mare și Ugocea, aproape de satul **Gelyenus** (lângă **Vetiș**, județul Satu Mare), la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), ridicându-se din mijlocul celorlalți Nicolae, fiul lui Dionisie, slujitorul magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, județul Alba), în numele stăpânului său, cu scrisoare de împuternicire din partea conventului din **Lelez** (în Slovacia), ne-a arătat o scrisoare de răspuns a capitlului bisericii de Agria, în cuprinsul căreia am găsit, între altele, că, atunci când Petew de **Petry** (în Ungaria), omul nostru, fiind de față preotul Nicolae, omul de mărturie al zisului capitlu, se dusesese, potrivit însărcinării noastre judecătorești, în luna de după sărbătoarea Înălțării Domnului de curând trecută (30 mai), la moșia numită **Kereztur** (în Ucraina), aflătoare, după cum se spune, în comitatul Ugocea, și făcând hotărnicirea, prețuise din ochi, potrivit obiceiului țării, dreapta ei jumătate la treizeci și cinci de mărci și, astfel prețuită, l-a pus pe zisul magistrul Ioan, pârașul, în stăpânirea ei, ca s-o stăpânească, pentru niște gloabe, neivindu-se atunci nici un împotrivor; și după ce s-a dus apoi, în miercură dinaintea sărbătorii Rusaliilor, de asemenea de curând trecută (1 iunie), la moșia numită **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, județul Satu Mare), când a voit s-o hotărnicască, s-o prețuiască și să-l pună pe sus-zisul magistrul Ioan în stăpânirea ei, drept parte a sa, ce i se cuvenea pentru acele

gloabe, înfățișându-se atunci acolo magistrul Petru, fiul lui Petru zis Zonga, în numele său și al fraților săi, i-a oprit nu de la hotărnicirea, ci de la prețuirea și luarea în stăpânire a numitei moșii Porumbești, și de la luarea în stăpânire a sus-numitei moșii Kereztur, susținând că cele două moșii se află în stăpânirea lui, în temeiul unui act de zălogire.

După înfățișarea acestora, sus-pomenitul împuternicit al acelui magistru Ioan ne-a cerut nouă ca, potrivit cuprinsului celor de mai sus, să-i facem judecată și dreptate stăpânului său. La auzul acestora, ridicându-se Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Toma, a răspuns astfel: că deși el, împreună cu fratele său, a zălogit acea jumătate din moșia Kereztur și acea moșie Porumbești sus-numitului magistru Petru și a pus să i se dea acte cu privire la acestea și a dat acelui magistru Petru cinci rânduri de scrisori privilegiale, privitoare la moșiile numite Kereztur și Porumbești și la alte moșii ale lor, totuși acel magistru Petru nici nu le-a plătit acei bani, pentru care făcuse zălogirea pomenită și nici nu s-a îngrijit să le înapoieze sus-zisele acte.

Atunci, ridicându-se acel magistru Petru s-a legat în fața noastră să înfățișeze, în a treia zi a zisei noastre adunări, toate actele acelui Ladislau aflătoare la el, cât și scrisorile doveditoare, întocmite cu privire la zisa zălogire. La auzul acestora, ridicându-se înșiși magistrii Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău** (**Wosuar**, județul Satu Mare) și celălalt Toma, fiul lui Ioan de **Chornavoda** (în Ucraina), în numele lor, iar în numele lui Filip, fiul numitului Ioan, cu o scrisoare de împuternicire din partea zisului convent din Lelez, pomenit mai sus, și arătând că zișii fii ai lui Ioan sunt în devălmășie pe acea moșie Porumbești, și că numitul magistru Toma, fiul lui Pavel, este o rudă copărtașă a fiilor zisului magistru Ioan, fiul lui

Toma de **Lazuri** (**Lazar**, județul Satu Mare), au spus că ei nu îngăduie ca vreun venetic să intre pe moșiile Ke-reztur și Porumbești, ci sunt gata și pregătiți să le răscumpere.

În sfârșit, deoarece sus-zisul magistrul Petru nu s-a îngrijit să se mai întoarcă în suspomenita a treia zi a adunării noastre, magistrul Pavel, fratele lui după mamă, venind însuși înaintea noastră și înfățișându-ne două rânduri de scrisori privilegiale ale foștilor regi ai Unga-riei, domnii Carol și Andrei, date cu privire la moșia nu-mită **Halmeu** (**Halmy**, județul Satu Mare), a răspuns în felul acesta: că deocamdată nu poate să înfățișeze pome-nitele scrisori de zălogire, dar e gata și pregătit să le în-fățișeze la un soroc viitor, pe care i-l vom hotărî. Iar po-menitul magistrul Toma, fiul lui Pavel, înfățișând scrisoa-rea noastră privilegială deschisă și pe aceea a capitlului din Oradea, a spus, tot acolo, că acea moșie Halmeu a trecut asupra lui și ne-a cerut să-i dăm înapoi acele scrie-sori privilegiale. În cele din urmă noi, păstrând la noi acele două scrisori privilegiate, am hotărât să amânăm numita pricină la octavele viitoare ale sărbătorii ferici-tului Martin mărturisorul (18 noiembrie), la Buda, în așa fel ca suspomenitul Pavel, fiul lui Petru, să fie dator să înfățișeze înaintea noastră atât zisele scrisori de zălogire, cât și alte acte doveditoare, pe care te are la dânsul, cu privire la acele moșii Kerezur și Porumbești; iar noi vom înfățișa acolo cete două scrisori privilegiate și, în cele din urmă, în fața sus-numiților, adică atât a magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de Warda, a lui Ladislau, fiul lui Ioan de Lazuri, și a lui Pavel, fiul lui Petru zis Zonga, cât și a nu-miților fii ai lui Ioan de Chornawoda și a lui Toma, fiul lui Pavel de Oșvarău, sau în fața împuterniciților lor le-giuși, vom

hotărî, împreună cu baronii și nobilii țării, ce trebuie făcut după dreptate cu privire la cete de mai sus”⁴³.

1923: „Ziarul „Satu-Maer” scrie: Femeia Terezia Petriceanu, voind să meargă în America, prin **Halmeu**, cu bani mai mulți decât este permis și neavând autorizație, a găsit de cuviință să ascundă bani în organele genitale. Totuși, nici cu aceasta n-a putut înșela pe vameși, deoarece funcționarul Barca a descoperit, la numita femeie, 900 dolari, pe care i-a și confiscat, dresând actele de contravenție”⁴⁴.

1924: „Preotul de la Halmeu a fost arestat. „Satu-Mare” scrie: „Preotul reformat din **Halmeu** încetând din viață și pentru ca ungurii să nu rămână fără preot, s-au adresat preotului Demiano Ștefan, de fel din Budafoc (Ungaria), care, intrând în țară cu pașaport românesc, s-a dus la Satu-Mare și, de acolo, a venit la Halmeu. Aici a adunat pe credincioși bisericii reformate, unde le-a ținut predici contra statului român, îndemnând pe unguri să aibă răbdare, cum și Cristos a răbdat, căci nu va trece mult și pajura Sf. Ștefan va flutura din nou pe edificiile din Halmeu. Jandarmii din localitate l-au arestat și, cu actele dresate, l-au înaintat Parchetului din Satu-Mare”⁴⁵.

⁴³ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 58, pp. 52-55

⁴⁴ *Vestul României*, Anul I, nr. 33, Oradea 1923, p. 2

⁴⁵ *Vestul României*, Anul II, nr. 26, Oradea 1924, p. 3



Bäuerinnen

Merişor

Femei

Peasant women

Paysannes

HĂPRIA

(Herepe, județul Alba)

1369, mai11, Mănăstur: Capitlul mănăstirii Mănăstur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimișilor, care au fost, „mai întâi, la moșia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, județul Alba)... au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, județul Alba), numiți Nicolae și Alexandru, un altul, spre pomenita moșie episcopală Straja, iar al treilea spre moșia numită **Șeușa** (Sospatak, azi **Șeusa**, județul Alba) a domnilor din capitlul zisei bi-serici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeași parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeași parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârșit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare și vădit. Și acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moșia pomeniților nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costișa aceluși deal, au ridicat două semne noi, unde începe să țină hotar cu moșia **Ghirbom** (Byrba, județul Alba), a nobililor de Henig, numiți Ladis-lau și Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, și de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou și, coborând puțin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă

unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârau, ce curge prin acea moșie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârau, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moșiei episcopale **Berghin** (Berwe, județul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și mai departe, pe coasta aceluia deal, între niște pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, și, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniș, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeș**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al aceluia deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe același drum și pe aceeași creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând pe același drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc șes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, și, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; și încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând mai departe, spre partea de miază-noapte a aceluia drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârau numit Valea Secașului, pe care, trecându-l, începe să țină hotar cu moșia **Roșia** (Weresezhaz, azi **Roșia de Secaș**, județul Alba) a pome-niților nobili. Și, coborând la alt deal, pe coasta aceluia deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul aceluia deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre mia-zăzi, face hotarul cu moșia

Roșia a numitilor nobili, îns-pre apus cu moșia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moșia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, județul Alba), și acolo începe să țină hotar cu nobilii de pe această mo-șie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta ace-lui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creștetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebește sus-zisele moșii Tiur și Berghin, de moșia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, ju-dețul Alba), unde începe să țină hotar cu nobilii de Cră-ciunelu. / Coborând dealul, pe costișa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou și mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelu deal, au ri-dicat, lângă un semn vechi, altul nou și, pe costișa acelu deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi și, aproape de capătul acelei creste, au așezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe același deal, spre apus, pe creasta acelu deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, încă mai departe, pe aceeași creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârșit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; și acolo părăsește semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu și începe să țină

hotar cu nobilii de **Mihalt** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, județul Al-ba). / De acolo, coborând de pe zisul deal și ocolind cam între miazăzi și apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând și mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, și, în sfârșit, au ajuns pe șesul văii, la un drum ierbos, și din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pâraul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au așezat altul nou, și, acolo, hotarul părăsește semnele de hotar ale moșiilor nobililor de Mihalt. / De acolo, trecând un pârau, numit Zegws, și tot cam între miazăzi și apus, au ajuns și au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obișnuită, Bwduskuth... și acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, județul Alba), în numele său și al fraților săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliștea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit și miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hățiș și mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moșia Henig și trecând acea vale, pe urcușul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea și reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure și pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, județul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moșiei **Dumitra** (Demeterpataka, județul Alba), a zișilor nobili, și cele ale moșiei episcopale **Hăpria** (Herepe, ju-dețul Alba), unde sus-zișii nobili și-au dat învoirea și încuviințarea la ridicarea acelui nou semn

de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe același drum, lângă
acel nou semn de hotar și puțin mai departe, lângă acel
drum, au ridicat un al treilea semn de hotar nou și un al treilea
semn de hotar l-au ridicat lângă același drum, trecând mai
departe. Ieșind din pădure, pe același drum, într-un loc din
câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat
un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moșia de
mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelu
drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din
care unul face hotarul spre sus-zisele moșii episcopale, iar
celălalt spre zisa moșie Totoiu, a lui Ștefan și Petru, fiii lui
Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de
hotar, acei nobili, fiind înșiși de față, și-au dat bine-
voitoarea învoire și încuviințare. De acolo, coborând puțin
spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo,
tot în aceeași parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie
în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două
semne de hotar noi; de acolo se socotește drept ho-tar o
linie ce merge spre apa aceleiași văi, în jos, spre apus, până
la un pârau ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre
miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de
hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de
un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi
semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelu deal, tot
într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai
departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă
un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au
ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând
într-aceeași parte, în vârful acelei creste au așezat două
semne de ho-tar noi. De acolo, cotind spre apus și mergând
puțin, au pus două semne de hotar noi și, coborând puțin
mai de-parte, din sus de valea acelei creste, numită Căpuș,

au pus două semne de hotar și, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeași creastă, au pus două semne de hotar noi și, mai departe, pe coborâșul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuș, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar și, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta aceluși deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, județul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, coborând prin dumbravă, lângă un râț numit... aproape de alt drum, fânașul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar și, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureș, au ridicat două mari semne de hotar și acolo se sfârșesc semnele de hotare ale ziselor moșii episcopale și ale sus-numiților nobili de Totoiu. / Și, deoarece sus-zișii nobili de Henig s-au împotrivit aceluși domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moșia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi și de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestății voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moșii, spre a sta față cu acel domn episcop, hotărându-le ca soroc de înfățișare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”⁴⁶.

1779-1783: „Interesante sunt datele despre călătoriile lui Horia și Cloșca la Viena, dintre care vom extrage unele mai principale. Horia și Cloșca au fostă, împreună, de trei ori la Viena, la 1779, 1780 și 1782. Cu ei au mers,

⁴⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, 384, pp. 593-599

întotdeauna, încă câte doi țărani din **Râul Mare**. Bani de călătorie primeau de la comune. Ei mergeau pe jos, câte patru săptămâni, încolo, și patru săptămâni, înapoi. Petițiunile către împărat le făcuse, în două rânduri, nobilul Samuilă Marți din **Abrud**, a treia petițiune le-a compus-o agentul Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis în-suși împăratul. Horia a mai fost încă o dată, a patra oară, la împărat, în postul Crăciunului din 1783, dar împăratul plecase în Italia și se întoarse numai în martie 1784, și Horia trebui să aștepte în Viena până la 1 aprilie 1784, în care zi fu primit în audiență! Horia prezentă împăratului o nouă petițiune, în numele comunelor **Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușcă, Ofenbaia, Buciumi, Abrud și Cârpeniș**. În 13 aprilie 1784, urmă ordinul cancelariei aulice către guvernul transilvan, ca să apere pe locuitorii comunelor suplicante și pe deputații lor în contra tuturor prigonirilor funcționarilor domeniului și ai comitatului. Deputații fură invitați să plece acasă și să aștepte liniștiți deciziunea monarhului asupra investigațiunii ordonată la 1780. / Despre memorabila audiență a lui Horia, de la 1 aprilie 1784, țăranii români vorbeau că, într-un timp oarecare, împăratul Iosif s-ar fi plâns către Horia că nu poate nicidecum să supună nobilimea ungurească, și atunci Horia ar fi zis că, dacă împăratul îi lasă țăranii pe mâna dânsului, atunci el, cu ajutorul acestora, sau va supune, sau va stinge cu totul nobilimea ungurească, și atunci împăratul îi dăde o cruce de aur (Depozițiunea lui Iosif a lui Popi din **Sulighet**, Deva, 8 noiembrie 1784). Cruciulița aurită, de care se face amintire aici, joacă un rol însemnat. Pe ea se afla și chipul împăratului, și Horia o arăta poporului, zicând că i-a dat-o însuși împăratul, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Unii susțin că Horia a

cumpărat crucea aceasta, în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament, cu litere de aur, pe care îl arăta poporului, zicând c-ar fi plenipotența din partea împăratului (Szirmay A., *Hornianae seditionis historia* (Istoria rebeliunii horniene), 8. 55 Ms. în biblioteca muzeului din Pesta). Fapt pozitiv este, zice autorul, că Horia, îndată după întoarcerea sa acasă, la Paști 1784, începu să agite pe țăranii din Transilvania, mai întâi în secret, și apoi pe față. El le spunea că împăratul a dat ordine în favoarea țăranilor, iar nobilimea și autoritățile nu le execută, că dânsul are hârtii de la împărat ca țăranii să nu mai facă, de aici, încolo, servicii domnilor, ci numai împăra-tului, care voiește să militarizeze toată țara, că, deoarece nobilii nu respectă poruncile date pentru ajutorarea țărănilor, l-a împuternicit împăratul pe dânsul să răstoale pe românii din Ardeal și, cu ei, să stingă nobilimea și toată ungurimea, și aceasta este „voința și porunca împăra-tului”. Deviza aceasta, cu voia și porunca împăratului, era, zice autorul, în secolul trecut, un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mișcare pasiunile țăranilor. În realitate, însă, revoluțiunea devenise inevitabilă. Încă din anul 1778, sentimentul public al muntenilor se revoltase. Încă de la 1782, funcționarii domeniului umblau după Horia și Cloșca, ca să-i prindă și să-i spânzure (depozi-țiunea lui Cloșca). După întoarcerea lui Horia, de la Viena, mai făcură țăranii o ultimă încercare la guvernul transilvan, în postul Sân Petrului din 1784. Ei s-au dus, spune Cloșca, cu rezoluțiunea ce-o aduse Horia din Vi-ena, la **Sibiu**, de trei ori după olaltă, de aici, la prefectul din **Galda**, de patru ori, dar fără de nici un rezultat. / „Justiția pentru țăranii români nu mai era”. / Cea mai mare iritațiune s-a născută între țărani și nobili în urma conscripțiunii militare din 1784. La

propunerea comandantului general al Transilvaniei, baronul Bucov, împărăteasa Maria Teresia înființă, de la 1763-1766, succesiv în Transilvania, trei regimente de grăniceri români (regimentul se extindea, de la **Brașov**, peste țara **Făgărașului**, districtul **Sibiului**, până la **Hunedoara**; regimentul II era format din populațiunea districtului **Năsăudu-lui**; regimentul III de grăniceri români era un regiment de dragoni) și alte două regimente de secui. Comunele românești, care primise arme, scăpară de serviciile iobăgești, posesorii feudali fură expropriați, iar țărani români deveniră oameni liberi, proprietari de pământ, supuși nu-mai autorităților militare, cu singura obligațiune, să apere granițele țării, în timp de pace și de răzbel. Se înțelege că comunele iobăgești ardeau de dorința de-a schimba serviciile feudale cu cele militare. În ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinațiune cu tendințele sale de germanizare (în 11 mai 1784, Iosif II decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria și Transilvania, în locul limbii latine) și cu reformele ce voia a le introduce, ordonă ca să fie înscrise prealabil între grăniceri și alte comune, așezate pe la frontierele Transilvaniei. Horia le vorbea țăranilor de acest ordin și agitațiunea lui contra clasei privilegiate, care se opunea, prinse rădăcină. Se născu o mare mișcare între țărani, care începură a cere se fie înscrși ca militari. **Începutul îl făcură țărani români din comuna Hăpria**, comitatul Albei de jos, care trimiseră 10 deputați la comisarul de răzbel Ortmayer din **Alba Iulia**. Dorința li se împlini, ei fură înscrși ca militari. Agitațiunea pentru militarizare se răspândi în țară cu atâta rapiditate, încât, în timp de 4 săptămâni, până la 15 august, se înscriseră, la Alba Iulia, 81 comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului și

al Cetății de baltă. Această agitațiune cuprinse pe iobagii din districtele săsești. Miș-carea se ivi și în **țara Hațegului** și se prezentară, la vice-colonelul Karp, în **Hațeg**, o mulțime de comune, care fură înscrise. Dar aceste înscrieri complicară și mai mult situațiunea. Comunele iobăgești, îndată după înscriere, în-cepură se denege nobililor orice servicii și orice taxe feu-dale. Un țăran din **Ilia**, cu numele Iosif Buda, întorcându-se de la conscripțiune, zise către un nobil ungur ; „Acum ați gătat-o și voi, ungurilor, și vi se iau moșiile și ni le dau nouă, iar peste 15 zile, îl căpătăm, și atunci vă tăiem pe toți!”.

Nobilimea ungurească, vezând amenințările și penitențele țăranilor și temându-se ca răul să nu ia dimensiuni și mai mari, începu se prigonească pe corifeii miș-cării, să-i pedepsească și să-i scotă de pe moșii. Aceasta irită și mai multă țăranimea. Se-ntâmplară și acte de violență. Nobilul Nondra fu ucis de niște țărani din **Clopotiva**, în munți, subprefectul Herța fu împușcat, noptea, pe când dormea. Baronul Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei, trimise pe judele regesc din **Târgul-Mureșului**, Ștefan Halmagyi, ca să publice țăranilor că înscrierile s-au făcut fără știrea împăratului și a guvernului, iar de la comandantul militar, baronul Preiss a dat ordin ofițerilor din graniță ca să înceteze cu toate lucrările conscripțiunii. Sosind la **Alba-Iulia**, comisarul Halmagyi spune țăranilor, pe care îi întâlnești aici, că întreaga conscripțiune n-are nici o valoare, iobagii să meargă acasă, să asculte de funcționarii comitatului, să-și împlinescă obligațiunile feudale, căci altcum vor fi siliți, cu forță armată, iar dacă au plângeri, să se adreseze la comitat, i-a invitat să comunice cele auzite și la alții. În ziua următoare, a chemat la Alba- Iulia 7 deputați din comunele vecine, spunându-le

tot aceea. Asemenea, fură trimiși și în alte comitate comisari civili, în fine guvernul ordonă să prindă pe autorii turburărilor și să fie trași înaintea judecății. Guvernul, exclamă autorul, în locă de a se cugeta serios la ușurarea pozițiunii iobagilor, era încă și acum de credință că, prin comisari și sentințe severe, va putea să convingă pe țărani că privilegiile nobilimii sunt nealterabile și că iobăgia, oricât de grea, e singura soartă menită pentru ei / Dar cu toate că interveni și **episcopul ortodox Gedeon Nichi-tici**, care se instalase atunci la **Sibiu**, cu circulare către preoți, poporul nu se putu liniști și turburarea creștea me-reu. De o parte, iobagul, prea de multe ori înșelat, pierdu-se toată încrederea în nobilime și-n autorități, pe de altă parte, simțul de libertate entuziasmase prea mult inima lui. Țăranii răspundeau că nu pot crede că conscripțiunea nu s-a făcut cu voia împăratului și, în această credință, îi întări și mai mult atitudinea așteptătoare a armatei, care se ferea a zice că conscripțiunea ar fi fără valoare. Astfel, iobagii din mai multe comune plecară, din nou, la **Alba-Iulia**, să le dea arme și ei continuau cu amenințările. „Vom cerca noi și alta, că, până nu vom speria pe domni, n-a fi bine de noi!”, zise George Pădurenu din comuna **Țelna** către un nobil unguresc. Iar țăranul Florea Cosma, din **Gârbău**, zise către nobilul Szent-Pali: „E degeaba, jupâne, pe voi, pe nemeși, pe domniși, pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sală și din țara asta, că țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească, și, în scurtă vreme, vă și scoatem noi de aici” (*Archiva c. Jankovits*, Nr. 337). / Așa se încheia preludiul acestei revoluțiuni... Horia, principalul autor al turburărilor, rămase însă, de astădată, cu totul pierdut din vederea autorităților, iar nobilimea și guvernul rămaseră în credință că țăranii s-au liniștit. Da, se liniștise, ca, după 12

zile, catastrofa să în-ceapă cu toată vehemența”⁴⁷.

1896: „**Slujbă ungurească, în loc de patrafir.** Din Alba Iulia ni se comunică, cu data de 1 ianuarie nou, următoarea știre întristătoare și îngrijitoare: „Preotul român ortodox Nicolae Cadariu, care, de mai mulți ani, a funcționat ca preot în comuna **Hăpria**, în protopopiatul Alba Iulia, cu ziua de azi, a intrat în serviciul statului, ca practicant salarizat în cancelarie, la gara căii ferate în loco. După învățători, profesori; după profesori, preoți. Tristă aparițiune! Zguduitor tablou! Unde zace rădăcina răului? Cine sunt chemați a-l extirpa? Este oare a se căuta vina în slăbiciunea dezertorilor, în organizarea superioară, în popor, în cursele intime din afară de corpul național, ori că, „horrendum dictum” („oribilă declarație”), în toate deodată?”⁴⁸.

1907: „În 22 septembrie stil nou, deputatul Maniu și-a ținut darea de seamă în comuna **Totoiu**, înaintea a peste 1.000 de oameni. / Deși a fost scurt timpul pentru pregătirea primirii iubitului deputat, totuși aceasta a fost așa de măreață și impunătoare și însuflețirea poporului așa de mare, încât s-au văzut lacrimi de bucurie scăldând ochii multor alegători. Întreg poporul din **Totoiu**, împreună cu foarte mulți români din comunele **Henig, Straja, Hăpria** și **Dumitreă**, adunați în capul satului, așteptau venirea deputatului, iar feciori și fetele din **Dumitreă**, sub conducerea teologului de Blaj, George Oancea, cântau cu multă însuflețire cântece naționale. / Un banderiu de 30 călăreți, sub conducerea teologului S. Coman, cu două steaguri în frunte, au întâmpinat pe iubitul oaspe în drumul țării, unde tânărul Sabin Giurca, în câteva cuvinte, îi

⁴⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 203, Brașov 1884, pp. 2, 3

⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 282, Brașov 1896, p. 4

urează bun venit. La marginea satului, sub o frumoasă poartă triumfală, așteaptă poporul, în frunte cu preoți, învățători, dame și tineri. Și încă cineva? Pretorul din Vințul de jos, Binder, însoțit de 9 jandarmi și cu sergentul zece. Jandarmii n-au avut nimic de lucru, iar Măria Sa a cerut ca, de pe poarta triumfală, unul din celea trei stea-guri de hârtie, anume cel galben, să fie îndepărtat. Ca să fie patria salvată, i s-a împlinit porunca Măriei Sale. / Deputatul, însoțit de domnii Dr. Alexandru Niculescu, profesor de teologie, Ioan Maior, profesor metropolitan, Dr. Ioan Chirilă, candidat de avocat, și Dr. Traian Erdélyi, candidat de avocat, a fost întâmpinat de domnișoara Miți Andrei, în drăgălaș costum național, care, în numele fe-meilor române, îi prezintă un frumos buchet de flori. Preotul Giurca îl binevinetează, în numele poporului adu-nat, cu calde și însuflețite cuvinte”⁴⁹.

1928: „**Osândă pentru un steag.** Cu prilejul marii adunări de la **Alba Iulia**, țăranii Nicolae Filipescu, Lăpăduș Dumitru și Haplea Nicolae, din comuna **Hăpria**, județul Alba, au pus cu puterea steagul nostru național pe primăria din **Alba Iulia**. După ce au fost arestați și au stat câte 35 zile în temniță, tribunalul de la Alba Iulia i-a osândit la câte o lună și 10 zile închisoare și la câte 500 lei amendă. Curtea de Apel din Cluj a întărit sentința tribunalului”⁵⁰.

1932: „Aurelia Gabor, născută Anca, preoteasă, soția părintelui Filip Gabor, din **Hăpria**, lângă Alba Iulia, a încetat din viață, marți, 3 mai, ora 6, înainte de amiază, după scurte și grele suferințe, în etate de 28 ani, după 8 ani de căsătorie fericită, împărțășită fiind cu sfintele taine ale

⁴⁹ *Lupta*, Anul I, nr. 199, Budapesta 1907, p. 4

⁵⁰ *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 43, Blaj 1928, p. 5

muribunzilor. Rămășițele pământești au fost așezate în curtea bisericii greco-catolice din **Hăpria**, joi, la 5 mai, ora 2 după-masă. O deplâng soțul nemângâiat, trei copii nevârstnici, părinții, frații, surorile și numeroase alte rudenii, Facă-i Dumnezeu parte cu dreptii, iar de cei rămași îngrijească-se Domnul!”⁵¹.



St. Iohel
An Iohel

Lu Iohel
An Iohel

HĂRĂNGLAB

(Haranglab, județul Mureș)

1358, mai 27, Alba Iulia: Capitlul bisericii de Alba Transilvaniei dă de știre că, înfățișându-se „Mihail, fiul lui

⁵¹ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 20, Blaj 1932, p. 7

Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), iar pe de altă parte nobila numită Ana, fiica lui Dominic, fiul lui Bezther tot de Hărănglab, au mărturisit deopotrivă că au rânduind între ei moșiile de împărțeală, care să țină pe veci: moșia numită **Ganfalău** (Galfalwa, azi **Gănești**, județul Mureș) au împărțit-o astfel că partea de moșie **Deaș** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, județul Mureș), dincolo de pârâu, a căzut doamnei Ana, iar partea dinspre moșia **Theleg** (dispărut, lângă Deaj, județul Mureș), sus-numitului Mihail, însă până la heleșteu; iar moșia **Gertyanos** (dispărut, lângă Deaj, județul Mureș), aflătoare lângă râul Târnavă, au împărțit-o astfel că partea dinspre muncelul numit Dealul Pietros, până la drumul ce duce la același sat Ganfalău, a căzut doamnei Ana, iar partea dinspre fânețe, sus zisului Mihail; iar un șanț, între două drumuri, până la pădurea numită a drumului de sus l-au lăsat spre folosința amândurora, iar pădurea au lăsat-o împărțită, așa cum au avut-o Dominic, fiul lui Bezther și Mihail, fiul lui Pavel; iar moșia Hărănglab și-au împărțit-o astfel: partea care, începând dinspre biserica fericitei Elisabeta, merge pe ulița Sașilor, drept spre tâul Târnavă, până la capăt, i-a căzut amintitei doamne, iar cealaltă parte rămânând lui Mihail”⁵².

1360, octombrie 13, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, întrucât în adunarea nobililor de la Turda, din 6 octombrie, „Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), și Andrei, fiul lui Gedeuch au primit, în chip de înapoiere, de la Andrei, Petru și alt Petru, fiii lui Petru de **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, județul Sibiu), jumătatea din

⁵² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 275, pp. 274, 275

moșia numită **Deaj** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, județul Mureș), ei trebuie puși în stăpânirea ei, la care punere în stăpânire trebuie trimis și omul vostru, și al nostru”⁵³.

1361, septembrie 14, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), că niște moșii ale sale, numite **Ceuas** (Chauas, județul Mureș) și **Daia** (Danyan, județul Mureș), aflătoare în comitatul Târnava, care sunt acum cotropite și ținute în mâini străine, au nevoie de luare din nou și punere în stăpânirea lui. Drept care, cerem să trimiteți pe omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru Ladislau, fiul lui Myke de **Căpâlna** (Kapulna, azi **Căpâlna de Sus**, județul Mureș) sau Ștefan, fiul lui Toma de **Abuș** (Obusfalua, județul Mureș), ori Mihail zis Kugh de **Păucișoara** (Pochfolua, județul Mureș), ducându-se la moșiile Ceuas și Daia, să le hotărânicească și să le dea în stăpânirea celui Mihail, fiul lui Pavel, spre a le stăpâni în veci”⁵⁴.

1367, decembrie 10, Tapolca: Regele Ludovic scrie voievodului Nicolae că, „din plinătatea autorității regești și din osebită milostivire, pe nobila doamnă, văduva lui Ioan, fiul lui Blasiu de **Ciufud** (Ciufud, Chy-fud, Cypfud, **Izvoarele**, înglobat în **Blaj**, județul Alba), adică pe fiica lui Dominic, fiul lui Bezter de **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), numită Ana, am pus-o și am așezat-o moștenitor și urmaș părintesc în toate părțile de moșii ale răposatului Dominic, tatăl ei, om mort fără ur-maș bărbătesc, părți de

⁵³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 523, pp. 544, 545

⁵⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 55, pp. 39, 40

moșii aflătoare în părțile Tran-silvaniei și oriunde în altă parte, și cu osebite în aceeași moșie Hărănglab, numite cu orice nume... și poruncim cu tărie s-o puneți în stăpânire pe doamna Ana, în pome-nitele sale moșii părintești... fără a ține deloc seama de împotrivirea lui Mihail, fiul lui Pavel de **Ganfalău** (Gal-falwa, azi **Gănești**, județul Mureș), și a oricăror altora”⁵⁵.

1369, mai 27, Diosgyör: Regele Ludovic face cunoscut că „Iacob, fiul lui Mihai, fiul lui Pavel de Hărănglab, ne-a arătat, în chip de plângere, că Înălțimea noastră a înzestrat-o pe sora sa, din a doua spiță a neamului și înrudirii, adică pe fiica lui Dominic, din același sat **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), căsătorită cu Pavel, cu o scrisoare cu temei asupra tuturor drepturilor de stăpânire părintească ca adevăratul moștenitor ca fiu bărbătesc și urmaș legiuit”⁵⁶.

1370, februarie 17, Buda: Palatinul Ungariei dă de știre că, deși regele a atribuit „văduvei lui Ioan, fiul lui Blasiu de **Ciufud** (Ciufud, Chyfud, Cypfud, **Izvoarele**, înglobat în **Blaj**, județul Alba), numită Ana, adică fiica lui Dominic, fiul lui Bezter din **Hărănglab**, drepturile părintești ca moștenire legiuită... această nobilă doamnă este apăsată de o mare lipsă și sărăcie... De aceea, să aibă dreptul de a primi pătrimea ce i se cuvine ca fiică din moșiile **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), **Deaj** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, județul Mureș), **Teluk**

⁵⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 277, pp. 441, 442

⁵⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991. Doc. 386, pp. 600, 601

(dispărut, județul Mureș), **Gănești** (Ganfalău, Galfalwa, azi **Gănești**, județul Mureș)”⁵⁷.

1370, august 2, Zvolen: Regele Ludovic scrie voievodului Emeric că, deoarece voiește ca „Petru fiul lui Petru zis de **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, județul Sibiu) și frații săi să rămână sub osebita noastră ocrotire, în jumătatea moșiei numite **Deaj** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, județul Mureș), aflătoare în Transilvania și în stăpânirea căreia voi, potrivit cuprinsului unei alte scrisori, le-ați trecut-o lor în stăpânire, poruncim cu strașnică poruncă ca, în temeiul puterii voastre, păstrându-i pe poimenitul Petru și pe frații săi nevătămați și nepăgubiți pe zisa jumătate din moșia Deaj și în pașnica și deplina ei stăpânire, mai ales împotriva lui Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, județul Mureș), și a lui Iacob, fiul său, să-i apărați cu folos de toți oamenii care ar voi să-i supere pe nedrept, și de oamenii lui Mihail și de fiul său”⁵⁸.

1371, mai 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, venind „Mihail, fiul lui Pavel de **Haranglab**, pe de o parte, iar pe de altă parte, nobila doamnă numită Ana, fiica răposatului Dominic, fiul lui Beztur din același **Haranglab**, ne-au mărturisit că ei, într-un cuget, pentru binele păcii și pentru un legământ de înțelegeră, au făcut între ei o împărțeală, care să dăinuiască pe veci, cu privire la pădurile și dumbrăvile moșiei lor nu-mite **Gănești**, astfel că jumătatea pădurii numită Poyas, aflătoare înspre satul numit **Băgaciu**, pe care o împarte în două părți un drum ce trece prin mijloc, a căzut, până la

⁵⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 472, pp. 697, 698

⁵⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 545, pp. 816, 817

acel drum, acelui Mihail, fiul lui Pavel, iar cealaltă jumătate a acelei păduri, aflătoare înspre moșia **Deaj**, până la un pârau, i-a rămas sus-zisei doamne numite Ana. De asemenea, jumătatea unei dumbrăvi, numită Felseuhuthzas, în mijlocul căreia se află un lac plin de stufăriș, în care apa seacă în timpul secetei, a fost împărțit la fel, în două părți, jumătatea dinspre partea de jos a acestui lac, până la râul Târnavă, i-a revenit lui Mihail, fiul lui Pavel, cealaltă jumătate a acelei dumbrăvi, adică cea de sus, i-a căzut sus-arătatei doamne”⁵⁹.

1925: „Un ungur din comuna **Hărănglab**, județul Târnavă mică, 10 ani a trăit despărțit de nevastă. În zilele de curând trecute, cei doi soți s-au cumițit și s-au împăcat. De bucurie, au gătit un „aldămaș”. Abia a gustat, însă, femeia câteva înghițituri de rachie și i s-a făcut rău. A căzut la pământ, având zgârciuri cumplite și, după câteva ceasuri, a murit în dureri cumplite... E mare întrebare acum: a fost rachiul otrăvit? Și dacă a fost, bărbatului de ce nu i s-a făcut rău? S-au pornit cercetări”⁶⁰.

⁵⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 38, pp. 39, 40

⁶⁰ *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 16, Blaj 1925, p. 5



Alte Ehepaare

Avrig

Old peasants

HĂRĂSTEȘ

(Hărăstaș, azi **Hărăsteș**, județul Cluj)

1592, iunie 11: „Paul Gyulai scrie comitelui de **Turda** Ioan Gerendi că, fiind în casa sa principele Sigismund Báthory, pe care l-a adus la plimbare în aceste locuri frumoase, și chiar pe plută, de la **Lupșa**, până la **Buru** (Borrév, comuna Iara, județul Cluj), îl vestește că, fiind mâine seară la dânsul, la **Hărăstaș** (azi **Hărăsteș**, județul Cluj), să invite pe principe a rămâne acolo peste noapte, ceea ce principele nu știe”⁶¹.

1773: „Biserica din **Hărăstăș**, județul Cluj a fost făcută, probabil, în 1773, restaurată începând cu anul 1923”⁶².

1895: „**Luptă cu un porc sălbatic**. Ieri, în 27 decembrie nou, pe la orele 11 a. m., ne-am pomenit, în sat, cu un porc sălbatic, de-o mărime rară. Porcul, alungat fiind din hotarul **Ciucudiului de jos**, de către omenii de-acolo, a fugit, prin comuna **Ciucudiu**, și, de aici, a ajuns în comuna noastră **Măhaciu**. În drumul de la Ciucudiu, pâ-nă la **Măhaciu**, a mușcat trei oameni, care numai cu carul au putut fi duși acasă. / În **Măhaciu**, porcul a intrat, pe lângă biserică, și a luat satul de-a lungul, trecând prin curțile oamenilor, ale căror porți le arunca cu botul la o parte. Un om, fiind tocmai cu securea în mână, când porcul veni asupra lui, îl tocă cu tăișul, așa că securea a intrat în el până la

⁶¹ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. III, 1585-1592, București 1931, p. 290

⁶² Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XIV, Cluj 1977, p. 561

mușche. Astfel, porcul trecu, în pași lini, pe lângă locuința parohială și ajunsese în vii. Până aici, a mușcat încă pe doi omeni din **Măhaciu**. / Aici, m-am înfiorat de ceea ce am văzut. Satul întreg se luase după porc, iar un fecior de-ai noștri, fugind mai repede și ajungendu-l, s-a aruncat asupra lui cu o furcă de fier. Furca a împlântat-o în porc, dar, în acel moment, porcul s-a întors repede; s-a aruncat drept în fața voinicului și l-a așternut la pământ, începând să-i sfășie hainele de pe trup. Omenii se înfiorară, unii dintre ei începură să țipe, toți credeau că porcul are să-l mănânce. Din norocire, însă, apropiindu-se oa-menii, porcul a fugit mai departe, iar tânărul, ca prin mi-nune, a scăpat, fiind rănit numai la o buză și cu hainele spintecate.

Ca la 40 de omeni se luaseră după porc și, în multe locuri, îl împresurară, dar fiindcă omenii nu erau înarmați, decât cu furci și cu săcuri, câte 2-3 de-odată îi așternea la pământ și mergea mai departe. Pușcă, în întreg satul, nu era, căci vânatul este oprit, iar pentru pușcă este a se plăti dare, pe când omenilor le sunt de-ajuns celelalte dări, la care mai sunt a se adăuga și aruncurile pentru mileniu și pentru conducătorii matricolelor de stat, care toate se fac fără știrea și învoirea noastră. / Astfel, omenii nu pot ține puști. La dl notar, s-a aflat, ce-i drept, o pușcă, cu care dânsul a și pușcat de două-ori în aer, după care a pus pușca pe umăr și s-a întors acasă, omenii însă au alungat porcul și mai departe, până în hotarul al treilea, al **Hărăstășului**. Aici, porcul a dat de niște troci mari, de adăpat vitele, pe care cu botul le-a aruncat în aer. Acum, măhăcenii au chemat doi vânători din **Hărăstăș**, la care s-a mai adăos un om de la noi, care a apucat la o pușcă, și altul din **Ciucudiu**. Aceștia, pușcând o dată în el, l-au doborât la pământ, iar oamenii năvăliră, atunci, cu săcu-rile asupra lui

și așa l-au omorât. / Greutatea porcului, fă-ră de piele, a fost de 160 kilograme. Carnea lui s-a împărțit între cei ce au alergat. / Porcul a rănit, cu totul, 8 oameni, pe mai mulți la picioare, iar unuia aud că i-a rupt o mână”⁶³.

1903: „Despărțământul „Fărăgău” al reuniunii învățătorilor din arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, își va ține adunarea de primăvară, la 17 mai stil nou, în școala greco-catolică din **Harastăș**, la care sunt invitați membrii, precum și toți amicii învățământului popular. / **Programul:** 1). Asistarea la serviciul divin, la orele 8 a. m. 2). Deschiderea ședinței. 3). Ascultarea examenului elevilor școlii greco-catolice din **Hărăstăș**. 4). Constatarea membrilor. 5). Citirea dizertației „Însemnătatea disciplinei în școală”, prin dl S. A. Dorgo, în-vățător. 6). Încasarea taxelor. 7). Anunțarea unei persoane dizertante, precum și a celei care va ține prelegerea practică, cu ocaziunea adunării proxime. 8). Fixarea timpului și locului pentru adunarea proximă. 9). Aprecierea examenului și a dizertației ținute. 10). Propuneri și interpe-lări. 11). Încheiere. / Dumitru Cioloca, președinte, / Aurel Căliman, notar”⁶⁴.

HĂRĂU

⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVIII, nr. 280, Brașov 1895, p. 3

⁶⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 96, Brașov 1903, p. 5

(Harow, Hary, județul Hunedoara)

1360, iulie 4, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că „fiii lui Petru, Ioan și Petru, fiii lui Emeric, Petru și Gyurk, Toma, fiul lui Gabriel, Petenye, Andrei, fii din același neam de **Hărău** (Harow, Hary, județul Hunedoara), împreună cu Nicolae, fiul lui Pavel, notarul, și magistrul Petru, vicevoievodul Transilvaniei, trebuia să trimitem spre mărturie pentru a fi de față la împărțirea moșiei **Chudatelku** (dispărut, lângă Hărău, județul Hunedoara), care-i atinge pe toți... Cea dintâi bu-cată a moșiei Chudatelku începe anume de la râul Sumu-sag, până la râul Bugkuragpataka... au împărțit-o în nouă părți drepte și egale... și le-au dat nobililor ca să le stăpânească... / Iar cealaltă jumătate, dinspre partea de moșie **Chimindia** (Kemend, județul Hunedoara), a revenit tot oamenilor care trebuiau să o stăpânească”⁶⁵.

1360, august 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfățișându-se „Blasiu, fiul lui Petru de **Hărău** (Harow, Hary, județul Hunedoara), sluga magistrului Nicolae zis Malach, nobil de **Uroi** (Arjan, inclus în **Simeria**, județul Hunedoara), în numele stăpânului său, iar pe de altă parte Andrei, nobil de **Rapol**t (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, județul Hunedoara), în numele său și al magistrului Iacob, fiul lui Toma, tot de acolo, vărul său după tată, zisul Blasiu a mărturisit că Nicolae, stăpânul său, a primit 123 de mărci după socoteala de la **Orăștie** (Warasio, județul Hunedoara), de la magistrul Iasob, fiul lui Toma, și de la Nicolae, fiul lui Andrei, pentru

⁶⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 490, pp. 520-522

moșia **Tămășasa** (Thamaspathaka, județul Hune-doara), aflătoare ca zălog în stăpânirea lor”⁶⁶.

1362, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, județul Hune-doara) că Bakoch și Ioan, fiii lui Toma de Turek (în Slovacia), a încercat să alipească o bucată din pământul său, care ține de moșia sa Rapolt, din partea moșiei **Kues-potak** (dispărut, lângă Rapoltu Mare și Bobâlna, județul Hunedoara), la zisa moșie Kuespotak... și din **Bobâlna** (Babolna, județul Hunedoara), prin culegerea roadelor acelei moșii. Drept aceea, trimiteți spre mărturie omul vostru, înaintea căruia Mihail, fiul lui Iacob de **Chimindia** (Kemend, Kemind, județul Hunedoara) sau Dumitru, fiul lui Barnaba de **Hărău** (Harow, Horou, județul Hunedoara), sau Dumitru, fiul lui Nicolae de **Banpotoc** (Banpotaka, județul Hunedoara), omul nostru... să-i oprească pe Bakoch și Ioan și pe iobagii acestora de la culegerea roadelor și foloaselor acelei bucăți de pământ”⁶⁷.

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea obștească de la Turda, venind „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Illya, județul Hunedoara), și pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de **Brănișca** (Baranchka, județul Hunedoara), în numele său și al fratelui său Ște-fan, au mărturisit că s-au înțeles... cu privire la niște ho-tare aflătoare în pricină, dintre moșia Ilia a lui Alexandru și

⁶⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 506, pp. 527, 528

⁶⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 117, pp. 90, 91

moșia Brănișca a lui Nicolae și Ștefan, fiii lui Andrei... De aceea, cerem să trimiteți oamenii voștri și, fiind de față părțile, oamenii noștri, Matia de **Hărău** (Harow, Ho-rou, județul Hunedoara) sau Mihail de **Uroi** (Aran, Ary-an, județul Hunedoara) sau Ioan fiul lui Samurakus sau Nicolae, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, județul Hunedoara), din partea acelor Nicolae și Ștefan de Brănișca, și Petew, fiul lui Tiburțiu sau Ștefa,. Fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de **Sântămăria** (Bodughazunfalua, județul Hunedoara), din partea lui Alexandru... să hotărască drepturile”⁶⁸.

1896: „Mișcare de protestare, ce s-a pornit în comitatul nostru, contra paradei cu **ședința festivă milenară** a congregației, a aflat, spre onoarea lor, mulți însuflețiți sprijinitori... / Din **Hărău** s-a trimis protest cu 23 de subscrieri... / „Hunyad”, foaia celor tari și mari în comitat, batjocorește din nou poporul nostru, crezând că cei mai mulți din sutele de subscriitori ai protestelor n-ar fi știind ce fac! Respingem cu indignare această nouă insultă, de-o cutezanță... Apoi că „și din **Hărău**” s-au adunat subscrieri! Cum? Ori pentru că în **Hărău** sunt români puțini (abia vreo 70-80 familii), ei n-ar fi în stare ori nu le-ar fi iertat să-și arate simțămintele lor? Batjocura voas-tră, încrezuților nostri domni, e o onoare pentru puținii dar, bunii români din **Hărău**, ca și de pretutindenii”⁶⁹.

1896: „Doi țărani din **Vărmaga**, având, de cu-rând, de lucru la notarul din **Hărău**, Bugyul Sándor, au fost chemați de notar în cancelarie, unde, cu el, era scriitorul său și un alt ungur din **Hărău**, și având pică pe țărani, a

⁶⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 199, pp. 180-182

⁶⁹ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 15, Orăștie 1896, p. 68

căutat pricină și a prins ceartă, și-a început a-i bate în chip păgân, până s-a săturat, apoi i-a slobozit acasă. Unul dintre țărani și-a scos atestat de la medic și a dat în judecată pe micul tiran”⁷⁰.

1936: „Întrunirea liberală din Hărău. În ziua de 31 ianuarie, organizația partidului liberal a ținut o întrunire în comuna **Hărău**, convenind aici și comunele **Chimindia**, **Vărmaga**, **Banpotoc**. / Au participat vreo 150 oameni, dintre care vreo 60 minoritari unguri, iar restul consilieri comunali, președinți comunali interimari, jitari, guarzi comunali etc. / Ședința se deschide de deputatul Mircea Oprea, care spune că candidatul Mioc, fiind bolnav, nu a putut veni. Trece la analiza situației economice și spune că partidul liberal a făcut cea mai sănătoasă și înfloritoare gospodărie. Arată că transportul pietrei din **Banpotoc** se datorește exclusiv partidului liberal, și că național țărăniștii nu au făcut nimic, au neglijat cu totul asigurarea acestui venit pentru popor. / Partidul liberal a rezolvat, în modul cel mai fericit, lipsa de muncă, căci, până ce sub național țărăniști, ziua de lucru se plătea cu 15-20 lei, azi, datorită lor, se plătește cu 60 lei. / Țăranul Lobonț pune întrebarea cine a scumpit fierul, ața, cine a ieftinit produsele țăranului, unt, ouă? Dl deputat, la aces-tea, nu a putut da nici un răspuns, a chemat pe Lobonț la el și au discutat în surdină anumite lucruri.

Ungurii din **Hărău** l-au întrebat ce-i cu închiderea școlii confesionale. Dl deputat a spus că se va redeschide școala în curând, Cum, dacă ați închis-o, tot dumnea-voastră de ce o mai redeschideți? pentru voturi?, au strigat cetățenii. / Tot Lobonț Zaghin a întrebat, sub cine s-au

⁷⁰ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 29, Orăștie 1896, p. 125

scumpit toate articolele trebuincioase țăranilor, sub național țărăniști sau liberali; a rămas însă fără răspuns. / Președintele organizației liberale din **Hărău**, Ioan Albu, roagă pe dl deputat să facă intervenții ca Flotația **Certej** să sisteze aruncatul murdăriilor de piatră, căci cauzează mari daune comunei **Hărău**. În cazul că nu se va face nimic, va fi nevoit să procedeze cu directorul Cercluz cum a procedat cu ciangăii. / Dl deputat i-a spus: „Domnule Primar, nu trebuie să vorbești astfel!”. / La aceste cuvinte, cetățeanul Livezan din **Hărău** zice: „Domnule deputat, asta-i libertatea și democrația?”. / Întrebat fiind de ce au scumpit tutunul, M. Oprea a răspuns că pentru înzestrarea armatei. De ce n-ați scumpit, atunci, parfumul și pudra pe care o folosiți dumneavoastră, domnii, de ce a-ți scumpit produsele noastre?”. / Astfel, liberalii și-au primit lecțiile cuvenite la **Hărău**”⁷¹.

HARINA

⁷¹ *Solia*, Anul XIII, nr. 8, Orăștie 1936, p. 4

1246, mai 6: **Printre moșiile episcopatului** voievodatului Transilvaniei, întărite de regele Bela al IV-lea, se numără și „*Golou de comitatu Culusiensi*”⁷². / „Din acest privilegiu al regelui Bela IV, dat episcopului din Transilvania, anume **Gallu**, se cunoaște că, pe urma devastării tătarilor mongoli, în mai multe comune nu mai rămăsese nici un omu, ci toți locuitorii pieriseră, omorâți, chiaru mâncați, sau duși în captivitate. Așa, în comitatul Clusiu (Kolos) însăși cetatea Clusiu, cu comunele **Harina**, **Bilacu**, apoi în comitatul **Solnoc**, orașelele **Zalău** și **Tășnad** au rămas cu totul deșerte de oameni. Venitul din acele locuri îl avea, pe atunci, episcopul. Regele, ca să îndemne pe omenii străini a se așeza pe acele locuri, îi scutește atât de jurisdicțiunea voievodului Transilvaniei, cât și de sub așa numitul comite suprem sau adică cap, prefect al districtului, supunându-i numai jurisdicțiunii episcopului, de la care apelațiunea să se poată lua de-a dreptul (imediat) la regele”⁷³. „Invazia tătară a provocat și o mare schimbare în harta etnică a Transilvaniei. Regele Béla, întorcându-se în țară după ce tătarii au dispărut, l-a trimis pe voievodul Lőrincz, în 1243, să adune oamenii acolo. Nu știm nimic despre cât succes a avut voievodul Lőrincz, în această misiune. Dar măsura în care populația Transilvaniei a fost distrusă de invazia tătarilor ne este lăsată într-o dovadă documentară, respectiv în scrisoarea

⁷² Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 81, p. 72

⁷³ *Transilvania*, nr. 5, Brașov 1871, p. 56

episcopului Ardealu-lui Gallus, în care se plânge regelui că județul său a devenit atât de depopulat, după invazia tătarilor, încât acum abia întâlnești o singură persoană în scaunul lui, Fehérvár (**Alba Iulia**) și alte moșii episcopale, precum Herinán (**Herina**) și BioloKolón (**Bilacu**), în județul Doboka, Gyalun (**Gilău**), în județul Kolozs, Zilahon (**Zalău**) și Tasnádon (**Tășnad**, Satu Mare), în județul Szolnok. Nu are nici o speranță de a aduce coloni, dacă nu promite mai multă libertate celor care vor să se stabi-lească în Transilvania. De aceea, el cere ca regele să-i scoată pe vechii coloniști, care locuiesc pe moșiile sale, precum și pe noii coloniști, care se vor muta acolo în viitor, de sub autoritatea voievodului și a autorităților de județ, ca să nu mai aibă alți stăpâni decât pe el, episcopul. Regele îndeplinește cererea episcopului”⁷⁴.

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistrița**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkín, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărățel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrole de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărățel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** și **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungarilor). Damaszkín a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, a **evacuat Sărățelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galați**

⁷⁴ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 200-202

(Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă și de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistrița**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniș** (Mező-örményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărățel**, ca avangardă, iar cu gro-sul armatei a tăbărât între **Bistrița** și **Pădureni** (Bese-nyő)”⁷⁵.

HĂRMAN

(Szászhermány, județul Brașov)

⁷⁵ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

1849: „Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua **Brașovul** și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să în-frunte pe Clam Gallas și să ocupe **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent). Numai posesiunea **Târgului Secu-iesc** (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely) – **Miercurea Ciuc** (Csíksereda) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe **Sfântu Gheorghe** (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Ne-gru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către **Târgu Secuiesc**, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Oj-toz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la **Sfântu Gheorghe**, în valea Oltului, ci se în-drepta spre **Târgu Secuiesc**, în valea Cașinului (Kászon), a presupus cu siguranță că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe **Măieruș** (Szászmagyarós), între Földvár și **Ra-coșul de Sus** (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac din-spre **Târgu Secuiesc**. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munții Perșani

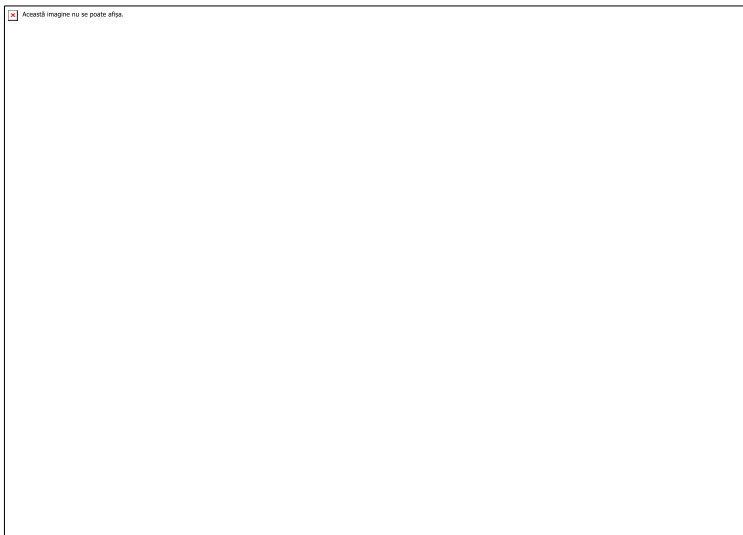
(Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avansurile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui *Rennenkampf*. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință **Sângiorz** (*György Sepsiszent*). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gal-las nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la *Háromszék* (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, **pentru apărarea Brașovului**, unindu-le la **Hărman** (*Szászhermány*). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la **Moacșa** (*Ma-ksa*) – **Angheluș** (*Angyalos*) – **Sângiorzul Secuiesc** (*Sepsiszentgyörgy*). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele **în jurul Brașovului**, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”⁷⁶.

1849: „Mai era o condiție pentru reușita invaziei Moldovei, și anume ca *Sándor Gál* să poată apăra Ținutul Secuiesc, până la întoarcerea lui Bem. Cu toate acestea,

⁷⁶ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Gál nu a fost capabil să facă acest lucru. După retragerea lui Bem, lui Gál i-au mai rămas, la **Sângiorgiul Secuiesc**, doar 7.000 de oameni și 24 de tunuri, iar cu aceasta trebuia să dețină Ținutul Secuiesc. Armatele lui Clam Gallas au stat, mai întâi în spatele dealurilor de la **Hărman** (Hermány), la nord de Brașov, acoperind parțial Brașovul și păstrând parțial legătura cu Sibiul Mare. Cu toate acestea, când avanposturile maghiare au încercat să înainteze spre Dobolii de Jos (Aldoboly) și Illyefalvá pe 22, a devenit evident că respingerea moldovenească era iminentă. Clam și-a adunat apoi armatele nu la Sfântu Gheorghe, ci la Földvár. Iar pe 23, a pornit, nu pe traseul Ölpatak-Szemerjai sau Aldoboly-Illyefalva-Szemerjai, ceea ce merită menționat, pentru că avanposturile sale au raportat, pe 22, că ar exista ceva forță maghiară în Szemerja, dar nici una în Sepsiszentkirály și Illyefalva —. dar de la Földvár a mers mai departe spre **Illyefalvá** prin torenți — unde nu era dușman! De acolo, a împins mai departe spre Sepsiszentgyörgy. Ciam Gallas a parcurs cele două mile și un sfert dintre Földvár și Illyefalva pe drumul noroios în 11 ore. Trupele lui Gál s-au opus Sepsiszentgyörgy la Szemerja. Avangarda lui Gál (batalionul 20, 24 de tunuri, 7.000 de oameni) a fost împinsă înapoi, pe poziția din Szemerja, de artileria inamică. Aici, după bătălii reușite alternativ, Clam Gallas a forțat decizia celei de-a treia bătălii de la **Sfântu Gheorghe**, seara târziu. Ungurii s-au retras. Din fericire, Clam nu a urmărit trupele lui Gál, pentru că ar fi putut cu ușurință să cucerească Sfântu Gheorghe, ci s-a retras la Illyefalvá, iar pe 24 iulie, în fosta sa poziție, în spatele Râului Negru (Feketeügy) și al Oltului. Pierderea sa a fost de aproape 600 de oameni. Pe 27, Gál, simțind că poziția sa nu este

suficient de puternică, a evacuat Sfântu Gheorghe și s-a retras spre **Micfalău** (Mikóújfalú)”⁷⁷.



HĂRNICEȘTI

(Hernicshaza, județul Maramureș)

⁷⁷ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

1350, martie 31, Buda: „Regele Ludovic conferă cheneziatul satelor românești Lipce (în Ucraina) și Zelemezeu (Herince, Hernicshaza, azi **Hărnicești**, județul Maramureș) românilor Saracin, Nicolau, Valentin și Luca, fiilor lui Crăciun, având speranța că aceștia vor aduna poporațiune mai mare în aceste sate”⁷⁸.

1360, martie 20: Regele Ludovic dă de știre că, „aducându-și aminte de feluritele fapte de credință și de prea strălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui Dragoș, fiul lui Gyula, credinciosul nostru român din Maramureș, pe care știm că le-a făcut și le-a adus maiestății noastre, potrivit cu cerințele stării și putinței lui, în cele mai multe treburi și războaie ale noastre, încredințate și date în seama lui, și mai cu osebire în reșezarea țării noastre, a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors, cu veghetoare grijă și cu neobosită strădanie, pe calea statornice credințe, ce trebuie păstrată către coroana regească, pe mulți români răzvrățiți și rătăciți din calea credinței datorate; voind noi pentru sus-pomenitele lui vrednice slujbe să-l răsplătim cu un dar regesc, pentru ca și ceilalți, văzând aceasta, să fie îndemnați mai cu ușurință la împlinirea faptelor datorate credinței și să învețe să slujească cu și mai multă râvnă sub un principe slăvit, am dat, am dăruit și am hărăzit sus-zisului Dragoș și, prin el, lui Gyula și Lad, fiii săi, și oricăror moștenitori și urmași ai lor, în temeiul unei danii noi a noastră, ca un fel de răsplată cuvenită slujbelor sale, niște sate românești ale noastre, numite **Zalatina** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, județul Maramureș), **Brebu** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Kopancsfalva** (dispărut, lân-

⁷⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 15, pp. 29, 30

gă Ocna Șugatag, județul Maramureș), **Desești** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicești** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Sat-Șugatag** (Sugatagfalva, județul Maramureș), aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din cincizecimea din oi, cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, ba chiar le dăm și le hărăzim prin ocrotirea privilegiului nostru de față, fără vătămarea drepturilor altora. Și mai poruncim și hotărâm, cu regească putere, ca zisul Dragoș și fiii săi, și moștenitorii lor, să se bucure și să se folosească pe vecie, dimpreună cu numitele sate ale lor, de întreaga acea însușire de nobil, de care se știe că se folosesc și ceilalți nobili adevărați dintâi și firești ai țării noastre, care luptă sub steagul regesc, cu îndatorirea, totuși, ca acel Dragoș și fiii săi și toți moștenitorii lor să fie ținuți a ne păstra de-a pururi nouă și urmașilor noștri, cu nestrămutată supunere, închinarea unei curate credințe. / Spre amintirea și veșnica trăinicie a acestui lucru, am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea peceteii noastre duble, atârinate și adevărate”⁷⁹. „Regele Ludovic conferă românului maramureșun Draguș, fiul lui Giula, și fiilor săi Giula și Ladislau, sub titlul de dona-țiune nouă, moșiile românești: **Slatina, Brebu, Copă-cești, Desești, Hărnicești** și **Satu-Șugătag**, cu venitele lor, pentru serviciile credincioase, arătate mai ales în **restaurarea țării Moldovei**. Tot acel rege, în anul 1364, la 1 septembrie, întărește donațiunea sa cu sigiliul nou,

⁷⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 465, pp. 482-484

deoarece cel vechi s-a pierdut în răzbelul purtat în contra Patarenilor bosniaci”⁸⁰.

1364, februarie 11, Janich: Regele Ludovic scrie „**credincioșilor săi români**, lui **Dragoș**, **fiul lui Giula**, locuitor în Maramureș, de asemenea lui Ștefan, lui Miroslav, preotul, și lui Dragomir, fiii aceluiași Giula, sănătate și milostivire. / Aflați că nu de mult, în anul 1360, noi am hotărât să hărăzim, la o parte și deosebit de voi, lui Dragoș, fratele vostru bun, adică fiul pomenitului Giula, și fiilor și moștenitorilor lui, pentru faptele lui de credință și pentru credincioasele sale slujbe, satele numite **Hotin-ca** (Zlatyna, azi **Hoteni**, județul Maramureș), **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, județul Maramureș), **Desăști** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicești** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Șugatag** (Sugatagfalva, județul Maramureș), aflătoare în Maramureș, cu folosințele și toate cele ce țin de ele, mai ales cu locul de vărat. Drept aceea, vă punem în vedere și poruncim cu tărie credinței voastre să nu cu-tezați a supăra cu vorba sau cu fapta pe pomenitul Dra-goș, cu privire la aceasta, nici să vă amestecați în zisele sate în vreun chip oarecare, ci să-l îngăduiți pe el și pe fiii lui, și pe moștenitorii lui în zisele sate, potrivit cu dania noastră de mai sus, ca să le aibă în stăpânire, să se folosească și să se bucure de ele în chip pașnic. Iar altfel să nu cutezați a face, cu privire la cele de mai sus, de dragul milostivirii noastre”⁸¹. „Mandatul regelui Ludovic către credincioșii

⁸⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 19, pp. 37-40

⁸¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 236, pp. 225, 226

săi români Giula, fiul lui Draguș, lo-cuitor în Maramureș, și fiii săi Ștefan, Miroslav preotul și Dragomer, prin care aceștii se îndătoresc a lăsa moșiile **Slatina**, **Brebu**, **Copăcești**, **Desești**, **Hărnicești** și **Șu-gatag** în folosința fratelui lor Draguș, fiul lui Giula, cui le-a conferit deosebit, nu de mult”⁸².

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credincioșilor săi români, lui Ștefan, preotului Miroslav și lui Dragomir, fiii lui Giula, sănătate și milostivire. / Aflați că noi, după cum ne amintim, am hotărât să hărăzim satul **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, județul Maramureș), dimpreună cu alte cinci sate, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Desești** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicești** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Șugatag** (Sugatagfalva, județul Maramureș), aflătoare în Maramureș, slujitorului nostru credincios, **românului Dragoș**, fratelui vostru bun, și moștenitorilor săi, deosebit și despărțit de sus-zisul vostru tată și de voi. Acuma, însă, după cum se spune, din pricină că acel Dragoș a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească, pe viață, de zisa moșie Slătioara, murind acum pomenitul Giula, voiti să o luați voi de la el. Drept aceea, punem în vedere și po-runcim cu tărie credinței voastre și hotărâm să dați înapoi sus-zisul sat Slătioara pomenitului Dragoș, fratele vostru, ca să-l stăpânească în pace, până când magistrul Simion, comitele nostru de Maramureș, va face dreptate între dânsul și voi, cu privire la cele șase sate, după ce va fi văzut actele voastre scrise și ale pomenitului Dragoș, fratele vostru, așa

⁸² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 26, p. 53

cum de altfel i-am poruncit în scris și lui ace-lași lucru. Altfel să nu cutezați a face pentru milostivirea noastră”⁸³.

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credinciosului său, măritului bărbat, magistrului Simion, fiul lui Mauriciu, comitelui nostru de Maramureș, sănătate și milostivire.

Aflați că noi, după cum ne aducem aminte, am hotărât să hărăzim moșia numită **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, județul Maramureș), așezată în Maramureș, dimpreună cu alte cinci moșii, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Kopachfalva** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, județul Maramureș), **Desești** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărniciești** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Șugatag** (Sugatagfalva, județul Maramureș), cu toate folosințele lor și cu toate cele ce țin de ele, **credinciosului nostru, românului Dragoș, fiul lui Giula**, și moștenitorilor săi, pentru faptele lui de credință și prea îndatoritoarea lui vrednicie, despărțit și deosebit de sus-zisul Giula, tatăl său, și de Ștefan, Miroslav și Dragomir, frații săi buni. Acum, însă, după cum se spune, din pricina că pomenitul Dragoș i-a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească pe viață de ea, mu-rind acum pomenitul Giula, sus-zisii Ștefan, Miroslav și Dragomir încearcă să o ia de la pomenitul Dragoș. Drept aceea, hotărâm și poruncim credinței voastre ca, luând cunoștință de cele de față și chemind obșteasca adunare din numitul comitat, dimpreună cu juzii nobililor pomenitului comitat și cu toți nobilii acelei adunări, având pe Dumnezeu înaintea ochilor, după ce veți vedea actele

⁸³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 343, pp. 536, 537

scrise ale celor două părți cu privire la zisa moșie Slătioara, dacă veți afla că aceasta a fost dăruită în chipul arătat mai sus pomenitului Dragoș, deosebit și despărțit de sus-zișii Giula, tatăl său, și de Ștefan, Miroslav și Dragomir, frații săi, de către maiestatea noastră, dimpreună cu celelalte cinci moșii, atunci, fără a ține seama de împotrivirea lui Ștefan, a preotului Miroslav... și a lui Dragomir, frații lui, să faceți, în temeiul împuternicirii noastre, ca moșia Slătioara, dimpreună cu toate folosințele ei, să fie dată în stăpânire sus-amintitului Dragoș și, prin el, moștenitorilor lui, ca s-o stăpânească în pace, silind pe pomeniții Ștefan, preotul Miroslav și pe Dragomir la tăcere cu privire la moșia de mai sus. Altfel să nu faceți pentru milostivirea noastră”⁸⁴.

1415, iunie 21, Nagy-Ida: „Mandatul de introducere (punere în stăpânire – n. n.), prin care trimisul conventului din Lelesz și Gorzo, fiul lui Dobrozlav din **Ferești** (comuna Giulești, județul Maramureș), ca homo regius (om al regelui – n. n.), introduc pe Ivanka și pe Georgiu, fiul lui Ivanka, în posesiunile **Hărnicești** (Zelemezeu, Herince, Hernicshaza, azi **Hărnicești**, județul Maramureș) și **Crăcești** (districtul Sighetului, județul Maramureș), fără contrazicere”⁸⁵.

1439, aprilie 18, Ocna Sibiului: „Franko de Taloutz, Banul Severinului și Comitele Maramureșului provoacă pe nobilii din **Giulești** să restituie nobilului Nico-lau din **Șugatag** moșia **Hărnicești**, ocupată de dânșii, în caz contrar dă în comisiune magistratului ca, în înțelesul

⁸⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 344, pp. 537-539

⁸⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 111, pp. 198, 199

mandatului regesc, să-l apere pe numitul Nicolau în contra orișicui și să-l despăgubească”⁸⁶.

1450: „Magistratul comitatului adeverește că, la întreprinderea (intervenția) mai multor nobili, Ivanka din **Giulești** s-a împăciuit cu Miclea din **Șugatag**, astfel încât a resignat (returnat) acestuia moșia întreagă **Hărnicești**, iar Miclea a abzis de dreptul său la jumătatea moșiei Dorozlofalva, la moșia întreagă Copaciufalva și la partea a patra a moșiei **Giulești**”⁸⁷.

1475, decembrie 5, Sziget: „Magistratul comitatului adeverește, că, după moartea lui Ivanca din **Giulești**, văduva sa, Anca de Rethnek, și fiul său, Georgiu, asemenea de Rethnek, au impignorat (zălogit) jumătatea moșiilor **Șugatag**, **Hărnicești** și **Crăcești** lui Ioan Micle din **Șugatag**, unchiului lui Ivanca, pentru suma de 400 florini”⁸⁸.

1475, Sziget: „Litere divisionale (scrisoare de împărțire), dată prin magistratul comitatului, prin care se adeverește că nobila doamnă Anca Rednik, văduva rămasă după Ivanka din **Giulești**, pe de o parte, iar pe de altă parte Ioan Micle, fiul lui Vlad din **Șugatag**, și Mihail Fitze din **Giulești**, unchiul lui Georgiu Rednik, sistând procesul ce a curs între dânsii, s-au împăciuit înaintea sedriei, astfel încât jumătatea moșiilor **Șugatag**, **Hărnicești**, **Desești** (**Derești**), **Crăcești** și **Nireș** (**Valea Mare**) și două părți din trei ale moșiilor **Giulești** și **Dorosleu** se cadă în partea

⁸⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 180, pp. 308, 309

⁸⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 199, pp. 339, 340

⁸⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 306, pp. 527, 528

văduvei Anca, a fiului ei și a fraților aces-tuia, iar cealaltă jumătate și treia parte să fie a lui Ioan Miclea și a fiilor săi, Lupșa și Mihail”⁸⁹.



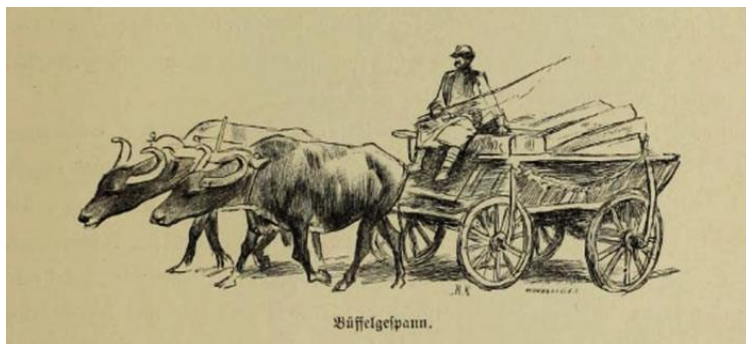
HARUMPREDE

(județul Caraș-Severin)

1353, noiembrie 4, Vesprim: „Capitulul bisericii din Vesprim adeverește că, venind Ioan și Benedict, fiii lui Pavel, fiul lui Heym, pentru ei și pentru Nicolae, Petru și Blasiu, frații lor, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae, fiul lui Gheorghe, tot de Heym... s-au înțeles între ei în privința împărțirii moșiilor **Remetea-Pogănici** (Remete, ju-

⁸⁹ Mihályi, Ioan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 307, pp. 528-530

dețul Caraș-Severin), **Harumprede** (județul Caraș-Severin), **Iezeriș** (județul Caraș-Severin) **Ozyuayg** (lângă Forotic, județul Caraș-Severin) **Bogran** (lângă Surducul Mare, județul Caraș-Severin) **Zeurind** (pe Bârzava, județul Caraș-Severin) **Mocyoz** (județul Caraș-Severin), precum și alte părți de moșie, mai ales în apropierea locului **Pădureni** (Erdeuhath, județul Caraș-Severin) din comitatele Timiș și Caraș”⁹⁰.



HĂȘDATE

vezi **GHERLA**, județul Cluj.

⁹⁰ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 225, p. 237



HAȘFALĂU

vezi **VÂNĂTORI**, județul Mureș.

HATEG

(Hachchak, Hatzak, județul Hunedoara)

1360, ianuarie 1, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că privește „cu ochii plini de compătimire faptul că Nicolae, fiul lui Ioan de **Britonia** (Britonia, Britonia, Hunedoara), este lipsit de părinți și de bunuri, rămânând el orfan din vârsta fragedă, deci am hotărât să-i fie redată zisa moșie a lui Ioan, tatăl său, și a lui Andrei, fiul lui Nicolae, fratele său, tot de Britonia, care, în temeiul hotărârii voievodului Andrei, se știe că a fost supus pedepsei cu moartea, adică moșia Britonia și pământurile ce țin de ea, precum și bucata de moșie a lui Ladislau, fiul lui Laurențiu, aflătoare în acea moșie, ce fuseseră luate pe nedrept de voievodul Andrei, pe seama cetății noastre **Hațeg** (Hachchak, Hatzak, județul Hunedoara)... Și altfel să nu îndrăzniți a face, pentru a nu pierde milostivirea noastră”⁹¹.

1360, iunie 1, Vișegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Hațeg, dă de știre că la adunarea obștească din districtul Hațeg, „ținând noi judecată în acel sat **Hațeg** (Hachchak, Hatzak, județul Hunedoara)... ridicându-se Myk, fi-

⁹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 442, p. 455

ul lui Murk, s-a plâns că Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, împreună cu frații și rudele lor, s-au înstăpânit și țin cotropite moșiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, județul Hunedoara) și **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, județul Hunedoara), aflătoare în acel district Hațeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicându-se Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum și tatăl lor, așezându-se în chip de nouă așezare pe moșia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian și Boian, l-au chemat la ei și l-au primit pe acea moșie, iar moșia Lunca a deștelenit-o și întemeiat-o acel Musana, împreună cu frații săi, și ăntru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori jurați și ceilalți bătrâni, întrebați de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori jurați, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roșu, Roman, fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciș** (Cholnokus, județul Hunedoara), Constantin din **Sălașu** (Zallas, județul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuș** (Domsus, județul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, județul Hunedoara), de asemenea preoții români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, județul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, județul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, județul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuș și Dragomir al bisericii din **Tuștea** (Tusta, județul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roșu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur,

Dragomir din **Silvașu** (Zyluas, județul Hunedoara) și Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, și foarte mulți alți cnezi, bătrâni și români de rând, întrebați de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zișilor Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, atingând lemnul crucii de viață dătătoare și jurând pe credința lor datorată lui Dumnezeu... au adevărit că moșiile Răchitoasa și Lunca atârână și sunt ale acelor fii ai lui Musana și ale nepoților lui Costea și ale fraților lor și au fost așezate de înaintașii lor, în chipul arătat mai sus”⁹².

1550, Chorographia Transilvaniae: „**Orăștie**, numit de sași Bros, la o milă depărtare spre sud de Câmpia Pâinii, este așezat pe râul Mureș. Pământul este nespus de roditor, dând din belșug grâu, vin și tot felul de poame; acolo, locuitorii sunt foarte îndatoritori și se apropie mult, în privința portului și a felului de hrană, de obiceiul și deprinderea românilor, care locuiesc răspândiți prin tot locul, pe câmpii pustii, de jur-împrejur, într-un fel de posesiuni ale lor, și au o climă minunată de temperată. Iar în pădurile foarte dese trăiesc iepuri, căprioare și cerbi, în mare mulțime, și e mare belșug acolo de peștii cei mai buni.

De la amintitul oraș **Orăștie**, dacă înaintezi prin munții împăduriți, cam două mile, ai în fața ochilor, deodată, o țară ca și nouă. Este o mică țărișoară, în colțul cel mai îndepărtat al Transilvaniei, în care e așezat orașul **Hateg**. Aceasta țărișoară, despărțită de restul țării, e înconjurată, de jur-împrejur, de dealuri și munți foarte înalți, mai ales dinspre răsărit și miazăzi, unde este o trecere foarte largă, spre Moesia, care se numește, în vremea noastră, Țara Românească. Această regiune se întinde cam la opt mile,

⁹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 481, pp. 506-510

și aproape chiar în centru este așezat orașelul numit **Hățeg**, după numele acestei regiuni. Acest orașel e locuit de români, amestecați cu unguri.

În partea de miazăzi a acestei regiuni, mai apar, încă, și sunt călcate în picioare, vastele temelii ale unui oraș, ce se întinde foarte departe, și se văd pereții năruți ai clădirilor. Locul se numește **Varheli**, ceea ce înseamnă „locul orașului” (Corect: locul cetății). Aici, aproape în fiecare zi poți să întâlnești români, care răscolesc mormanele de dărâmături și scot la iveală, din măruntaiele pământului, pietre scumpe și medalii, atât de aur, cât și de argint, și felurite alte monumente antice”⁹³.

1657-1660, Evlia Celebi: „Ghiaurii, mergând în Ardeal, au scos comorile îngropate, prețuite la patruzeci de milioane, și, strângând o sută de mii de ostași din țara secuilor și dintre ungurii-blonzi (de fapt Szmadjar, sași) și din haiducime, precum și de la cehi și leși, de la suedezi, de la slavi, de la cazaci și ruși, de la austrieci și de la slovaci, și de la croați, și de la cei din Ungaria de Mijloc, s-au dus și au devastat cetățile numite **Lipova**, **Cenad**, Făget și **Fenlac** din eialetul **Timișoarei**. Când aducătorii acestei știri au sosit la Poarta Devletului, atunci vizirul Budei, Kenan pașa, a fost numit serdar în aceste părți. / Serdarul mai sus numit, având optzeci de mii de oameni, s-a întâlnit cu oastea dușmană între cetățile numite **Arad** și **Lipova**, de pe malul râului Mureș. Cu voia lui Allah, oastea islamică a fost zdrobită, iar ghiaurii au ieșit învingători. Serdarul Kenan pașa a scăpat, fugind pe câmpia **Salontei**, cu multe mii de călăreți pe cai arăbești. Elgi-Husein pașa, la rândul său, aruncându-se în râul Mureș, a dispărut. În sfârșit, în această

⁹³ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, I, București 1968, pp. 222, 223

înfrângere au pierit zece mii de oameni. După aceea, Ke-nan paşa, cel învins, fiind mazilit de la Buda, serdariatul Budei a fost dăruit, fără tugra (monograma) împărătească, lui Seidi-Ahmed, paşa din Bosnia.

Ajungând mare serdar, Seidi-Ahmed paşa a fost trimis împotriva Ardealului, iar eialetul Bosniei a fost dăruit lui Melek-Ahmed paşa. Fără să țină seama de asprimea iernii din anul acela (1659-1660), gaziul Seidi-Ahmed paşa a pătruns, prin Porțile de Fier ale Ardealului, cu o oaste de douăsprezece mii de oameni, echipați ușor, și, întâlnindu-se cu cei o sută de mii de oameni ai blestematului de Rákoczi, care stătea în câmpia **Hațegului**, cu spatele la cetatea Kolțvar (Cetatea Colț a familiei Căndea-Kendeffy), a pornit la luptă. Atunci, Husein paşa, fratele vizirului de Timișoara, Siavuș paşa, atacându-i pe ghiauri prin mijloc, așa cum lupul flămând atacă oile, i-a măcelărit, într-o clipă, pe ghiaurii cu fața albă, pe zăpada albă, încât de sângele lor a topit și zăpada”⁹⁴.

1701, martie 19: A doua diplomă leopoldină stabilește „să se deschidă școli pentru români în **Alba Iulia**, **Hațeg** și **Făgăraș**”⁹⁵.

1773, mai 20, Iosif al II-lea: „Militarii împrăștiați prin valea **Hațegului** sunt tot *Nobiles unius sessionis* (nobili cu o singură sesie, adică de un grad oarecum inferior, dar având dreptul de a avea o stemă nobiliară) și *armaliști* (cei înnobilați cu drept de blazon, dar fără donații), care au intrat în organizarea militară, deoarece Siskovics a evitat, astfel, mutarea lor și a ajuns să mulțumească pe particulari,

⁹⁴ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, pp. 338, 339

⁹⁵ Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 51

ceea ce însă a denaturat toată organizarea. Oamenii aceștia, și ei nemulțumiți, cer revizuirea privilegiilor lor și scutirea de toate *onaribus contributionis* (sarcinile fiscale). Cetatea **Ulpia Traiană (Sarmisegetuza)** constă din niște ruine vechi, neînsemnate, și din câteva obiecte antice și monede vechi, ce pot fi găsite pe acolo, dar care nu au vreo valoare deosebită. De altfel, toate satele sunt supraîncărcate cu coproprietari și mici nobili, așa că, în fiecare sat, sunt câte zece, până la douăzeci de stăpâni, care duc o viață într-adevăr nenorocită, dar împovărează, totuși, pe țărani cu robote. Mulți se plâng că, iarna, trebuie să presteze patru zile de robotă, cu vitele, și, zilnic, cu palmele; vara, trebuie să muncească, zi de zi, cu vitele, după bunul plac al stăpânului, nu sunt puși la muncă numai un bărbat de gospodărie, ci și femeia, și copiii. De altfel, regiunea, îndeosebi valea Hațegului, e foarte frumoasă, e populată, străbătută de ape frumoase și destul de cultivată, pământul însă nu pare să fie prea roditor, iar semănăturile de toamnă suferă pe alocuri.

Valea Hațegului e străbătută de Streiu, care e un râu foarte năvalnic. Când vii, dinspre Poarta de Fier, valea, ce se bifurcă la **Clopotiva** (județul Hunedoara), pare, prin însăși situația ei, la poalele munților înalți, de la hotarul Țării Românești, să fie destinată anume unei așezări militare. Dacă ar fi să se ocupe aceste regiuni din plin, ar trebui să se militarizeze întreaga regiune, de la graniță, până la drumul lui Traian, împreună cu Jiul românesc și cel unguresc, aceste două ape izvorăsc de la Brestamuleta (?) și, unindu-se, curg spre Tara Românească. Dacă ar fi să se facă pe o scară mai redusă, lăsând deoparte satele ce nu se află pe această linie, atunci ar trebui scoase satele care sunt trecute pe listă în categoria a II-a și a III-a, luându-se doar

satele așezate pe povârnișurile munților și izolate printr-un masiv mai mic. În general, se vede mult mai multă activitate rodnică în această țară, decât în Banat, și nici nu domnește o scumpete atât de mare, dat fiind că banița cea mare din Pressburg costă 13 sau 14 siebzeneri. Autoritățile județului Hunedoara, în care ne aflăm, de fapt, au delegat pe un nobil, anume Zeig, ca să ne călăuzească. El cunoaște destul de bine ținutul și e de religie reformată. Județul are doi subprefecți, doi judecători superiori, în schimb, șase sute de nobili. El spunea că tabula continuă din Deva ar fi o instituție folositoare pentru procese, dar că numărul asesorialor ar fi cam mic și că ea ar trebui să nu se amestece în treburile administrative (Provincialia), ci numai în cele judecătorești (Justitialia). Pentru cele „provinciale” ar trebui chemate adunările (Congregationes) provinciei.

Recolta nouă din anul acesta dă speranțe slabe. Mortalitatea vitelor, din ultimii doi ani, a pricinuit pagube mari, lucru de care se plâng și țăranii. Am văzut și transporturi de sare, care mergeau, de la depozit, la **Jupalnic** (sat din Banat, dispărut sub apele lacului de la Porțile de Fier). Oamenii spuneau că ajung aici în opt zile”⁹⁶.

1773, mai 27: „Împăratul Iosif II a sosit, în 27 mai 1773, la **Sibiu** și a descins la hotelul care, de atunci, poartă firma la „Împăratul Romanilor”. / Împăratul a venit pe la **Timișoara, Hațeg, Hunedoara, Deva, Orăștie, Alba Iulia, Zlatna**, și așa a sosit la Sibiu. / Pretutindenea mulțimea, care auzise povestindu-se multe despre bunătatea inimii acestui domnitor, îl aștepta de-a lungul drumului, cu rugări, plângeri și suplice scrise. / Nu mai puțin decât 19.000 de petițiuni au fost predate împăratului Iosif II, cu

⁹⁶ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 140, 141

ocaziunea, acestei prime călătorii a sale prin Ardeal, despre al căror cuprins împăratul se mai informa și din întrebările ce le adresa petenților. Pe români îi întreba românește, pentru-că învățase câteva cuvinte românești. / Modul cum căuta împăratul Iosif II să străbată, cu mintea sa cea ageră, în toate durerile poporului de rând, îl putem înțelege din descrierea călătoriei sale prin părțile Mediașului, descriere făcută de protonotarul din **Mediaș**, Mihail Conrad de Heindendorf, care a fost dat împăratului în calitate de comisar-conducător prin acel scaun (district), cu misiunea să-i explice toate și să-l informeze despre toate”⁹⁷.

1779-1783: „Interesante sunt datele despre călătoriile lui Horia și Cloșca la Viena, dintre care vom extrage unele mai principale. Horia și Cloșca au fostă, împreună, de trei ori la Viena, la 1779, 1780 și 1782. Cu ei au mers, întotdeauna, încă câte doi țărani din **Râul Mare**. Bani de călătorie primeau de la comune. Ei mergeau pe jos, câte patru săptămâni, încolo, și patru săptămâni, înapoi. Petițiunile către împărat le făcuse, în două rânduri, nobilul Samuilă Marți din **Abrud**, a treia petițiune le-a compus-o agentul Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuși împăratul. Horia a mai fost încă o dată, a patra oară, la împărat, în postul Crăciunului din 1783, dar împăratul plecase în Italia și se întoarse numai în martie 1784, și Horia trebui să aștepte în Viena până la 1 aprilie 1784, în care zi fu primit în audiență! Horia prezintă împăratului o nouă petițiune, în numele comunelor **Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușcă, Ofenbaia, Buciumi, Abrud și Cărpeneș**. În 13 aprilie 1784, urmă ordinul cancelariei aulice către guvernul transilvan, ca să apere pe locuitorii comune-

⁹⁷ Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 74

lor suplicante și pe deputații lor în contra tuturor prigonirilor funcționarilor domeniului și ai comitatului. Deputații fură invitați să plece acasă și să aștepte liniștiți deciziunea monarhului asupra investigațiunii ordonată la 1780. / Despre memorabila audiență a lui Horia, de la 1 aprilie 1784, țăranii români vorbeau că, într-un timp oarecare, împăratul Iosif s-ar fi plâns către Horia că nu poate nicidecum să supună nobilimea ungurească, și atunci Horia ar fi zis că, dacă împăratul îi lasă țăranii pe mâna dânsului, atunci el, cu ajutorul acestora, sau va supune, sau va stinge cu totul nobilimea ungurească, și atunci împăratul îi dăte o cruce de aur (Depozițiunea lui Iosif a lui Popi din **Suli-ghet**, Deva, 8 noiembrie 1784). Cruciulița aurită, de care se face amintire aici, joacă un rol însemnat. Pe ea se afla și chipul împăratului, și Horia o arată poporului, zicând că i-a dat-o însuși împăratul, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Unii susțin că Horia a cumpărat crucea aceasta, în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament, cu litere de aur, pe care îl arăta poporului, zicând c-ar fi plenipotența din partea împăratului (Szirmay A., *Hornianae seditionis historia* (Istoria rebeliunii horniene), 8. 55 Ms. în biblioteca muzeului din Pesta). Fapt pozitiv este, zice autorul, că Horia, îndată după întoarcerea sa acasă, la Paști 1784, începu să agite pe țăranii din Transilvania, mai întâi în secret, și apoi pe față. El le spunea că împăratul a dat ordine în favoarea țăranilor, iar nobilimea și autoritățile nu le execută, că dânsul are hârtii de la împărat ca țăranii să nu mai facă, de aici, încolo, servicii domnilor, ci numai împăratului, care voiește să militarizeze toată țara, că, deoarece nobilii nu respectă poruncile date pentru ajutorarea țăranilor, l-a împuternicit împăratul pe dânsul să răscoale pe românii din Ardeal și, cu ei, să

stingă nobilimea și toată ungurimea, și aceasta este „voința și porunca împăratului”. Deviza aceasta, cu voia și porunca împăratului, era, zice autorul, în secolul trecut, un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mișcare pasiunile țăranilor. În realitate, însă, revoluțiunea devenise inevitabilă. Încă din anul 1778, sentimentul public al muntenilor se revoltase. Încă de la 1782, funcționarii domeniului umblau după Horia și Cloșca, ca să-i prindă și să-i spânzure (depozițiunea lui Cloșca). După întoarcerea lui Horia, de la Viena, mai făcură țăranii o ultimă încercare la guvernul transilvan, în postul Sân Petrului din 1784. Ei s-au dus, spune Cloșca, cu rezoluțiunea ce-o aduse Horia din Viena, la **Sibiu**, de trei ori după olaltă, de aici, la prefectul din **Galda**, de patru ori, dar fără de nici un rezultat. / „Justiția pentru țăranii români nu mai era”. / Cea mai mare iritațiune s-a născută între țărani și nobili în urma conscripțiunii militare din 1784. La propunerea comandantului general al Transilvaniei, baronul Bucov, împărăteasa Maria Teresia înființă, de la 1763-1766, succesiv în Transilvania, trei regimente de grăniceri români (regimentul se extindea, de la **Brașov**, peste țara **Făgărașului**, districtul **Sibiului**, până la **Hunedoara**; regimentul II era format din poporațiunea districtului **Năsăudului**; regimentul III de grăniceri români era un regiment de dragoni) și alte două regimente de secui. Comunele românești, care primise arme, scăpară de serviciile iobăgești, posesorii feudali fură expropriați, iar țăranii români deveniră oameni liberi, proprietari de pământ, supuși numai autorităților militare, cu singura obligațiune, să apere granițele țării, în timp de pace și de răzbel. Se înțelege că comunele iobăgești ardeau de dorința de-a schimba serviciile feudale cu cele militare. În ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinațiune cu tendințele sale

de germanizare (în 11 mai 1784, Iosif II decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria și Transilvania, în locul limbii latine) și cu reformele ce voia a le introduce, ordonă ca să fie înscrise prealabil între grăniceri și alte comune, așezate pe la frontierele Transilvaniei. Horia le vorbea țăranilor de acest ordin și agitațiunea lui contra clasei privilegiate, care se opunea, prinse rădăcină. Se născu o mare mișcare între țărani, care începură a cere se fie înscriși ca militari. **Începutul îl făcură țăranii români din comuna Hăpria**, comitatul Albei de jos, care trimiseră 10 deputați la comisarul de răzbel Ortmayer din **Alba Iulia**. Dorința li se împlini, ei fură înscriși ca militari. Agitațiunea pentru militarizare se răspândi în țară cu atâta rapiditate, încât, în timp de 4 săptămâni, până la 15 august, se înscriseră, la Alba Iulia, 81 comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului și al Cetății de baltă. Această agitațiune cuprinse pe iobagii din districtele săsești. Mișcarea se ivi și în **țara Hațegului** și se prezentară, la vice-colonelul Karp, în **Hațeg**, o mulțime de comune, care fură înscrise. Dar aceste înscrieri complicară și mai mult situațiunea. Comunele iobăgești, îndată după înscriere, începură se denega nobililor orice servicii și orice taxe feudale. Un țăran din **Ilia**, cu numele Iosif Buda, întorcându-se de la conscripțiune, zise către un nobil ungar ; „Acum ați gătat-o și voi, ungarilor, și vi se iau moșiile și ni le dau nouă, iar peste 15 zile, îl căpătăm, și atunci vă tăiem pe toți!”.

Nobilimea ungurească, văzând amenințările și penitențele țăranilor și temându-se ca răul să nu ia dimensiuni și mai mari, începu se prigonească pe corifeii mișcării, să-i pedepsească și să-i scotă de pe moșii. Aceasta irită și mai multă țăranimea. Se-ntâmplară și acte de violență. Nobilul Nondra fu ucis de niște țărani din **Clopotiva**, în munți, sub-

prefectul Herța fu împușcat, noaptea, pe când dormea. Baronul Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei, trimise pe judele regesc din **Târgul-Mureșului**, Ștefan Halmagyi, ca să publice țăranilor că înscrierile s-au făcut fără știrea împăratului și a guvernului, iar de la comandantul militar, baronul Preiss a dat ordin ofițerilor din graniță ca să înceteze cu toate lucrările conscripțiunii. Sosind la **Alba-Iulia**, comisarul Halmagyi spune țăranilor, pe care îi întâlnește aici, că întreaga conscripțiune n-are nici o valoare, iobagii să meargă acasă, să asculte de funcționarii comitatului, să-și împlinească obligațiunile feudale, căci altcum vor fi siliți, cu forță armată, iar dacă au plângeri, să se adreseze la comitat, i-a invitat să comunice cele auzite și la alții. În ziua următoare, a chemat la Alba-Iulia 7 deputați din comunele vecine, spunându-le tot aceea. Asemenea, fură trimiși și în alte comitate comisari civili, în fine guvernul ordonă să prindă pe autorii turburărilor și să fie trași înaintea judecății. Guvernul, exclamă autorul, în locă de a se cugeta serios la ușurarea pozițiunii iobagilor, era încă și acum de credință că, prin comisari și sentințe severe, va putea să convingă pe țărani că privilegiile nobilimii sunt nealterabile și că iobăgia, oricât de grea, e singura soartă menită pentru ei / Dar cu toate că interveni și **episcopul ortodox Gedeon Nichitici**, care se instalase atunci la **Sibiu**, cu circulare către preoți, poporul nu se putu liniști și turburarea creștea mereu. De o parte, iobagul, prea de multe ori înșelat, pierduse toată încrederea în nobilime și-n autorități, pe de altă parte, simțul de libertate entuziasmase prea mult inima lui. Țăranii răspundeau că nu pot crede că conscripțiunea nu s-a făcut cu voia împăratului și, în această credință, îi întârzi și mai mult atitudinea așteptătoare a armatei, care se ferea a zice că

conscriptiunea ar fi fără valoare. Astfel, iobagii din mai multe comune pleacă, din nou, la **Alba-Iulia**, să le dea arme și ei continuau cu amenințările. „Vom cerca noi și alta, că, până nu vom speria pe domni, n-a fi bine de noi!”, zise George Pădurenu din comuna **Telna** către un nobil unguresc. Iar țăranul Florea Cosma, din **Gârbău**, zise către nobilul Szent-Pali: „E degeaba, jupâne, pe voi, pe nemeși, pe domniși, pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sală și din țara asta, că țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească, și, în scurtă vreme, vă și scoatem noi de aici” (*Archiva c. Jankovits*, Nr. 337). / Așa se încheia preludiul acestei revoluțiuni... Horia, principalul autor al turburărilor, rămase însă, de astădată, cu totul pierdut din vederea autorităților, iar nobilimea și guvernul rămaseră în credință că țăranii s-au liniștit. Da, se liniștise, ca, după 12 zile, catastrofa să înceapă cu toată vehemența”⁹⁸.

1794, Johann Centurius von Hofmannsegg: „În **Marga** era molimă între vite și, din această cauză, nu era voie să treci nici o vită cornută dincolo de hotarul satului. Am căpătat deci numai cai. Drumul obișnuit spre Transilvania trece prin Lugoj, dar un alt drum, de un interes strategic, pe care împăratul Iosif a pus să fie făcut în vederea războiului, trece prin valea Hațegului. Pe acesta l-am urmat noi și acum scriu din târgul **Hațeg**, în timp ce fierbe supa noastră. De la **Marga**, am avut, azi-dimineață, o etapă foarte grea, plină de munți, păduri, râuri și bolovani și cu un drum extrem de rău spre „Värhely”, pe românește, „**Grădiștea**“. Aici a fost, odinioară, o frumoasă colonie urbană romană, iar la o oră de aici se pare că se mai află un mic templu roman, din care s-a făcut o biserică creștină.

⁹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 203, Brașov 1884, pp. 2, 3

Dar eu nu puteam face acest înconjur. Transportul de soldați a rămas aici, eu însă m-am înțeles cu țăranii mei, ca să mă ducă la Hațeg, care nu era decât la o milă depărtare și unde se poate afla mai mult confort la han, printre germani. **Grădiștea** este un loc care nu este supus administrației militare și aparține mai multor nobili. **Hațegul** însă este iarăși un loc de graniță și aici stă un maior, cu mai mulți ofițeri. Soldații de pază au fost desemnați, acum câțva timp, ca să meargă la război, dar ei au refuzat, iar când au vrut autoritățile să-i constrângă, s-au refugiat în munții cei înalți”⁹⁹.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Pop** de Boierfalva, în comuna Hațeg, 1 familie.

Latiugh, în comuna Hațeg, 1674, 1 familie.

Boianu (Boján), în comuna Hațeg, 2 familii.

Bengeu (Bengó), în comuna Hațeg, 1 familie”¹⁰⁰.

1898: „**Adunarea de la Hațeg**. / Frații noștri români de la **Hațeg** și-au dat multă străduință ca serbările aranjate de Rusalii, în jurul adunării Societății de teatru, să fie bogate și să ridice cât se poate de mult nimbul adunări, și în această străduință a lor, în general, a și reușit: seara de cunoștință, banchetul, concertul, teatrul și balul, tot atâtea iluminări cu foc bengalic, în jurul celor 2 ședințe oficiale și serioase ale Societății, au fost reușite, unele chiar foarte reușite. Ba parcă frații noștri hațegani și-au îndreptat chiar prea mult luarea lor aminte numai asupra acestor parade, și au pierdut din vedere aranjările care să fi asigurat o reu-

⁹⁹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, II, serie nouă, București 1998, p. 1195

¹⁰⁰ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 49

șită mai strălucită însuși lucrului de căpetenie: celor 2 ședințe oficiale ale Societății. Când ședințele sunt bine cercetate și scopul principal al adunării, strângerea de bani în folosul Fondului Societății, este atins, atunci peste serbările celelalte, chiar slab reușite de-ar fi, se trece cu indulgență, comitetul și oamenii chemați a rosti o judecată asupra lucrului se vor duce mulțumiți. Dar când la ședințe oaspeții se vor vedea aproape singuri, însuflețirea infimă, atunci toate celelalte „serbări” nu vor mai putea repara durerea ce li se va fi sălășluit în suflet, din pricina aceasta! / Recunoaștem și o mărturisim cu drag că mulți dintre frunțașii români din **Hațeg** au ostenit, au alergat și au cheltuit, mai în comitetul de primire, mai în celelalte secții de aranjare a adunării și a festivităților, pentru ce li se și cuvine toată lauda, și noi cei ce am luat parte la adunarea de la **Hațeg**, ne-am fi întors acasă deplin mulțumiți, căci Societatea și-a mărit fondul cu vreo 450 florini, adunați aci, concertul bravei „Reuniuni românești de cântări” și a singuraticilor, apoi teatrul și balul, au fost foarte reușite, bine cercetate, ba strălucit chiar, dar două lucruri au stricat mult voia românilor, cu durere de inimă și cu înțelegere pentru viitorul neamului nostru: lipsa absolută a poporului de la ședințele adunării și purtarea cea deochiat de „patriotică” a protopopului greco-oriental Tit V. Gheaja. / Dar iată raportul amănunțit despre adunare, despre cele văzute și aflate la **Hațeg**:

În prezintă. Întâii sosiți. Primirea. Seara de cunoștință. / Sâmbătă, în ajunul Rusaliilor, au sosit la **Hațeg** falnicul președinte al Societății, dl Iosif Vulcan, cu doamna, secretarul Vasile Goldiș, apoi oaspeții din **Brașov**, profesor Givulescu, tinerii Sextil Pușcariu și M. Popovici; Emil Ungurean, din **Timișoara**, Rusu Șirianu din **Arad**, I.

Ardelean din **Oradea** etc. / Comitetul de primire, în frunte cu președintele său, N. Sânzian, cu dl av.ocat Dr. G. Suciu, T. V. Gheaja și încă vreo patru, au primit la gară și au salutat, cu vorbiri de binevenire, pe sosiții din comitetul Societății. / Seara s-au întrunit oaspeții sosiți, dimpreună cu un număr frumos de familii române din **Hațeg**, în veranda hotelului „La Coroana”, a dlui I. Baci, unde s-a ținut „seara de cunoștință”, petrecându-se vesel și toastându-se pentru președintele Societății și pentru societate, etc.

O telegramă. Un picur amar încă a trebuit, însă, să guste veselii români, adunați la seara de cunoștință: o telegramă, venită din **Livezeni**. vestea că o societate mai numeroasă de români, mai ales studenți din **Târgu-Jiu**, din România, care voiau să vină și ei, să ia parte la serbările de la **Hațeg** pentru teatru român, au fost opriți la graniță!

Ziua întâi a adunării. În întâia zi a adunării, Duminica Rusaliilor, oaspeții au cercetat, pe rând, cele 2 biserici românești, care erau frumos împodobite cu verdeață și servind în ele cei doi protopopi, greco-ortodox și greco-catolic.

Localul ședințelor – o hurubă de birt. Primuș duș rece l-au primit oaspeții, când li s-a vestit, că, contrar stirii publicate prin programe și foi, adunarea se va ține în biserică, ea se va ține într-un birt, și încă într-o hurubă de birt, doar cel din urmă din **Hațeg**! Iată de ce: / Protopresbiterul T. V. Gheaja, care era „președintele” comitetului aranjator, în care se satorise că adunarea să fie ținută în biserica greco-ortodoxă, fără nici un motiv, așa, din senin și fără a se înțelege cu cineva, a făcut întrebare la autoritatea bisericească din Sibiu, că oare iertat să fie ori nu să o țină în biserică? Cine știe ce „informații” periculoase va fi dat dânsul în hârtia prin care întreba, ce nu, destul că de la Si-

biu, în urma acelor informații ale sale, i-a venit răspuns că dară mai bine s-o țină aiurea, nu în biserică! Acest răspuns, scris de Excelența Sa Metropolitul Miron, protopopul Gheaja s-a pus apoi și, unde întâlnea un ungur mai de frunte, îl scotea din buzunar și i-l arăta. L-a arătat primarului orașului și căpitanului de poliție și altora, încât, ne spunea un român de frunte din **Hațeg**, însuși primarul ungur și-a bătut joc către alți români de purtarea protopopului, și-ar fi zis: „Slabă rânduială! Dacă eu capăt ceva scrisoare de la fișpanul meu, nu o arăt eu aceea nici la sfântul, decum pe uliță, la toată lumea!”...

Concertul și Teatrul. O înălțare mângâietoare a mersului serbărilor au fost Concertul și Teatrul, dat duminică, seara, după programul publicat și de noi. / „**Reuniunea română de cântări din Hațeg**” poate fi mândră cu succesul cu care a desfătat publicul, prin cele trei puncte din program. A fost răsplătit cu furtuni de aplauze chiar și pe la mijlocul cântărilor, iar pe unele a trebuit să le repete. Ea face onoarea Hațegului și ar fi de dorit să se producă cât mai des, nu numai când i se dau ocaziuni festive. Să le provoace însăși. Conducătorul „Reuniunii”, Cornel Popovici, primească felicitările și recunoștința noastră. / Domnișoarele Veturia Bontescu, Miți Baciș și Octavia Barișiu, cu producțiunile și acompanierile dumnealor la pian, au stors admirațiunea ascultătorilor, fiind, după terminarea pieselor, rechemate pe scenă, prin aplauzele publicului și făcute să repete părți din melodiile executate; asemenea, dl Cornel Popovici, ca violonist, a fost bogat aplaudat și viu felicitat pentru succesul atins. / **Reprezentățiunea teatrală** a reușit și ea, spre deplina mulțumire a publicului. În „Prolog”, dl Victor Bontescu a declamat, cu mult foc, partea poetului, iar dl Virgil Popovici a jucat de tot natural

pe Moșeagul, doar costumarea a fost cam forțată. Au fost viu aplaudați. Autorului piesei, domnului Iosif Vulcan, i s-au făcut, la sfârșit, ovațiuni. / Călușerii au jucat drăgălaș, mlădii și ușori, tineri și voinici, pagubă că n-au pus eșarfe ori brâuri naționale, fără de care n-aveau deloc înfățișare de Călușeri. / Aceleași cuvinte la adresa damelor și domnilor ce au jucat comedia „Soare și ploaie”, și care nu mai puțin și-au dat bune străduințe să o reprezinte cât mai cu succes. Precum piesa în sine este greu de jucat dl Vulcan n-ar face rău să se mai gândească asupra ei și s-o mai reformeze), diletanții au jucat-i de tot bine. / Pe la 12 ore din noapte, s-a sfârșit, între aplauzele și strigările de „Bravo!” și „Să trăiască!” ale publicului”¹⁰¹.

1899: „Prospect pentru înființarea unui **institut de credit și economii** pe acțiuni, în **Hațeg**, județul Hunedoara... / Firma societății e, românește, „**Hatiegana** institut credit și economii, societate pe acții în **Hațeg**”... / Timpul pentru subscriere acțiilor se fixează până inclusiv în 30 iunie 1899 stil nou... La subscrierea acțiilor sunt a se depune, de fiecare acție, 10 % din valoarea nominală, adică câte 10 coroane și 4 coroane speze de fundare, iar 20 % din valoarea nominală a fiecărei acții sunt a se depune până la adunarea generală constituantă, despre care vor fi înștiințați; restul capitalului de acții e a se plăti în ratele și termenele statorite de direcțiunea înființândei societăți pe acții... / **Fundatorii:** / Dr. Gavril Suciu, avocat și proprietar în **Hațeg**, / Samuil Ascilean, proprietar mare în **Galați**, Dr. Aurel Vlad, candidat de advocatură, **Hațeg**, / Paul Oltean, învățător în **Hațeg**. / Michail Bontescu, avocat și proprietar în **Hațeg**. / Ioan Baci, comerciant și proprietar

¹⁰¹ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 22, Orăștie 1898, pp. 1, 2

în **Hațeg**. / Ambrosiu Bersan, proprietar în **Hațeg**. / Nicolau Nestor, vicar în **Hațeg**. / Tit V. Gheaja, protopop greco-ortodox în **Hațeg**. / Ștefan Șielar, comerciant și proprietar în **Hațeg**. / Alexandru Rimbaș, notar cercual în **Peșteana-mare**. / Iulius Popovits, comerciant și proprietar în **Hațeg**. / B. Popovits, comerciant și proprietar în **Hațeg**. / Teodor Făgăraș, proprietar în **Hațeg**. / Ioan Cornea, proprietar în **Sântămăria-Orlia**. / George Costa, proprietar în **Hațeg**. / George Băiaș, proprietar în **Hațeg**. / Ioan Muntean, compt. și proprietar în **Hațeg**. / Aureliu Eliu, proprietar și subontabil în **Hațeg**”¹⁰².

1899: „În scopul zidirii bisericii noastre greco-ortodoxe din **Petroșeni**, au contribuit, până acuma, următorii mărinimoși domni și doamne: / Tit V. Gheaja, protopresbiter în **Hațeg**, 8 florini; / Vasile Ianza, pretor în **Petroșeni**, Dr. Gavril Suciu, avocat, Mihail Bontescu, avocat, Ioan Băciu, comerciant, **toți din Hațeg**, câte 5 florini; / Ioan Cornea, notar pensionar în **Sântămăria**, 5 florini; / Ioan Muntean, contabil, și Iuliu Popoviciu, comercianți în **Hațeg**, câte 4 florini; / Puj Arpad, notar în **Puj** și Jakobfi Rezső, comercianți în **Petroșeni**, câte 3 florini; / B. Popoviciu și Ștef. Sielariu (Șelaru), Nicolae Serafin, proprietar, Nicolae Nestor, vicar, Eugenia Sânzian, învățătoare, **toți din Hațeg**, câte 2 florini; / Lucreția Muntean, proprietară în **Hațeg**, 1 florin 50 cruceri; / Ambrosiu Bersan, proprietar, Iuliu Ciuciu, oficial, Susana Romza, proprietar, Sebastian Negru, oficial, Moisă Savu, jude regesc, Fira Făgăraș, proprietar, Susana Popesc și Constantin, proprietari, George Costea, proprietar, Susana Tocaciu, proprietar, George Tulvan, jude regesc, Todor Doboi, pro-

¹⁰² *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 22, Orăștie 1899, p. 86

prietar, Nicolae Todosie, proprietar, **toți din Hațeg**, câte 1 florin; / Anghel Tăscău, preot în **Bălănești**, Mihai Muntean, preot în **Federi**, Georg B. Reitescu, învățător în **Bărești**, Iulia Lenkes, soție de căpitan în **Hațeg**, Petru Ghâlca, scriitor în **Sântămăria**, Aug. Straițiar, jurist în **Hațeg**, Seleenfreund, comerciant în **Petroșeni**, câte 1 florin; / Vasile Vutca, comerciant, Dumitrescu, oficial, Kindler Maria, Ioan Jica, proprietar, Firuța Todosie, Nicolae Popesc, Dugaciu Mihaiu, Muntean Farcas, proprietari, George Nicoară, croitor, **toți din Hațeg**, Nicolae Paraian, învățător în **Strei-St.Giorgiu**, Gauger M., brutar în **Hațeg**, Ioan Dragoș, proprietar în **Bărești**, Valeria Peovicu, proprietar în **Hațeg**, Jeraschek Ferdinand, arhitect, Rus Alexe, proprietar, **toți din Hațeg**, câte 50 cruceri; / Mariți Todosie, proprietar în **Hațeg**, 10 cruceri; / Emilia Nemeș, proprietar în **Hațeg**, 20 cruceri; / Paul Oltean, învățător în **Hațeg**, 80 cruceri; / Dr. I. Mihu și Dr. Muntean, avocați în **Orăștie**, câte 10 florini; / Dr. S. Moldovan, avocat Ioan I. Vulc, comerciant în **Orăștie**, câte 5 florini; / Nicolae Mihailă, proprietar în **Vinerea**, 2 florini 50 cruceri, Ioan Lazaroiu, comerciant în **Orăștie**, 2 florini; / George B., Vasile Bidu, I. Mihaiu, mare proprietar, Danil David, senator, **toți din Orăștie**, câte 1 florin; / A. Cristea, croitor în **Orăștie**, 50 cruceri; / L. Bercian și S. Vlad, funcționar de bancă, P. M. și George Baci, comerciant, **toți din Orăștie**, câte 50 cruceri; / Dumitru Sporia, proprietar în **Livezeni** 10 florini; / Ioan de Fărcaș, paroh în **Băești**, 3 florini 40 cruceri, Petru Popovicu, paroh în **Sfântă-Măria-de-peatră**, 1 flori; / Iosif Costea, paroh în **Vaca**, 4 florini 36 cruceri; / Iosif Boca, paroh în **Valea-mare**, 1 florin; / Elie Popovicu, paroh în **Sibișel**, 2 florini; /

Nicolae Popoviciu, paroh în **Josani**, 3 florini 56 cruceri; / Nicolae Maniu, paroh în **Băcăinți**, 2 florini 35 cruceri.

Cu ziua de astăzi, suma acestor contribuiri binevoitoare s-a și predat dlui episcop Dionisie Socol, spre administrare și folosire în scopul pentru care este menită, și pentru care comitetul nostru parohial din **Petroșeni**, ținându-și de cea mai plăcută și sfântă a sa datorință, aduce și pe această cale profunda sa mulțămită și recunoștință, rugând pe Dumnezeu ca să răsplătească cu îmbelșugare binefacerea față de comuna noastră bisericească. / Totodată, scrisul, aduc prin aceasta mulțămita mea domnilor învățători Constantin Baicu, din **Orăștie**, și Nicolae Sânzian, din **Hațeg**, pentru sprijinul prietenesc ce mi-au oferit, cu ocaziunea colectării, însoțindu-mă, din început, până la depărtarea mea din acele localități. / 15/27 iunie 1899. / Avram Stanca, paroh”¹⁰³.

1900, Diaconovich: „**Hațeg**, magh. Hátszeg, orașel în comitatul Hunedoarei, așezat lângă râulețul Hațegului sau al Farcadinului, cu 2.598 locuitori, dintre care 1.996 români, 457 maghiari și 145 germani. Are târguri mari de vite. Între locuitori sunt mulți meseriași. În Hațeg se afla, mai înainte, o stațiune a ștabului Regimentului I român de graniță. Aici este o școală poporală română grănicerească (azi comunală), o școală de stat, judecătoreie cercuală, pretura, etc., și reședința unui vicariat românesc greco-catolic și a unui protopopiat românesc greco-ortodox. / **Hațeg**, **vicariat** românesc greco-catolic, de care se țin 26 parohii, cu 16.115 credincioși. / **Hațeg**, **protopopiat** românesc gre-

¹⁰³ *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 27, Orăștie 1899, p. 108

co-ortodox, se compune din 46 parohii, cu 34.640 credincioși”¹⁰⁴.

1935: „Marea adunare de la Hațeg. / Pentru duminică, în 24 noiembrie 1935, a fost convocată, la **Hațeg**, adunarea comitetelor comunale din plasele **Hațeg** și **Sarmiseghetuza**. Din această adunare a comitetelor comunale însă s-a dezvoltat o mare adunare politică, la care au participat peste 3.000 de țărani din toată țara Hațegului, vreo zece fanfare și vreo sută de drapele și inscripții. Deși adunarea trebuia să se țină în sala de teatru a hotelului „Mielul de Aur”, a trebuit ca sala să fie evacuată, fiindcă nu a mai încăput lumea înăuntru. Astfel, adunarea s-a ținut în curtea mare a hotelului, care era arhiplină. / Din partea organizației centrale a partidului, de la București, a participat dl avocat Nicolae Penescu, fost secretar general al Ministerului de Interne, iar din partea organizației județene au participat domnii: Dr. Iustin Pop, primul vicepreședinte al organizației, Lazăr Dânsoreanu, secretar general, Protopop Valer Paveloniu, Dr. Alex. Herlea, avocat Iosif Roman, I. Clecan, avocat Sabin Viorel, Ion Lupuțiu, Ion Presecan, Nicolae Bocoș, Nicolae Pârvan, Ion Crăciun, I. Căndea, Iosif Lucaci, D. Marian, fost primar, Nicolae Buta, Romul Budoiu Deleanu, Irimie Necșa, Vida Dăncesc, Nicolae Costesc, Iancu Lazar, Tarța Vasile etc., iar din localitate au fost prezenți toți fruntașii, între care domnii Dr. Emil Șelariu, Dr. Leon Parasca, Dr. Ieronim Atirescu, Dr. Petru Comes, Dr. Victor Savu, Părintele Aron Mihăescu, Părintele Medrea, Părintele Marila, Părintele Petean, Dr. Octavian Cosma, Iuliu Ciuciu, I. Negru, Dionisie Ilieșu, Dr. B. Popescu, Bojiu Manase, Vasii Iongoi etc., etc.

¹⁰⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 663

Primul i-a cuvântul dr. Dr. Emil Șelariu, care arată că întâi se ține partea oficială a adunării de plasă și propune ca în locul domniei sale, care este membru de drept în delegația permanentă județeană, în calitate de vicepreședinte, să fie delegat Dr. Leon Parasca, mai propune ca prezident al plasei Sarmiseghetuza să fie ales dl Dr. Ieronim Atirescu, fost prefect, și mai anunță că, în delegația permanentă din partea plasei Pui, a fost numit dl Dr. Victor Savu. Adunarea aclamă și aprobă în unanimitate aceste propuneri. După aceea, dl Dr. Șelariu propune ca adunarea să proclame de președinte al ei pe venerabilul luptător naționalist Părintele Aron Mihăescu. Adunarea îl aclamă îndelungat pe părintele Aron Mihăescu care i-a cuvântul. / Cuvântarea Părintelui Aron Mihăescu... Discursul dlui Dr. Emil Șelariu... Cuvântarea dlui Dr. Ieronim Atirescu... Cuvântarea țăranului Bojiu Manase... Cuvântarea dlui Dr. Victor Savu... Cuvântarea dlui avocat N. Penescu... Cuvântarea dlui Dr. Alexandru Herlea... Cuvântarea dlui protopop Valer Paveloni... / Adunarea a luat sfârșit în sunetul fanfarelor, care au cântat *Deșteaptă-te Române*”¹⁰⁵.

1936: „Cuvântarea domnului Dr. Octavian Cosma. / În numele Consiliului Bisericesc al orașului **Hațeg**, aduc ultimul omagiu de recunoștință memoriei în veci neuitatului, iubitului și mult regretatului nostru Prim Epi-trop, Dr. Emil Șelariu. / Spre a vă arăta frumoasa sa activitate, ce a desfășurat în sânul acestui Consiliu, nu voi stăruii prea mult, căci munca pe care a dezvoltat-o este cristalizată în procesele verbale ale ședințelor și în gestiunile anale ale Consiliului. / Regretatul în Domnul, din fragedă tinerețe a fost ales Consilier bisericesc și a luptat pentru

¹⁰⁵ *Solia*, Anul XIV, nr. 22, Orăștie 1935, pp. 1, 2

interesele neamului și Bisericii, încă din timpuri vitrege pentru biruința tuturor instituțiilor religio-culturale din sânul Bisericii. Din tinerețe s-a distins în luptele care s-au dat, prin Biserică, și în interesul Bisericii. / În anul 1933, a fost ales Prim Epitrop al Consiliului Bisericesc, însă în această demnitate abia a activat până în ziua, când nemiloasa și cruda soarta ni l-a răpit, în floarea vârstei, atunci când generațiile tinere aveau mai multă lipsa de el. / Din acest sfânt locaș, ale cărui interese le-a apărut cu atâta demnitate și dragoste creștinească, în numele Sfetnicilor Bisericești, îți zic: / Etern regretate frate și prieten, dormi în pace, suflet ales printre aleși! Consiliul Bisericii Ortodoxe Române din **Hațeg** îți aduce ultimul omagia de pietate și recunoștință”¹⁰⁶.



Porturi din Hațeg.

¹⁰⁶ *Solia*, Anul XV, nr. 41, Orăștie 1936, p. 3

HENIG

(Heningfalva, județul Alba)

1369, mai 11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, județul Alba)... au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, județul Alba), numiți Nicolae și Alexandru, un altul, spre pomenita moșie episcopală Straja, iar al treilea spre moșia numită **Șeușa** (Sospatak, azi **Șeusa**, județul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeași parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeași parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârșit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare și vădit. Și acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moșia pomeniților nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costișa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să țină

hotar cu moșia **Ghirbom** (Byrba, județul Alba), a nobililor de Henig, numiți Ladislau și Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, și de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou și, coborând puțin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârau, ce curge prin acea moșie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârau, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moșiei episcopale **Berghin** (Berwe, județul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și mai departe, pe coasta aceluia deal, între niște pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, și, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui măcăciș, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeș**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al aceluia deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe același drum și pe aceeași creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând pe același drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc șes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, și, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; și încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a aceluia drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârau numit Valea Secașului, pe care, trecându-l, începe să

țină hotar cu moșia **Roșia** (Wereseghaz, azi **Roșia de Se-caș**, județul Alba) a pomeniților nobili. Și, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moșia Roșia a numitorilor nobili, înspre apus cu moșia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moșia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, județul Alba), și acolo începe să țină hotar cu nobilii de pe această moșie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creștetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebește sus-zisele moșii Tiur și Berghin, de moșia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Crazna-falva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, județul Alba), unde începe să țină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costișa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou și mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou și, pe costișa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi și, aproape de capătul acelei creste, au așezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe același deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, mergând mai departe,

tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, încă mai departe, pe aceeași creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârșit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; și acolo părăsește semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu și începe să țină hotar cu nobilii de **Mihalt** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, județul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal și ocolind cam între miazăzi și apus, pe chiar coasta dealului, au reinnoit două semn de hotar vechi. Coborând și mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, și, în sfârșit, au ajuns pe șesul văii, la un drum ierbos, și din partea de miazănoapte a aceluia drum, aproape de pâraul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au așezat altul nou, și, acolo, hotarul părăsește semnele de hotar ale moșii nobililor de Mihalt. / De acolo, trecând un pârau, numit Zegws, și tot cam între miazăzi și apus, au ajuns și au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obișnuită, Bwduskuth... și acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, județul Alba), în numele său și al fraților săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliștea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit și miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hățiș și mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moșia Henig și trecând acea vale, pe urcușul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea și reinnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure și pe creasta aceluia deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit

Totoiu (Tatee, Thate, județul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moșiei **Dumitra** (Demeterpataka, județul Alba), a zișilor nobili, și cele ale moșiei episcopale **Hăpria** (Herepe, județul Alba), unde sus-zișii nobili și-au dat învoirea și încuviințarea la ridicarea aceluia nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe același drum, lângă acel nou semn de hotar și puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă același drum, trecând mai departe. Ieșind din pădure, pe același drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moșia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a aceluia drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moșii episcopale, iar celălalt spre zisa moșie Totoiu, a lui Ștefan și Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înșiși de față, și-au dat binevoitoarea învoire și încuviințare. De acolo, coborând puțin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeași parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socotește drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiași văi, în jos, spre apus, până la un pârau ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta aceluia deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care

trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeași parte, în vârful acelei creste au așezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus și mergând puțin, au pus două semne de hotar noi și, coborând puțin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuș, au pus două semne de hotar și, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeași creastă, au pus două semne de hotar noi și, mai departe, pe coborâșul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuș, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar și, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta aceluia deal, coborând din partea de miază-noapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, județul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, coborând prin dumbravă, lângă un râț numit... aproape de alt drum, fânașul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar și, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureș, au ridicat două mari semne de hotar și acolo se sfârșesc semnele de hotare ale ziselor moșii episcopale și ale sus-numiților nobili de Totoiu. / Și, deoarece sus-zișii nobili de Henig s-au împotrivit aceluia domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moșia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi și de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestății voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moșii, spre a sta față cu acel domn

episcop, hotărându-le ca soroc de înfățișare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”¹⁰⁷.



HERCULANE

vezi **MEHADIA**, județul Caraș-Severin.

¹⁰⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, 384, pp. 593-599

HERECLEANI

(Hereclean, Hărăclani, Harkyan,
azi **Herecleani**, județul Sălaj)

1365, mai 11, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea face cunoscut că, venind „Blasiu, fiul lui Emeric de Dioșod, iar pe de altă parte Bechew, fiul lui Ioan, fiul lui Dumitru, tot de Dioșod, au mărturisit că, deși între ei s-a iscat o ceartă cu privire la o bucată de pământ, aflătoare între moșiile **Dioșod** (Od, Ody, Ood, județul Sălaj) și **Hereclean** (Hărăclani, Harkyan. azi **Herecleani**, județul Sălaj)... prin împăciuitoare mijlocire a unor bărbați cinstiți, au despărțit acea bucată de pământ și s-au împăcat”¹⁰⁸.

1782, Johann Lehmann: „**Borla** (Balla, comuna Bocșa, județul Sălaj) are o biserică frumoasă. **Hereclean** (Heraklam, comună în județul Sălaj), proprietatea contelui Andrassy, are un han foarte bine orânduit, cu cameră pentru călători. În ce privește alimentele, situația este la fel de jalnică. / Între **Bocșa** și **Borla**, pe o înălțime, ședea un român bătrân, care a trăit peste o sută opt ani, el privea ca vrăjit soarele ce asfințea. Capul lui era descoperit, părul alb ca zăpada împodobește capul bătrân, o barbă lungă cărunță

¹⁰⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 402, pp. 422, 423

îi da înfățișarea unui patriarh, din ochi îi țâșnea încă foc spre soare, mâinile și picioarele îi erau foarte emaciate (slăbite peste măsură). Părea a simți că aceasta ar putea să fie cea din urmă primăvară. La salutul nostru, el ne-a mulțumit, ducând mâinile la pieptul încă destul de plin de putere. În **Borla** ni se spusese numărul anilor lui.

La o jumătate de milă de Borla, trece drumul mare de la **Zalău**. Regiunea e chiar frumoasă, este mai bine lucrată și mai locuită. Un drum de țară, tot atât de puțin folosit ca și acesta, de la Debrețin, la Cluj, oferă totuși posibilități de hrană și încurajare... Aici este un drum, pe care căruțașii l-au părăsit, pentru a câștiga câteva mile. / Locuitorii se îndeletnicesc aici, cu folos, cu stupăritul, țes pânză simplă sau vopsită, dovedind, prin aceasta, sânguință... Regiunea aceasta este cu totul alta, în comparație cu cele lăsate în urmă, cu toate că este încă destul de pustie. De jur, împrejur, nu locuiește nici un german”¹⁰⁹.

1907: „O veste bună. Românii din comunele **Cehei** și **Hereclean**, ținutul Sălajului, au cumpărat, zilele trecute, bunul nemeșesc al familiei maghiare Kethelyi, cu 130.000 coroane, cu ajutorul băncii *Silvania*”¹¹⁰.

1907: Conferințele anului 1907: „În **Hereclean**, la 14 Aprilie, despre „Pomărit”, conterențiar dl Nicolae Pop, învățător în **Hidig**. Conducătorul prelegerii, dl Alimpie Ficlep, preot în **Hereclean**”¹¹¹.

¹⁰⁹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 585

¹¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 41, Brașov 1907, p. 3

¹¹¹ *Țara Noastră*, Anul I, nr. 20, Sibiu 1907, p. 333

HEREPEA

(Herepe, județul Mureș)

1351, ianuarie 22: Scrisoarea voievodului Transilvaniei Dionisie, adresată capitlului bisericii Transilvaniei, după ce „Egidiu, fiul lui Basarab de **Sâncel** (județul Alba), a redobândit, în temeiul dreptului său, pe calea legii în fața judecății noastre, de la Petru, fiul lui Werner, și de la Petru, fiul lui Nicolae, fiul aceluiași Werner, comiți de **Saschiz** (**Kyzd**, județul Mureș) și de la Ladislau, Mihail și Nicolae, fiii lui Ioan, fiul aceluiași Werner, comiți de **Archita** (**Erked**, județul Mureș)... moșia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, județul Mureș), ca fiind a sa și, deoarece în pricina aceasta sus pomeniții comiți de Saschiz și de Archita au rămas osândiți și încărcăți cu o gloabă asemenea cu prețul acelei moșii... e nevoie să fie trimiși omul nostru și omul vostru pentru punerea în stăpânire... omul nostru Petru, fiul lui Ioan de **Petișdorf** (Petiș, județul Sibiu) sau Ioan zis Zaz de **Borsiyacobfolua** (lângă Sâncel, județul Alba) ori Mihail de **Șilea** (**Syle**, județul Alba) sau, în lipsa celorlali, Valentin, fiul lui Marcharth de **Herepea** (**Herepe**, județul Mureș), să se ducă la acea moșie și, chemând în chip legiuit vecinii și megieșii ei și aceștia fiind de față, s-

o despartă de drepturile de moșie ale altora și s-o dea lui Egidiu, ca s-o stăpânească pe veci”¹¹².

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toți sașii din **Saschiz** (Kyzd, județul Mureș) și **Archita** (Erkud, județul Mureș), cât și din **Roadăș** (Radus, județul Brașov), precum și cei așezați în trei sate ale abației de **Cârța** (Kyrcez, Kercz, județul Sibiu), adică din **Criț** (Kerezturn, județul Brașov), **Meșindorf** (Mesche, azi **Meșendorf**, județul Brașov) și **Cloașterf** (Zenthmiclosteleke, județul Mureș), venind cu gând rău și cu armele în mână asupra moșiei sale numită **Hașfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, județul Mureș), au prefăcut în cenușă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârșire bunurile sale, iar pe doamna, soția sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite și au voit să le omoare, iar toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Hașfalău mai înainte de a intra aceștia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând ușile bisericii, și, nefiind mulțumiți nicu cu atâta, zișii sași, ducându-se la altă moșie a sa, numită **Șard** (Saard, azi **Șoard**, județul Mureș), au sfârâmat poarta bisericii și au pus să se ridice toate lucrurile sale și alte odoare din casa sa, prețuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Bunești**, județul Brașov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând și ducând cu ei toate actele și dovezile scrise, care fuseseră întocmite, și date cu privire

¹¹² AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 8, pp. 8, 9

la moșiile sale. / Prin cele de față, rugăm să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în fața căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, județul Mureș) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Șard, cercetând cu luare aminte adevărul, pe față și într-ascuns... să urmărească și să caute tot adevărul asupra celor de mai sus”¹¹³.

1370, noiembrie 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că „Elizabeta, văduva lui Gheorghe de **Șeușa** (Sospatak, azi **Șeusa**, județul Alba), împreună cu Ioan, fiul său, și magistrul Nicolae, arhidiaconul de **Ozd** (Ozd, județul Mureș), înfățișându-se înșiși înaintea noastră, acea doamnă Elizabeta și Ioan, fiul ei, au spus că, siliți de unele nevoi ale lor de neînlăturat, au vândut o vie a lor, cuprinzând un iugăr, aflătoare în hotarul moșiei noastre, **Chisfalău** (Chișfalău, Kysfalwd, azi **Micești**, județul Alba), așezată în Valea lui Gyan, în vecinătatea viei lui Nicolae, fiul lui Ioan, și a lui Augustin, zis de **Herepea** (**Herepe**, județul Mureș), împreună cu toate folosințele... aceluia magistrul Nicolae, arhidiaconul, pe 12 florini, ce le-au fost plătiți”¹¹⁴.

1895: „Ministrul ungar de agricultură a mai pus sub carantină, din cauza ivirii filoxerei, comunele **Șilea** și **Herepea**, din comitatul Albei de jos. Din zi în zi, filoxera ia mai mari dimensiuni în Ardeal. În timpul din urmă, s-a constatat ivirea ei și în viile de la **Teiuș**. Viile de la **Vințul**

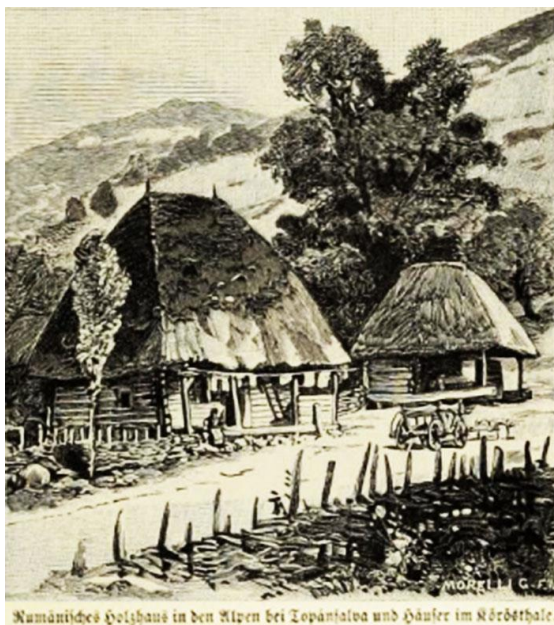
¹¹³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 25, pp. 25, 26

¹¹⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 577, pp. 849, 850

de sus sunt asemenea puse sub carantină, din cauza acesteia”¹¹⁵.

1929: „Gazetele dușmane guvernului au răspândit vestea că, în județul Târnava-Mică, s-ar fi descoperit mai multe cazuri de vărsat negru; și anume, 30 de cazuri în comunele **Herepea** și **Șilea**. Dl prefect Dr. Zaharie Boilă a dezmințit vestea aceasta, arătând că nici un medic din județ nu știe despre aceasta, și că, prin urmare, e minciună”¹¹⁶.

1937: La Adunarea comitetului de plasă Deva, au participat, din „**Herepea**: Josan Filimon, Cionca Gheorghe, Dan Augustin și Mihuț Lazăr”¹¹⁷.



¹¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 217, Brașov 1895, p. 2

¹¹⁶ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 22, Blaj 1929, p. 6

¹¹⁷ *Solia*, Anul XVI, nr. 15, Orăștie 1937, p. 3

HERIA

(prin Sâncrai, Sancto Rege, inclus în **Aiud**, județul Alba)

1356, decembrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie face cunoscut „că, deoarece am hotărât să trimitem pe chibzuiții bărbați Lorand, custodele, arhidiaconii Nicicolae de **Cojocna** (județul Cluj) și Nicolae de **Solnoc** (în Ungaria), pe Gheorghe, parohul din **Cricău** (Krako, județul Alba), și pe Ladislau, arhidiaconul de **Hunedoara**, soții și frații noștri canonici... la adunarea obștească a măritului Andrei, voievodul Transilvaniei... ținută la **Turda**, la octavele sărbătoririi Tuturor Sfinților (8 noiembrie)... întorcându-se de acolo ne-au spus că, înfățișându-se Ioan, fiul lui Alexandru de **Sâncrai** (Sancto Rege, inclus în **Aiud**, județul Alba), pe de o parte, iar pe de alta Ladislau zis Bolgar, acel Ioan, fiul lui Alexandru, silit de unele nevoi ale sale, a vândut lui Ladislau zis Bolgar, fiul lui Mihail... pentru 20 mărci de argint, o moșie a sa, numită **Bonchahaza** (sat dispărut, județul Alba), pustie de locuitori... și, în satul **Hoczo** (azi **Heria**, județul Alba), o sesie sau curte, locul de pescuit și de vie, precum și câteva păduri, numite

Pădurea Oaspelui și Pădurea Mare, și locul de moară de pe râul Mureș”¹¹⁸.

1368, ianuarie 22, Vișegrad: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Beke de **Heria** (Haroy, județul Alba), că el ar voi să intre în chip legiuit în stăpânirea pătrimii, cuvenită ca fiică, răposatei doamne Elisabeta, fosta sa soție, adică fiica lui Petru, fiul lui Ioan de **Sânmartin** (Sânmartinul Deșert, Zenthmartun, azi **Mărtinești**, județul Cluj), aflătoare în acea moșie, și care i-a fost hărăzită lui de acea nobilă doamnă, pe când trăia... / Cu privire la care, poruncim să trimiteți pe omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru, ducându-se la sus-zisa pătrime, cuvenită ca fiică, a răposatei doamne Elisabeta, fosta soție a lui Ioan, aflătoare în sus-pomenita moșie Sânmartin, precum și la zestrea și darurile de nuntă, și, chemând acolo, în chip legiuit, pe vecinii și megieșii lor, să pună pe acel Ioan, fiul lui Beke, în stăpânirea lor”¹¹⁹.

1936: „Azi, 28 februarie, fiind zi de mărturie (târg de săptămână) la **Ocnele Mureșului**, spre seară, câțiva oameni din comuna **Fărău** se întorceau acasă, într-o căruță. Sub Hagăul Mioarei de sus, lângă „Podul Orbului”, unde se desparte drumul spre Nojlac, țăranii de la noi, care țineau drumul pe dreapta, după lege, au întâlnit în față niște care cu fân, venind din sus, tot pe aceeași lature. Fărăienii noștri au strigat celor din față să mâne cum trebuie. Două care au și făcut așa, iar al treilea n-a vrut să ferească. Cei din căruță, grăbiți la drum, că se făcea noapte, au ferit ei.

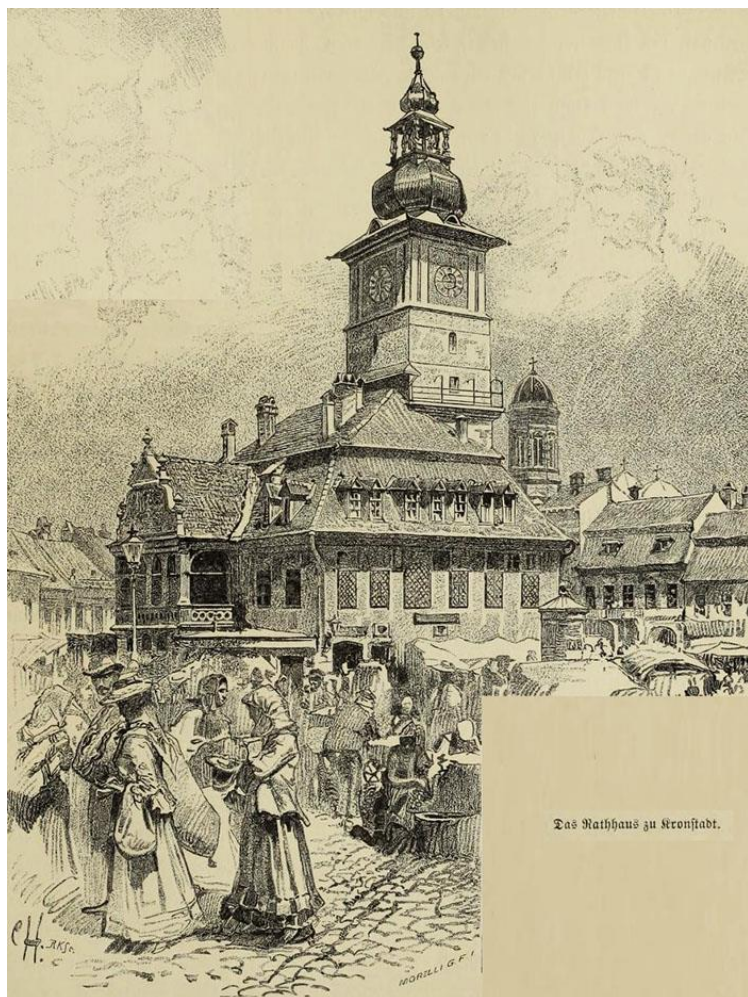
¹¹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 56, pp. 63, 64

¹¹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 288, pp. 453-455

Când au trecut însă pe lângă carul buclucaș, un om din căruță s-a trezit lovit în cap de un cărauș, ce venea după car. De-aici s-a iscat ceartă, vorbe mânioase și sudălmii, ca la asemenea întâmplări. / Căraușii de la fân, fiind mai mulți, au sărit la fărâieni, cu bătaie, făcând arme din furcile de fier. Ei erau unguri din comuna **Mirăslău**, iuți la sânge și la bătaie. Încăierarea, la început, a mers pe spatele celor de la noi, care au căpătat răni grele la cap și la piept. Erau plini de sânge, ca la front. Curând, au mai nimerit, dinspre târg, niște locuitori din comuna **Heria**, români și ei, și prieteni de-ai fărâienilor. Văzându-și soții la primejdie, au sărit într-ajutor. Bătaia s-a făcut atunci cumplită. Furcile de fier și ciomegele au lucrat îngrozitor. Au căzut însângerați și dintr-o parte și din alta. Întunericul nopții acoperea un mic câmp de bătaie, cu vaiete și horcăiri de moarte.

Cei din **Fărău** și **Heria** s-au tras, cum au putut, spre casă. Căraușii din **Mirăslău** au descărcat un car de fân și și-au cules răniții, ducându-i spre satul lor, Unul dintre aceștia, în drum spre spital, și-a dat sufletul. Alți doi mai sunt greu răniți. / Groaznica încăierare de la „Podul Orbului”, cum era și firesc, a ajuns foarte curând la cunoștința autorităților, care au pornit cercetările. Jandarmii au cules pe bătăuși și i-au arestat. Ei au fost înaintați la parchetul din Alba Iulia, care este singur chemat să facă lumină și să stabilească vinovățiile. Noi arătăm la gazetă această nenorocită întâmplare, așa cum se povestește la noi, la **Fărău**, ca să învețe lumea la ce cumpliri duce o încăierare, când oamenii se aprind prea curând la ceartă și la bătaie, pentru niște lucruri, așa zicând, de nimica. La „Podul Orbului”,

într-un anumit înțeles, curat bătaia orbilor! Sâagele prea aprins îi face pe oameni prea adeseori orbi”¹²⁰.



¹²⁰ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 10, Blaj 1936, p. 5

HIDA

(Hydalmás, județul Sălaj)

1365, februarie 26, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, Dobuka, Voka, județul Cluj), în numele său și al lui Ioan, precum și al lui Mihail, fiul lui Ladislau, fratele lor, că, din voința și porunca lui Ștefan și Gheorghe Bebek, locțiitorul slujbaşului lor din **Sânmihaiu** (azi **Mihăiești**), împreună cu Petru de **Kege** (dispărut, județul Cluj), Neagu, Maxim și Roman, **voievozii românilor**, cu cnezul Ilie, cu Petru și Gula, fiii lui, și cu alți români și unguri, de toți aproape 700 de oameni, ducându-se la o moșie a lor, care ține de ei în temeiul zălogirii și se numește **Sânpetru** (Sinpetru, Zenpeter, Zentpeter, azi **Sânpetru Almașului**, județul Sălaj), au mutat cu sila pe toți iobagii, cu lucrurile lor, pe moșia acelor fii ai lui Bebek, mistuind prin foc casa lor, aflătoare acolo, această moșie rămânând acum aproape pustie; prin această jefuire, ei au fost păgubiți cu 500 de florini.

Nemulțumiți cu atâta, de curând venind pe moșia lor, numită **Hida** (Hydalmás, județul Sălaj) și spărgând chiar casele lor și luând, din lăzi, actele întocmite, cu privire la moșiile lor, au furat toate bunurile mișcătoare și nemișcătoare, până chiar și lucrurile iobagilor lor, cu totul

250 boi, 200 vaci, 700 porci, 1.500 oi, 33 cai, 560 păsări. Iar pe femei și fete le-au despuiat, lucrurile din lăzi și cele aflate în case le-au luat cu ei, cu totul, și cu desăvârșire de prețul și prețuirea cărora ei încă nu își dau seama. Și au mai mistuit prin foc trei case cu curți, și au dus în prinsoare pe Nicolae și Andrei, slujitorii lor, și pe acel magistrul Ioan, și Mihail, fiul lui Ladislau, de n-ar fi putut ei scăpa cu fuga i-ar fi omorât; și pe unii dintre slujitorii lor i-au lăsat răniți cu răni grele.

Drept aceea, cerem cu stăruință să trimiteți spre mărturie omul vostru, înaintea căruia omul nostru, Ștefan sau Ladislau, fiii lui Ladislau de **Nădășelu** (Nadas, județul Cluj), sau Ioan Roșul de **Tiburch** (dispărut, județul Cluj), ori Ioan zis Tot de **Ciumăfaia** (Chamafaya, județul Cluj), sau Anton, fiul lui Pavel de **Chiced** (Chiced, Keched, Kecheth, azi **Alunișu**, județul Cluj), ori Ioan și Luca, fiii lui Marin de **Măcicașu** (Machkas, județul Cluj) sau, în lipsa acestora, Ladislau, fiul lui Beke de **Iclod** (Iklood, județul Cluj), să cerceteze pe față și în ascuns și să afle tot adevărul”¹²¹.

1890: „Alegere de protopop în Unguraș. S-au convocat membrii preoți și mireni ai sinodului protopresbiterial ordinar și înmulțit al tractului Ungurașului la sinodul electoral, ce se va ține în comuna **Hida**, joi, în 21 iunie (3 iulie), la 11 ore a. m., în localitatea școlii confesionale greco-orientale de acolo, pentru alegerea de protopresbiter al tractului Ungurașului. Serviciul divin, ce va premerge actului de alegere, dimpreună cu chemarea Spiritului Sfânt, se va celebra în aceeași zi, la 9 ore a. m., în biserica parohială din **Hida**, la care, asemenea, sunt invitați a par-

¹²¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 386, pp. 402-404

tipica toți membrii sinodului protopresbiteral electoral. Co-misar consistorial e numit Prea cuvioșia sa protosin- celul Nicanor Frateș”¹²².

1890: „În 3 iulie nou, s-a săvârșit alegerea de proto- presbiter român greco-ortodox al tractului Ungurașului. Spre scopul acesta, au fost trimiși, de la Sibiu, ca comisari consistoriali, Prea Cuvioșia Sa Nicanor Frateș, însoțită de Dr. Remus Roșca, secretar consistorial. / Primirea ce li-a făcută acestor domni a fost foarte frumoasă. La intrare în prima comună din tractul Ungurarașului, fură întâmpinați de preoți, învățători și credincioși din tract, precum și de întreg poporul român din **Chendremal** și **Șimburul mare**, toți îmbrăcați sărbătorește și așezați în ordine frumoasă de ambele laturi ale drumului... / După acestea, iubiții oaspeți au fost petrecuți, de 16 căruțe din tract și 2 călăreți, până la **Hida**, unde, despărțindu-se, traseră la **Fizești** Sân-Petru, unde petrecură, din 1, până joi, în 3 iulie stil nou. / În această zi, comuna **Hida** avea o înfățișare sărbătorească, pe străzi furnicau mulțime de poporeni, preoți, învățători și studenți, veniți acasă de pe la studii. La 9 ore, se începu serviciul divin, celebrând 5 preoți, cu care ocaziune, Prea Cuvioșia Sa Dl comisar ținu, în biserică, o predică instructivă și bine potrivită cu însemnătatea zilei, La 11 ore, urmă alegerea, în școala greco-orientală din **Hida**, care a decurs în cea mai bună ordine. Din 47 membri sinodali, cu vot decisiv de alegere, au fost prezenți 45 membri sinodali, care au votat în modul următor: Pentru dl Pavel Roșca, 32 voturi. Pentru dl Simeon Ciuca, 12 voturi, iar un bilet a fost alb. Așadar, ales a fost dl Pavel Roșca. Terminându-se actul alegerii, cu toții s-au dus la prânzul

¹²² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 130, Brașov 1890, p. 3

comun, aranjat în ospătăria din **Hida**, unde, în decursul prânzului, s-au ridicat mai multe toasturi”¹²³.

1899: „Vă rugăm să binevoiți a vă prezenta la conferința prealabilă, eventual adunarea generală constituantă, ce se va ține în 9 iulie a. c., la 4 ore d. m., cu ocaziunea petrecerii de vară, ce se va aranja în **Huedin**, în aceeași zi, în sala de petreceri a hotelul „Tigris“ **Huedin**. / 20 iunie 1899. / Ioan Pop, protopop greco-catolic în **Moriaca**; / Dr. Simion Tămașiu, avocat în **Hida**; / Alexandru Sava, presbiter greco-ortodox în **Bedeciu**; / Dr. Andrei Pop, avocat în Huedin, membri ai Asociațiunii”¹²⁴.

1900, Diaconovich: „**Hida** (magh. Hidalmás), comună în Transilvania, comitatul Cojocnei, 1.227 locuitori, în 1891, din care 678 români, 522 maghiari, 13 germani, 1 slovac, 13 diverși; oficiu pretor., judecătorie cercuală regională, oficiu de poștă și telegraf. Urme de șanțuri, după tradițiune, din timpul principelui român Gelu”¹²⁵.

1922: „Vizitațiile canonice ale P. S. Sale Episcopului Nicole al Clujului pe teritoriul tractului Unguraș și sfințirea bisericii din parohia cu acest nume... / După dejun, P. S. Sa, cu suita, a plecat spre **Hida**, unde a sosit la ora 10. În drumul până în **Hida**, a fost întâmpinat, în parohia **Chendremal**, de preotul nostru Romul Pop, în fruntea unei mulțimi mare de popor, cu drapelul național. P. S. Sa, vădit emoționat de atenție, a răspuns preotului și popoului prin cuvinte adânc simțite. La marginea comunei **Hida**, a fost întâmpinat din partea unui banderiu, condus de tânărul învățător Leontin Terec, care l-a salutat în numele

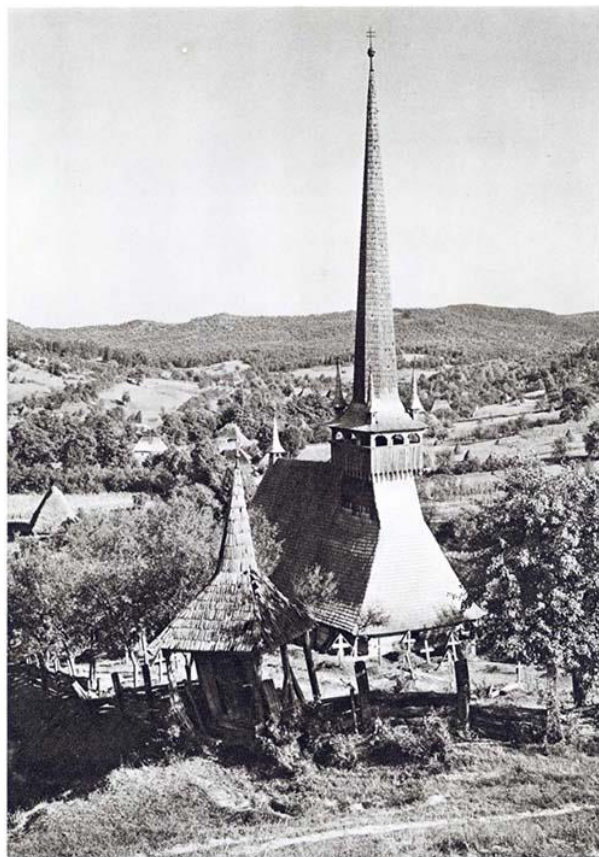
¹²³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 147, Brașov 1890, p. 5

¹²⁴ *Unirea*, Anul IX, nr. 27, Blaj 1899, p. 221

¹²⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 700

tinerimii. De aici, înconjurat de călăreți, a sosit în centrul comunei, unde, la o poartă impunătoare, făcută peste podul văii Almaș, a fost salutat de preotul local Iuliu Chiffa și din partea primpretorului, de Dr. Nicodim Cristea, ca reprezentant al autorităților. P. S. Sa le-a răspuns ambilor și apoi, înconjurat de preot și popor, a mers la biserică, unde, îmbrăcându-se în procesiune religioasă, a venit în piață și a făcut sfințirea apei, stropind poporul și ținând o cuvântare instructivă. După aceasta, a plecat în casa dlui Dr. Tămaș, unde s-au făcut recepțiunile. S-au prezentat comitetele parohiale, cu preoții din parohiile **Hida, Baica, Sf. Petru și Rachiș**; biserica greco-catolică, condusă de protopopul Dumitru Murășan, biserica romano-catolică, condusă de curator; biserica calvină, condusă de preotul Covaci; confesiunea mozaică, condusă de rabinul Tanath; administrația, cu prim-pretorul Nicodim Cristea; corpul didactic de la școala primară, cu directorul Ioan Terec; justiția, în frunte cu judele Iuliu Andrei, și siguranța, prin șeful său din loc. Tuturor le-a răspuns P. S. Sa, dând sfaturi și povețe părintești. / După recepțiuni P. S. Sa, cu întreaga asistență, a vizitat localul Școlii primare, la poarta căreia a fost salutat de corpul didactic și de directorul Ioan Terec, care, prin cuvântare potrivită, a bineventat pe P. S. Sa. Elevii și elevele școlii erau îmbrăcați în port național și postați în ordine. Vizitându-se localul, s-a aflat ordine și curățenie exemplară, școala are rechizite și mobile ca orice școală modernă. O sală a localului este destinată pentru „casă culturală”, provăzută cu bibliotecă, tablouri religioase și istorice. Elevii, sub conducerea învățătorului Leontin Terec, au cântat cântări religioase, o elevă a declamat o poezie, iar un băiat a bineventat pe arhiereu. / Mulțumind P. S. Sa pentru această frumoasă manifestație, promite,

pentru 2 elevi, care vor urma școala medie, câte un ajutor de 500 lei. / După vizitarea școlii, a urmat masa la casină, unde s-au rostit mai multe vorbiri”¹²⁶.



Holzkirche

Wooden Church

Fildul de Sus

Biserica de lemn

Eglise en bois

¹²⁶ *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 58, Sibiu 1922, p. 2

HIDIȘIU

(Hidas, comitatul Torda-Aranyos, județul Cluj)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Popa**, în comuna Hidas, 1668, 1762, 32 familii.

Flora de Hidas, în comuna Hidas, 1668, 1762, 18 familii.

Zzugye, în comuna Hidas, 1668, 1762, 5 familii.

Rátz, în comuna Hidas, 1668, 1762, 22 familii.

Duma, în comuna Hidas, 1668, 9 familii.

Dârle, în comuna Hidas, 1668, 6 familii.

Mirtse, în comuna Hidas, 1668, 1 familie.

Bulbuk, în comuna Hidas, 1668, 10 familii.

Otzélu (Oțel), în comuna Hidas, 1668, 11 familii”¹²⁷.

1879: „Din comuna **Hidișiu** ni se scrie că, în ziua de 19 martie, a erupt acolo un foc, ziua mare, pe la amiază, care a consumat 2 case, 2 șuri cu nutreț și bucate, cu tot, și alte super-edificate mai mici. Dauna cauzată se poate cal-

¹²⁷ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, pp. 56, 57

cula cel puțin la 900 florini. Nenorociții cărora le-au ars tot au rămas subț ceriul liber”¹²⁸.

1879: Proprietar în **Hidișiu** era Ioan Pop Ignat, care a trimis gazetei din Sibiu poezia populară „Bradul la morți”, „cărui îi cerem scuzele noastre pentru că am întârziat, din lipsă de spațiu”¹²⁹.

1879: „În comuna **Hidișiu** (Hidas) domnește, încă, din luna lui mai, blastemata boală diphteritis (gușterul), secerând fără nici o cruțare victimele sale inocente. Medicul de cerc a vizitat această comună de două ori; nu știu, însă, cum se întâmplă că, cu medicina prescrisă de dumnealui, nu a scăpat nici un pacient. / De altă parte, poporul este foarte fatalist, puțin îi pasă de moartea pruncilor mari și mici, și auzi pe părinți zicând: „De ar trăi tot, nu le-ar mai ajunge pământul”. Medicamentele folosite de către acei părinți, pe care-i doare de pruncii lor și nu voiesc să-i piardă, sunt: petrolu, ai (usturoi), morcovi, piatră acră (lat. Alumen, nemț. Alaun), sau și piatra vânăță (vitriol cristalizat) etc. Din toate acestea s-a observat că piatra vânăță arsă, apoi pisată și amestecată cu miere de stupi, a folosit în mai multe cazuri, dacă întingi în acea mixtură o pană și ungi gâttelejul bolnavului”¹³⁰.

1887: „Astăzi, 17 iunie, s-a săvârșit în Cojocna alegerea de deputați pentru dieta ungurească. Alegători români, mai din toate părțile Câmpiei, în număr destul de însemnat, au fostă duși la această alegere, ba aveau și până în pălărie inscripțiunea: „Eljen Zejk Karoly!”... / În **Hidas**,

¹²⁸ *Observatorul*, Anul III, nr. 21, Sibiu 1880, p. 84

¹²⁹ *Observatorul*, Anul II, nr. 66, Sibiu 1879, p. 263

¹³⁰ *Observatorul*, Anul II, nr. 88, Sibiu 1879, p. 353

s-a trimis o companie de infanterie, de teama antisemi-
ților”¹³¹.



Meschen: Kirchenburg

Mesendorf: Fortified Church

Mesendorf: Biserica fortificată

Mesendorf: Eglise fortifiée

¹³¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 127, Braşov 1887, p. 2

HODAC

(Görgényhodák, județul Mureș)

1849: „În 2/14 februarie 1849, au venit, sub comanda lui Macskási Pál, ca vreo 600-800 maghiari la **Gurghiu**, și, de acolo, prin satele **Ibănești** și **Hodac**, și **Cașva**, acolo au jefuit pe români. Precum aud eu, au mânat vreo 130 de boi, mai multe care încărcate cu jafuri. Ce-i mai falnic au prin, au prins pe popa Toader din **Hodac**, cu mai mulți oameni lângă el, pe care i-au adus până în jos de **Jabenita**, acolo au pușcat pe nenorocitul și vrednicul preot și pe mai mulți români, împreună cu el, cu totul, 80 până la 100”¹³².

„Vadászcsapat s-a băgat pe râu, în sus, la **Gurghiu**, în 21 februarie. Luni, acolo, precum auzim, a pușcat mai mult de 100 de oameni, bărbați și muieri, în **Hodac**, **Ibănești** și **Cașva**. De-au jefuit tot ce au avut, n-au rămas bieții copii cu nimica. Care au mai rămas în viață, așa de tare i-au apăsât cu jafurile și cu omorul cât mai amar pahar n-au putut bea nici mucenicii, pe vremea tiranilor împărați de demult. Învie Doamne și să se risipească vrăjmașii!”¹³³.

1885: „**Afacerea bibliotecii „Ioan Pop Maior”**. / Domnule Redactor! / După cum se vede din nr. 46 al pre-

¹³² *Țara Bârsei*, Anul VII, nr. 1, Brașov 1935, p. 34

¹³³ *Ibidem*, pp. 36, 37

țutului ziar „Gazeta Transilvaniei” pro 1885, eu sunt provocat public, prin „Un fiu al națiunii” spre a da deslușirea necesară, cu privire la manipularea banilor încuși în fonduli bibliotecii donate de defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc** pentru inteligența română aflătoare în jurul **Gurghiului**, și despre aceea că, în ziua de azi, biblioteca în ce stare se află și că, în fapt, mai există aceea ori ba?, și altele. / Este drept și adevărat că defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc**, încă până ce a fost în viață, în anul 1876, a donat pentru inteligența română, aflătoare în jurul **Gurghiului**, biblioteca sa, stătătoare din mai multe cărți în diferite limbi ale patriei, cu arhivă, cu tot; și aceea, după pofta donatorului, în 22 septembrie 1870, s-a trimis și încredințat dlui Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, opid (târgușor) și acuma loc de petrecere pentru vânat a prințului de coroană Rudolf. Despre aceasta, apoi, inteligența a fost peste tot încunoștințată. / Însă, durere, că fiind de mai înainte vreme la mijloc o neînțelegere între oameni, despre care tac, biblioteca donată, spre dauna noastră, a tuturor, a stagnat și a zăcut închisă în biserica cea frumoasă greco-catolică a **Gurghiului** și nimenea nici un pas pentru înaintarea ei nu a făcut.

Din întâmplare, în 15 octombrie 1878, în casa domnului preot greco-catolic Ieremie Harșian din **Chicherul de jos**, s-a nimerit a fi mai mulți domni preoți români față, între care m-am aflată și eu. Atunci, între glume și altele, am făcut propunerea ca să începem ceva cu biblioteca suszisa; la aceasta, dumnealor au consimțit și au aprobat, încredințându-mi mie toată afacerea, sub cuvânt că, la timp, mă vor ajuta și în ceea ce voi întreprinde, mă vor sprijini. / M-am rezolvat a primi sarcina și, în 24 octombrie 1878,

am înaintată o rugare către oficiul procesual, în **Gurghiu**, pentru concediu, spre a putea ține o ședință publică în **Gurghiu**, în care, apoi, să ne putem consulta și pune în ordine bună cu biblioteca. Și aceasta am făcut-o pentru ca, de o parte, să pot da un zbor mai mare întreprinderii noastre, iară de altă parte, ca răuvoitorii din **Gurghiu** să nu aibă cuvânt de a denunț în contra noastră. / Nu știu pentru ce și din ce punct de vedere, că oficiul procesual rugarea mi-a transpus-o spre rezolvare vice-comitelui, în **Mureș-Oșorhei** (Târgu Mureș); acela, apoi, după ce m-a ascultată pe mine în persoană despre starea lucrului, rugarea a rezolvat-o pe calea oficiului procesual, cu data 6 noiembrie 1878, nr. 11.114, rezoluțiunea a fost îmbucurătoare, căci ni s-a conces ținerea ședinței proiectate, cu adăugirea, însă, ca mai înainte de toate, cu privire la obiectele ce se vor pune la dezbatere în ședință, să aștern „Programul” și totodată să fac cunoscut ziua hotărâtă pentru consultare, ca așa, din partea oficiului politic, să se poată lua măsurile necesare de supraveghere. / Așa am și făcut, după cum a sunat porunca de sus, iar eu, în co-înțelegere cu câțiva domni preoți români, am început a scrie și a trimite la invitări peste tot locul și în toate părțile etc.

Ținerea ședinței, spre consultare, în obiectul sus atins, s-a hotărât pe ziua de 8 ianuarie 1879, la 10 ore a. m., în **Gurghiu**, în edificiul școlii greco-catolice. / În aceea zi și la acea ședință, a luat parte un număr însemnat din inteligența română, și ca comisari din partea oficiului politic pentru supraveghere a fostă delegat adjunctul de jude procesual, care încă mai înainte de toți venise în școală, spre a studia și a face dare de seamă despre mișcările și afacerile noastre, știi cum merge aceea. / Participanții, respectiv invitații, după sosire, amăsurat punctului I din „Program”,

au fostă primiți, din partea domnului Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, prin o cuvântare scurtă, dar cuprinzătoare. / După cuvântarea de primire, amăsurată punctului II din „Program”, prezidiul s-a încredințat provizoriu domnului Patriciu Barbu, avocat în **Reghinul sășesc**, și ca notar a fost chemat domnul Alexandru Târnavăanu, preot greco-catolic în **Hodac**, cărora, amăsurat punctului IV din „Program”, li s-a pus înainte, pe masă, rezoluțiunile primite din partea autorităților politice și alte acte, care au trebuit a se lua la dezbatere în ședință. / Toate au fostă bine și au curs în ordine bună, mulțumită domnului avocat, care a condus prezidiul provizoriu. / Când s-au finit unele și altele, participanții au pășit la alegere definitivă a prezidentului, vice-prezidentului, notarului și bibliotecarului, totodată ca casari. Posturile acestea sunt ocupate prin persoane demne de toată încrederea și nu este de lipsă să-i adnotez cu numele, pentru că la timp despre toate își vor ști da seama, înseamnă numai pentru ca să știe „fiul națiunii” că eu nu mă aflu în numărul acelora; atunci, apoi, s-a ales și o comisiune, care s-a însărcinat cu compunerea „Statutului” necesar. / Acum, „fiul națiunii”, care m-a provocat să dau deslușire în afacerea obiectului sus amintit, să binevoiască a medita, înainte cetind următoarele și a se hotărî într-acolo, ca pe mine de la răspundere mai departe să mă absolve și să mă șteargă cu totul din lista învinovățirii.

După cum zice „fiul națiunii”, cu ocaziunea consultării din 8 ianuarie 1879, este drept și adevărat că s-a încasat o sumuliță frumoasă de bani, aceea, însă, în momentul acela, s-a încredințat casarului ales, spre manipularea mai departe. / Când s-a ținut petrecerea cu joc, în 1879, în comuna **Hodac**, iarăși s-au încasat bani; aceștia, în cât știu eu, se află în mâna domnului notar cercual Niculae Manția

din **Ibănești**, despre ce asemenea cred că la timp își va da seama. / În 5 mai 1879, în obiectul sus zis s-a ținut, în **Gurghiu**, a II-a ședință, cu ocaziunea căreia iarăși au încurs bani, și aceia s-au încredințat toți casarului. / Despre altele nu știu, pentru că, din 5 mai 1879, după cum știm cu toții, până azi, altă ședință în afacerea bibliotecii nu s-a ținut, nici dare de seamă despre încasarea și manipularea banilor nu s-a făcut, cu toate că voia și dorința tuturor ar fi ca, după cum facă alții și se întâmplă în alte locuri, să facem și noi, și să se întâmple și la noi. Vocea sună peste tot locul: „Să înființăm biblioteci!”. / Mai departe, biblioteka de sub întrebare există și azi, numai cât aceea se află tot închisă în sfânta biserică greco-catolică a Gurghiului. Trebuie, dară, deschisă și pornită cu dânsa înainte, spre a ne ajunge scopul. / Este drept, „fiule al națiunii”, că pe baza acestor justificări motivate îmi vei da absolutoriu deplin? Sunt siguri că da, dar și altcum lucrul natural și de sine se înțelege, că deoarece afacerea și conducerea bibliotecii sus menționate s-a încredințat altora, răspunderea cade asupra acelorora.

Pe „fiul națiunei”, nu-i vorbă, cu drept cuvânt îl părăsesc și eu în pasul său, pentru că, zău, în un timp așa îndelungat, din gata a nu face nimica înseamnă rea economie, și dauna e mare, pentru că am rămasă îndărăt cu dezvoltarea în știință și în cultură. / Să reparăm, dară, greșeala făcută, fără a ne imputa unul, altuia. și iată cum: / Vorba este, peste tot, de-a înainta în știință și-n cultură cu pași repezi, din cauză mai vârtos că trăim în secolul civilizațiunii și culturii. Și nu trebuie uitat că toți câți știm carte, multă sau puțină, avem o sacră datorință de împlinit: de-a propovădui și lăți, pe toate căile, învățătura între poporul român. / Să ne unim dară în cugete, să ne unim în simțiri,

și, cu puteri unite, să începem a lucra mai cu energie și, în cât ne va fi cu putință și ne vor ajuta puterile, să facem lucruri bune pentru popor și națiunea română, dacă e vorba să avem succes îmbucurător, care, pe viitor, următorilor noștri să le servească de exemplu. Casiodor a zisă: „Este urât și rușinos lucru a fi străin în propria patrie”.

Un cuvânt către domnul președinte al bibliotecii, donată prin defunctul de vie memorie Ioan Pop Maior, în **Reghinul săsesc**, apoi închei. / Activitatea dumitale de până acuma pe deplină este cunoscută înaintea noastră, bunătatea și binefacerea ce ai prestat până acuma pentru popor și națiunea română te-au făcut demn de iubirea poporului român. Iară puțină inteligență română din jurul **Gurghiului** te stimează și respectă ca pe unul care, pentru poporul român, ai făcut mult bine. Fă, dară, și acuma, te rog, și cât mai în grabă concheamă ședință în afacerea bibliotecii amintite, în care apoi să se citească „Statutul” și trimite spre întărire la locul competent; iar casarul să-și facă dare de seamă despre manipularea banilor încuși în fondul bibliotecii și să dea raport despre starea bibliotecii de până acuma, ca așa spiritele să se poată liniști, iar publicul să fie lămurit asupra afacerii. / Cred că „fiul națiunii” va fi pe deplin satisfăcut ce cele ce am scris. / Daniil Farcaș”¹³⁴.

1886: „Badea Nechita Bloșiu. / Cu ocaziunea înmormântării răposatului badea Nechita Bloșiu din **G. Orșova**, în 11 mai 1886, consilierul de secțiune Iosif Pausinger din **Gurghiu** a încredințat preotului din **G. Hodac**, Alesandru Târnăveanu, două telegrame de condoleanță, trimise din partea Alteței Sale prințului de coroană Rudolf, spre a le face cunoscute publicului român pe cale ziaristică.

¹³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 56, Brașov 1885, p. 2

/ Despre aceasta am vrea să știm cu toții, pentru că una dintre acele telegrame și eu o am cetit-o, în **Reghinul săsesc**, când s-a dat reprezentațiunea teatrală, în 11 mai 1886, înaintea mai multor domni de cinste, care au propus trimiterea lor la „Gazeta Transilvaniei”, pentru ca lumea să vadă și să știe că cine a fost badea Nechita și că prințul Rudolf cât de mult l-a iubit. / Vă dau de știre și despre aceea cum că, din mandatul Alteței Sale prințului de coroană Rudolf, când s-a înmormântat badea Nechita Bloșiu, consilierul Iosif Pausinger nu a lăsat a i se pune crucea îndătinată la cap, pentru că prințul are de gând, și telegrafic a și promis ca respectivului răposat să-i ridice un monument frumos. / Toate spesele îngropăciunii răposatului, acum, în zilele acestea, au fost trimise sus-numitului consilier de secțiune, în **Gurghiu**, din partea prințului Rudolf, cu mandatul ca de la preoții care au asistat la îngropăciune să prezinte chitanțe, că sunt plătiți. Au fost 8 preoți de față, când s-a îngropat badea Nechita și tot personalul de la oficiul de silvicultură din **Gurghiu**, cu toți vigili erariali (împărătești) și toți vânătorii prințului și alții. Și la toate evangheliile, când începea a se ceti, se dădeau salve de împușcături și, după terminarea evangheliilor, iară împușcătură. Ceremonia i s-a făcut bătrânului ca la o persoană înaltă.

Acum, în zilele acestea, s-a dispus, tot din partea prințului de coroană, ca văduva răposatului să capete leafa întreagă și de acum, înainte, iară pe un nepot al răposatului, care puțină carte știe, să-l ducă la **Clusiu** și să învețe carte, spre a-l face vigil în locul bătrânului Nechita. / E drept și adevărat că badea Nechita a fost acela care, în anulă trecut, pe prințul Rudolf l-a potolit în iritațiunea lui față de noi, românii, și cum s-a întâmplat aceea, voi scrie de altă dată,

destulă atâta că Alteța Sa Rudolf a fost supărat pe noi, nu a vrut să vadă mai mult joc românesc, nu a cercetat biserica română, nu a făcut preumblare pe ulițele române, ca de altădată. Mai în urmă, a început a fi voios. Și cine l-a făcut iarăși voios? Numai badea Nechita; nimenea nu-și poate închipui câtă finețe a avut răposatul, măcar că era om simplu, fără carte. A murit sărmanul, spre dauna noastră”¹³⁵.

1893: „Prima noutate și bravură patriotică, cu care ni se prezintă anul de față, este perchizițiunea domiciliară, dusă, în sfârșit, în comunele **Hodac** și **Ibănești**, la 11 ianuarie, impozantă, compusă din cinci persoane, și anume: din un jude de la tribunalul regesc din **Murăș-Oșorhei**, un procuror regesc, solgăbirăul cercual din **Reghin** și alți doi scriitori ai lor, cu asistență de șase jandarmi, aduși unii spre acel scop chiar de la Reghin, căci cei patru, aflători în postul jandarmial din **Gurghiu** li se părură prea puțin, spre a se prezenta cu ei în niște comune așa „vrăjmașe” ca cele sus numite. / În ziua amintită, la 11 ore a. m., sosesc în comuna **Hodac**, doi jandarmi în completă armatură; puțin după sosirea lor, ajung două trăsuri cu domni, care se opresc înaintea casei judelui comunal. Tot acolo se opriă și cei doi jandarmi, care luă război de observare spre școală și casa parohială greco-catolică. Curând după aceea, mai sosesc doi jandarmi, care, după ce se prezintă la domnii amintiți, se îndreaptă spre drumi, în sus, către casa proprietarului Dumitru Lupu, luând-o în privire, iar alți doi jandarmi, care sosiră după aceea, la ordinul primit, iau un drum lateral din comună și, peste o punte, trec valea spre **Ibănești** și se postează în apropierea locuinței învățătorului greco-ortodox de acolo.

¹³⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 123, Brașov 1886, p. 3

Sătenii curioși de cele ce le urmăresc acei domni, ici-colea adunați în grupuri, pe străzi și pe la casele lor, se întrebau, între sine, că oare ce crime și fărâdelegi se vor fi întâmplat, de care ei nu au nici o știre, încât a trebuit să vină la cercetare atâția domni, cu o putere mare de jan-darmi? / Întru aceea, societatea de domni, după câțva schimb de cuvinte cu primarul, se îndreaptă, dimpreună cu acesta, spre școala greco-catolică și intră în locuința dlui învățător Ioan Mera, unde se aflau câțiva colegi și amici ai săi: studenți și teologi, sosiți acasă pe sărbătorile Crăciunului. Unul dintre domni spune că caută pe dl „Méra Iá-nos”. Acesta i se recomandă de învățătorul greco-catolic local Ioan Mera, la care acela îi spune că el e jude investigator esmis în cauza de cercetare pornită asupra-i. / Așadar e trecut de glumă. Comisiunea aduce la cunoștința celor prezenți scopul ieșirii, notează numele tuturor celor prezenți, apoi, rugând pe ceilalți să se depărteze, pe câțva timp, de acolo, oprește numai pe învățătorul sus numit și pe domnii Isidor Suceava, învățătorul greco-ortodox din **Ibănești**, ca martor la cercetarea ce voiește să o săvârșească.

Se începe cercetarea. Caută, scormonesc, de amănuntul și din fir în păr toate obiectele, precum: cărți, scriesori, vestminte și geamantan, cu un cuvânt, toate, dar fără să afle ceva primejdios pentru stat. Nu-i destul atâta, intră și în celelalte odăi, precum și în sala de propunere, unde, firește, iarăși, afară de rechizitele de învățământ deplin corespunzătoare, alte minuni nu află. Ieșind de aci, intră în sala școlii, apoi se suie în podul școlii, cearcă toate de-a amănuntul, dar toată osteneala deșeartă. Se întorc iarăși în locuința dlui învățător, iau un protocol despre cele săvârșite și, cu aceea, s-a finit aici. / De aici, comisiunea se

îndreaptă spre **Ibănești**, rugând pe dl învățător Mera să o însoțească, ca martor la investigațiunea ce este a se face la dl Isidor Suceava. La locuința acestuia, comisiunea făcu ca și în **Hodac**. Cercă, scormonește toate, până și vîptualele din podul casei, dară în deșert, ziua de ieri era trecută. Iau un protocol despre cele isprăvite și apoi drumul, iarăși, către **Hodac**, unde fac onoarea și vrednicului proprietar Dumitru Lupu, un bărbat de caracter solid și cu tragere de inimă spre toți ce ținesc la înaintarea binelui comun național, bisericesc și școlar, aici se începe o cercetare și mai minuțioasă, băgându-și mâinile unii dintre membrii comisiunii chiar și în lădoaiele cu făină. Rezultatul: cai verzi. / Încă un protocol despre cele săvârșite și apoi isprava e gata: Un fiasco oomplet, „un parturriunt montes”. / Iată cum se lasă a fi seduși oameni serioși și cu poziții înalte prin minciunile și denunțările nebazate ale unor oameni lipsiți de simțul de respect și bunăcuviință, conduși de ură și rea voință!

Osteneala comisiunii însă, cu toate acestea, n-a rămas fără de oarecare rezultat real, Ea află, în **Hodac**, două școli și două biserici, cum rar li se dă ocaziune să afle în alte comune; află, mai departe, că în aceste două comune locuiește o poporațiune pașnică, strădalnică și conștientă de chemarea sa, care, ce e drept, ține tare la limba, naționalitatea, portul și obiceiurile strămoșești, dar pentru aceea, în împlinirea datorințelor cetățenești și adevărat patriotice, nu se lasă a fi întrecută de alții, al căror patriotism constă numai din denunțări nerușinate. / Nu ne-ar mai prinde nici o mirare despre năzdrăvăniile ca cercetările descrise și nici ne-ar cauza atîta durere, dacă am ști că sunt cauzate de străini și de adversarii noștri, despre care bine știm că, în fiecare cetățean și patriot adevărat, care ține la limba și naționalitatea sa, văd câte un agitator și trădător de patrie. Ne

doare, însă, când vedem că atari mișelii și blăstămății sunt puse la cale de oameni ieșiți din sânul națiunii noastre, încât trebuie să constatăm, în mod așa dureros, adevărul cuvintelor: „inamicii omului, căsenii lui”.

Cercetările domiciliare din chestiune, de care s-au scandalizat chiar și străinii binesimțitori și nepătimăși, e lucru mai presus de toată îndoiala că au fost inițiate și puse la cale, pe baza unorii denunțări tendențioase, pline de răutate și pornite din poftă de răzbunare ale notarului de la **Urișiu**, de altmintrelea cunoscut cititorilor „Gazetei”, George Târnoven, care a ieșit dintr-o familie cu frumoasă reputație din acest ținut, cu consensul și la îndemnul socru-lui său, Nicolau Manța, notar în cercul **Ibănești**, asemenea cunoscut cetitorilor onoratei „Gazete” încă din anii trecuți. / Acești oameni, când e vorba de interesele lor individuale și de realizarea scopurilor lor egoiste, nu se rușinează a recurge chiar și la mijloacele oale mai josnice și primejdioase ale denunțării false față de frații de un sânge și față chiar și de interesele cele mai sfinte ale națiunii ce i-a născut. Cel din urmă s-a mai distins, și în anii trecuți, pe terenul isprăvilor patriotice de acest soi, făcând cercetare domiciliară, prin anii trecuți, și dlui preot capelan Ioan Petru din **Ibănești**. Acesta, de când s-a aplicat de notar, prin sprijinul și părtinirea sinceră a fruntașilor din comunele cercului lui, și-a dat silința, cu diverse ocaziuni, a arunca sămânța discordiei între inteligența acelor comune, unde totdeauna a domnit armonia și bună înțelegere. Ținta ce o urmărește e ca, pe de o parte, să câștige favorul superiorilor săi pentru multe cauze nedrepte ale sale, iar pe de altă parte, ca să abată ochii și atențiunea superiorilor săi de la abuzurile, neglijențele și defraudările de bani, comise asupra locuitorilor acestor comune în anii trecuți, când pus fiind sub

cercetare disciplinară, însuși solgăbirăul său erupse publice, în cuvintele: „Mă miră cum de nu au luat bieții oameni lumea în cap, spre America, de jafurile comise de notarul lor”. / Cel dintâi, cunoscut publicului din acest ținut prin vitejiile ce le arată aproape în toate convenirile, unde participă, își află deosebită plăcere întru a insulta și batjocori, în mod cât se poate mai trivial, prin epitete ce numai în dicționarul lui se pot afla, tot ce e inteligență românească și în speciali pe preoți și învățători, despre care susține, alături cu toți dușmanii și renegații noștri, că sunt seducătorii blândului popor română, care, de-altmintealea, ar fi bun și ascultător față de mai marii zilei. Acesta, prin denunțarea falsă sus numită, a avut intențiunea de a-și răzbuna asupra unor fruntași din comunele **Hodac** și **Ibănești** pentru curajul bărbătesc cu care, la anumite ocaziuni, au respins cu dispreț și indignațiune incalificabilele timbrări și insulte aruncate public, în prezența lor, la adresa tuturor preoților și învățătorilor român¹³⁶.

1896: „În comunele românești **Hodac** și **Huduc**, din părțile Reghinului, se află, de mai mulți ani, la școlile românești, inscripțiunea: „Școala română greco-catolică”. Acum, însă, se scrie că fisolgăbirăul a dat poruncă primarului din **Hodac** ca numaidecât să șteargă inscripția română de pe școală. Preotul local Alesandru Târnavăean, împreună cu senatul școlar parohial, au protestat. Din cauza aceasta, însă, s-a făcut contra lor arătare, până chiar la minister, de unde se zice că vor să forțeze ștergerea inscripției românești chiar prin Mitropolitul. / La **Huduc**, s-a procedat și mai turbat. După ce preotul n-a voit să urmeze poruncii fisolgăbirăului, notarul comunal a luat el însuși de

¹³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 26, Brașov 1893, p. 2

pe școală tabla cu inscripția românească și a dus-o în școală. Poporul, însă, a luat din nou tabla cu inscripția și a pus-o la locul de mai înainte. Și aici lucrul a ajuns până la minister, unde este încă pendentă cauza”¹³⁷.

1900: „Sfințirea bisericii greco-orientale din Ibănești. / În ziua de 8 noiembrie, sărbătoarea sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, a fost o zi de mare sărbătoare pentru comuna **Ibănești**, ziua sfințirii bisericii greco-orientale. / Situată în prea frumoasă pozițiune romantică, pe valea Gurghiului, la poalele munților Gurghiului, comuna **Ibănești** numără 2.750 locuitori, toți români, împărțiți în două confesiuni, greco-orientali 2.300, și greco-catolici 450. / Timpurile vitrege, și asupririle, și nenorocirile ce au venit de veacuri asupra mult încercatului popor românesc nu au putut să-i slăbească credința în Dumnezeu. Poporenii comunei **Ibănești** au dat, în această privință o frumoasă dovadă de tenacitate, deși, în ultimii ani, nori negri se abătuseră asupra lor, în urma isprăvilor celebrului George Târnovean, ajuns, din fatalitate, notarul acelei comune. / Pe cât de rău situați materialicește, pe atât de mari progrese au făcut pe terenul cultural, grație neobositei activități a preoților locali, vrednici stegari ai neamului românesc.

În anul 1872, pe lângă parohul local Cornea, e numit capelan preotul Ioan Petru, actualul paroh. Pe atunci, fondul pentru edificare a bisericii era abia de 700 florini. Grație dumisale, neobositei activități a dânsului, iar de la 1895, încoace, după moartea bătrânului Cornea, ajutat de capelanul Grigorie Nicoară și de iubitorii de Dumnezeu, ibăneștenii, acel fond s-a mărit așa, că la 1897 s-a putut începe edificarea bisericii care s-a sfințit acum.

¹³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 45, Brașov 1896, p. 2

Ridicată în mijlocul comunei, **biserica din Ibănești**, una din cele mai frumoase biserici din arhidieceză, domină toată valea Gurghiului ca un far dătător de viață și credință, și generațiile viitoare vor rosti cu admirație și se vor închina cu sfială memoriei preoților Petru și Nicoară. / Delegatul Mitropolitului, ca să săvârșească actul sfințirii, Sfinția Sa protopopul din Reghin, Galacteon Șagău, a sosit marți, după prânz, în Ibănești. / Din josul orașelului **Gurghiu** a fost întâmpinat de un banderiu de 40 călăreți, conduși de harnicul **învățător din Ibănești**, Ioan Cofariu, care a salutat, în puține cuvinte, pe Sfinția Sa, urându-i bună venire. După răspunsul de mulțămită al Sfinției Sale, cortegiul și-a urmat drumul spre Ibănești. / La intrarea în comună, la sunetul clopotelor bisericilor din **Ibănești** și comuna vecină **Hodac**, preoții Petru și Nicoară, îmbrăcați în ornate bisericești și cu sfânta evanghelie în mână, așteptau sosirea cortegiului. Preotul Nicoară, în o scurtă vorbire, a salutat venirea Sfinției Sale. Sfinția Sa, adânc mișcat, a mulțumit pentru frumoasa manifestație, ce i se face, exprimându-și bucuria că poporul românesc, deși împilat peste măsură, face progrese frumoase pe terenul cultural. / Protopopul și preoții, urmați de un imens număr de omeni, au mers de-a dreptul la vechea biserică, construită din lemn, unde s-a oficiat vecernia.

A doua zi, miercuri, 8 noiembrie, satul întreg se îmbracă în haine de sărbătoare și se îndreptă spre vechea biserică, care, încetul cu încetul, se umple de lume. Preoții locali își iau adio de la casa Domnului. Apoi, un cortegiu mare, frumos, impunător, în frunte cu praporii și cu Sfinția Sa, urmat de 11 preoți și de poporul adunat din toate comunele vecine, se îndreptă spre noii biserică. / Treascurile bubuie, clopotele sărbătorește și mișcător răsună, iar glasul

preoților se înalță către Dumnezeu sublim, înălțător de inimi și inspirator de credință. / „Deschideți porțile raiului, că vine Împăratul Măririi!”. / E glasul protopopului Șagău, e glasul ibăneștenilor, e glasul poporului creștin, care cere intrare în casa Domnului, care cere mântuirea sufletului. / Se umple biserica, se umple curtea bisericii, e plină strada. Patru mii de omeni, cu capetele descoperite, cu inimile și gândirile la Dumnezeu, asistă la această mare și frumoasă sărbătoare românească. / Se începe sfințirea apei, de către Sfinția Sa, protopopul Șagău, asistat de următorii preoți: Ioan Petru și Gregoriu Nicoară (**Ibănești**), Isidor Suceava (**St. Georgiul de Pădure**), Zaharia Lupu (**Hodac**), Mihail Brătian (**Potoc**), Vasile Duma (**Jabenița**), Vasile Matei (**Râpa inferioară**), Nicolae Gliga (**Râpa superioară**), Mihai Todea (**Idical**), Zaharia Matei (**Mirișul superior**) și Petre Fărcașiu (**Molomfalău**). / Corul a fost condus de dl Zaharia Frandăș, simpaticul și neobositul învățător din comuna vecină **Hodac**. / La sfârșitul serviciul divin, Sfinția Sa, protopopul Șagău, a ținut o prea frumoasă predică ocazională, arătând însemnătatea zilei, măreția faptei săvârșită de ibăneșteni și de părinții lor sufletești și îndemnând pe omeni la dragoste către biserică și preoții lor. / Solemnitatea sfințirii s-a terminat la orele 2 p. m., cu ungerea cu sfântul mir a celor prezenți.

A urinat, apoi **banchetul**, dat de epitropia bisericii, în vasta sală a școlii greco-orientale, școală ridicată tot sub auspiciile părintelui Petru și cu concursul învățătorului Ioan Cofariu. În fruntea mesei, iau loc Sfinția Sa, protopopul Șagău, cu doamna, apoi preoții care au oficiat, cu doamnele, preoții greco-catolicî Ioan Racoțian, Alesandru Târnovean, Marieșan, Crainic, Dumitru Racoțian, cu doamnele, farmacistul Petra din București, o mulțime de

învățători și fruntași din **Ibănești** și comunele vecine. Masa s-a aranjat și servit, cu multă artă, de neîntrecutele gospodine, fiicele părintelui Petru, preoteasa Nicoară și domnișoarele Victoria și Elisaveta. / Seria toastelor a început-o Sfinția Sa, protopopul Șagău, ridicând paharul pentru Majestatea Sa împăratul și pentru Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul. A urmat, apoi, preotul Nicoară, pentru Sfinția Sa, protopopul Șagău, și pentru doamna Șagău, preotul Brătian, pentru membrii consistoriului, preotul Duma, pentru preoții din Ibănești, preotul Gliga, pentru ibăneșteni. Preotul greco-catolic Târnovean, pentru armonia dintre confesiuni și alții. / La urmă, Sfinția Sa, protopopul Șagău, a încheiat seria toastelor, ridicând paharul pentru preotul Petru și mulțumind tuturor celor care au luat parte la această serbare.

Seara, a urmat **petrecere cu dans**, tot în sala școlii, petrecere cu adevărat românească. Tot ce Ibăneștiul și satele din jur au avut mai distins, și-au dat întâlnire aci. / Notez, în treacăt, pe doamnele Șagău, Nicoară, Gliga, Matei, Suceava, Racoțian, Crainic, Lupu, Târnovean, Marieșan, Lupescu etc. Domnișoarele Victoria și Elisaveta Petru, Aurelia Rotariu, Aurelia Târnovean, Maria și Aurelia Lupu, Letiția Nicoară etc. / În pauză, dl Ioan Borșan, învățător în **Deda**, ne-a delectat cântând din vioară și din gură câteva frumoase doine românești, care au fost foarte mult aplaudate. Nu s-au uitat nici tradiționalele jocuri „Călușerul” și „Bătuta”. / Cu ocaziunea miruitului și a petrecerii, s-a încasat suma de 750 coroane. Suprasolviri s-au primit, la petrecere, de la Sfinția Sa, Protopopul Șagău, 6 coroane, Alexandru Târnovean, 4 coroane, farmacistul A. Petra, 10 coroane, și alții, cu sume mai mici. / Astfel s-a sfârșit această frumoasă și sfântă zi pentru poporul din comuna

Ibănești, astfel s-a dovedit, încă o dată, că românul e vrednic de a trăi, e vrednic urmaș al strămoșilor săi. / Către tine, Doamne, se ridică smeritul meu glas și-ți mulțamește că mi-ai dat puțință să admir fapta nepieritoare a slujitorilor Tăi Petru și Nicoră și Te rog să dai viață lungă și fericită acestor buni conducători ai poporului românesc și iubitori de Dumnezeu oameni, ca să poată zice, cu inima curată, la plecarea lor dintre noi: *Acum, slobozește pe robul Tău, Stăpâne!*”¹³⁸.

1924: „Lucruri de laudă în Hodac. / Una dintre cele mai frumoase văi este, fără îndoială, aceea a râului Gurghiului, din județul Murăș-Turda. Ți-e mai mare dragul, când urmărești, de pe trenul cel mic, această vale minunată: munții cei frumoși, acoperiți de păduri, care se ridică îndrăzneți spre cer; izvoarele cristaline, care se rostogolesc în vale, și râul sălbatic al Gurghiului, care, în anul acesta, a făcut, prin buiecia sa, pagubă destul de mare. / În călătoria mea, m-am oprit, mai întâi, în frunțașă comună **Ibănești**, iar de acolo am trecut, însoțit de câțiva prietini, în **Hodac**, pe care nu-l desparte decât râul Gurghiului de comuna soră.

Hodacul este o comună destul de mare și de frumoasă, cu peste 3.500 de locuitori, cu piață frumoasă, în patru unghiuri, cu două biserici românești, una unită, alta neunită, lângă olaltă, înconjurată cu grilaj de fier, cu două școli, în care răspândesc lumina învățaturii nu mai puțin de 6 învățători, cu o cooperativă de consum, „**Hodăceana**”, și cu o bancă poporală, „**Lumina**”.

Cooperativa de consum „Hodăceana” vinde tot felul de lucruri ce trebuiesc țăranilor, până și fierărie și

¹³⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 256, Brașov 1900, pp. 4, 5

sticlărie. Au înființat-o învățătorii Gheorghe Uilăcan și Zaharie Frandeu, împreună cu 192 țărani din comună, care au toți câte una sau mai multe acții. Capul banilor este de 40 de mii de lei, și, în vremea de când dănuiește, au și pus deoparte 28 de mii, ca fond de rezervă, 8 mii ca fond de zidire și 3 mii ca fond cultural, adică pentru răspândirea culturii în popor. Întreg câștigul, din 1923, l-au adăugat la capul banilor, pentru ca această tovărășie să fie și mai puternică și să poată lupta, cu bună izbândă, împotriva concurenților, care se înmulțesc și-n această vale minunată.

Banca populară „Lumina” a fost înființată de către preoții Leon Târnavăean și Zaharie Lupu, cu ajutorul absolventului de teologie Iosif Lupu. Această bancă are un capital de 85 de mii de lei, adunat de către 60 de acționari țărani și conducătorii lor. Și știți ce face această bancă? Astăzi, când alte bănci iau camătă de 30, până la 40 la sută, ea nu ia decât 12, și încă 5, din care a înființat, până acum, diferite fonduri, ca cel cultural și de edificare, plătește chiria și și-a făcut mobile. Unde-ți trebuie astăzi o mai mare binefacere decât aceasta? / Dar n-am isprăvit. Hodăcenii și-au format și **un comitet cultural**, cu scopul să zidească o „casă culturală” și acest comitet adună bani, din tot felul de producțiuni și petreceri. / Iată ce este în stare să facă un sat, care are conducători buni și cinstiți, conducători care se înțeleg bine laolaltă și, cu toate că sunt, uniți și neuniți, trăiesc în cea mai bună frățietate.

Dar am văzut și **lucruri slabe în Hodac**. Înainte de toate, mi s-au plâns oamenii că n-au pășune. Nu numai că nu-și mai pot ține vite de ajuns, dar trebuie să și le vândă și pe cele pe care le au. La alegeri, vin candidații și fâgăduiesc marea cu sarea, cât ce se duc, însă, își uită de hodăceni cu desăvârșire. Oamenii sunt sătui de ei, de să nici

nu le mai audă de nume. Comisiunea agrară a expropriat unele din pădurile erariale, cu toate acestea însă erariul și astăzi mai folosește și exploatează pădurile menite țăranilor. Bineînțeles că țăranii sunt foarte nemulțămiiți din pricina aceasta.

Să vedeți, apoi, râul Gurghiului, cât este de răsfățat, cum și-a stricat malurile și cum s-a revărsat, stricând arăturile și semănăturile oamenilor! Pe vremuri, era și el mai de omenie, știa de frică, îl mai sileau cei ingineri să stea în albie, ba, n-avea încotro, trebuia să ducă în spatele sale o mulțime mare de plute. Astăzi este ca un cal buiestru, cât ce se încumetă plutașul să se suie pe el, ți-l și aruncă cât colo. S-au plâns ei, țăranii, destul, dar domnii candidați numai făgădui știu, de ținut vorba nici poveste. Dar las' că așa le trebuia țăranilor noștri, că le plac făgăduielile, nu oamenii de omenie, care nu făgăduiesc, ci fac și împlinesc. / Iată ce am văzut în comuna **Hodac**! V-am spus-o și dumneavoastră, ca să învățați câte ceva din cele spuse, că e mai bine să înveți din pățaniile altora, decât de pe spatele tale”¹³⁹.

1910: „Curatorul greco-catolic din **Hodac** invită, la **actul Sfințirii Bisericii** sale, în 18 septembrie 1910 nou la orele 8 și jumătate a. m., prin Excelența Sa, Înalt-preasfințitul Domn Arhiepiscop și Mitropolit Dr. Victor Mihály de Apșa. / La 7 ore, seara, Producțiune teatrală, împreună cu Concert. După producțiune, joc. / Actului sfințirii bisericii îl premerg exerciții spirituale populare, care se încep în 15 septembrie, seara. Cei ce în particular nu au fost invitați din greșeală, să se socotească de invitați pe calea aceasta”¹⁴⁰.

¹³⁹ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 16, Blaj 1924, p. 3

¹⁴⁰ *Unirea*, Anul XX, nr. 37, Blaj 1910, p. 309

„**Sfințirea bisericii din Hodac.** / Vestea cum că Înalț Prea Sfințitul nostru Mitropolit Victor va sosi în ținutul Reghinului, spre a sfinți frumoasa biserică din **Hodac**, a umplut de bucurie sinceră inimile poporului român din acestea părți. / Cu săptămâni înainte, se vorbea numai despre acest eveniment, căci trecură peste 70 de ani, de când Arhiepiscopul nostru nu mai venise în acestea părți de țară, și sufletele erau dornice de cuvântul marelui păstor, cum dorește câmpia însetată ploaia cea răcoritoare a cerului. / Excelența Sa Mitropolitul Victor a sosit în mijlocul nostru vineri, în 16 septembrie, cu trenul, la 3 ore p. m., pe un timp splendid de frumos, a fost primit în mod strălucit, a lăsat în inimile tuturor amintiri neșterse, și credem că a dus cu sine suveniruri tot atât de prețioase și neuitate. / Azi, când reprivesc peste aceste serbări mărețe, ce au înălțat splendoarea bisericii noastre și în un colț frumos de țară au făcut să reînvie dragostea cea înflăcărată de neam și lege, cred că e bine și folositor ca să raportez onoratului public cititor al „Unirii” întreg decursul acestor mărețe serbări, ce abia cred să fi avut seamăn cândva în întreaga noastră Arhidieceză. / Cum am amintit mai sus, Excelența Sa Mitropolitul Victor a sosit în gara de la **Reghin**, vineri, în 16 septembrie, la 3 ore p. m., împreună cu suita sa: canonicii Dr. V. Smigelschi și Alesandru Uilăcan, prof. Aron Papiu, protodiaconul și asesorul consistorial Iuniu Baron Micu și clericul Dragomir.

În gară a fost așteptat de întreagă preoțimea tractuală, învățătorii, curatorii bisericești, întreagă inteligența română din **Reghin** și mulțime de popor. / La sosirea trenului și scoborârea Excelenței Sale, mulțimea erupse în strigări de „Să trăiască!”. / A fost salutat, apoi, de substitutul de vice-comite Dr. Boda Ienő, căruia îi răspunde tot

în limba maghiară, accentuând dorința ca între biserică și stat să domnească totdeauna pacea și buna înțelegerea, spre a putea ambele lucra pentru binele și înflorirea patriei iubite comune. / Apoi preotul Simeon Zehan salută pe Excelența Sa, în numele preoțimii tractuale și a poporului credincios din acest ținut, și, în cuvinte alese, își exprimă bucuria de care suntem pătrunși că putea vedea în mijlocul nostru pe capul suprem al bisericii noastre. / Excelența Sa Mitropolitul, vădit mișcat, mulțamește pentru frumoasa primire ce i se face și imploră binecuvântarea ceriului asupra întregii mulțimi. Apoi, după prezentările obișnuite, pornim spre oraș.

Excelența Sa și primarul Saibriger, în o frumoasă trăsură cu patru cai negri, pornesc întâi, urmează apoi un convoi de vreo 40 trăsură, cu preoțimea și inteligenții din **Reghin** și jur, așa un convoi nu se mai văzuse în pașnicul orașel **Reghin**. / Ajunși la poarta bisericii, unde se ridicase o frumoasă poartă triumfală și unde aștepta o mare mulțime de popor, protopopul Ariton M. Popa, îmbrăcat în ornate bisericesti, cu sfânta cruce și Evanghelia, salută Arhiereul mare prin frumoase și alese cuvinte, amintind fericierea ce o simt reghinenii că pot saluta pe marele Păstor, tocmai când biserica, al cărei început a frământat capul și sufletul marelui apostol Petru Maior, a împlinit o sută de ani de la edificarea sa, și cere binecuvântarea ca cea de a doua sută să ne afle și de două ori mai mulți și de două ori mai tari. / Arhiereul se bucură de splendida primire ce i se face, asta îi dă nădejdea că biserica acelui mare român și preot va trăi prin veacuri și va strânge întruna poporul nostru, cum tot astfel i-a strâns în trecut”¹⁴¹.

¹⁴¹ *Unirea*, Anul XX, nr. 40, Blaj 1910, pp. 40, pp. 332, 333

„După serviciul divin, Excelența Sa Mitropolitul a primit vizita feluritelor corporațiuni și biserici. Mai întâi, s-a prezentat Curatorul greco-catolic din **Reghin**, și alții din popor, conduși de curatorul primar Sever Barbu, căruia Excelența Sa i-a predat, **pentru biserica din Reghin**, 300 coroane. / Tuturor, Excelența Sa Mitropolitul le-a mulțumit cu vorbe alese și s-a întreținut cu dâșii, vorbind despre împrejurările și referințele din părțile acestea. / După primirea acestor deputațiuni, Excelența Sa a făcut vizite, în număr de 20, la oficiile din oraș și la toți intelectualii și cei mai fruntași din meseriașii români, lăsând pretutindeni amintiri neuitate. / La amiază, protopopul Ariton M. Popa a dat un prânz strălucit, la care, pe lângă Excelența Sa și suita sa, au luat parte ca oaspeți: Primarul, cu căpitanul de poliție, apoi toți fruntașii români din **Reghin**, intelectuali și meseriași, cum și câțiva preoți și învățători, laolaltă 24 persoane. / Sub decursul prânzului, Excelența Sa ridică primul pahar, în onoarea protopopului Ariton M. Popa, căruia îi mulțumește pentru calda găzduire și îi dorește ani lungi și fericiți, spre a conduce, încă vreme îndelungată. familia numeroasă de 40 de parohii, și cea mai restrânsă, a sa, din 6 membri. / Sub-judele pensionat Demetriu Truța, în cuvinte alese, închină pentru sănătatea Excelenței Sale, ca să poată conduce turma cea mare a credincioșilor săi la mântuirea de veci. / Protopopul Ariton M. Popa mulțumește Excelenței Sale pentru urările ce i s-au făcut chiar din partea Capului Bisericii. / Mai ridică, apoi, paharul canonicul Dr. Victor Szmigelski, în limba germană, pentru primarul Saibriger. / Primarul Saibriger răspunde, tot nemțește, închinând pentru Excelența Sa și accentuând, cu multă racunoștință, mărinimosul dar de 200 coroane pentru săracii din **Reghin**, fără deosebire de naționalitate și con-

fesiune. În urmă, ridică paharul canonicul Alexandru Uilăcan, pentru Gölner, căpitanul poliției. / Ridicându-se masa, Excelența Sa se pregăti pentru plecarea la **Hodac**, unde era așteptat cu atâta dor de poporul nostru credincios.

În frunte pornesc 40 călăreți din **Chihere**, **Căcuciu**, **Beica-română** și **Serbeni**, în frunte cu învățătorul A. Sriedon, apoi pleacă Excelența Sa, împreună cu protopopul, în trăsură cu patru cai a marelui proprietar român Dionisiu Șimon din **Sângeorgiul de câmpie**, urmează suita Excelenței Sale, apoi multe trăsură cu fruntași din **Reghin** și jur. / Era un cortegiu vrednic de capul suprem al bisericii noastre și o dovadă de dragostea sinceră a fiilor săi sufletești.

Călătoria întreagă, din **Reghin**, și până la **Hodac**, a fost o manifestație de bucurie și mândrie cum nu se poate descrie; pretutindeni, popor în haine de sărbătoare și flori și aclamări, cum numai aleșii neamurilor se sărbătoresc în calea lor. / La doi kilometri de Reghin, în **Iernotfaia**, la o frumoasă poartă triumfală, cu inscripția „Bine ați venit!”, așteaptă pe Excelența Sa preotul Ioan P. Chinez, cu întreg poporul credincios și mulți unguri. Preotul adresează Mitropolitului câteva cuvinte de bun sosît, după care, răs-punzând Excelența Sa, cortegiul pleacă înainte, însă la 3 kilometri se zărește o Călătoria întreagă din Reghin și până la Hodac a fost o manifestație de bucurie și mândrie cum nu se poate descrie — pretutindeni popor în haine de sărbătoare și flori și aclamări, cum numai aleșii neamurilor se sărbătoresc în calea lor...

La podul **Hodacului**, la o mândră poartă triumfală, așteaptă sosirea Arhiereului poporul din **Orșova** și **Ibănești**, cu preoții lor. Mai întâi, salută ungurește notarul Málnágy, căruia Excelența Sa îi răspunde tot ungurește,

apoi preotul Cioba din **Orșova**, în numele tuturor, tălmăcește bucuria generală pentru vederea marelui Arhiereu în ținutul romantic al Gurghiului și dorește Excelenței Sale lungime de zile. / Apoi o fetișoară predă Excelenței Sale un buchet de flori, în semn de supunere fiască. / În **Hodac**, așteaptă o mare mulțime sosirea Excelenței Sale, înaintea frumoasei biserici. Preotul Teodor Branea, în ornate bisericești, prezintă sfânta cruce și evanghelia, salutându-i cu vorbe pline de cea mai fierbinte căldură. Răspunzând Excelența Sa, intră cu toții în biserică și se începe ceremonialul de sfințire, care se urmează până după 8 ore, seara.

Duminică, în 18 septembrie, dimineața, la 7 ore și jumătate, clopotele vestesc începutul zilei mari de consacrare a frumoasei biserici din **Hodac**. / Excelența Sa Mitropolitul este condus, de preotii îmbrăcați în splendide ornate (6 inși și 2 diaconi), în o procesiune măreață prin două rânduri de popor, de la casa parohială, la sfânta biserică și numaidecât se începe sfânta liturghie, în prezența unui popor imens, venit din întreg ținutul Reghinului, încât nu l-ar fi putut cuprinde nici 3-4 biserici. / Cântările, sub decursul sfintei liturghii, au fost conduse de neîntrecutul nostru cântăreț Aron Papiu, ajutat de tânărul protopop din **Teaca**, Aron, cu glasul său dulce și duios, și de corul bine instruit al tinerimii din **Hodac**. / După cetirea sfintei Evanghelii, Excelența Sa, Mitropolitul Victor, pășind înaintea tronului Arhieresc, tinu o preafrumoasă cuvântare despre biserica lui Hristos, ascultat de imensul popor cu dragoste adevărat fiiască. / Iar după sfânta liturghie, Arhiereul împărți anafora înaintea ușii bisericii. / Îmbulzeala era așa de mare, încât gândeai că n-o să se curețe biserica de popor nici în ziua următoare. / După calculul făcut pe un pătrar de oră,

trebuie că au luat anafora peste 3.000 de inși, iar cel puțin pe atâția au mers acasă fără anaforă...

Era mai la 3 ore p. m., când apăru Exceleuța Sa Mitropolitul la banchetul dat, în un pavilion anume pregătit, și la care au luat parte la 120 persoane. / Excelența Sa Mitropolitul ridică primul pocal, pentru Sfintia Sa Papa Piu X și pentru Maiestatea Sa Regele, toți cei prezenți se ridicară și aclamară cu însuflețire. / Mai toastează, apoi, protopopul Ariton M. Popa, pentru Excelența Sa Mitropolitul. / Protopopul Târnovean, pentru canonicii prezenți, Dr. Victor Szmigelski și A. Uilăcan. / Canonicul Dr. Victor Szmigelski, pentru A. Târnovean și Teodor Brania, conducătorii din trecut și prezent ai acestei parohii”¹⁴².

1926: „Hodăcenii, pentru năpăstuiții din comunele **Lona, Florești și Vlaha**, din județul Clujului. / Cetitorii noștri își aduc aminte de celea scrise despre groaznica pustiire, pe care au făcut-o apele revărsate în comunele **Lona, Florești** (Feneșul săsesc) și **Vlaha**, din județul Clujului. Zeci și sute de familii au rămas atunci pieritoare de foame pe drumuri, fără casă, fără masă, cu gospodăriile măturate de vârtejuri și de valuri. Strigătele de deznădejde ale acestor creștini au răzbătut în întreagă țara și au pătruns toate inimile. Ajutoarele milostive n-au întârziat, însă pustiirea a fost atât de mare, încât banii dăruți de județ și de guvern n-au putut acoperi toate lipsurile bieților năpăstuiți. / Sau pornit, atunci, colecte și din partea creștinilor singuratici, ca să se aline, măcar în parte, nenorocirea fraților noștri bătuiți de mâna sorții. O asemenea colectă frumoasă a sosit și la redacția gazetei noastre, căreia, cu cea mai mare plăcere, îi dăm glas aici, la gazetă, laudând pe cei care au

¹⁴² *Unirea*, Anul XX, nr. 42, Blaj 1910, pp. 42, pp. 346, 347

făcut-o și mulțumindu-le în numele celor ajunși în necaz. Bunul Dumnezeu nu va uita fapta bună și va răsplăti însutit pe cei care au pornit-o și au făcut-o!

Colecta de care vorbim ne-a venit din comuna **Hodac**, județul Mureș, sat de oameni vrednici, care au fost totdeauna săritori la durerile de-aproapelui. Bravii hodăceni, mișcați de celea scrise de noi despre potopul din **Lona, Florești** și **Vlaha**, ne-au trimis 1.400 lei, însoțiți de această scrisoare duioasă, pe care o tipărim întreagă, ca să fie pildă și altor comune, în asemenea împrejurări: / „**Glasul frățesc al Hodăcenilor**. Onorată Redacție! Citind în „Unirea Poporului” din Blaj despre dezastrul pe care l-au suferit comunele **Lona, Florești** și **Vlaha**, prin potopul ce s-a vărsat asupra bieților și nefericiților locuitori, din îndemn curat creștinesc și românesc, nerugați de nimenea, ne-am hotărât a face și noi o mică colectă, un mic obol pentru alinarea suferințelor ce-au îndurat frații noștri tocmai în acest timp, când fiecare gospodar aștepta secerișul, roada muncii sale, când fiecare își ridica ochii spre ceri, în semn de rugămintă către Tatăl bunătăților, spre a le cruța avutul, pâinea de toate zilele, care se arăta din belșug... / Pentru încurajarea celor încercați și năpăstuiți și în nădejdea că și alții vor auzi glasul de durere al celor nefericiți, am făcut mica colectă în comuna noastră, **Hodac**, adunând din partea celor cu inima creștină suma de 1.400 lei, pe care vă rugăm să-o citați în prețuita foaie „Unirea Poporului”, trimițând totodată și suma adunată la destinația ei. / Am rămas ai dumneavoastră, cu toată dragostea, / Hodac, la 14 iulie 1926, / Dumitru Frandేశ, comerciant.

Numele donatorilor. Dumitru Frandేశ, comerciant, 60 lei; / Ioan Șiandor, tâmplar, 40; / Fărcaș Florea I. Simion, 10; / Petra Ilie I. Șiandor, 10, / Zaharie Butilcă, 10,

/ Flore Fărcaș, comerciant, 30, / Vasilie Feier, 10, / Gheorghe Vass, 10, / Feier Man Neculae, 10, / văduva Dârloman Ioana, 10, / Ioan Popp I. Dumitru Smarandii, 15, / Asan Lupu, cantor, 20, / Danil Costin, 20, / Ioan Frandేశ, 15, / Alexandru Harșa, 10, / Fărcaș Dumitru, 10, / Feier Ioan, 10.

Neculae Man a Florii, 10, / Aron Nafrali, 10, / Gligore Fărcaș, comerciant 20, / Florea Man I. Ioan, 20, / văduva Rafila Fărcaș, 10, / văduva Nastasia Fărcaș, 10, / Ioan Fărcaș, 10, / Flore Fărcaș I. Zarie Florescu, 15, / Florian Frandేశ a Onului, 10, / Vasile Moldovan, 5, / Ioan Fărcaș I. Dumitru, 10, / Iuliu R., 5, / Florea Fărcaș, 20, / Vasile Fărcaș, 20, / Vasile Fărcaș a lui Ioan, 10, / Dumitru Fărcaș I. Toader, 10, / Fărcaș I., 10, / Frandేశ Dumitru, bani 5, / Popp Vasilie I. Simion, 20, / Vasile Man a lui N., 10, / Neculae Man, 10, / văduva Nastase Popp, 10, / Dumitru Feier I. Ioan 10, / Fărcaș Simion I. Dumitru, 10, / Fărcaș Petrea a Tomii, 10.

Man Florea, 10, / Ioan Fărcaș I. Ion 20, / Dan Zaharie, 10, / Vasilie Frandేశ I. Ilie, 20, / Popp Dumitru I. Dumitru, 20, / Frandేశ Vasile a Marișchii, 20, / Neculici Neculaie, 20, / Pop Goria I. Obreja, 20, / Botilca Toader a Sandului, 20, / Fărcaș Simion I. Neculaie, 20, / Fărcaș Ioan Săcuiu, 20, / Frandేశ Ioan a Marișchii, 20, / Boier Vasilie, 20, / Neculici Aurele, 20, / Iacob Zaharie I. German, 20.

Butilca Dumitru a Floarei, / Butilca Dumitru a Florii lui Ilie, / Iosif Patachi, / Man Dumitru Iagăru, / Dumitru Man a Florii, / Pop Ludovic, / Frandేశ Flore I. Dumitru, / Bercovici Mihailă, / Moldovan Ioan a Florii, / Flore Iacob a Siei, / Flore Fărcaș I. Dumitru, / Boboc Niculae a Petrii, / Feier Vasilie I. Dumitru, / Man Ioan a Petrii, / Petru Ioan

a Pelaghiei, / Tătar Florian, / Tătar Toader, / Moldovan Dumitru a Florii, fiecare câte 10 lei.

Zaharie Hârșan I. Simion, / Ioan Pop a Gorii, / Florea Motdovan I. Ioan Tomii, / Pop Flore C., / Pop Zaharie I. Ioan, / Man Dumitru I. Nic, / Frandș Vasilie, curator, / Moldovan Vasilie Ciuta, / Morar Ioan I. Vasile, / Frandș Florian I. Dumitru, / Pop Dumitru Ichi, / Cozma Fărcaș, / Man Ilie I. Dumitru, câte 20 lei.

Ioan Fărcaș a Florii, / Fărcaș Zaric I. Dumitru I. Z, / Man Simion I. Ioan, / Pop Leon a Florii, / Pop Flore I. Vasile, / Emil Ternovean, câte 5 lei.

Man Ioan I. Vasilie, 30 lei; / Leon Ternoveanu, 40 lei. / Suma totală: 1.400 lei.

Banii de mai sus au sosit la Administrația gazetei noastre, în ziua de 17 iulie, și i-am trimis la Prefectura județului Cluj, spre a fi împărțiți la cei mai necăjiți oameni din comunele năpăstuite. Despre trimiterea banilor am înștiințat și pe onoratul Dănilă Sasu, preotul din **Florești**, ca să facă stire despre darul bravilor **Hodăceni**”¹⁴³.

1929: „Cercul cooperatist din Hodac. / În urma convocării a 36 unități cooperative, la 18 august 1929, în pitoreasca comună **Hodac**, din munții Gurghiului, cercul cooperatist de pe lângă banca populară „Lumina”. / Delegații cooperativelor și marele număr de săteni, în frumosele lor haine de sărbătoare, dădeau o deosebit de frumoasă înfățișare acestui sat românesc. / După ieșirea din ambele biserici românești, mulțimea s-a adunat la școală, care devenise neîncăpătoare, așa că expresia locală „se călca om pe om”, se aplică mai mult ca oricând. / Oficiul Național al Cooperăției Române, a fost reprezentat prin

¹⁴³ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 31, Blaj 1926, p. 3

neobositul Inspector General Gh. Constantinescu și Sub-inspectorii Ilie S. Codreanu și Gh. I. Ciurescu, iar Federala „Zorile”, din **Luduș**-Turda, prin vrednicul domn I. Modrigan, regretându-se mult lipsa Domnului Secretar General Gromoslav Mladenatz. care a fost mult așteptat, întrucât era în Ardeal. / După îndrumările pentru organizarea tehnică a cooperativelor, în care s-a insistat mult asupra consolidării portofoliului și organizarea contabililor regionali, Domnul I. Modrigan a ținut o frumoasă conferință morală și de propagandă cooperatistă, iar dl Inspector General Gh. Constantinescu a îndemnat sătenii la unire, pentru a se ridica, prin cooperație, sfătuindu-i să se grupeze într-o cooperativă de muncă forestieră și să sprijine cooperația, dând exemplu banca populară „Lumina” din localitate, cu rezultate atât de frumoase, grație și priceputei conduceri a inimosului învățător Gh. Uilăcan. / După placarea reprezentanților și delegaților, înălțătoarea atmosferă de liniște și unire cooperatistă a fost înveninată de deputatul guvernamental Ceușanu, care ar fi bine să renunțe de a mai profita de adunările cercurilor cooperatiste, pentru propagarea demagogiei”¹⁴⁴.



Die Fogarajer Berge, von Kerej gesehen.

¹⁴⁴ *Înfrățirea Românească*, Anul VI, nr. 21, Cluj 1929, pp. 251, 252

HODIG

(**Hidig**, cătun lângă Moiad, județul Sălaj)

1351, decembrie 6, Buda: Ludovic, regele Ungariei, judecă pricina dintre „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria)... în numele nobilei doamne Ana, soția sa, fiica magistrului Mauriciu de **Medieș** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieșul Aurit**, județul Satu Mare)” și „Simion, fiul aceluiași Mauriciu, fratele bun al nobilei doamne... cu privire la a patra parte”. Regele hotărăște ca „Ana și, prin dânsa, moștenitorii și urmașii moștenitorilor ei... să le țină și să le stăpânească pe veci și în chip nestrămutat o cetate a sa, numită **Șimleu** (azi **Șimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, județul Sălaj), aflătoare lângă râul Crasna, dimpreună cu moșiile care țin de ea și cu satele numite **Șimleu, Periceiu** (**Perechun**, județul Sălaj), **Ceheiu** (**Cehy**, județul Sălaj), **Giurtelec** (azi **Giurtelecul Șimleului, Gyurteluke**, județul Sălaj), **Hodig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, județul Sălaj), cu vama ce se obișnuiește să se ia în numitul sat Hidig, de asemenea și moșia **Micoșlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparținând de **Ocna Mureș**, județul Alba) din părțile Transilvaniei, așezată lângă râul Mureș, în comitatul Alba, cu toate folosințele... Afară de acestea, fiindcă bunicul și tatăl magistrului Simion au dăruit cu drept de veci niște bucăți

de pământ, despărțite din moșiile ce țin de cetatea Șimleu, și anume **Uileac (Vylak)**, în județul Sălaj) lui Sudak și fratelui acestuia Nicolae, și de asemenea moșia **Siciu** (? , județul Sălaj) lui Ladislau și Petru, pentru faptele lor de credință – părțile au lăsat într-un cuget în stăpânirea acelor nobili moșiile Uileac și Siciu¹⁴⁵.

1352, ianuarie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de știre că, „la octavele Anului nou (8 ianuarie)... acea doamnă numită Ana, soția magistrului Ladislau, fiica răposatului magistru Mauriciu de Medieș” a beneficiat de „scrisoarea noastră privilegială, întărită cu puterea peceteii noastre”¹⁴⁶, pentru moșiile și satele menționate în diploma regală din 6 decembrie 1351.

1356, ianuarie 8, Oradea: Privilegiul capitlului din Oradea, prin care „Ana, soția magistrului Ladislau, fiica magistrului Mauriciu, fiul lui Nicolae de **Medieș (Megyes, Meggyes)**, azi **Medieșul Aurit**, județul Satu Mare) adică al răposatului voievod Nicolae”, dăruiește fratelui ei Simion... „toate stăpânirile sale de moșie... / Iar acel Simion, întru răsplătirea deplină a hărăzirii, a dat Anei, sora lui preaiubită, o cetate, numită a **Șimleului**, aflătoare aproape de râul Crasna, cu părțile de moșii ce țin de ea și cu satele numite **Șimleu** (azi **Șimleul Silvaniei**, Somlío, Somolyó, județul Sălaj), **Periceiu (Perechun)**, județul Sălaj), **Cehei** (**Chehy**, județul Sălaj), **Giurteleku** (azi **Giurtelecul Șimleului**, **Gyurteluke**, județul Sălaj), și **Hidig (Hidig)**, cătun lângă Moiad, județul Sălaj), cu vama ce se obișnuia a se lua la Hidig; de asemenea, moșia **Micoșlaca (Myklous-**

¹⁴⁵ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 83, pp. 84-88

¹⁴⁶ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 90, pp. 101-103

laka, Mykloslaka, aparținând de **Ocna Mureș**, județul Alba), așezată pe râul Mureș, în comitatul Alba... / Pe lângă acestea, deoarece bunicul și tatăl magistrului Simion, hărăzise pe veci, pentru faptele lui de credință, lui Nicolae, fratele acestuia, niște părți de moșie, despărțite din moșiile ce țin de Șimleu, anume **Uileac (Vylak)**, în județul Sălaj), **Sudak** (județul Sălaj) etc., de asemenea lui Ladislau și lui Petru moșia **Siciu** (județul Sălaj), ei au lăsat acestor nobili acele moșii”¹⁴⁷.

1895: „Adunarea Despărțământului XVI, Sălăgean-Chiorean, al Asociațiunii s-a ținut, în biserică, fiind deschisă, din partea Reverendisimului domn vicar Barboloviciu, directorul despărțământului, prin o clasică vorbire, ce a fost primită cu mult entuziasm și aprobări generale. După asta, a urmat alegerea notarilor ad-hoc în persoanele preoților A. Vicaș din **Hidig** și V. Vaida din **Cristelec**”¹⁴⁸.

1900: „Întru mărirea lui Dumnezeu, dl Vasiliu Pop, venerabil octogenar credincios din filia **Moiad**, a parohiei **Hidig**, din tractul protopopese a Ipului, dieceza Gherlei, în semn de omagiu către sfânta biserică a Domnului Nostru Isus Christos și din fericita ocaziune a jubileului de 200 ani a unirii cu biserica Romei și a anului sfânt, și pentru a fi vrednic a se împărtăși de indulgența plenară, concesă de Sfinția Sa Pontificele Roman, a procurat un ornat bisericesc complet, din catifea de mătase neagră foarte fină, în preț de 100 coroane, care, în ziua de sărbătoare a Nașterii Sfântului Ioan, a fost sfințit cu frumoasă solemnitățe. Prestigiul acestui act l-a înălțat împrejurarea că acest ornat

¹⁴⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 2, pp. 1-5

¹⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 188, Brașov 1895, p. 3

s-a găsit în atelierul de vestminte bisericești din Blaj, și s-a prelucrat cu o deosebită îngrijire; mai ales a câștigat îndestularea tuturor finețea materiei, care de la alte ateliere nu s-ar fi putut procura, nici aproximativ cu acel preț întru adevăr moderat. Recomandăm călduros părtinirea Atelierului din Blaș. A. Vicaș, preot greco-catolic”¹⁴⁹.

1902: „În 3 faur, a murit de moarte subită fostul notar în **Hidig** (Sălaj), Samuil Bădescu, unul din acei puțini notari români, pe care nici reavoința pașalelor ungurești nu i-a putut scoate din postul lor, pentru că n-au aflat vină în ei... / De era maghiar, de mult ar fi fost decorat pentru merite în greul său oficiu. Ca român, a trebuit să se îndestulească cu aceea că nu-l pot alunga din oficiu... / Samuil Bădescu a fost notar în **Hidig**, membru al clubului notarial comitatensis, a repauzat subit în **Șimleul Silvaniei**, la 3 februarie, 11 ore a. m., în anul 58 al vieții și 33 al fericitei sale căsătorii. A fost înmormântat în **Șimleu**, la 5 februarie, 2 ore după amiaza, după ritul bisericii greco-catolice. Îl jelesc Susana Aciu, ca soție, Ioniță Bădescu, redactor curier în Botoșani, ca frate, și numeroase rubeđenii”¹⁵⁰.

1904: „O frumoasă serbare bisericească și românească a avut loc, la 21 august 1904, în parohia **Hidig**, tractul protopopesc al Ipului, în ziua când s-a instalat de paroh local și de vice-protopop tractual dl Augustin M. Vicaș, harnicul fiu al răposatului protopop Ioan Vicaș. / Numirea de paroh și protopop, cum era de prevăzut, a urmat repede din partea P. S. Sale și a veneratului Consistoriu diecezan de Gherla, probabil pe motivul că Augustin M. Vicaș de fapt a purtat aceste oficii pe când încă era în viață bătrânul

¹⁴⁹ *Unirea*, Anul X, nr. 32, Blaj 1900, p. 269

¹⁵⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 20, Brașov 1902, p. 3

său părinte, aproape 16 ani, cu pricepere, conștiincios, spre mulțămirea superiorilor, a tractului și poporului.

Duminecă s-a făcut instalarea în mod solemn. În biserică, era mulțime de popor și inteligență, preoții din tract și învățătorii. Dintre mirenii marcanti, am observat pe domnii Andrei Cosma, directorul „Silvaniei”, Dr. Coriolan Pop, directorul „Bihorenei”, dl Gavril Trif, profesor în pensie, Eugen Boroș, contabil la „Silvania”, Dr. G. Tripon, avocat în Bistrița, protopopul Ioan P. Papiriu, în **Siciu**, Ioan Moldovan, protopop, și alții. / Liturghia s-a oficiat în mod solemn, cu mare asistență. În decursul serviciului, a cântat corul din loc, condus de harnicul învățător Nicolau Pop. / Delegatul Prea Sfinției Sale, Episcopului, și Consistoriului la instalare a fost Reverendisimul Alimpiu Barbolovici, vicarul Silvaniei și cunoscutul orator bisericesc. / După citirea evangheliei, a urmat introducerea, din partea dlui vicar. Cuvântarea dumisale, ținută cu astă ocaziune, despre legătura între preot și popor, între protopop și tract, peste tot între biserică și popor, a fost excelentă și ca fond, și ca formă. Între acestea, a cetit actele de numire, referitoare la parohie și la tract, și s-a luat mărturisirea credinței din partea numitului... / După săvârșirea ceremonialului de introducere, liturghia urmează mai departe, iar după terminarea ei, urmează felicitările, la casa noului protopop, din partea preoților, învățătorilor, inteligenței și o deputațiune a curatorimii și poporului. / După felicitări, preoții, inteligența, învățătorii și poporul au trimis o telegramă de mulțămită și aderență Episcopului și Venerabilului Consistoriu, pentru de toți dorita numire de protopop a dlui Augustin Vicaș. / Noul protopop, firește, a invitat la masa lui ospitalieră întreaga inteligență prezentă, preoți, învățători și mireni, bărbați și dame. / La masă, curând s-a reluat aerul

sărbătorească al zilei. Au urmat vorbiri de tot frumoase din partea domnilor: A. Barbolovici, vicar, A. Cosma, G. Trif, Ioan Papiriu, Dr. G. Tripon, Vasiliu Criste, Emil Vicaș, A. Vicaș, A. Mureșan, Simeon Barbolovici, teolog absolvent, Nicolau Pop”¹⁵¹.

1907: „Zilele negre pentru școlile românești din Sălaj. Inspectorul regal de școli, serie „Gazeta de Duminiică”, cercetează toate școlile noastre confesionale, ca astfel, apoi, să-și poată face raportul către ministrul de culte. În zilele din urmă, a umblat prin cercul **Crasnei** și al **Șimleului**. Despre cele văzute și auzite și-a făcut raportul către comisiunea administrativă comitatensă, și din acest raport vedem că numai școlile din **Hidig, Marin, Stârciu, Husasău, Sâg, Bănișor** și **Cizer** sunt îndeștulate, iar despre celelalte zice că sunt pe calea decadenței desăvârșite”¹⁵².

1907: „Serbările culturale din Băsești! Au trecut două zile de la aceste sărbători mărețe. Au încetat de a suna clopotele, s-au reîntors pe acasă cele 5 mii de români, inteligenți și țărani. Au dispărut din grădină cele mai fragede, mai frumoase floricele alor 50 de comune: copilași aduși la expoziția de copii, aranjată de „Reuniunea femeilor române Sălăgene”. E liniște adâncă. Dar parcă frunzele întinsului codru și azi mai șoptesc cu mândrie despre fiii săi, pe care i-a văzut în multe lupte, a căror soartă a deplâns-o de multe ori, dar pe care așa mândri înceînși în horă nu i s-a dat să-i vază până acum, la adânci bătrânețe... / În **Băsești**, cu săptămâni înainte, s-au făcut pregătiri pentru reușita splendidă a serbărilor culturale. Inteligența și țărani de aici, cu zel și cu ambiție, și-au dat toată silința pentru o

¹⁵¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVII, nr. 178, Brașov 1904, p. 3

¹⁵² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 58, Brașov 1907, p. 3

primire solemnă. / La 3 august, toată comuna era în haină sărbătorească. În capul satului, o poartă trimfală, ridicată de țărani, cu inscripția „Bine ați venit!“. La orele 6 p. m., a ieșit în drum, la vreo trei kilometri de la comună, inteligența din **Băsești** și jur, în multe trăsură, pentru întâmpinarea comitetelor, iar nu peste mult sosesc, în frunte cu venerabilul director a despărțământului, Alimpiu Barbolovici și dna Maria Cosma, născută Dragoș, prezidenta reuniunii. În capul satului s-a făcut primirea oficioasă. Aci, în frunte cu dl Antoniu Bălibanu, preotul local, a fost de față o mulțime mare de săteni și mai mulți călăreți, sub conducerea dlui avocat Dr. Aurel Nyilvan, îmbrăcat în haine țărănești. Pe cei sosiți i-a bineventat dl Antoniu Băliban. Răspunde dl vicar al Sălajului, președintele despărțământului, A. Barbolovici. Apoi Ana Nicișan, o fată de țăran din **Băsești**, a salutat, în numele sătenilor, comitetele și toți oaspeții sosiți, predându-i, totodată, doamnei prezidentă un buchet frumos de flori. / Seara, la 8 ore, toți oaspeții sosiți, vreo 60 la număr, au fost invitați la cină, la dl **George Pop de Băsești**, după care tineretul a dansat până la orele 11 din noapte.

Duminică, în 4 August, la orele 7, dimineața s-a oficiat serviciul divin, de dl A. Barbolovici, cu asistența dlor Augustin Vicaș protopop în **Hidig** și A. Bălibanu. Cântările bisericești au fost executate de corul teologilor gherlani, sub conducerea dlui Ioan Groza, teolog absolvent, și de cel al **plugarilor din Băsești**, sub dirigența dlui dr. I. Cl. Iuga, candidat avovatură. Ambele, dar mai cu seamă cel din urmă, a pus în uimire pe evlavioșii ascultători. / După sfânta liturghie, tot în biserică, și-au ținut adunarea generală cele două instituțiuni culturale sus amintite. / Dl Alimpiu Barbolovici, directorul despărțământului, cu cu-

noscuta dumisale vervă oratorică, deschide adunarea. Ia, apoi, cuvântul dl **George Pop de Băsești** și, salutând, în numele băseștenilor, adunarea, expune monografia comunei, cu date autentice, care dovedesc că, deja în **1391, se face amintire despre Băsești** și că înaintașul Popenilor din Băsești, Ștefan Popa, ai cărui strănepoți formează azi cea mai mare parte a populației de aici, a primit, de la principele Tököli, pentru faptele sale patriotice, nobilitatea și donațiunea asupra Băseștilor. Această donațiune și nobilitare a fost recunoscută și întărită și de principele Apafi. / Urmează apoi frumoasa vorbire a dlui dr. Coriolan Steer, reprezentantul despărțământului **Tășnad**. / Secretarul despărțământului, dr. Coriolan Meseșian, citește raportul asupra activității comitetului, de la ultima adunare generală. Făcându-se înscrieri noi, se încasează suma de peste 500 de coroane. / Se realeg membrii vechi din comitet și se alege, ca membru nou, dl N. Munthiu, secretarul Silvaniei. După aceasta, președintele ridică ședința.

Urmează adunarea Reuniunii femeilor. Prezidenta, dna Maria Cosma, în cuvinte frumoase, schițează rolul femeii în viața unui popor și însemnătatea reuniunii, și deschide ședința. / Dl A. Vicaș, secretarul reuniunii, citește raportul comitetului despre activitatea reunirii, reamintind serbarea jubileului de 25 de ani a acestei reuniuni. După esmiterea comisiilor, se ridică ședința. În urmă, tot publicul de la biserică, de pe drum, de pe la case, grăbește la expoziția de copii, care a avut loc în parcul Ilustrisimei Sale George Pop de Băsești. Ce priveliște! Câtă frumusețe! / Cei de față toți au rămas încântați de cele văzute. Comisia de premiere, doamnele M. Cosma, Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băsești, Eleftera dr. Mihalyi și dl dr Ambroziu Boythor, medic, au dat aproape tuturor copi-

lașilor premii de bani, de la parele menate, dl George Pop de Băsești. Ce fericire, ce suvenire dulci pentru acești micuți românași.

Cu **premiul I**, un galben de 20 coroane, o cămașă din atelierul de țesături al Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei, donată de către prezidenta acesteia, dna Elena Hosszu Longin, și o icoană din istoria neamului românesc, donată de către dl inginer Petru Lucaciu, din România, a fost premiat Victor Fălăuș din **Nadiș**, copil de 2 ani și 6 luni **Premiu II**: câte un galben de 10 coroane, au primit următorii: Cornelia Cosma din **Chilioara**, Valeria Velle din **Ardihot**, Aurel Osianu din **Bârseul de Sus**, George Buscan din **Tămaia** și Maria Szabó din **Ardihot**. / Au mai fost premiați, cu premii de 2-5 coroane, vreo 150 de copii. Toți copilașii participanți au primit și diplomă de la Reuniunea femeilor. / În urmă, mamele și copilașii s-au fotografiat într-o grupă pitorească. / Copilașii au fost tratați cu lapte, caș, bomboane etc., din partea dnei Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băsești, a cărei îngrijire și atențiune s-a extins până la cele mai mărunte lucruri. / Mamelor, precum și țăranilor veniți la această adunare, li s-au servit, din partea Ilustrisimei Sale, dl G. Pop de Băsești mâncări și vin.

La orele 2 d. m., a urmat banchetul festiv, la care au luat parte 500 de persoane. În cursul banchetului, au cântat cele două coruri sus amintite. A tostat dl A. Barboloviciu pentru Maiestatea Sa. Badea George salută oaspeții, după care a mai urmat apoi un șir întreg de animate toaste. / La orele 4 d. p., s-a început petrecerea populară, la care a fost de față și inteligența. S-au jucat, în costume frumoase de călușer, „Brăul”, „Bătuta” și „Călușerul”, de către 12 flăcăi voinici din **Băsești**, și anume: Dimitrie Pop, Filip Pop,

Flore Marinca, Alexandru Pop, Ciril Roman, Zaharie Pop, Ambrosin Reneși, Ioan Pop, Grigorie Szilágyi, Iacob Pop, George Petti, având de vătav pe tânărul dr. Claudiu Iuga. După aceste jocuri, au urmat „Hora Sinaia”, „Ardeleana”, „Sârba”, „Învârtita” și altele, la care s-au încins și alți tineri și fete, inteligenți și țărani. / În urmă, Ilustria Sa, dl G. Pop de Băsești, exprimându-i dlui dr. S. Claudiu Iuga recunoștința sa, pentru hărnicia cu care a instruit pe țărani la cântări și jocuri naționale, premiază pe cei 12 călușeri cu câte un galben de 10 coroane.

La 7 ore, seara, au sosit din România, cu automobilul, domnii Nicu Filipescu, Mihai Cantacuzino, fostul primar a Bucureștilor, cu fratele dumisale Grigorie, N. P. Gurău, avocat, și Emanuil N. Butculescu. Tot din România, au venit, de mai înainte, cu trenul, dl Alexandru D. Florescu, secretarul Ligii culturale, cu fiul său Radu. Dl Florescu, și de astă-dată, ca totdeauna, a dovedit dragostea sa față de noi, români de dincoace. / În onoarea acestor distinși oaspeți, s-au repetat, seara, la petrecerea tinerimii, „Călușerul” și celelalte jocuri naționale.

Petrecerea tinerimii academice a început la orele 8, seara, în pavilionul frumos construit, sub conducerea zelosului tânăr Alexandru Pop din **Cernești**, student în drept, în parcul Badei George. Au dansat la 150 perechi. În costum național s-au prezintat dna Eleftera Dr. Mihalyi (Dej), dna German (Fiziș), dna Terezia Bălibanu (Băsești), cu copilașii, și următoarele domnișoare: Getta Hodoșiu (Blaj), Veturia Pop (Vileac), Aurelia și Lucreția Serboc (Vama), Eugenia Butean Supur, Elenuța Stanciu (Botiz), Volumnia Bălibanu (Băsești), Livie Tincu (Giroit), Lauro Tămaș (Giungiu) și altele, ale căror nume mi-au scăpat. Petrecerea a durat, cu multă animație, până-n dalbe zori. / Toate ser-

bările au decurs în ordine exemplară, încât și cei 50 de jandarmi și locotenentul lor s-au mirat că pentru ce a fost de lipsă să vină ei aici”¹⁵³.

1907: „Domnișoara Letiția Vicaș și dl dr. Alexandru Aciu s-au logodit, în **Hidig**, la 26 noiembrie 1907”¹⁵⁴.

1908: La adunarea generală a Asociațiunii, la **Șimleu**, „protopopul din **Hidig**, dl Augustin Vicaș, aduce Asociațiunii omagii, încredințat din partea reuniunii de femei din Sălaj și a celei din Hunedoara. A plăcut”¹⁵⁵.

1926: „Țigaia albă se găsește în toate părțile țării, la șes. La munte, are lână mai groasă. Din lâna lor cea mai fină, albă, se pregătește vestitul postav de aba, din care se pregătesc vesmintele unor călugări. Fiindcă în Ardeal e mai puțin răspândită, statul suține o oierie de țigăi la **Ciacova**, județul Timiș, în Banat, una la **Făgăraș** și una la **Hidig**, județul Sălaj”¹⁵⁶.



¹⁵³ *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, pp. 3, 4

¹⁵⁴ *Lupta*, Anul I, nr. 255, Budapesta 1907, p. 6

¹⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 166, Brașov 1908, p. 2

¹⁵⁶ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 24, Blaj 1926, p. 7

HODOD

(magh. Hadad, germ. Kriegsdorf, județul Satu Mare)

1704: „Săli de bal, cu balcoane pentru muzicanți, sunt menționate în inventarele castelelor de la Hodod, 1704”¹⁵⁷.

1919: „*Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 13, Blaj 1919, p. 1 – comunicatul din 18 aprilie. / Trupele noastre, după lupte îndârjite, au ocupat localitățile: **Hodod, Hereclean, Recea, Supurul de jos, Horond** (Corond), **Sarmaș, Aug, Dersida-mică, Sălaj, Lunca, Crasna, Feketeto, Bucia**. / La **Balziu, Fehiș, Totvaradia**, trupele noastre sunt primite, pretutindeni, cu mare entuziasm de populație”¹⁵⁸.

1923: „Târgurile sunt viața pulsivă a județului. Comunele **Borla, Acâș, Hodod, Beltiușec** au permisul pentru 6 târguri la an, dar comuna românească **Supur** a înaintat cerere de târguri, iar până astăzi târgul nu s-a admis”¹⁵⁹.

1931: „În ziua de 21 mai, s-a înaugurat și sfințit, cu multă ceremonie și adâncă pietate, Monumentul Eroilor Români, căzuți în 1918, la **Hodod**, pentru a apăra românii

¹⁵⁷ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mysei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 270

¹⁵⁸ *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 13, Blaj 1919, p. 1

¹⁵⁹ *Vestul României*, Anul II, nr. 14, Oradea 1923, p. 2

din despărțământul Sălajului de furia sălbatecă a secuilor și ungarilor celor două castelw feudale, Weseli și Bornemisza. / Eroul care i-a condus la luptă pe acei bravi soldați, în majoritate moldoveni, este domnul maior Strat, pe atunci căpitan. Eroismul său este încă viu în sufletele tuturor românilor, dovadă dragostea și cinstea cu care l-au primit la această sărbătoare, chiar și după 12 ani. / Inițiativa acestei idei și, în mare parte, și ridicarea monumentului se datorește doamnei Elena Pop Hossu Longin, care a zis că nu-și poate afla liniște, până ce nu va vedea toate osemintele acestor eroi adunate într-un cavou, ornat de un impunător monument. După 10 ani, marea româncă a izbutit să vadă osemintele fiecărui erou așezate după dorință, în sicrie de stejar, și depuse într-o criptă, în beton armat și ornat de un admirabil obelisc împrejmuț de acolonnade, iar pe o placă în bronz sunt sculptate numele celor 36 eroi, căzuți jertfe apărării pământului și a neamului. / E de notat că acești eroi se aflau înmormântați în cimitirul protestant, la o margine, lângă un deal, deci era o situație jenantă și pentru noi, și pentru ei. / Am impresia că, la locul inaugurării, în fața aceluiași monument, a fost adunată toată suflarea românească din acel despărțământ, tineri, bătrâni, copii, și pe fața tuturor se putea ceti pietate, recunoștință și slavă. / Sub un cort de frunzari, la o masă sfântă, 10 preoți, în odăjdii, au oficiat, în sobor, serviciul religios și, în urmă, au sfințit monumentul, în fața reprezentanților armatei, a autorităților civile, culturale și a unui foarte numeros public. Țărani și intelectuali. Admirabilul cor al bisericii din **Băsești** a dat răspunsurile, atât la oficierea liturghiei, cât și la sfințirea monumentului. / Corul Școlii Superioare de meserii din **Cehul Silvaniei** a executat, cu o vădită competență, multe arii naționale și patriotice. / Pe mo-

nument s-au depus frumoase cununi de flori naturale, din partea autorităților civile, militare, a școlilor, și din partea Societății Reuniunea Femeilor Creștine din **Cluj**, o coroană de stejar, cu inscripția: „Pururea sufletele noastre sunt cu voi”. / Prin cuvinte pline de simțăminte profunde au evocat memoria eroilor căzuți pentru întregirea neamului: Reprezentantul bisericii, al armatei, al județului, doamna Elena Pop Hossu Longin, părintele Acheiu, protopop din **Băsești**, dl maior Strat, reprezentantul Societății de Cultură „Astra”, reprezentantul Societății Reuniunea Femeilor Creștine și Protopopul din **Cehul Silvaniei**.

Familia caporalului Toma, a viteazului și însuflețitului luptător, pe care toată suflarea românească îl poartă în suflet, cu cea mai mare evlavie și recunoștință, a venit **tocmai din Basarabia**, ca să asiste la ceremonia ce se va face și pentru eroul lor frate, și i-au adus, după obiceiul locului, un pomuleț împodobit cu fel de fel de fructe, o colivă frumoasă de grâu și un cozonac mare moldovenesc, care au fost puse pe masa de pomenire, Mult a mișcat prezența **neamurilor eroului Toma**, un frate, profesor la Chișinău, și două surori, ambele măritate cu funcționari de la CFR. Din gestul lor frumos se poate deduce că sânge de viteaz circulă în vinele acestor oameni. / Mai apoi, s-a servit un dejun oaspeților invitați la Școala primară din **Hodod**, oferit de comitetul aranjator. La masă, s-a toastat pentru Rege, pentru Armată, pentru Prefect, pentru doamna Elena Pop Hossu Longin, pentru comitetul organizator. Dl Francisc Hossu, avocat, fost senator, în trei rânduri, a ținut un emoționant toast pentru tinerime, arătând câtă nădejde se pune în tineret și cât de atentă trebuie să fie generația nouă pentru frumoasa moștenire ce o primește de la înaintașii lor; emoționante și simțite au fost cuvintele marelui **apără-**

tor al memorandiștilor și al tuturor cauzelor românești, pe timpul când era mare curaj să le aperi”¹⁶⁰.

1939: „La monumentul Eroilor, căzuți în luptele de dezrobire, din 16 aprilie 1919, pe aceste plaiuri, s-a prăznuit a 20-a comemorare, în cadrul Astei, despărțământul **Băsești**. Au participat autoritățile locale, mare număr de preoți, învățători și notari din jur, elevii școlilor din comunele **Lelei**, **Mincu** și **Hodod**, premilitarii din subcentrul **Hodod** precum și peste 2.000 de săteni din comunele de sub codru”¹⁶¹.



¹⁶⁰ *Înfrățirea Românească*, Anul VII, nr. 15, Cluj 1931, p. 178

¹⁶¹ *Universul*, Anul 56, nr. 138, București 1939, p. 6

HOGHILAG

(germ. Halvelagen; magh. Holdvilág,
azi **Hoghilag**, județul Sibiu)

1598, decembrie 20: Raportul trimișilor Laurențiu Chany și George Hosszuaszai către comitatul Târnavei: „Încredințăm Măriei Tale slujba noastră și Domniilor Voastre. Vrem să aducem la cunoștința Măriei Tale și Domniilor Voastre că, în anul 1598, la 20 decembrie, ne-a chemat la **Micăsasa** viteazul, dumnealui Francisc Horvát, locuitor în Micăsasa, care este în comitatul Târnavă, prin scrisoarea de poruncă a Maiestății Sale Doamnei noastre. De aceea, noi fiind ascultători scrisorii de poruncă a Maiestății Sale, am mers la **Micăsasa**, la casa dumnealui Francisc Horvát și, când am fost acolo, pe mărturiile pe care le-au chemat în fața noastră, cu scrisoarea Maiestății Sale, le-am jurat cu jurământ strașnic, ale căror mărturii, după credință au urmat astfel: / Întâiul martor, Andrei Dus, persoană nobilă, locuitor în **Micăsasa**, în comitatul Târnavă, a jurat jurământ tare și după credința sa mărturisește că știe, de bună seamă, că acolo unde a pus dumnealui Francisc Horvát să-i facă moară, pentru care este pâra, este cu totul pe locul dumnealui Francisc Horvát, și deasupra este al lui până la sat, dar mai la vale de moară nu știe până unde-i merge hotarul. Și tatăl lui Francisc Horvát l-a stăpânit și l-a arat.

/ Al doilea martor, Ștefan Szilágyi, nobil. / Al treilea, Mihail Cenk, iobagul de odinioară al văduvei lui Matei Horvát. / Al patrulea, Mihail Teiler. iobagul. / Al cincilea, Mihail Cenk. / Al șaselea, Toma Kádár. / Al șaptelea, Radul Treza, **chinezul satului Micăsasa**, iobagul lui Petru Gálffi. / Al optulea, Oprian Solia. / Al nouălea, Iuan Radul. / 10. Man Solia. / 11. Iuan Goța. / 12. Ștefan Radul. / 13. Christof Roman. / 14. David Bota. / 15. Dan Clucier. / 16. Marcu Bota. / 17. Iuan Beres. / 18. Opra Solia. / 19. Petru Solia. / 20. Lucaci Molnár. / 21. Blasiu György. / 22. Grigor Radul. / 23. Grigor Simian. / 24. Petru Ștefan. / 25. Nobilul Gaspar Dus. / 26. Nobilul Ion Dus. / 27. Iobagul Andrei Kovács. / 28. Matia Vincze, birău, jurat în **Hoghilag**, iobagul Maiestății Sale Doamnei noastre. / 29. Simion Linceg, pârgar, jurat din **Hoghilag**. / 30. Matia Fodor. / 31. Gheorghe Verner. / 32. Petru Andrăsi. / 33. Francisc Gereb. / 34. Laurențiu Telmen. / 35. Gheorghe Velter. / 36. Petru Vusman. / 37. Gyárfás Simion, iobagii Maiestății Sale Doamnei noastre din **Hoghilag**. / 38. Mihail Kovács, om bătrân, locuitor în **Șeica Mică**, în scaunul Mediașului. / 39. Iacob Georgie, om bătrân. / 40. Ambrosiu Veres. / 41. Martin Farkas. / 42. Valentin Kovács, locuitori în **Șeica Mică**. / 43. Mihail Molnár. / 44. Ion Szabó, cu alt nume Ion Molnár. / 45. Mihail Stomp. / 46. Peter Frink. / 47. Peter Partul. / 48. Many Frink. / 49. Stan Partul. / 50. Petru Stoica. / 51. Stan Bucur. / 52. Mihailă Stoica. / 53. Iuan Coșniță. / 54. Petru Băcilă. / 55. Petru Gavrilă. / 56. Iuan Sava. / 57. Iuan Vona. / 58. Petru Maxin. / 59. Radul Rota. / 60. Radul Persoga. / 61. Opra Goța. / Dumnezeu să țină pe Măria Ta și pe Domniile Voastre. Am scris aceasta după

credința noastră Măriei Tale și Domniilor Voastre, în ziua, locul și anul scris mai sus, cu pecetea noastră”¹⁶².

1773, iunie 1: „Pe drum, Maiestatea Sa Iosif II a ținut revistă în toate locurile asupra trupelor, lăsându-le să facă exercițiu de arme, tot așa, cum a făcut și cu grănicerii din valea Hațegului, din comitatul Hunedoarei și din districtul Sibiului, la **Orlat**. / Dincoace de **Holdvilág** (germ. Halvelagen; magh. Holdvilág, azi **Hoghilag**, județul Sibiu), din jos de birtul „pădurarului”, erau postate batalioanele de grenadieri ai lui Bülov și Pelegrini, la care Majestatea Sa a ajuns marți, 1 iunie, la 7 ore seara, venind din **Sighișoara**. / Se adunaseră multe mii de oameni curioși, de diferite etăți și bresle sociale. Batalioanele formau o linie dreaptă, de la, drumul de țară al Sighișoarei, diagonal peste vale, până la Târnava, cu fața către Sighișoara; și de amândouă părțile, din jos, spre Târnava, și deasupra, pe lângă drumul de țară al Sighișoarei, imensa lume forma asemenea două linii drepte, până la șanțul care vine din pădure și e acoperit cu iarbă și peste care trece un pod mic.

Prin mijloc, între aceste două linii de privitori, a trecut Monarhul, pe cea mai frumoasă vreme, stând în picioare în trăsură, ca într-o căruță de triumf, având pe cap o pălărie neagră fără bordură și fără pene, și îmbrăcat fiind în o jachetă verde de postav, cu distincții mici roșii, fără bordură, apoi în pantaloni galbeni de piele și cizme mari. A salutat poporul din amândouă liniile prea grațios, dând o

¹⁶² Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932, p. 205

icoană maiestatică despre modul cum are să vină odată marele judecător”¹⁶³.

1927: „Se aduce la cunoștința publicului: cârciuma comunală a comunei **Hoghilag** se va arenda, prin licitație publică, pe o durată de 3 (trei) ani, de la 15 octomvrie 1927, până la 15 octomvrie 1930. / Licitația va avea loc în cancelaria comunei **Hoghilag**, în ziua de 15 octomvrie 1927, la ora 2 p. m. / Prețul de strigare este 4.500 lei, din care se va depune, ca vadiu, 10 %. / Condițiunile mai detaliate stau la dispoziția reflectanților, în orele oficioase, la primări”¹⁶⁴.



1929 Grup etnografie din Brașov-Scheiu

Juletta

¹⁶³ Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 76

¹⁶⁴ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 38, Blaj 1927, p. 7

HOMOROD

(germ. Hamruden, magh. Homoród, județul Brașov)

1684: „Picturile murale ale bisericii fortificate din Homorod. / Tăcut și impresionant prin gigantica-i masă de piatră, expresie grăitoare a luptei pentru libertate, turnul estic al bisericii fortificate din **Homorod**¹⁶⁵ tănuiește, în încăperea de la parter, prețioase fragmente de pictură murală, resturi din ansamblul care decora, odinioară, absida și corul impunătorului edificiu¹⁶⁶. / Așa cum remarcase academicinul profesor G. Oprescu, aceste fragmente datează din epoci diferite, unele aparținând tradițiilor de artă romanică, altele reprezentând perioada artistică a goticului. Dar tocmai această alăturare de fragmente, în straturi suprapuse, din diferite epoci, a prilejuit datări controversate, cele mai multe bazate doar pe indicații bi-

¹⁶⁵ Comuna Homorod, raionul Rupea, regiunea Brașov.

¹⁶⁶ Se știe că, în secolul al XV-lea, în cadrul măsurilor de apărare, peste corul bisericii, datând probabil din ultimul sfert al secolului al XIII-lea, închizându-se atunci cu un zid gros deschiderea corului către navă. Ulterior, în 1684, a fost ridicat un turn puternic, construit un nou cor pe latura sudică a bisericii (Walter Horwat, *Siebenbürgisch-sächsische Kirchenburgen*, vol. II, Sibiu, 1932, pp. 42-45; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. 1, București, 1959, pp. 83 și 579).

bibliografice neverificate pe monument, fapt prilejuitor de inerente erori. / În această situație, o prezentare mai amănunțită a fragmentelor este necesară, înainte de a propune o nouă rezolvare a problemei datărilor.

Resturi din stratul original de pictură, acela care aderă direct la zidăria de piatră, se găsesc în absidă și pe peretele sudic al corului. În conca abside, i este pictat „Isus în glorie” („Majestas domini”), stând pe curcubeu, într-o mandorlă de lumină, înconjurat de simbolurile celor patru evangheliști, așa-numitul „tetramorf”. De o parte și de alta a mandorlei, sunt câte un heruvim, apoi două siluete foarte șterse, probabil Maria și Ion Înaintemergătorul, în care caz ar fi vorba de reprezentarea binecunoscutei teme de origine bizantină „Deisis”. Sub această imagine, desfășurându-se pe registrul inferior al absidei, se află o friză, aproape în totalitate distrusă, în care erau reprezentați apostolii, sub arcade, motiv iconografic atât de frecvent în Transilvania medievală, ca și în țările învecinate. La **Homorod**, din această friză au rămas doar resturi palide, singura figură mai bine păstrată aflându-se chiar sub mandorlă. De remarcat că între arcade sunt pictate turnulețe cu creneluri și acoperișuri în solzi, imprimând o notă particulară decorației. / Pe peretele sudic al corului, resturile de pictură sunt atât de șterse, încât citirea scenelor care alcătuiau decorul original este cu deosebire dificilă. În lunetă, mai poate fi totuși identificată reprezentarea lui Isus pe cruce, iar în registrul inferior, „Coborârea de pe cruce”, „Pietă” și „Punerea în mormânt”. / Din cauza tehnicii întrebuințate, o pictură în tempera „al secco”, foarte puțin rezistentă, fragmentele păstrate sunt foarte degradate și nu reușesc să evoce aspectul de odinioară al ansamblului decorativ original. Totuși, pe baza datelor existente, se poate afirma că

iconografic și stilistic fragmentele în discuție aparțin în principal picturii romanice, având toate caracteristicile școlii cu fonduri deschise: pe un fond cenușiu-albăstrui, imaginile sunt pictate într-o gamă restrânsă de ocruri și brunuri, cu un desen schematic și naiv. Pe de altă parte, sunt evidente amprente noului stil, goticul, cu deosebire în friza de apostoli, din registrul inferior, poate opera unui alt artist. Decorația arcadelor, siluetele elansate ale turnulețelor, linia mai sprintenă sunt aici semnele unei infuzii stilistice noi, a cărei conviețuire cu forme tipic romanice constituie mărturia evidentă a fazei de tranziție...”¹⁶⁷.

1897: „Avem durerea de-a putea scoate iar la iveală un lucru, pe care trebuie să-l creștăm la răvașul negru al păcatelor noastre. / E vorba de un preot, care nu știe ce va să zică a ține cu tărie la curățenia numelor noastre naționale, ci, ca pe un lucru de nimic, le părăsește de bunăvoie și le dă pe ungurie, de parcă ies din cancelaria cutărui Éhesy ori Üresfejüy, venit de pe pustă și așezat în mijlocul satului drept ciuhă patriotică! / Iată anume ce ni-se scrie:

Domnule Redactor, / Înfățișându-se la mine tânărul Ioan Manci, din parohia mea, cu alăturatul act oficios, pentru a se face vestirile prescrise în cauza căsătoriei sale, subscrisul i-am respins rugarea, cu vorba că, precum știu eu, pe dânsul îl cheamă Ioan Manci, iar nu Máncs János, și l-am îndrumat să-mi aducă alt act. / Dar tot cu acesta mi-a venit și a doua oară. Pentru a nu-i strica pasul căsătoriei, l-am primit și așa, dar când poporul a auzit, în biserică. de „Máncs Iános”, au rămas toți uimiți, neștiind cine este această persoană. / Rog, dară, pe domnul paroh Iosif Pop

¹⁶⁷ Drăguț, Vasile, *Despre picturile murale ale bisericii fortificate din Homorod*, în *Academia Română, Studii și cercetări de Istoria Artei / Seria Arte Plastice*, Tomul 1, București 1964, pp. 102-109

din **Homorod**, ca, altădată, să nu mai schimbe numele de botez ce l-a primit omul la început, ci să-l scrie așa cum l-a primit la sfântul botez! / Destul că astăzi ni-l schimbă alții și fără voie, cel puțin noi să rămânem neclintiți de la obiceiul străbun! Nu-i fie rușine dlui preot a scrie un nume românesc, că doar și dânsul e român. / Nicolau Suciu, paroh greco-ortodox.

Iată documentul, pe care dl preot Pop din **Homorod** l-a dat tânărului ce voia să se căsătorească: / Nr. 25,1897. / „Onorat oficiu parohial greco-ortodox, în **Balomir**. / După ce tânărul Máncs János, de religiunea greco-ortodox din parohia Balomir, a încredințat pe fecioara Făurar Maria din parohia **Homorod**, aparținătoare de religia greco-catolică, acel oficiu este îndreptățit a împlini cele 3 promulgațiuni, că așa, la timpul hotărât de a primi binecuvântarea, să se arete împiedecămintele ivite, recerute la actul împlinit. / Dat în **Homorod**, 1897 octombrie 10. / L.S. Pop Josif m. p., paroh greco-catolic”.

Este foarte regretabil ceea ce dl preot greco-catolic Pop din **Homorod** face! Punând cazul că ar fi primit un document de la un notar maghiar ori altă cancelarie maghiară, unde numele tânărului era scris așa, ba punând cazul că l-a întrebat pe tânărul însuși cum îl cheamă și el, din prostie ori creștere rea, i-ar fi spus „Máncs János”, domnia sa avea datoria să nu voiască să scrie așa și în documentul românesc, ci să traducă din documentul unguresc, ori să lumineze pe neînțelegătorul tânăr, iar în documentul ce el, ca preot român și oficiu parohial, îl dă, să scrie românește numele românului! / Ba chiar ungur să fie străinul ce ia o fiică a confesiunii lui, numai porecla să i-o lase neatinsă, numele de botez însă să i-l scrie românește!

De altfel, „plăcerea” Sfinției Sale pentru a o da pe „domnie”, pe ungorie, se vede și din subscriere. Românește se subscrive Iosif Pop, nu Pop Iosif, și se zice **Homorod**, în 10 octomvrie 1897, nu „Homorod, 1897, october 10”. Asta e curată traducere de pe ungurescul „Homorod, 1897 október 10 “. / E ridicol, dar și primejdios în același timp, și noi, veștejind după cuviință astfel de începuturi, rugăm pe cei cu inimă și minte românească să ne ferească de rușini ca cea pe care a săvârșit-o și parohul greco-catolic Pop de la **Homorod**, prin documentul de mai sus și altele ce-o mai fi făcând de acest fel!”¹⁶⁸.

1900: „Bibliotecă poporală în Homorod. La stăruința vrednică de laudă a dlui paroh George Repede, harnica tinerime română din **Homorod** lucrează, cu multă inimă, pentru adunarea unui capital, din care să se înființeze o bibliotecă poporală și în **Homorod**. În scopul acesta, s-a dat și o producțiune cu petrecere, despre care publicăm raport mai jos. Vrednică de laudă este, cu deosebire conștiinciozitatea și cruțarea, cu care aranjatorii acestei petreceri și producțiuni au știut întocmi lucrul astfel ca cheltuiala să nu treacă peste 7 florini și 42 cruceri și, astfel, s-a putut face ca, din modestul venit brut, de 28 florini 95 cruceri, să rămână totuși un profit curat de 21 florini 53 cruceri...

Bibliotecă poporală în Homorod. La stăruința vrednică de laudă a dlui paroh din Homorod, se lucrează, cu multă inimă pentru adunarea unui capital, din care să se înființeze o bibliotecă poporală și în Homorod. În scopul acesta s-a dat și o producțiune cu petrecere, despre care publicăm raport mai jos. Vrednică de laudă este cu deosebire, cruțarea cu care aranjatorii acestei petreceri și pro-

¹⁶⁸ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 43, Orăștie 1897, pp. 175, 176

ducțiuni au știut întocmi lucrul astfel ca cheltuiala să nu treacă peste 7 florini și 42 cruceri și astfel s-a putut face ca din modestul venit brut, de 28 florini 95 cruceri, să rămână totuși un profit curat de 21 florini 53 cruceri.

Producțiune și petrecere în Homorod. / În comuna noastră s-a dat, în seara de 3 martie stil nou, o producțiune teatrală, din partea tinerimii române, sub conducerea învățătorului Ioan Ciotlos. La producțiune am avut și oaspeți din comunele învecinate, precum din **Cohalm, Fântâna, Cața și Merchiașa.** / Producțiunea a fost în școala română, fiind însă public foarte numeros, o mulțime s-au reîntors pe acasă, din cauză că nu mai era loc în școală. Scopul producțiunii a fost **înființarea unei biblioteci.** Încă în anul trecut, fu constituită tinerimea, pe baza unor statute, pentru susținerea ordinii, cercetarea bisericii și a școlii de Duminecă, ca din pedepse plătite, pe această cale, și din taxa de înscriere să se înființeze o bibliotecă. În modul acesta, însă, ajungeam prea târziu la țintă și, astfel, prin stăruința parohului George Repede, s-a făcut această producțiune.

Producțiunea s-a început cu piesa: „Otravă de hârciog”, predată de Bucura Naghiu, ca maistrăriță, și Iosif Naghiu, ca ucenic. A urmat piesa „Sărăcie lucie”, jucată de Nicolae Soanca, I. Ciotlos, Ioan Florea, Maria Dumitru, Bucura Naghiu și George Gligor. Foarte bine și-a predat rolul, cu deosebire, Bucura Naghiu, ca țigancă vrăjitoare. / Al treilea punct a fost un dialog comic, „Țiganul la cununie”, predat de Nicolae N. Naghiu, ca notar, și Nicolae I. Naghiu, ca țigan, care a produs atâta haz, încât Nicolae I. Naghiu, ca țigan, a fost silit să vină a doua oară pe bină. / Al 4-lea punct, „Vlăduțul mamei”, jucat de George Dumitru, George N. Naghiu, George T. Naghiu, Natalia Boe-

riu, Ana Naghiu. Forte bine și-a predat rolul George Dumitru, iar Natalia Boeriu a încântat publicul prin cântările din rolul său.

Suprasolviri au fost de la domnii Crăciun Pora, subofițer, 1 coroană, / G. Câmpian, jandarm, 80 bani, / N. N. Cohalm, 1 coroană, / Ioan Pora, 1 coroană, / Tanci, 40 bani, / Sturm, 40 bani, / Müller, 20 bani. / Venitul brut a fost: 57 coroane 90 bani. Substrăgându-se spesele de 14 coroane 84 bani, a rămas venit curat 43 coroane 6 bani. / Spesele nu s-au urcat, din cauză că tinerimea, dimpreună cu părinții lor, au contribuit la cele necesare, nepretinzând nimica pentru osteneala lor. Suprasolvenților și celor ce au ostenit, pe această cale li se aduce mulțămintă. / La finea producțiunii, a ținut preotul o vorbire, mulțămind învățătorului pentru instruirea tinerimii și publicului pentru participare, îndemnând tinerimea ca și de aici înainte să dea astfel de producțiuni, spre astfel de scopuri, câștigându-și, prin aceasta, totodată și cunoștințe folositoare”¹⁶⁹.

1902: „Societăți și reuniuni în Homorod. / În decurs de trei ani, la îndemnul și stăruința zelosului nostru preot George Repede, s-au înființat, în comuna noastră **Homorod**, trei societăți, care ne cauzează mare bucurie, convingându-ne că, în scurt timp, am putut ajunge la un rezultat foarte frumos, atât moral, cât și material. / Încă înainte de aceasta, cu 3 ani, văzând că tinerimii, după ce iese din școala de repetițiune, nu i se mai dă ocazia de a putea progresa și de a-și înmulți cunoștințele, și-a adunat comitetul parohial și, pe baza unor statute, a înființat o societate, numită **„Societatea tinerimii adulte române din Homorod”**, prin care a obligat pe fiecare tânăr adult a cerceta

¹⁶⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 46, Brașov 1900, pp. 3, 4, 5

biserica, în dumineci și în sărbători, școala, în fiecare duminică, de la 1-2, a se purta cuviincios pe stradă și în tot locul, a cerceta ședințele societății, care au să se țină în fiecare lună, o dată, reportându-se despre lipsirile de la biserică, școală, ședință, purtări necuviincioase, în decursul lunii, și despre pedepsele ce sunt de a se încasa, taxele încasate și altele. / Au fost aleși, ca președinte, Mitrea Dumitru, iar de jude, Nicolae I. Naghiu, care au avut de a întâmpina multe greutăți și neplăceri, îndemnând și silind tinerimea a se purta amăsurat statutelor. Rezultatul este că, pe lângă câștigarea cunoștințelor morale, astăzi se află, în casa societății, 120 coroane, care au încurs din taxe de înscrieri, din pedepse și din venitele producțiilor teatrale; afară de acestea, mai dispune societatea și de-o mică bibliotecă, donată de către preotul nostru George Repede și alți binevoitori. Astăzi este ca președinte Nicolau Drăgoi Naghiu, de la care așteptăm tot asemenea ca și de la antecesorul său.

În anul trecut, s-a înființat „**Reuniunea femeilor române din Homorod**”. Convocându-se toate femeile din comună, li s-au citit statutele, în urma cărora, înțelegând scopul moral și cultural de a ajuta biserica și școala, numai-decât s-au înscris 58 membre ordinare, care s-au obligat a solvi, în decurs de 25 ani, câte 20 bani anual, având de a ține, în fiecare an, o adunare generală, în ziua de sfântului Teodor. Ca prezidentă a fost aleasă Ana Pora, vicepreședinte Maria Soncă, casieră Ana Boeriu, notar Nicolae Pora, învățător în pensie, membre în comitet: Maria Ditră, Ana Naghiu, Ana Rujan, Maria Baci, Bucura Drăghici, Bucura Naghiu, Maria Porâmb, Maria Naghiu și Bucura Baci, iar membri cu vot consultativ, Ioan Popa, Nicolae Naghiu, Nicolae Rujan și Nicolae Dumitru. În decurs de

un an, mai mult în urma stăruinței casierei Ana Boeriu, a ajuns casa reuniunii la un capital de 72 coroane, încasat din taxe de membre, de la o producțiune teatrală și prin donațiuni de la onoratul domn George Repede, paroh, 10 coroane, și de la Ioan Ciatlos, învățător, 10 coroane. Numărul membrilor s-a ridicat la 70, între care Paraschiva Aldea s-a înscris ca membră fondatoare, cu 5 coroane. / În anul acesta, s-a dat o producțiune teatrală, din partea tinerimii, cu scop de a înființa o **societate pentru asigurarea viteilor**. În anul trecut, au picat mai multe vite, din cauza timpului ploios, suferind de gălbează, prin care s-au păgubit mulți, fără de a primi vreo desdăunare. Deci, dară, s-a simțit lipsa înființării acestei societăți. Societatea s-a și înființat, așa încât, picând vita cutăruia, să nu mai fie silit a alerga și a se ruga la nație străină, pe lângă camete mari, ci, pe baza statutelor, solvind 1 coroană ca taxă de înscriere, afară de aceea de 1 % din prețul vitei asigurate, în caz de nenorocire să poată primi ca despăgubire, de la această societate, 6 % din prețul vitei picate, însă numai în cazul acela, dacă va fi solvit deja taxa de înscriere și cea de 1 % a sumei asigurate, înainte de a-i fi picat vita, la caz contrar nu se dă despăgubire. În cazul acesta, cel păgubit își poate cumpăra o altă vită, fără de a suferi prea mare scădere în economie. Ca președinte al societății s-a ales Ioan Popa, ca notar Nicolae Naghiu Cornea, casar Mitrea Dumitru, membri prețuitori Andrei Boeriu, George Naghiu, Nicolae Dumitru, Nicolae Porâmb și Sofron Naghiu. / Cu ocaziunea producțiunii, s-au încasat 72 coroane, rămânând venit curat 30 coroane. De la următorii domni, care, văzând scopul producțiunii, cu plăcere au suprasolvit, și anume onoratul Ioan Bercan, paroh în **Merchiașa**, 2 coroane, / Patriciu Pinte, paroh în **Palos**, 1 coroană, / I. Brotea, paroh în **Ma-**

tefalău, 1 coroană 20 bani, / de la George Pop, învățător în **Cația**, G. Andron, învățător în **Ungra**, I. Lacea și I. Savu, învățători în **Palos**, Laurențiu Pop, învățător în **Comăna**, I. Haizea, învățător în **Ticușul săsesc**, Avram Crețu, învățător în **Merchiașa**, și T. Ciatlos, învățător în loc, câte 40 bani. Prin acesta, le aducem mulțumită. Ne simțim datori a aduce mulțumită și tuturor acelor care au stăruit și ostenit pentru înființarea și progresarea acestor societăți, în care noi avem, în viitor, mari speranțe, înțelegându-le scopul măreț ce-l urmăresc. / Nicolae Pora, gojman. / Niculae Rujan, inspector”¹⁷⁰.

1904, „În 2 iunie, joi noaptea, spre vineri, s-au furat din stava **Homorodului**, lângă **Cohaln**, 7 cai, dintre care doi au scăpat din mâinile hoților și s-au întors, însă cinci sunt pierduți. Caii erau ai lui Iohan Vagner, Iohan Hales, Georg Prediger, Mihail Depner și a parohului românesc G. Repede. Bieții păstori sunt în pagubă de peste 1.400 coroane. Din cei 5 cai furați, 2 sunt roșii și 3 negri, cei negri sunt pintenogi. Pe cei mai mulți îi surprinde acest caz și se întreabă cum se mai pot fura și vinde cai de furat azi, pe lângă atâtea Țidule și controale. Cum pot furii, cu atâtea îndrăzneală, să umble cu caii de furat pe lângă atâtea posturi de pază? În anul trecut, din **Boiu**, tractul Sighișoarei și nu s-au mai aflat doi cai din **Archita**”¹⁷¹.

1938: „La poalele munților Harghita, situată în raza turistică a lacului Ghilcoș, văii Ciucului și a Sovatei, se află fermecătoarea stațiune balneo-climatică **Homorod-Harghita**, într-o vale cu brazi și soare, cu climatul dulce și cu izvoarele sale de ape minerale, identice cu cele mai renumite din străinătate, ca Salters, Franzensbad, Ems,

¹⁷⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXV, nr. 79, Brașov 1902, p. 4

¹⁷¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 173, Brașov 1904, p. 3

Royat etc... / Stațiunea **Homorod** se bucură și de faptul că un medic neurolog din Capitală, Dr. Bakk, și-a ales locul aici, pentru construirea unei vile, cu tot confortul modern, unde cei veniți aici își fac cura sub conducerea și supravegherea dumisale. / Prețurile și costul întreținerii sunt, la **Homorod**, printre cele mai ieftine din țară”¹⁷².

1943: „Ajutor pentru gazetă am primit de la următorii cetitori ai noștri: Nicolae Cibaș, **Homorod**, lei 40, / Nicolae Grigor, președintele Agrului **Homorod**, lei 100, / Matei Șoaită, **Homorod**, le 100”¹⁷³.

1943: „Cu ocazia cedării vremelnice a unei părți din Ardealul nostru scump și drag tuturor, o parte din **herghelia de la Bonțida**, jud. Cluj, și-a aflat loc de refugiu la ferma **Șercaia**, iar o altă parte la fermele **Cuciulata**, **Beclean** și **Sâmbăta**. Directorul fermei a fost dl Dr. Zaharie Trică, fost prim-medic al județului Cluj, un excelent medic și chirurg, care își câștigase aici, în întreg ținutul, un renume bine meritat. Terenul de cultură era însă insuficient pentru hrănirea cailor de rasă „Nonius“, așa încât, zilnic, iarna-vara, erau nevoiți să le procure furaje de prin comunele din jur. Tot de la **Bonțida** au adus cu dâșii și o crescătorie de păsări, rasele „Rhode Island“ și „Plymouth“, o crescătorie de albine, precum și o turmă de oi. Din cauza pășunatului mlăștinos, oile au pierit aproape toate, iară unii din cai au început să orbească. Ministerul de Domenii, văzând acest dezastru, a decis să schimbe destinația culturii acestui teren. O parte din cai au fost duși la ferme la **Homorod**, unde s-a mutat și dl Dr. Zaharie Trică, în calitate de director al acestei herghelii. Dl inspector ing. agr. Silviu Pop, care a lăsat aici ca amintire un model admirabil

¹⁷² *Universul*, anul 55, nr. 234, București 1938, p. 12

¹⁷³ *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 8, Blaj 1943, p. 8

de coșniță sistematică de albine, invenție proprie și practică, a fost mutat la ferma Rușețu”¹⁷⁴.

1945: „Noua administrație comunală din Homorod. / La Homorod, au fost numiți: Gheorghe Naghiu, primar, / D. Dumitru, subprimar / și I. Cernea, N. Drăghici, consilieri, iar Gh. Naghiu II, casier. / De la instalarea tânărului primar, se înfăptuiesc mici realizări gospodărești și se vor proiecta altele, numai spre mulțumirea locuitorilor, cari îi roagă ca prestația la gară să se facă în mod cins-tit, fără nici o părtinire și în serii, atât cu căraușia, cât și cu brațele, pentru a nu suferi arăturile și însămânțările. Tot-odată, credem că noua orânduire comunală va lua măsurile necesare și va raporta ministerelor de Interne și Sănătății cazul băilor din Homorod, care se găsesc într-o stare de plâns, spre a le trece asupra statului, care, dacă le va repara după cuviință, mulți bolnavi din jur și restul țării își vor putea găsi sănătatea, având în apropiere, la 1 km, stație de C. F. R.”¹⁷⁵.



¹⁷⁴ *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 45, Blaj 1943, p. 5

¹⁷⁵ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 17, Blaj 1945, p. 3

HOTENI

(Hotinca, Zlatyna, azi **Hoteni**, județul Maramureș)

1242, Pap, József: „Jana Dlugoss, un istoric celebru la noi, care a trăit în secolul al XV-lea, scria că Béla al IV-lea și cu fiica lui Kingával (Kunegunda, Kinga) au fost în Maramureș, realizând o întreagă narațiune de călătorie. După dezastrul tătăresc, Kinga, soția prințului polonez Boleszló, a venit în Ungaria, cu un anturaj presupus ilustru, pentru a-și vizita tatăl. Regele Béla s-a alăturat fiicei sale și, împreună, au făcut o călătorie prin țara distrusă. Au ajuns și la Máramaros, unde Béla i-a donat Kingei o mină de sare. Frumoasa prințesă, despre a cărei frumusețe cronicile spun lucruri minunate, și-a aruncat inelul în mina de sare dată ca gaj. Kinga s-a întors acasă. Câțiva ani mai târziu, muncitorii au dezgropat același inel dintr-una dintre rocile mari de sare ale minei de sare Bochnya, care tocmai fusese des-coperită atunci. Mina cu pricina este Kunigunda din **Slatina** (Hotinca, Zlatyna, azi **Hoteni**, județul Maramureș). Chiar și astăzi, minerii slătineni o respectă drept ocrotitor pe Kinga, care este cinstită de biserică printre fericiți, pentru marea sfințenie a vieții ei”¹⁷⁶.

¹⁷⁶ Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureșului), Máramarossziget 1909, pp. 7-9

1360, martie 20: Regele Ludovic dă de știre că, „aducându-și aminte de feluritele fapte de credință și de prea strălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui Dragoș, fiul lui Gyula, credinciosul nostru român din Maramureș, pe care știm că le-a făcut și le-a adus maiestății noastre, potrivit cu cerințele stării și putinței lui, în cele mai multe treburi și războaie ale noastre, încredințate și date în seama lui, și mai cu osebire în reșezarea țării noastre, a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors, cu veghetoare grijă și cu neobosită strădanie, pe calea statornicei credințe, ce trebuie păstrată către coroana regească, pe mulți români răzvrățiți și rătăciți din calea credinței datorate; voind noi pentru sus-pomenitele lui vrednice slujbe să-l răsplătim cu un dar regesc, pentru ca și ceilalți, văzând aceasta, să fie îndemnați mai cu ușurință la împlinirea faptelor datorate credinței și să învețe să slujească cu și mai multă râvnă sub un principe slăvit, am dat, am dăruit și am hărăzit sus-zisului Dragoș și, prin el, lui Gyula și Lad, fiii săi, și oricăror moștenitori și urmași ai lor, în temeiul unei danii noi a noastră, ca un fel de răsplată cuvenită slujbelor sale, niște sate românești ale noastre, numite **Zalatina** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, județul Maramureș – de fapt, este satul Hoteni de astăzi, numit în 1368 și Slătioara), **Brebu** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, județul Maramureș), **Desești** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicești** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Sat-Șugatag** (Șugatagfalva, județul Maramureș), aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din cincizecimea din oi, cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și neștră-

mutat, ba chiar le dăm și le hărăzim prin ocrotirea privilegiului nostru de față, fără vătămarea drepturilor altora. Și mai poruncim și hotărâm, cu regească putere, ca zisul Dragoș și fiii săi, și moștenitorii lor, să se bucure și să se folosească pe vecie, dimpreună cu numitele sate ale lor, de întreaga acea însușire de nobil, de care se știe că se folosesc și ceilalți nobili adevărați dintâi și firești ai țării noastre, care luptă sub steagul regesc, cu îndatorirea, totuși, ca acel Dragoș și fiii săi și toți moștenitorii lor să fie ținuti a ne păstra de-a pururi nouă și urmașilor noștri, cu nestrămutată supunere, închinarea unei curate credințe. / Spre amintirea și veșnica trăinicie a acestui lucru, am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea pecetii noastre duble, atârinate și adevărate”¹⁷⁷.

1364, februarie 11, Janich: Regele Ludovic scrie „credincioșilor săi români, lui **Dragoș**, **fiul lui Giula**, locuitor în Maramureș, de asemenea lui Ștefan, lui Miroslav, preotul, și lui Dragomir, fiii aceluiași Giula, sănătate și milostivire. / Aflați că nu de mult, în anul 1360, noi am hotărât să hărăzim, la o parte și deosebit de voi, lui Dragoș, fratele vostru bun, adică fiul pomenitului Giula, și fiilor și moștenitorilor lui, pentru faptele lui de credință și pentru credincioasele sale slujbe, satele numite **Hotinca** (Zlatyna, azi **Hoteni**, județul Maramureș), **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Șugata, județul Maramureș), **Desăști** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicăști** (Hernichshaza, județul Maramureș) și **Șugata** (Șugatafalva, județul Maramureș), aflătoare în Maramureș, cu folosințele și toate cele ce țin de ele, mai ales cu locul

¹⁷⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 465, pp. 482-484

de vărat. Drept aceea, vă punem în vedere și poruncim cu tărie credinței voastre să nu cutezați a supăra cu vorba sau cu fapta pe pomenitul Dragoș, cu privire la aceasta, nici să vă amestecați în zisele sate în vreun chip oarecare, ci să-l îngăduiți pe el și pe fiii lui, și pe moștenitorii lui în zisele sate, potrivit cu dania noastră de mai sus, ca să le aibă în stăpânire, să se folosească și să se bucure de ele în chip pașnic. Iar altfel să nu cutezați a face, cu privire la cele de mai sus, de dragul milostivirii noastre”¹⁷⁸.

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credincioșilor săi români, lui Ștefan, preotului Miroslav și lui Dragomir, fiii lui Giula, sănătate și milostivire. / Aflați că noi, după cum ne amintim, am hotărât să hărăzim satul **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, județul Maramureș), dimpreună cu alte cinci sate, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Desești** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicеști** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Șugatag** (Sugatagfalva, județul Maramureș), aflătoare în Maramureș, slujitorului nostru credincios, **românului Dragoș**, fratelui vostru bun, și moștenitorilor săi, deosebit și despărțit de sus-zisul vostru tată și de voi. Acuma, însă, după cum se spune, din pricină că acel Dragoș a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească, pe viață, de zisa moșie Slătioara, murind acum pomenitul Giula, voiti să o luați voi de la el. Drept aceea, punem în vedere și poruncim cu tărie credinței voastre și hotărâm să dați înapoi sus-zisul sat Slătioara pomenitului Dragoș, fratele vostru, ca să-l stăpânească în pace, până când magistrul Simion, comitele nostru de Ma-

¹⁷⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 236, pp. 225, 226

ramureș, va face dreptate între dânsul și voi, cu privire la cele șase sate, după ce va fi văzut actele voastre scrise și ale pomenitului Dragoș, fratele vostru, așa cum de altfel i-am poruncit în scris și lui același lucru. Altfel să nu cutezați a face pentru milostivirea noastră”¹⁷⁹.

1368, august 5, Zvolen-Lipte: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credinciosului său, măritului bărbat, magistrului Simion, fiul lui Mauriciu, comite-lui nostru de Maramureș, sănătate și milostivire.

Aflați că noi, după cum ne aducem aminte, am hotărât să hărăzim moșia numită **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, județul Maramureș), așezată în Maramureș, dimpreună cu alte cinci moșii, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, județul Maramureș), **Kopachfalva** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, județul Maramureș), **Desești** (Deszehaza, azi **Derești**, județul Maramureș), **Hărnicești** (Hernicshaza, județul Maramureș) și **Șugatag** (Sugatagfalva, județul Maramureș), cu toate folosițele lor și cu toate cele ce țin de ele, **credinciosului nostru, românului Dragoș, fiul lui Giula**, și moștenitorilor săi, pentru faptele lui de credință și preaîndatoritoarea lui vrednicie, despărțit și deosebit de sus-zisul Giula, tatăl său, și de Stefan, Miroslov și Dragomir, frații săi buni. Acum, însă, după cum se spune, din pricina că pomenitul Dragoș i-a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească pe viață de ea, murind acum pomenitul Giula, sus-zisii Ștefan, Miroslov și Dragomir încearcă să o ia de la pomenitul Dragoș. Drept aceea, hotărâm și poruncim credinței voastre ca, luând cunoștință de cele de față și chemând obșteasca adunare din numitul

¹⁷⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 343, pp. 536, 537

comitat, dimpreună cu juzii nobililor pomenitului comitat și cu toți nobilii acelei adunări, având pe Dumnezeu înaintea ochilor, după ce veți vedea actele scrise ale celor două părți cu privire la zisa moșie Slătioara, dacă veți afla că aceasta a fost dăruită în chipul arătat mai sus pomenitului Dragoș, deosebit și despărțit de sus-zișii Giula, tatăl său, și de Ștefan, Miroslav și Dragomir, frații săi, de către maiestatea noastră, dimpreună cu celelalte cinci moșii, atunci, fără a ține seama de împotrivirea lui Ștefan, a preotului Miroslav... și a lui Dragomir, frații lui, să faceți, în temeiul împuternicirii noastre, ca moșia Slătioara, dimpreună cu toate folosințele ei, să fie dată în stăpânire sus-amintitului Dragoș și, prin el, moștenitorilor lui, ca s-o stăpânească în pace, silind pe pomeniții Ștefan, preotul Miroslav și pe Dragomir la tăcere cu privire la moșia de mai sus. Altfel să nu faceți pentru milostivirea noastră”¹⁸⁰.

1430, noiembrie 24: „Conventul din Lelesz adeverește că Stanislau și Georgiu, nepoții lui Ioan vodă din **Rosalia** (Janosvajdafalva, Rozavlea), din iubire frățească către Mihail și Ioan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saraseu**, născuți din nobila doamnă Stana, fiica lui Ioan vodă din **Rosalia**, au dat la aceștia, pentru totdeauna, părțile lor din **Poenile Șieului** (Poenile de sub Munte), din **Slătioara** (azi **Hoteni**) și dintr-o moră în **Șieu**, pe apa Șieului, care părți au fost oarecândva ale moșului lor, vodă Ioan, dar, după moartea lui, înstrăinându-se, nobilii din **Dolha** le-au recăștigat”¹⁸¹.

¹⁸⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 344, pp. 537-539

¹⁸¹ Mihályi, Ioan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 164, pp. 280, 281

1431, februarie 22: „La mandatul judeului Curiei regești, Mihail, Joan, Andrei, Elia și Ștefan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saruseu**, și ai doamnei Stana, fiica voievodului Joan din Janosvajdafalva (Rosalia) se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiilor **Poeni** (de sub Munte) și **Slătiora** (Hoteni) și a unor părți în moșia **Șieu**, și a unei mori pe râul Șieului”¹⁸².

1431, martie 26: „Conventul din Lelesz, la cererea lui Petru Gherheș, nepotul după mamă a lui Draguș, transcrie literile (scrisoarea) regelui Ludovic, dată, în anul 1364, lui Draguș, fiul lui Giula, în privința moșiilor **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Copaciu** (Kopachfalva, dispărut), **Desești** și **Șugatag**”¹⁸³.

1435, mai 26: „Miclea, fiul lui Ladislau, fiul lui Draguș din **Giulești**, resignează (redă) lui Petru Gherheș, nepotului după mamă al lui Draguș din Giulești, părțile ce i se cuvin din moșiile **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Desești**, **Șugatag**, **Giulești** și **Valea Mare**”¹⁸⁴.

1435, mai 30, Posoniu: „La mandatul regelui Sigismund, se introduc Petru, fiul lui Ioan numit Ghoerheș din **Saraseu**, și fiii săi Georgiu, Simon, Thoma și Thivadar în domeniul moșiilor **Slatina** (Hoteni), **Breb** și al prediul Copaciu. Nimeni nu contrazice”¹⁸⁵.

1442, aprilie 10, Sziget: „Magistratul comitatului adeverește că nobilii Negre și Petru, fiii lui Stan numit

¹⁸² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 166, pp. 284, 285

¹⁸³ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 168, pp. 288, 289

¹⁸⁴ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 172, pp. 295, 296

¹⁸⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 173, pp. 297, 298

Fekete din **Slatină** (Hoteni) au vândut o sesie în Slatină, cu toate pertinențele (cătunele) ei, pentru 10 florini de aur, lui Stan Vereș, bărbatul nepoatei lor de soră dulce”¹⁸⁶.

1458, iulie 22, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu Peterman din **Șieu**, în contra lui Dunca din **Șieu**, Sandrinu, Vanahogka și Ostaș din **Saraseu**, Tivadar din **Dragomirești** și Costa din **Ferești**, care au ocupat două părți ale moșiilor **Șieu**, **Poeni** și Slătioara și niște pământuri arătoare, ținătoare de curia sa nobilitară”¹⁸⁷.

1468, februarie 23, Sziget: „Relațiunea lui Joan din Urmezö și Lorențiu Literat, vicecomiți, Blașiu din **Bârșana**, Sandrin din Desești (**Derești**), Ladislau din Slatină (**Hoteni**) și Mihail Lungu din **Săpânța**, patru juzi ai nobililor, către regele Mathia Corvinul, despre aceea că, înaintea scaunului judecătoresc al comitatului, ascultând pe vecinii moșiei **Moiseni** și pe alți nobili ai comitatului, aceștia cu toți au mărturisit, sub jurământ, că moșia Moiseni a fost a lui Ambrosiu din **Dolha**, dar, în anul 1467, nobilii din ambele **Vișae** și din **Seliște** au ocupat-o cu putere de la Ambrosiu. Pentru aceea, au scos pe Simon și pe Ștefan din Vișeu, pe Nicolau Popa și Ladwan din **Vișeu de jos** și pe Ivașko Juga din Seliște din posesiunea acesta și au introdus, tot în aceea, pe numitul Ambrosiu, iar pe cei scoși i-au citat înaintea regelui”¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 183, pp. 313, 314

¹⁸⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 244, pp. 417, 418

¹⁸⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 282, pp. 483, 484

1469, septembrie 17, Buda: „Regele Mathia Corvinul amintește că, atunci când avuse conflict, într-o noapte, cu Ștefan, voievodul Moldovei, nobilul Koroy din Văncești (**Oncești**), între alți familiari ai regelui și spre onoarea aceluia, s-a luptat ca un bărbat cu curaj; pentru recompensarea oareșicare a acestor servicii, regele, din grație specială, scutește pe dânsul, pe fiul său Ioan și pe frații săi, anume pe Mihail din Petrova, Mihail Naan din Zlathyna (**Hoteni**), Petru Leuke din **Vad**, Joan Mikley din **Șugatag**, Petru din Bărbеști (Berbești), Simeon, fiul lui Pap din Uglea, Lupșa din Berbești, Stețiu din **Biserică albă** și Georgiu Avram din Văncești de sub orice judecată sau putere ori jurisdicțiune a comiților sau vicecomiților ori juzilor Comitatului, și-i supune drept sub jurisdicțiunea sa proprie regească sau a Palatinului, sau a judeului Curiei sale regești”¹⁸⁹.

1904: „În parohia **Ocna-Șugatag** menită întâi lui Ludovic Pop, preotul din Satu Mare, în 2 ianuarie l-am introdus pe Vasilie Nap, unul dintre preoții cei mai harnici între tineri, pe care credincioșii de acolo și din filia **Hoteni** l-au primit în cea mai mare bucurie și îndestulare. / Tit Bud, vicarul Maramureșului”¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 289, pp. 498, 499

¹⁹⁰ *Unirea*, Anul XIV, nr. 1, Blaj 1904, p. 53

HUEDIN

(Bánffy-Hunyad, prin Bicălatu, Bykal,
înglobat în Huedin, județul Cluj)

1359, decembrie 20, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Ștefan, fiul lui Iacob, fratele bun al lui Gereu, că Andrei, fiul lui Dionisie, castelanul de **Bologa** (Sebesuar, județul Cluj), l-a prins pe Nicolae, iobagul său, fără de nici o vină, și cât a voit l-a ținut în lanțuri și a luat de la numitul iobag calul său și 7 boi, și 3 pănuri ale lui; și pe alt iobag al său, numit Myk, îl ține și acum prins și nu se știe dacă Myk a murit în lanțuri la zisul Andrei sau nu. Și... trimițându-și iobagii înarmați la moșia sa, numită **Bicălatu** (Bykal, sat înglobat în **Huedin**, județul Cluj), i-a luat lui Ștefan, fiul lui Iacob, 70 de scroafe bune, prețuind 70 de florini. Cu privire la aceasta, poruncim omul vostru vrednic de crezare ca om de mărturie, care, față de omul nostru, Ioan, nobil de **Gătrade** (?), sau Nicolae, fiul lui Gheorghe de **Sfăraș** (Fornas, Fornus, județul Sălaj) ori Ladislau, fiul lui Egidiu, să cerceteze și să afle tot adevărul cu privire la cele de mai sus”¹⁹¹.

¹⁹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 433, pp. 442, 443

1360, ianuarie 13, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre împlinirea poruncii sale, trimiţând, împreună cu omul regelui, „pe Ioan de **Aghireş** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghireşu**, judeţul Cluj), capelanul nostru”, ambii trimişi mărturisind, la întoarcere, că „ei, făcând mai înainte cercetare plină de grijă în districtul Huedin, pe faţă şi pe ascuns, au putut afla că toate cele de mai sus au fost săvârşite de Andrei, fiul lui Dionisie, castelanul de **Bologa** (numit şi Sebesuar, judeţul Cluj)”¹⁹².

1600, septembrie: „Pofta de răzbunare şi duşmănie, care mocnea în sufletul privilegiaţilor din Transilvania, n-a mai putut fi potolită fără vărsare de sânge. Aceasta s-a început la Huedin, judeţul Cluj, cu o cruzime înfiorătoare. În târgul **Huedinului** erau vreo 180 de dorobanţi (roşii) din oastea lui Mihai. Într-o zi de duminică, fiind lumea adunată la bălci, unul dintre ei, mai chefliu, a făcut rămăşag, pe o găleată de vin, că el singur va pune pe fugă întreg târgul. Lovind cu toiagul în dreapta şi în stânga, stârni o astfel de gălăgie şi spaimă, încât oamenii fugiră cu toţii din târg lăsându-şi unii marfa, alţii vitele aici. Câţiva români s-au repezit, în hohote de râs, asupra vitelor şi le-au luat, făcând haz de fricoşii târgoveţi, pe care un singur om i-a putut goni şi împrăştia cu toiagul. / Într-una din duminicile următoare, s-a ridicat tot târgul „în vremea prediciei”, deci înainte de amiază, asupra românilor, urmărindu-i din casă în casă, încât, din cei 180 de dorobanţi, abia dacă au mai putut scăpa vreo 12 inşi, fugind în câmp, prin pădure sau prin casele nobililor. Ceilalţi toţi au fost omorâţi şi aruncaţi într-o groapă mare, lângă biserica ungurească. Cronicarul

¹⁹² AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 450, pp. 467, 468

vremii, Szamosközy, spune că unii dintre ei, fiind vii de jumătate, cu buzele fripte de durere cereau apă, din fundul gropii, dar ucigașii lor le răspundeau în bătaie de joc: mai înainte nu vă puteam sătura nici cu vin, acum v-ați mulțumi și cu apă. Apoi, cu înspăimântătoare sălbătăcie, aruncau pământ asupra lor, îngropându-i de vii.

Cum a aflat Mihai de această fărădelege, a ținut scaun de judecată la Alba Iulia, cerând a se lua măsuri pentru pedepsirea celor vinovați. „Deși era tiran, a ascultat rugămintea nobililor; mare minune la un astfel de om, scrie cronicarul, acum nici domnii, nici căpitani creștini nu fac ceea ce a făcut Mihai Vodă, căci, fără nici o pravilă de judecată, prind, omoară, taie, jefuiesc și gonesc pe nobili, pe orășeni și pe nenorociții de la sate”... Asupra **Huedinului** a trimis Mihai dorobanții, sub comanda lui Ștefan Csáki din **Aghireș**, poruncindu-le să pedepsească târgul. / Locuitorii au fugit, speriați, spre Sălaj și Bihor, abia au mai rămas 12 cerșetori nenorociți, care au fost tăiați, iar târgul a fost ars întreg, afară de câteva case nemeșesti, unde erau adăpostiți românii. / Întâmplarea aceasta de la **Huedin** poate fi socotită ca un început al răskoalei generale, ce pregătiseră nobilii contra lui Mihai. Flacăra ei a și izbucnit, în luna următoare, în septemvrie, zdruncinând stăpânirea ardeleană și grăbind sfârșitul nenorocit al eroului de la Călugăreni, de la Șelimbăr și de la Hotin”¹⁹³.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țărani din

¹⁹³ Lupaș, I., *Istoria Românilor*, București 1937, pp. 140-142

munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștor, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de ungur, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țăranii, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religione ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineața, când trupele de țăranii răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate

din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpeneș**, care avuse-se imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămână nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărșând vinul. Bogătașul ungar Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de

unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascuseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paieile aprinse la gura băilor. / Tre-cuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Cu-rechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bu-cium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată sui-ta sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Va-lea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate co-munele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat

numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Ti-bru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului,

conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tîbru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Tîbru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în pri-

mele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra, Ilia, Deva, Orăștie și Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna, Mogoș și Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău și Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arieșului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revolu-

țiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibarțu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cârpeniș**, **Roșia Montană**, **Bu-**

cium, Lupșa și Câmpeni, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țăărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**¹⁹⁴.

1788, Johann Lehmann: „Privirea aleargă peste văi și dealuri, spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite și oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă și frumoasă. Chiar și cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută. / La stânga, pe înălțime, se vede regiunea mai bine lucrată din jurul **Bontidei** (Bonsida, județul Cluj), iar la dreapta, cea din

¹⁹⁴ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

jurul **Huedinului** (Bánffy-Hunyad, județul Cluj). Cât privește castelele, care sunt atât de renumite în Transilvania, nu se vede nimic din ele. Amândouă aparțin străvechii familii Bánffy, care mai strălucește în două ramuri. O ramură a familiei este catolică; șeful acesteia este contele Gheorghe Bánffy, actualul guvernator; ramura cealaltă este reformată și șeful ei este baronul Wolfgang! Bánffy, actualul tezaurier al țării.

Corușu (Korod, comuna Baci, județul Cluj) are poștă. Un maestru de poștă băștinăș îngăduie ca să i se servească, în casa lui, călătorului în trecere, ceea ce se poate găsi și aceasta-i destul de puțin. Nici unul din aceștia nu trebuie să uite a prețui cât mai mult onoarea ce i se face, dându-i cu mărinimie, contra plată, firește, vin de băut și o mâncare săracăcioasă, plătind de două ori atât de scump, și trăiește mai prost decât, în altă parte, pentru jumătate din sumă. Oricum ar fi mâncarea, prânzul se târâie încet în conversații politice în limba latină. / De la **Corușu**, la **Cluj**, este o stație de poștă scurtă”¹⁹⁵.

1849: „Colonelul Zarziczky, căruia Bem i-a încredințat, în primăvară, supravegherea liniei de protejare a satelor maghiare împotriva atacurilor Oláhilor din munți, în același timp cu campania lui Kemény, și-a concentrat linia de gardă în două zone din **Huedin** (Bánfi-Hunyad) și **Gi-lău** (Gyalu). Cele două trupe s-au unit în **Mărișel** (Marisell), în valea Someșului Rece (Hideg-Szamos), iar de acolo au plecat, paralel de Kemény, prin munți, până la valea Turzii (Aranyos), până la **Câmpeni** (Topánfalvâ). Dar Bem, care a călătorit la Oradea (Nagy-Várâd), tocmai în aceste zile, pentru a-l întâlni pe Kossuth, și primise deja

¹⁹⁵ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 588

vești despre planurile rușilor de a invada Transilvania, a ordonat retragerea. Decretul a venit chiar la începutul războiului; totuși, trupele din Huedin (Bánfi-Hunyad), mergând înainte, nu au mai putut primi ordinul, iar când au ajuns la Mărișel (Mariseli), au hotărât să-și aștepte însoțitorii din Gilău (Gyalu). În zorii zilei următoare, au fost înconjurați de un grup mare de Olahieni. O mână de ostași maghiari au petrecut aici două zile și două nopți stânjenitoare, atacați în permanență de Olahieni. În cele din urmă, văzând că așteaptă degeaba, brigada din Gilău (Gyal), au hotărât să străpungă încercuirea. Tânărul Pál Vasváry, maiorul trupei Rákóczy și comandant de armată, devenit atât de celebru, în martie anul trecut, prin discursurile sale la adunarea publică de la Pesta, către mai experimentatul căpitan László Buzgó, care a fost anterior pensionat din armată, și i-a predat comanda. Vasváry a murit, în munți, la doar de 26 de ani. La fel ca savantul Kőváry, Contesa Blanka Teleki, ilustra fecioară națională, și tânărul erou al libertății, după ce a trecut prin furtuna războiului, își odihnește osemintele în mormântul familiei sale”¹⁹⁶.

1886: „Luni, s-a ținut în **Clușiu** congregațiunea ordinară de toamnă a comitatului **Cojocnei**. S-a prelininat bugetul comitatului, pe anul viitor, în sumă de 62.107 florini 56 cruceri v. a.; pentru fondul întreținerii bolnavilor, 1 %, și pentru fondul de pensiune a funcționarilor comitatensi s-a făcut, un arunc de dare pe comitat de 0.75 %, iar pentru ajutorarea **școlii de stat din Huedin** s-au votat 600 florini v. a. Dar pentru școlile românești cât s-a votat din

¹⁹⁶ Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

contribuțiunile românilor și din aruncul de pe spinarea lor? Ar putea să ne spună „patrioți”?”¹⁹⁷.

1887: „Școala de stat din **Huedin** s-a închis, din cauza bolii egiptene de ochi (trahoma), ce s-a ivit în mod epidemic. Doi medici sunt însărcinați cu tratamentul bolnavilor, care se urcă la 152, din 520 copii obligați a cerceta școala. Trei adulți au orbit. În Clușiu, încă s-a ivit această boală, dar sporadic”¹⁹⁸.

1888: „Cu ocaziunea unui târg din **Huedin**, s-a dat de urma unui evreu, care, cu ajutorul narcotinei, își făcea cu bun succes hoțiile sale, așa că individului pe care voia să-l jefuiască de bani, îi da vinars cu narcotină, prin care îl amețea, îl despoia apoi de bani și o lua la sănătoasa. Astfel se descoperi că a jefuit pe un individ, cu ocaziunea unui târg din **Huedin**, dar hoțul putu, cu ocaziunea aceea, scăpa fără a fi prinsă. La târgul de primăvară din **Reghinul săsesc**, evreul se încercă să facă din nou asemenea cu un română, dar a pățit-o. Românul, ce-i drept, bău puțin din vinarsul cu narcotină, ce îl dete evreul și atâta îi fu de ajuns pentru ca să amețească; când, însă, evreul era acum să-l despoaie de bani, tovarășii românului amețit puseră mâna pe evreu, care astăzi e pus la răcoare, în temniță”¹⁹⁹.

1895: „Patruzeci și șapte de ani trecură de când poporul român, la provocarea Marelui principe al Ardealului, au pus mâna pe arme, pentru apărarea tronului și a existenței sale, ca națiune; nimeni, dar absolut nimeni, n-a cutezat a zice, până acum, în formă oficială, că Iancu ar fi fost „Căpitan de bandiți”. Domnului ministru Perczel i-a fost rezervat acest rol, după conceptul tuturor bărbaților

¹⁹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 221, Brașov 1886, p. 2

¹⁹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 27, Brașov 1887, p. 3

¹⁹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 101, Brașov 1888, p. 3

luminați din lume, nu prea onorific, / Dacă scopul guvernului maghiar este ca românii niciodată să nu se împace cu maghiarii, atunci, dar numai atunci, afacerea cu Iancu e de minune potrivită. Cuțitul împlântat în memoria lui Iancu a intrat până la plăsele în sufletul neamului românesc. / Și cel mai optimist român, care tot mai spera că doar, doar se va afla o cale, o cărărușă chiar, pe care să ne întâlnim, a exclamat, cu durere: „Omnia jam fient, fierique posse negam!” („Totul se va întâmpla acum, și voi nega că se poate întâmpla!”). / Durerea mea e că românii înțeleg pe cei chemați, încă nu s-au pătruns de adevărul spuselor marelui istoric Thiers: „Societățile au vârsta lor, ca și indivizii, și fiecare vârstă își are ocupațiunile sale particulare. Totdeauna am considerat istoria ca ocupațiunea ce convine, nu absolut, dar mai bine timpul nostru! Literatura română, nici vorbă, a luat un frumos avânt; dar istoria contrmporană? S-o mărturisim sincer, încă nici materialul nu-i adunat. / Istoria lui Barițiu este un bun material, dar fără rămasul dânsului literar, necomplet. Cei ce n-au trecut împreună prin epoca din anii patruzeci, până în zilele noastre, nu-l înțeleg, sunt prea multe lacune; e prea mare rezerva, lipsește la multe episoade comentariul; fericitul Barițiu a contat prea mult la inteligența cetitorului, ca cetitorul să facă studiu din scrierile lui, apoi să se lumineze. Ei!, dar despre cetitor, iacă ce zice Thiers: „Această ființă curioasă, care voiește să știe tot, dar n-are răbdare să învețe tot. Se știu, tot fără să îmi dau silință de vreo atențiune. Iată lectorul, iată omul, iată-ne pe noi toți”. / Încă nici până în ziua de azi n-avem o adevărată icoană a faptelor și a oamenilor, care au avut un rol în fruntea neamului românesc.

Mai mult, numele lui Iancu este o firmă, prin care se înțelege, de regulă, activitatea și aspirațiunile poporului român din anul 1848/1849. A descris cineva viața acestui nobil și zelos fiu al poporului român? Există, până în ziua de azi, o completă istorie a evenimentelor din acea epocă pururea memorabilă? Apoi a acelora ce au urmat mai târziu? / Nu!, pentru că nu poți face istoria independentă fără de a trage masca de pe fețele trădătorilor. / Iar ca să o poți face aceasta, îți trebuiesc bărbați, nu numai erudiți, competenți în materie, ci și independenți. La noi, cam cu greu ai putea găsi întrunite toate aceste calități. Mare adevăr a pronunțat Alfred Dague, când a zis: „Dificultățile ce le întâmpină cineva, când scrie istoria contemporană, nu consistă așa mult în a descoperi adevărul, cât în curajul, de a-l spune”. / Ah!, când am avea și noi fundațiuni, asemenea celei făcute de Principesa Alina Știrbei, care, în actul de donațiune, a pronunțat următoarele cuvinte sublimе: „Am crezut că e bine să dau acestei donațiuni o destinațiune mai ales istorică, fiindcă cunoașterea exactă și amănunțită a istoriei naționale este fundamentul adevăratului patriotism, care, pricepând binele și progresul săvârșit, relele și nevoile suferite, arată cetățeanului calea ce trebuie să urmeze cu încredere și siguranță”. Atunci am putea avea și noi o adevărată icoană a faptelor și a oamenilor. / La noi, despre adevărații români, credincioși fii ai poporului, s-a scris foarte puțin. S-a scris însă și, pe semne, are încă să se mai scrie, până la o zi de rușine, despre șarlatani politici, care au fost coadă la topor, prin care am fost doborâți la pământ, Ei, dar, aceștia sunt, vezi dumneata, nu-i glumă: „Idoli”. / Și bine ne-ar mai fi prins, dacă am fi avut o descriere, cât de cât, acum când, în procesul pentru monumentul lui Iancu, avem să dovedim că națiunea, pardon, „Naționalita-

tea” română, nu e un hort de bandiți. Ministrul așa ne-a numit; iar pe căpitanul nostru, pe Iancu, l-a numit „Căpitan de bandiți”. Aud că cei urmăriți vor să-i facă ministrului proces pentru vătămarea naționalității. Într-adevăr, ar fi un proces interesant. Nu-i vorbă, avem să-i fim dlui ministru și mulțamitori, a trebuit să vină dumneasa, să insulte pe Iancu în mormânt, ca să învețe lumea că: Cine a fost Iancu? Fost-a el căpitan de bandiți?

Reprezentanțele celor acuzați în procesul pentru colecte, Dr. Amos Frâncu, un tânăr avocat, pe cât de inteligent, pe atât de zelos, a făcut un recurs la ministru, o capodoperă. S-a servit mai ales de dovezi maghiare, dar dovezi atât de eclatante, încât merită ca să se facă cunoscute întregii lumi civilizate. / În limba maghiară se află o literatură întreagă despre Iancu: au scris maiorul Csutak, baronul Kemény, Szilágyi, Kövári, Űrmössy, Janoso Benedek, acesta din urmă a scris, peste tot obiectiv”²⁰⁰.

1895: „Manevrele din Ardeal. Ni se scrie din Clușiu, cu data de 29 septembrie nou, între altele: Majestatea Sa este azi în **Huedin**. O parte a trupelor din Ardeal, cu cavaleria toată, se apropie azi de **Huedin**. Divizia din Sibiu vine, azi, la Clușiu. Divizia din Clușiu pleacă, de aici, în direcțiune nord-vestică, către **Huedin**. Toți honvezii se află acuma în jurul **Feneșului săsesc**, aici se află și comanda de corp și de divizie de honvezi. Se crede că o parte a infanteriei și toată cavaleria va veni, azi, în 23 septembrie nou, în atingere cu inimicul. Trupele se află bine, bolnavi nu sunt. Din 14 septembrie, a fost mai mult ploaie, în 18 și 19, căldură ca vara, în 20, seara, a plouat și a nins amestecat. Azi, dimineață, când au plecat cele mai multe trupe

²⁰⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 167, Brașov 1895, p. 2

spre Clușiu și din Clușiu, a fost un frig foarte simțitor. Venind la **Feleac**, am văzut munții spre Bucovina acoperiți de zăpadă”²⁰¹.

1895: „Ori de câte ori avem să raportăm ceva și despre regimentele noastre române, din armata comună, trebuie, fără de voie, să ne aducem aminte de cuvintele răposatului arhiduce Albrecht, care, pe baza experiențelor sale, a zis scurt și cuprinzător: „Românul e bun soldat”. / Aceasta se documentează nu numai pe câmpurile de bătaie, dar, cum ne-am convins de astădată din nou, și în timp de pace, când e vorba ca soldatul român să-și arate hărnicia sa la deprinderile de arme, ce se fac în fiecare an, cu scop de a se pune la probă capacitatea și puterea de rezistență a armatei, pentru cazul unui război.

„Românul e bun soldat”, își va fi zis negreșit și Majestatea Sa, când, cu ocaziunea manevrelor de la finea lui septembrie, a trecut în revistă regimentele române, ce fac parte din corpul de armată transilvănean și bănățean, și despre a căror viteză în războaiele trecute de sigur că își va fi adus aminte. / Cu deosebită mândrie am constatat, din știrile ce le-am primit, precum și din raporturile aduse de foile germane din Viena etc., că regimentul nostru din Brașov, „Marele duce de Baden Nr. 50” a fost distins, în mai multe rânduri, de către Majestatea Sa, și nu mai puțin ne servește spre mulțămire că și celelalte regimente române din Transilvania, precum Regimentul de infanterie 31 de la Sibiu, Regimentul 51 de la Clușiu, și Regimentul 63 de la Bistrița, au secerat asemenea laudele prea înalte. / Știm că manevrele cele mari din Ardeal s-au desfășurat, în zilele de 25 și 26 septembrie stil nou, în jurul **Huedinului**. / Pro-

²⁰¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 204, Brașov 1895, p. 2

blema a fost următoarea: corpul VII de armată (din Banat) avea să forțeze intrarea în Transilvania, pe la **Huedin**, iar corpul al XII transilvănean, care venea de la Clușiu, avea să împiedice aceasta. / În 25 septembrie, Regimentul de infanterie 50, cel ce poartă medalia „virtuții militare” pe steag, când era concentrat la „Dealul rotund”, la vreo 20 km depărtare de la **Huedin**, a fost vizitat de către Majestatea Sa, care a adresat cuvinte de laudă colonelului Volny pentru ținuta foarte bravă a regimentului. Asemenea l-a distins și ministrul de război, baron Krieghammer.

În 26 septembrie, acest regiment a pornit, la 5 dimineața, din stațiunea sa, **Oșorheiul Clușului**, și, după ce făcu un marș forțat peste Dealul rotund, și **Călata**, până la **Zam**, aici, ieșind din sat spre nord-est și ocupând o poziție favorabilă, desfășurat în tirailori, a deschis focul asupra unui regiment de artilerie. A silit artileria să înceteze focul, și afară, de acesta a rezistat la atacurile repetate a două divizii de husari de honvezi, și a ținut în loc o divizie întreagă de infanterie a corpului de Armată a VII-a. La 2 d. a., Majestatea Sa a dat ordin să înceteze lupta în această poziție, iar regimentul a fost lăudat și aici, mai ales de ministrul de război.

După finirea luptei regimentul a primit ordin să cantoneze la **Petrindul mic** și, trecând prin **Huedin**, la 4 ore d. a., dimpreună cu un alt regiment (62 de, la Târgul Mureșului), din care mai mult ca a treia parte asemenea sunt români, după ce făcuse în acea zi un marș de 40 km, a defilat atât de frumos înaintea monarhului, încât acesta a fost încântat. Foile vieneze spun că Majestatea Sa se retrăsese în apartamentele sale, când, auzind muzicile militare, ieși, cu întreg statul major și suita sa, afară, la stradă, unde primi defilarea acelor două regimente. Bravii ostași fură

salutați, în trecerea lor, de către Majestatea Sa, cu cuvintele române: „Foarte bine! Foarte bine!” , iar către coloneii regimentelor monarhul își exprimă recunoștința Sa pentru brava lor ținută, după atâtea strapațe. / Soldații noștri români ne-au făcut, dar, numai onoare și la manevrele din anul acesta, și laudele prea înalte, ce le-au secerat, ar putea să fie un imbold pentru conducerea armatei, ca să dea o îngrijire mai mare dezvoltării acestor regimente și să nu lase ca ele să resimtă așa de mult, mai ales în ce privește ofițerimea, trista stare politică, la care a fost redus poporul român în era dualistă”²⁰².

1899: „Vă rugăm să binevoiți a vă prezenta la conferința prealabilă, eventual adunarea generală constituantă, ce se va ține în 9 iulie a. c., la 4 ore d. m., cu ocaziunea petrecerii de vară, ce se va aranja în **Huedin**, în aceeași zi, în sala de petreceri a hotelul „Tigris“ **Huedin**. / 20 iunie 1899. / Ioan Pop, protopop greco-catolic în **Moriaca**; / Dr. Simion Tămașiu, avocat în **Hida**; / Alexandru Sava, presbiter greco-ortodox în **Bedeciu**; / Dr. Andrei Pop, avocat în Huedin, membri ai Asociațiunii”²⁰³.

1900, Diaconovich: „**Huedin** (magh. Bánffy-Hunyad), comună mare în Transilvania, comitatul Cojocnei, 3.666 locuitori, în 1891, din care 255 români, 3.177 maghiari; târguri vestite de vite; oficiu pretorial, judecătorie cercuală regională, cu oficiu de cărți funciare, notar public regional, școală civilă, școală superioară de fete, stațiune de cale ferată, oficiu poștal și telegrafic. Românii au în-

²⁰² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 213, Brașov 1895, p. 1

²⁰³ *Unirea*, Anul IX, nr. 27, Blaj 1899, p. 221

ființat, în Huedin, un institut de credit și economie, cu numele „Vlădeasa”²⁰⁴.

1902: „Nu intenționez a înșira necazurile și neajunsurile cu care se luptă vrednicul preot George Meseșan, paroh în **Molosig**, administratorul filiei bisericești **Huedin**, și ca atare și catihetul din vorbă, în partea strict administrativă a acestei filii, care, în cadrele unui mic raport ca acesta, nici că ași putea-o face. E de ajuns să amintesc că mulți dintre elevi nici că știau ceti românește, nici că pricepeau, la începutul anului școlar, fie și cei mai elementari termeni, ca să poată exprima clar și la înțeles primele noțiuni din catehism sau istoria biblică. Ce este însă poate și mai dureros, mulți dintre elevi nu au avut nici cunoștință de rugăciuni etc. de la casa părintească. Orice român de bine trebuie să se bucure cu atât mai mult că suntem lipsiți de fericirea de a avea școală și biserică românească și, așa, nici preot în loc, unde, afară de vreo 5 inteligenți români, se mai află vreo 40 familii române, unde domină și se manifestă, cu prea mare putere, ideea „de stat unitar maghiar”.

Începuturi ca examenul de la 1 iunie, în **Huedin**, risipesc întunerecul, nepăsarea și indiferentismul de până acum față de dorul de a ne afirma mai cu tărie forțele noastre naționale, spre a le putea măsura cu ale asupritorilor, ca să ne putem și noi asigura un viitor, și să se șteargă urmele rușinoase ale trecutului... / Ca persoane oficioase, respectiv președinte al examenului a fost mult onoratul Ioan Pop, protopop de **Morlaca**, care, la încheierea examenului, într-o avântată vorbire, a arătat elevilor marea însemnătate a științei morale și a religiei, cât de bun

²⁰⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 728

scut este pentru sufletul omenesc credința în Dumnezeu. În fine, mulțumind și numerosului public asistent, între care numărăm pe domnul și doamna L. Sava, dl I. Lucaciu, învățător, dl C. Căciulă și alți puțini, declară examenul închis”²⁰⁵.

1903: „Țăranii din comitatul Clușii, în mai multe cercuri, suferă de nou din pricină că s-au închis târgurile, pentru boli de vite. Se zice că mai mulți cetățeni din **Huedin**, în frunte cu un anumit fruntaș ungur, Bruma, au fost la vicespan și s-au plâns foarte aspru pentru necazurile ce se fac, atât celor din **Huedin**, cât și românilor de la munte, prin oprirea târgurilor. Zice că românii de la munte vin până lângă **Huedin**, cu care cu lemne, și, de la un loc, își desprind vitele și se pun ei în jug, ca să-și tragă carele cu lemne până în piața **Huedinului**, de unde să-și poată cumpăra bucate. / În popor, atât la români, cât mai ales la unguri, e foarte mare amărăciune pentru aceste stări de lucruri grozave. („Răvașul”)²⁰⁶.

1903: „Comitetul despărțământului **Hida-Huedin** al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, prin asta convoacă adunarea cercuală pe 19 iulie 1903, în **Ciucia** și invită, cu toată onoarea, pe toți membrii și pe toți aceia care se interesează de „Asociațiune” și doresc a promova interesele ei, să participe la această adunare a despărțământului... / Din ședința comitetului despărțământului **Hida-Huedin**, ținută în **Huedin**, în 23 iunie stil nou 1903. / Ioan Pop, director-președinte; / Dr. Andrei Pop, notar-controlor. / N. B. După terminarea adunării, prânz comun în ospătăria Vigva-

²⁰⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 115, Brașov 1902, p. 5

²⁰⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 111, Brașov 1903, p. 3

dász”²⁰⁷.

1905: „Un binefăcător român, dl Ioan Martin, notar pensionat în **Fildul-de-mijloc**, a oferit 2.250 coroane pentru cumpărarea unui intravilan la **Huedin**, județul Cluj, pe care să se zidească o biserică română greco-catolică. Totodată, a făcut și o fundațiune de 20.000 coroane, din ale cărei interese jumătate vor fi oferite parohului din **Huedin**, iar cealaltă jumătate va fi folosită pentru ridicarea unei instituțiuni de interes public în parohia română greco-catolică ce se va înființa la **Huedin**”²⁰⁸.

1907: „Studentul în drept la Universitatea din **Cluj**, Aurel Șerban, pe care solgăbirăul din **Hidalmaș** îl condamnase la 15 zile închisoare și 100 coroane amendă, pentru că, la adunarea de protestare de la **Huedin**, a „agitat împotriva legilor școlare ale lui Apponyi”, anunțase, împotriva acestei „pedepse”, apel la vicecomitele Dózsa Endre. Cum era de prevăzut, dl vice-comite a confirmat sentința solgăbirăului. / Același ziar care ne aduce această știre ne mai anunță că procuratura din Cluj a primit 11 procese de presă pentru „agitație”, săvârșită de cele câteva ziare puține, ce le au românii. / Și se mai supără compatrioții noștri, când le spui adevărul, că nici în țara muscalilor nu se fac atâtea procese politice... / Nu-i vorba, Ungaria e țara „libertăților”, iar Rusia cel mai absolutistic stat din lume”²⁰⁹.

1908: „Preotul român Romul Ramonțan, din **Mărgău**, lângă Huedin, a fost pus sub acuză pentru agitație și instigare la revoluție, pe care ar fi comis-o într-un restaurant din orașelul **Huedin**. Cazul, foarte simptomatic, dar firește lipsit de orice temei serios, s-ar fi petrecut astfel,

²⁰⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 140, Brașov 1903, p. 3

²⁰⁸ *Drapelul*, Anul V, nr. 28, Lugoj 1905, p. 3

²⁰⁹ *Lupta*, Anul I, nr. 125, Budapesta 1907, p. 2

după acuza procurorului unguresc: / Într-o zi oarecare din anul trecut, îndată după adunarea de protestare împotriva legii Apponyi, ce s-a fost ținut la **Fild**, în 8 aprilie, luând parte activă și dl Dr. Amos Frâncu, avocat din Cluj, preotul acuzat ar fi zis, într-o adunare mai mare de români, întruniți la un restaurant în Huedin: / „fraților, mergeți acasă și spuneți tuturor că, atunci când va veni vremea faptelor, să fie toți una și să nu vă temeți când va sosi vremea de băut și de tăiat! Adunați cel puțin vreo 5.000 de oameni. Dacă va fi lipsă de bani, nu aveți frică, ne va da dl Frâncu cât de mulți!”.

Acestea ar fi, după acuză, cuvintele rostite de preotul Ramonțan, într-o societate de preoți, mireni, domni și țărani, și pe care le verifică, cu mărturisirea lor foarte suspectă, un avocat din **Huedin**, Dr. Davidovici, care ar fi, se zice, evreu botezat, și o fată, ce se găsește în serviciul hotelului din chestiune. / Cauza aceasta, atât de gravă, mai ales prin înscenarea ei, decât prin cuprinsul ce-i formează substratul, s-a petrecut marți, în 21 aprilie nou 1908, în senatul de acuză din Cluj. / După apărarea făcută de de dl Dr. Victor Poruțiu, care a arătat toată netemeinicia acuzei, senatul a respins acuza, procurorul însă a apelat și, astfel, cauza va avea continuare”²¹⁰.

1913: „Mișcarea economică în Huedin. / Conștienți de necesitatea unei extinse mișcări economice pentru emanciparea de sub robia economică sub care tânjim, o seamă de bărbați din centrul nostru comercial și jur au hotărât înființarea unei **societăți pentru valorizarea produselor**. S-a pornit lupta fâțișă pentru deșteptarea poporului din aceste părți, popor stăpân pe un pământ mănos și

²¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 84, Brașov 1908, p. 2

bogat în mine. / În discuțiile presei noastre se spunea că poporul nostru nu e pregătit încă pentru cooperative, că n-avem bărbați conducători etc. / Instituția, cu un caracter provizoriu, „**Agraria**”, după un trai de 14 luni, e aproape de-a răsturna orice aserțiune de felul acesta. În contra tuturor teoriilor, însă, vor vorbi rezultatele practice. / Conducătorii „Agrariei”, după ce au îngenuncheat, pe toată linia, concurența în comerțul de ouă, voiesc, prin un capital mai mare, să înceapă o întreprindere mai mare de cereale, pentru a satisface pretențiunile poporului din jur, care, cu deosebire în anii răi, este expus unui adevărat jaf. Trimișii acestei instituții, care au cutreierat, de două luni, încoace, vreo 11 comune dintre cele mai de frunte, au ajuns la convingerea că o mișcare economică în proporții mai mari e chestiune ardentă. / S-au lansat peste două sute de apeluri către publicul nostru. În toate părțile noastre se manifestă un viu interes pentru astfel de întreprinderi, iar adunarea, convocată în amintitul apel, a dovedit pe deplin că năzuințele conducătorilor de la „Agraria” nu vor rămânea numai vorbe frumoase. / Vreo 100 persoane au luat parte la această adunare și s-au înscris peste 500 cote a 50 coroane pentru tovărășia proiectată, cu capital începător de cel puțin 50.000 coroane. Adunarea de constituire s-a convocat pe ziua de 28 octomvrie și e de dorit ca publicul nostru să ia parte în număr cât mai mare. / Cei care au participat la adunarea trecută sunt rugați a face cât mai intensă propagandă pentru tânăra întreprindere. / La adunarea din 28 octomvrie, se va proclama definitiv înființarea tovărășiei centrale „**Agraria**”. Asociațiunea care va trimite la această adunare un reprezentant ne-a oferit tot sprijinul. / Această întreprindere, pornită din gândurile cele mai bune, aici, în ținutul ăsta neglijat, așteaptă tot concur-

sul oamenilor de bine, pentru a putea însemna drumuri unei largi vieți economice”²¹¹.

1918: „Bucuria de care a fost cuprins atunci, la sfârșitul anului 1918, sufletul poporului român, se rostea în cele mai mișcătoare feluri, în toate ținuturile, în toate centrele culturale și chiar în toate satele românești... / La 14 decembrie, a fost înaintată hotărârea de la Alba Iulia Regelui Ferdinand, care rostea, cu mulțumire deplină, următoarele cuvinte: „În frumoasa sa cuvântare dl Goldiș a spus, astăzi, că Unirea tuturor Românilor era o necesitate istorică. Această necesitate a fost înțeleasă de toți oamenii cu inimă patriotică de dincoace și de dincolo de Carpați, de la Nistru până la Tisa”... / Dar foștii cârmuitori străini nu se puteau împăca cu noile stări politice, făurite în temeiul dreptului de autodeterminare, prin hotărârile de unire de la Chișinău, Cernăuți, Alba-Iulia, Mediaș și Timișoara. Înfuiați de pierderea unor teritorii, pe care se obișnuiră a le stoarce fără milă, mulți dintre ei s-au dedat la cruzimi înfiorătoare, omorând cu nemiluita ființe nevinovate, cum a fost împușcat preotul Opriș, din județul Turda, în clipa, când ieșia de la Biserică, țăranul Ioan Arion, în drum spre Adunarea din Alba-Iulia, preoții Cornel Popescu și Cornel Leucuța din județul Aradului, avocații Ioan Ciordaș și N. Bolcaș, îngropați de vii, basarabenii Murafa și Mateevici, precum și mulțimea țăranilor de la **Beliș** (Iosikafalva, azi **Bălcești**, aproape de **Huedin**, jud. Cluj), unde, pe moșia latifundiarului Urmánczy, care s-a sinucis la Budapesta, în 1936, au fost arși pe rug peste 40 de țărani români”²¹².

1919, ianuarie 27: „Ziarele ungurești aduc știrea că, în 27 ianuarie, s-au ciocnit, între **Huedin** și **Ciucea**, cele

²¹¹ *Românul*, Anul III, nr. 218, Arad 1913, p. 6

²¹² Lupaș, I., *Istoria Românilor*, București 1937, pp. 369-371

două armate. Românii sunt în ofensivă, sunt răniți și morți. Se scrie în culori vii despre pretinsele atrocități românești, despre unguri belțiți de vii și sărați ca heringii, adică puneau în cărca noastră faptele lor, ca să ațâțe populația maghiară contra noastră. Când am întrebat pe unul dintre cei mai de seamă ziariști dacă este aceasta, mi-a răspuns că așa îi vin comunicatele oficiale și el trebuie să le dea. Trei sute de săcui pleacă la **Beiuș**, cu tren blindat, să întâmpine pe moșii care s-ar fi ivit în părțile Beiușului, Noi știam că sunt pe acolo deoarece Nicolae Bogdan, ucis și el mai târziu, venise la Oradea, să ne ceară arme pentru ei. Avizaram **Beiușul** și **Vașcăul** despre sosirea lor, ca să nu-i surprindă. / În mijlocul acestor agitații, suntem avizați noi, de către Erdeli, ministrul nostru la Budapesta, că, la înmormântarea soldatului secui, **rănit la Ciucea**, și mort în spitalul din Oradea, să fim pregătiți la atacul ungarilor contra noastră. Eram la 29 ianuarie. Comisarul Agoston Péter plecase la Budapesta, să-și ocupe postul de secretar de stat, fără a fi înlocuit cu altul. Așa se fac acestea, ca să nu fie omul cu răspunderea acasă. / Zonta, primul mort al bătăliei de la Ciucea, e declarat de mortul națiunii. La înmormântarea lui se prezintă toate autoritățile civile și militare, toate societățile cu steaguri roșii și tricolor maghiar. În fruntea cortegiului, muzici cântă marșuri funebre, tot orașul în picioare. Pe la ora 8 după-amiază, trece cortegiul la capul străzii mele. Să fug? Unde? Era primejdios să ies în stradă. Am așteptat dezvoltarea lucrurilor cu poarta închisă. Nu s-a întâmplat nimic. Măine-zi, am aflat explicația. La ordinul mai înalt, a plecat din Arad un căpitan francez, însoțit de avocatul Chiroiu, să fie de față la înmormântare. La **Giula**, a fost oprit, sub pretext că n-are legitimația automobilului în ordine, până a trecut înmormântarea. Firește, a rămas în

baltă și masacrarea noastră.

Defileul Ciucea e o formidabilă întăritură a naturii. O stavilă a frontului românesc de la Ciucea. Dar nu această stavilă a oprit armata română în înaintarea ei spre Oradea, ci cealaltă – diplomatica”²¹³.

1919: „Gheorghe Tămaș, o jertfire a cruzimii secuiești. A fost un băiat tânăr, abia de 21 de ani. Un băiat bun, sânguincios, fiul cel mai mare al unui țăran fruntaș din **Poieni**. A isprăvit patru clase civile la școala ungurească din **Huedin**. Dar inima lui bătea românește, dorința lui a fost să învețe carte românească. A venit, cu tată-său, la mine, în 1913, și cu ochi strălucitori de bucurie mi-a spus că vrea să meargă la **Blaj**. I-am spus, că o să-i fie greu, după opt ani de învățătură ungurească. „M-am săturat de graiul unguresc, îmi răspunse el. Vreau să mă fac dascăl!”. Și i-am făcut scrisorile și s-a dus la Blaj. Peste o lună, am întâlnit pe un profesor și mi-a spus că Gheorghe Tămaș e cam slăbuț la învățătură. M-am întristat. Peste 7 luni, am vorbit cu același profesor și acum mi-a spus că trebile s-au schimbat mult, acum Gheorghe Tămaș e între cei mai de frunte. Și m-am bucurat.

În 1916, l-au dus la război și a luptat și el, cu alți viteji, doi ani de zile. A ajuns, în sfârșit, în spital, un glonț îi zdrobise mâna stângă, așa cât îi înțepenise cu totul. / Așa l-a ajuns revoluția. Ce-a făcut? / A luminat poporul, desigur. L-a învățat să nu jefuiască, să nu fure și să nu facă lucruri netrebnice. L-a învățat să se facă vrednic de zilele mari ale României Mari. Cu glasul lui blând și înțelept, a deșteptat pe sătenii lui, dornici de lumină și învățătură. / Le-a cântat în biserică, le-a cetit gazete și cărți, a aprins în

²¹³ Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, p. 21

inimile lor dorul de libertate și viață românească. Poporul îl asculta mândru, că iată, s-a ridicat și dintre ei un om cu minte, și cu inimă mare românească. Mama lui era fericită, de câte ori își vedea odorul învățând pe cei neînvățați, și era mândru și tatăl lui, și frățiorii lui. / Eram mândru și eu, și parcă și slujba în biserică o făceam mai cu inimă, când era și acest băiat bun și cuminte de față. Când am venit din satul acela și m-am mutat de-acolo, am plâns și pentru el, și i-am lăsat în grijă școala românească de-acolo, băieții și fetițele sprintene ale poporului de băieși din **Poieni**. Acum? Îl plâng din depărtare și nu mă pot mângâia pentru pierderea lui. Plâng școala românească văduvită, nenorocirea părinților lui, și nu pot să mă mângâi. Mângâierea va trimite-o, însă, Dumnezeu cel sfânt, El va răzbuna nelegiuirea celor care l-au omorât mișelește. Iar când soarele României Mari va străluci în toată puterea lui, vom scrie numele lui în cartea de aur a neamului român, Dormi în pace, mucenic al neamului suferințelor, care ai semănat și cu sângele tău sămânța viitorului românesc. Dormi în pace! / Septimiu Popa, fost preot în **Poieni**”²¹⁴.

1922: „Operatiunile exproprierii, începând prin declarațiunea obligatorie de întindere a proprietăților și felul exploatării lor, contele Gh. Bánffy, ca proprietar al pădurilor din ținutul **Huedinului**, face această declarațiune la comisiunea de ocol din **Huedin**, cu mențiunea că cota maximală de 200 iugăre, care nu era expropriabilă, conform art. 32 al. b. din lege, și-o rezervă la alte proprietăți, ce le avea la **Bonțida**, și comisiunea de ocol din Huedin, prin hotărârea No. 462 din 7 decembrie 1922, declară expropriată în întregime pădurea fostului conte ungar Gh. Bán-

²¹⁴ *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 42, Blaj 1919, p. 2

ffy, actualmente cetățean român, domiciliat în comuna **Bontida**, județul Cojocna, situată în hotarul comunelor Rechița și Rogojel, din județul Cojocna, în întindere de 12.000 iugăre, cu scopul de a se constitui și completa pășunile și pădurile comunale”²¹⁵.

1923: „Regele și Regina, în Ardeal. Domnitorii au fost, mai zilele trecute, la **Cluj**. Trenul li s-a oprit la **Rășboieni**, și de-acolo și-au făcut drumul cu automobilul. Duminică, au vizitat **Baia-Mare**, cercetând împrejurimile, Au întors, apoi, în **Jibău** și s-au oprit, pentru câteva minute, în piața comunei **Huedin**. M. S. Regina și Alteța Sa Regală Principesa Ileana au stat de vorbă cu oamenii, care se aflau întâmplător în piață. Câțiva bătrâni, care deși unguri, au vorbit cu M. Sa românește, au primit drept dar câteva țigarete. Mai multe femei au adus M. Sale modele de cusături din partea locului, iar o doamnă a dat A. S. R. Principesa Ileana o frumoasă podoabă de cap. Sosind și M. S. Regele, a început să vorbească cu țăranii despre roada câmpului, despre scumpete și despre buna înțelegere ce trebuie să domnească între români și unguri, Mulțumiți de cele văzute MM. LL, au plecat spre **Turda** și **Aiud**. Într-o pădure, de lângă **Lacei**, și-au luat masa într-o poiană cu flori și frunză verde. / Se vede că Maiestățile Lor au îndrăgit în mod deosebit Ardealul. De altcum, și este el cea mai frumoasă mărgea din coroana Lor”²¹⁶.

1923: „Revărsarea Someșului. În noaptea de 28 spre 29 noiembrie, Someșul, umflat de ape, s-a revărsat peste maluri, nu departe de **Huedin**, și a inundat satul **Sebeșul-mare**. 150 de case sunt sub apă. Locuitorii s-au refu-

²¹⁵ *Înfrățirea Românească*, Anul IV, nr. 4, Cluj 1927, p. 2

²¹⁶ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 30, Blaj 1923, p. 3

giat pe dealuri. Someșul a rupt și podul de la **Gilău**, așa că nu se mai poate merge, de la Cluj, la **Gilău**”²¹⁷.

1924: „În hotarele comunelor **Săvădisla** și **Petri-dul de jos**, din județul Turda-Arieș, s-au arătat, de curând, roiuri întregi de lăcuste, care s-au lăsat lacome asupra semănăturilor. Lăcuste nu s-au mai pomenit în Ardeal de multă vreme. S-au luat măsuri ca roiurile de lăcuste să nu se poată întinde. Lăcuste s-au mai arătat, până acum, pe la **Huedin** și în unele părți din județul Murăș-Turda”²¹⁸.

1925: „Copilul Vasile Totelecan, din **Huedin**, jucându-se cu un revolver, arma a luat foc și glonțul a nimerit pe fratele mai mare al copilului, pe Toma Totelecan, în vârstă de 16 ani. S-a pornit cercetare, să se vadă din a cui negrijă a apucat revolverul în mâna copiilor”²¹⁹.

1932: „În anul trecut, ba chiar și-n anul acesta, bucalele erau atât de ieftine, încât s-au găsit oameni care, decât să le vândă pe prețuri de nimic, mai bine le aruncau în apă, cum a făcut un om, la Timișoara. Ziarele scriau că atât de multe bucate erau, anul trecut, în toată lumea, încât, dacă nu s-ar mai face altele deloc, câțiva ani tot nu s-ar scumpi și oamenii n-ar simți lipsă. / Sfânta Scriptură a Testamentului Vechi spune că Dumnezeu a dat, odată, 7 ani roditori foarte, după care au urmat alți 7 ani neroditori, în care a fost foamete multă. În anii de belșug, s-a găsit un om cu frica lui Dumnezeu, care a umplut toate hambarele lui Faraon de bucate, iar în anii de foamete, le-a împărțit oamenilor lipsiți. / Și acum s-au găsit oameni care și-au umplut hambarele, când a fost belșug de bucate, cumpărând mierța de grâu cu 40-50 lei, secara cu 30-40 lei, iar

²¹⁷ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 48, Blaj 1923, p. 4

²¹⁸ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 26, Blaj 1924, p. 4

²¹⁹ *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 27, Blaj 1925, p. 3

cucuruzul cu 20-25 lei, pentru ca să le vândă, în 25 iulie, grâul cu 150 lei, secara cu 100 lei și cucuruzul 80 lei, iar în 26 iulie, grâul cu 180 lei, secara cu 110 lei și cucuruzul cu 90 lei.

Lucrul acesta s-a întâmplat în orașelul **Huedin**, unde au magazine cu bucate câțiva unguri și un evreu. Aceștia n-au avut nici frică de Dumnezeu, nici milă de bieții moți din Munții Vlădeșei, luându-le două, trei prețuri pe bucate. Adevărată jelanie printre bieții cumpărători! / Vându-se și oile, porcii, vitele mari cu prețuri de nimic, dar oamenii au rămas deznădăjduiți când au văzut prețul bucatelor atât de urcat. Pe cea mai bună oaie poate lua o vică de grâu. Dacă ar fi oi cu sutele, n-ar fi rău, dar, de 2 ani, tot vând din ele, deoarece lucrări nu mai sunt. Prețul lemnului e de batjocură. O zi de lucru, 30-35 lei, așa că trebuie să lucreze bieții oameni 6 zile pentru o vică de grâu. Dar mai are lipsă omul și de alte multe, care trebuiesc luate pe bani, și bietul moț abia adună pe săptămână cât cere evreul sau ungurul din **Huedin** pe o vică de bucate. / Ce să facă bietul moț? Să rabde foame? Nu poate. Să rabde această batjocură de la ungurii din **Huedin**, plătindu-le trei sau patru prețuri pe bucate? Nu! Au suferit destul în trecut, doar și acum ne vine mirosul de la focul din **Beliș**, unde au fost arși de vii bieții moți de către unguri. / Datoria celor mai mari este să le dea ajutor numaidecât. Peste un an, ar fi prea târziu! În toamna aceasta, dl Primar al **Huedinului** să deschidă o magazie de bucate, de unde să-și cumpere bieții moți hrana de lipsă peste iarnă, la un preț mai micuț, după cât s-ar putea. În felul acesta, s-ar ușura viața moșilor și n-ar mai

intra atâția bani în buzunarele ungarilor lacomi din **Huedin**. / Preotul Maxim”²²⁰.

1934: „În zilele de 15-16 septembrie, locuitorii din **Huedin** și jur au sărbătorit pe Prea Sfinția Sa, Episcopul Dr. Iuliu Hossu, cu prilejul terminării vizitațiilor canonice. Prea Sfinția Sa a sosit în **Huedin**, în 15 septembrie, după-masă, întâmpinat fiind de autorități, în frunte dl Dr. Iliescu, primarul orașului, care i-a adresat frumoase cuvinte, oferindu-i tradiționala pâine și sare. În mijlocul orașului, e întâmpinat de o mulțime de oameni, în frunte cu dl prefect al județului Cluj. Spun cuvinte de bun sosit domnii prefect, protopopul romano-unit și ortodox, dl avocat Dr. Erdelyi, în numele izraeliților, dl Dr. Varna, în numele Agrului. După ce le răspunde, prin frumoase și bine simțite cuvinte, Excelența Sa s-a îndreptat spre biserică, din ușa căreia părintele protopop onorar Gheorghe Rusu tălmăcește, prin cuvinte simțite, bucuria sa și a credincioșilor, pentru că văd în mijlocul lor pe cel ce vine în numele Domnului. Excelența sa a răspuns cu dragoste de părinte, a intrat apoi în biserică, servind vecernia și litia. / După serviciul religios, s-a îndreptat spre primărie, unde a primit în audiență toate oficialitățile din oraș. Au urmat, apoi, 30 vizite, între care la câteva familii din cele mai sărace.

În 16 septembrie, la ora 8, dimineața, un sobor de peste 40 preoți, îmbrăcați în ornate bisericesti, așteaptă în mijlocul pieții, într-un altar admirabil, pe bunul Păstor. Asemenea, mulțimea de preoți neîmbrăcați și nenumărați credincioși, veniți din satele vecine, cu prapori, grupați în Agru și Reuniunea mariană. La ora 9, a sosit Excelența Sa și s-a început sfânta liturghie. Răspunsurile le-a dat corul

²²⁰ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 33, Blaj 1932, p. 1

catedralei unite din Cluj. La sfârșitul slujbei, au primit sfânta cuminicătură, din mâna Excelenței Sale, câteva sute de credincioși. A urmat, apoi, predica, în care îndeamnă pe cei de față să aibă credință în doctorul sufletelor și al trupurilor, în dulcele Isus.

După serviciul divin, Excelența Sa, cu întreg soborul de preoți, în odăjdii bisericești, și toate autoritățile au primit defilarea celor veniți pentru a sărbători pe bunul păstor. În fruntea tuturor, a fost dl primar, fiind urmat de frumoasa orchestră din **Gârboul** Clujului, conduși de părintele Gherman și studentul Gorcea, precum și mai mulți credincioși de ai Sfinției Sale. Au urmat școlile din **Huedin**, cercetași și cercetașe, pe urmă mai multe care alegorice, mai frumoase unele ca altele. Un admirabil car, cu 6 boi cu flori împodobiți, din **Bociu**. A urmat un car, tras de patru boi, cu fete din **Nearsova**, care cântau și coseau. Bologarii și Poienarii, în frunte cu părintele Victor Napou, având un frumos car, în care lucrau oamenii la piatră de pavaj, iar unul, primul curator din **Bologa**, lucra la o splendidă cruce în piatră de granit. / Au urmat mai mulți călăreți, reuniuni mariane cântând, iar la sfârșit, părintele din **Hodiș**, Dumitru Potra, cu credincioșii săi, cu cinci care admirabile. În primul car sfârmau cânepă și torceau, în al doilea, urzeau firele și țeseau, iar în al treilea era mireasa cu mirele și nuntașii, ducându-și hainele lucrate. În carul al patrulea, câțiva oameni lucrau la furci. În al cincilea car, feciori și fete desfăceau cucuruz. / Toți câți au trecut prin fața Excelenței Sale s-au înșiruit pe marginile drumului, până la biserică. După defilare, Excelența Sa a mers în procesiune, cu toți preoții, aducând sfântul trup și sânge al Domnului Hristos, până la biserică, îngenunchind toți oamenii, când era sfântul sacrament în fața lor.

De la Biserică, Excelența Sa, cu toți cei de față, au plecat la școala primară, unde și-au ținut Agru și Reuniunea Mariană diecezană adunarea anuală. La sfârșit, Excelența Sa a mulțumit conducătorilor pentru munca depusă și-i îndeamnă și pe mai departe să lucreze cu aceeași dragoste, căci mare le va fi răsplata întru împărăția cerurilor. / După masă, s-a ținut un program artistic, la școala primară, compus din jocuri, cântete și gimnastică. A vorbit părintele Virgil Pop din **Morlaca**. / După cina luată la la primpretor Galea, Excelența Sa a luat parte la concertul dat de corul catedralei din Cluj, la sfârșitul căruia a mulțumit celor ce au onorat serbările cu atâtea cântece frumoase, precum și tuturor celor de față, și pe urmă, abia la ora 11, seara, au plecat spre Cluj. / Bunul Dumnezeu să-l învrednicească pe Excelența Sa, ca și de acum, înainte, să-și poată cerceta credincioșii, învățându-i și drept îndreptându-i după cuvântul adevărului. / Întru mulți ani, Stăpâne! / Preot Ioachim Maxim”²²¹.

1939: „Din orașul **Huedin** se raporta de către primarul urbei, în luna iulie 1939, că „cetățenii orașului nostru, pătrunși de mărețul și nobilul scop urmărit pentru fortificarea granițelor și înzestrarea armatei, fără deosebire de naționalitate și origine etnică, într-un timp relativ foarte scurt, au subscris în listele deschise la primăria orașului nostru, pentru fortificarea granițelor și înzestrarea armatei, suma de lei 15.000”, iar în luna septembrie, același an, se raporta depunerea, în același scop, a sumei de 122.500 lei”²²².

²²¹ *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 41, Blaj 1934, p. 7

²²² Ciubăncan, V. T., *Contribuții, adeziuni chujene interbelice la dezideratul național al apărării frontierei de vest a României*, III, în

1940, august 10: „Gimnaziu industrial de băieți din **Huedin**, județul Cluj, primește înscrieri în clasa I, între 10 august și 5 septembrie, pentru 30 locuri metalurgie și tâmplărie”²²³.

1940: „La **Huedin**, protopopul Munteanu a fost ciopârțit cu baionetele și topoarele, băgat într-un coteț, la abatorul comunal, schingiuit fără milă și ars pe rug, după ce i s-a turnat petrol peste corp. Primarul Dr. Andrei, arestat. Nu se mai știe de soarta lui. Avocatul Dr. Eugen Moga și soția lui, maltratați. Gardianul public Nicula, ucis. Premilitarul I. Negru, spânzurat cu capul în jos de un copac. Mai mulți intelectuali din sat, arestați și bătuți: N. Socalici, I. Furcovici, A. Creț și ing. P. Ștring, prof. Gh. Herdea, împușcat pe la spate, a fost internat în spitalul din **Abrud** și cu abdomenul spintecat, unde a murit. El fusese aruncat, în stare muribundă, de către unguri peste graniță. V. Popa a fost spânzurat de picioare, i s-au fracturat mâinile și în rănilor de la cap și de pe piept i s-au pus var nestins și apă. Mai multe case ale românilor din **Huedin** au fost devastate. Sunt și alți morți”²²⁴.

1940: „Când s-a răspândit, zilele trecute, vestea despre înfiorătoarea sălbăcie a ungurilor în **Huedin**, care la **10 septembrie**, au ucis, în chinuri oribile, pe protopopul Aurel Munteanu și pe gardianul Ioan Nicula, în văzul mulțimii adunate la Târgul de săptămână al **Huedinului**, mi se părea cu neputință de crezut un asemenea măcel monstruos. Și totuși, s-a consumat îngrozitorul act tiranic, de o brutalitate mai sângeroasă decât cele din zilele lui Ginghis-

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mysei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, pp. 336

²²³ *Universul*, Anul 57, nr. 218, București 1940, p. 4

²²⁴ *Universul*, Anul 57, nr. 262, București 1940, p. 5

han, secerând, printre cele dintâi victime, viața credinciosului și neînfricatului luptător naționalist, care era, în toate împrejurările, vrednicul protopop al **Huedinului** Aurel Munteanu, o personalitate cunoscută și apreciată în largi cercuri românești, nu numai printre preoții și țăranii din satele păstorite de dânsul cu înflăcărată râvnă duhovnicească și cu nestinsă jertfelnicie. / Iubirea lui de carte și setea de progres îl îndemnase a cerceta nu numai satele din cuprinsul protopopiatului său, ci și altele, de la distanțe, propovăduind pretutindeni cuvântul adevărului, sfătuind și luminând poporul prin numeroase predici și conferințe religioase, culturale și economice. Adeseori putea fi văzut prin librăriile din Cluj, din Sibiu și din București, cu câte o carte proaspătă în mână.

Un interes surprinzător de multilateral pentru orice manifestare națională îl smulgea de repetate ori dintre ocupările strâns legate de obligațiile sale oficiale. De aceea, se îngrijise, în anii din urmă, să aibă în preajma sa pe tânărul licențiat al Academiei teologice ortodoxe din Cluj, dl Popa, care, împlinind cele de trebuință sufletească pentru credincioșii ortodocși din parohia centrală **Huedin**, înlesnea protopopului Munteanu o afinitate din cele mai bogate și mai rodnice în toate celelalte parohii ale circumscripției sale protopopești.

Ca partizan al regretatului Octavian Goga, s-a învrednicit să fie adeseori chemat **la Ciucea**, printre prietenii lui intimi și chiar să fie ales Senator, în sesiunea parlamentară din 1926-1927. / Ca unul care a rămas adânc cutremurat de sălbăticia grofului Urmanczy Nandor, care, în iama anului 1919, **arsese pe rug 45 de țăranii români** de pe moșia sa **Zozsikafalva**, protopopul Munteanu a alergat în toate părțile, adunând fondurile necesare pentru înăl-

țarea unei troițe și a unei capele comemorative, pe locul unde s-au săvârșit în vâlvătaia flăcărilor acești țărani mucenici ai dezrobirii de la 1918. În fiecare an, chema poporul din satele protopopiatului său la procesiuni și rugăciuni pioase, în amintirea acestor jertfe ale credinței românești. Se pare că această activitate naționalistă și creștinească n-au putut s-o uite, nici s-o ierte **ucigașii de la Huedin**. / Cu toate că i se atrăsese atențiunea să se refugieze la centrul Episcopiei din Cluj, pentru câțva timp, protopopul Munteanu, încrezător în promisiunile ce-i făcuse colegul său maghiar, protopopul calvin Bokor, de a-l apăra, în caz de primejdie, nu a dat ascultare sfatului prietenesc, ci a rămas lângă turma credincioșilor săi, răscumpărându-și astfel, cu însuși sângele său, conștiința datoriei împlinite cu eroic spirit de sacrificiu, până la cea din urmă răsuflare.

Mucenicia lui Aurel Munteanu cheamă în amintirea tuturor pe cei 45 de țărani, arși pe rug, în 1919, și pe cei 180 de dorobanți, din oastea lui Mihai Viteazul, atacați prin surprindere, în dimineața unei duminică de august 1600, în larga piață a **Huedinului**, tocmai în timpul săvârșirii serviciului divin în Biserică, uciși cu nemiluita și unii dintre ei îngropați de vii, între chiotele de bucurie și cuvintele de ironie ale ucigașilor maghiari. Deci cazul de la 1600 s-a repetat la 1919 și la 1940. / Să nu uite fanfaronii propagandiști a înregistra în publicațiile lor aceste trei cazuri de „civilizație maghiară”, cazuri strigător de concludente pentru valoarea sufletească a nației lor turanice. / Românii nu le vor putea uita în veci. Sângele nevinovat al mucenicilor de la 1600, de la 1919 și de la 1940 pătează pentru totdeauna fruntea revizioniştilor maghiari”²²⁵.

²²⁵ *Universul*, Anul 57, nr. 263, București 1940, p. 4

1940: „Cine a ucis pe protopopul Munteanu din **Huedin**? Gazetele mari de la București aduc vestea că se știe sigur cine a ucis pe protopopul Munteanu, de la **Huedin**. Și anume, comerciantul Gál, din comuna **Saula**, locuitorul Szekereș János, din **Bicalat**, un hoț de găini din **Huedin**, cu numele Ghezer, și comunistul Ercsei, cizmar prin **Huedin**. Cadavrul a fost îngropat de locuitorul Kovács, din comuna **Tetiș**, care a primit, pentru aceasta, 1.000 lei. Ce credeți, că jandarmii unguri i-au prins și că vor fi pedepsiți? Vom vedea”²²⁶.

1941: „La **Huedin**, o româncă a fost osândită la temniță, pentru că n-a cumpărat abecedare ungurești. Tribunalul Militar din Cluj a osândit la 6 luni temniță pe româncea Ioana Potra, din comuna **Huedin**, pentru că n-a voit să cumpere, la copiii ei, cărți de școală în limba ungurească. Învățătorul ungur din acea comună a dat-o în judecată pentru acest lucru, iar tribunalul a osândit-o. Multe și mari sunt suferințele fraților noștri înstrăinați!”²²⁷.

1944: „**Martiri ardeleni**, de I. Lugosianu. / Desigur, pacea trebuie să se încheie într-o zi! / Dar dacă, până atunci, o acțiune sistematică de persecuție, de pauperizare și de exterminare ar fi golit Ardealul de Nord de populația lui românească și l-ar fi decapitat de elitele lui conducătoare, un fapt împlinit hotărâtor ar fi fost creat în favoarea negociatorilor unguri, însărcinați să dovedească unei instanțe internaționale caracterul maghiar al regiunii ocupate. / De aceea, când, în august 1940, Ardealul a fost rupt în două, pentru prima oară în istoria lui, lichidarea românilor, în timpul războiului, a apărut guvernului maghiar ca programul îndrăzneț, simplu și cinic, care trebuia alcătuit fără

²²⁶ *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 41, Blaj 1940, p. 4

²²⁷ *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 17, Blaj 1941, p. 11

întârziere și executat fără scrupule. / Scoaterea românilor de sub protecția legii, nimicirea în masă sau individual, dezorganizarea și paralizarea tuturor instituțiilor lor, sărăcirea și deznaționalizarea populației românești, sub toate formele, trebuiau să îngăduie ungurilor să facă, pentru totdeauna, de-a lungul unui Ardeal golit de români, joncțiunea lor cu secuimea, într-un stat unitar maghiar. / La adăpostul tăcerii complice a regimului Antonescu, planul maghiar a fost executat cu metodă și perseverență. În timp ce soldații noștri mureau pe câmpiile sovietice, pentru o Transilvanie pe care, în eventualitatea unei victorii germane, am fi pierdut-o pentru totdeauna, guvernele din Berlin și Budapesta exercitau asupra noastră șantajul tăcerii: eram aliați și nu trebuia să compromitem cauza mare a ordinii noi și a victoriei comune, pentru câțiva valahi maltratați sau omorâți! / Aveam un armistițiu de presă, potrivit căruia, în fapt, ungurii spuneau despre noi tot ce voiau, fără nici o stânjenire, iar noi respectam cu strictețe tăcerea silnică, impusă din ordinul așa numiților aliați. / Vreme de patru ani, presa noastră n-a putut scrie nimic despre ororile săvârșite de maghiari în Ardeal. Din când în când, câte o campanie de presă, care nu se putea desfășura decât pe teme principale și pe drepturi istorice, mai putea aminti publicului românesc că există un Ardeal ocupat, în care românii suferă și plâng, dar intervenția guvernului nazist pune repede capăt acestor îndrăzneli trecătoare. / Astăzi, când sânge românesc curge din nou pentru Ardeal, se cuvine să examinăm mai de aproape politica de intoleranță bolnavă și de distrugere metodică, dusă de guvernul maghiar, de acord cu aliații lui naziști, pentru nimicirea românilor de pe teritoriul maghiar. / Vom începe cu câteva cazuri tipice de asasinate colective și individuale.

În comuna **Trăsnea**, la 9 septembrie 1940, trupele maghiare, intrate în sat, au deschis focul și au masacrat sistematic pe oricine au găsit în case sau pe oricine le-a ieșit în cale. Au fost măcelărite aproape o sută de persoane, dintre care 27 de femei. Preotul Traian Costea a fost împușcat și apoi ars în casa lui, căreia i s-a dat foc. N-a fost un act de nebunie colectivă, ci un masacru sistematic și din ordin: peste o săptămână, învățătorul I. Costea și soția lui au fost împușcați, sub pretext că au fugit de sub escortă. Copii sub zece ani au fost asasinați; un copil de doi ani a fost ucis cu o granată.

În satul **Ip**, în ziua de 13 septembrie 1940 și în toată noaptea următoare, a avut loc măcelul în masă cel mai sângeros din Ardealul de Nord, după ocupație. / Pretextul lui: o grenadă, care a explodat într-o căruță cu muniții dintr-o coloană maghiară. Ancheta făcută n-a găsit nici o dovadă în contra românilor. Totuși, soldații și civilii maghiari, conduși de gărzile naționale maghiare, au scos pe români din case și i-au ucis cu focuri de armă, le-au zdrobit oasele, le-au smuls unghiile, le-au tăiat brațele, fără deosebire de sex sau vârstă. Copii mici au fost înjunghiați cu baionetele, femei gravide, batjocorite și apoi spintecate. / Au pierit astfel 157 de români, dintre care 34 de copii. Printre aceștia, era un nou născut de 2 săptămâni.

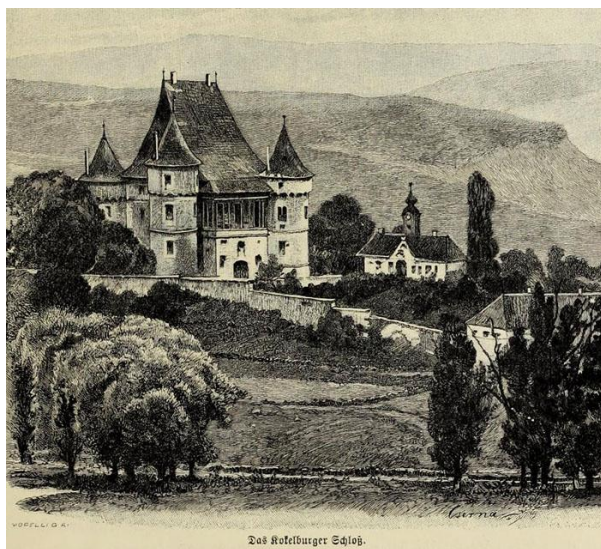
Această frenezie de sânge s-a întins la tot Ardealul: în Sălaj, la **Ciumârna**, au fost măcelăriți 11 oameni, La **Cosniciul de Sus**, 16, la **Cerisa**, 14, printre care o familie întreagă, cu 7 copii, la **Halmașd**, 4, la **Camăr**, 3, la **Marca**, 19, la **Zalău**, 6. / În județul Cluj, la **Someșeni**, 6 români asasinați; la **Hida**, 10, la **Mureșeni**, 11; în Bihor, la **Diosig**, 6, la **Tărian**, 3; în Someș, la **Sucutard**, 4; în Trei Scaune, la **Brețcu**, 3 și așa mai departe.

Printre omorurile individuale, un caz tipic este acela al asasinării protopopului ortodox Aurel Munteanu, din **Huedin**. Răpit de la o înmormântare, schingiuit timp de 4 ore, lovit cu pietre și bătut cu ciomege, cu pielea capului și cu barba smulsă, cu oasele zdrobite, spre a-i lua ultima suflare, unul din ucigași – erau, în total, 21 – i-a băgat un par în gură, până ce i-a ieșit prin ceafă. Cadavrul protopopului martir a zăcut, două luni, într-o râpă, la marginea Huedinului. / În nenumărate sate ardelene, țărani, ciobani, soldați, funcționari, învățători, negustori, au avut aceeași soartă tragică: schingiuiți până la moarte, tăiați cu cuțitele, împușcați cu armele, străpunși cu baionetele, decapitați, totdeauna cu aceeași furie sadică și cu aceeași ferocitate sistematică. / Marea și unica lor vină: erau români!

Instrucția făcută în unele din aceste cazuri a fost o parodie. Tribunalul Cluj a judecat abia în 1941 și 1942 procesul asasinării protopopului Munteanu. Președintele punea martorilor întrebarea: „Așa e că n-ai văzut nimic?”. / Pedepsele date vinovaților au fost un nou îndemn la crimă: Din cei 21 asasini ai protopopului din **Huedin**, 6 au fost condamnați la două luni și unul la 3 luni, restul, achitați. Când ucigașii erau jandarmi, omorul era calificat contravențiune disciplinară. Așa se cheamă, în vocabularul politicii maghiare, crima care pune capăt vieții unui român. / Viața valahilor nu prețuiește mult! Legea maghiară nu o apără; păzitorii ordinii maghiare o suprimă. Judecătorul maghiar consideră asasinatul o contravenție disciplinară; honvedul maghiar, amețit de beție sanguinară, în vedeniile eroice ale cântecelor lui ostășești, visează „să umble până la genunchi în sânge de valah!”. / Astăzi, când se apropie pentru toți vinovații ceasul verdictului fără cruțare, e necesar ca toți acești reprezentanți ai spiritului de cucerire ma-

ghiar și toți acești profesioniști ai asasinatului românilor să știe că nu vor scăpa de o dreaptă judecată. Și e tot așa de necesar să știe că sângele martirilor valahi a fecundat pentru totdeauna pământul pe care au suferit atâția români și că, în Ardealul românesc unit, mâine, pentru totdeauna, vor domni legea, libertatea și dreptatea pentru toți cei care se arată vrednici de ele”²²⁸.

1944: „Două văduve de preot din Ardealul cedat, și anume văduva protopopului Aurel Muntean, de la **Huedin**, și văduva preotului **Traian Costea**, de la Trăsnea, vor primi, de aici, înainte, cea dintâi o pensie de 25 mii lei lunar, iar a doua, de 15 mii lei lunar, de la Stat. Amândoi acești preoți au fost uciși de unguri, în teritoriu cedat”²²⁹.



²²⁸ *Universul*, Anul 61, nr. 260, București 1944, p. 1

²²⁹ *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 27, Blaj 1944, p. 4

HUNEDOARA

(Hunyád)

1356, decembrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie face cunoscut „că, deoarece am hotărât să trimitem pe chibzuiții bărbați Lorand, custodele, arhidiaconii Nicicolae de **Cojocna** (județul Cluj) și Nicolae de **Solnoc** (în Ungaria), pe Gheorghe, parohul din **Cricău** (Krako, județul Alba), și pe Ladislau, arhidiaconul de **Hunedoara**, soții și frații noștri canonici... la adunarea obștească a măritului Andrei, voievodul Transilvaniei... ținută la **Turda**, la octavele sărbătoririi Tuturor Sfinților (8 noiembrie)... întorcându-se de acolo ne-au spus că, înfățișându-se Ioan, fiul lui Alexandru de **Sâncrai** (Sancto Rege, inclus în **Aiud**, județul Alba), pe de o parte, iar pe de alta Ladislau zis Bolgar, acel Ioan, fiul lui Alexandru, silit de unele nevoi ale sale, a vândut lui Ladislau zis Bolgar, fiul lui Mihail... pentru 20 mărci de argint, o moșie a sa, numită **Bonchahaza** (sat dispărut, județul Alba), pustie de locuitori... și, în satul **Hoczo** (azi **Heria**, județul Alba), o sesie sau curte, locul de pescuit și de vie, precum și câteva

păduri, numite Pădurea Oaspelui și Pădurea Mare, și locul de moară de pe râul Mureș”²³⁰.

1358, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ștefan zis Albu de **Răcăștia** (Rakustdt, inclus în **Hunedoara**), din comitatul Hunedoara, în numele său și al lui Gall, fiul lui Kemes, vărul său, că numita moșie Răcăștia are mare nevoie de facerea unei împărțeli, dimpreună cu ceilalți copărtași ai lor. Drept aceea, cerem să trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru, Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncrai** (de Sancto Rege, Zenkiral, județul Alba) sau Nicolae, fiul lui Pavel de **Jeledinți** (Lasody, județul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Boș** (Bosy, județul Hunedoara)... să împartă între Andrei, Gall și ceilalți copărtași ai lor, în atâtea părți câte vor fi cu cale, așa cum cere obiceiul țării”²³¹.

1366, aprilie 23, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de știre că, înduplecat „de rugămințile și cererile smerite ale lui Ștefan și Ladislau, pe care le-am încuviințat, am făcut o astfel de milostivire osebită nobilelor doamne, anume Ecaterinei, soției lui Ștefan, fiul lui Syke de **Buituri** (Buchtor, Buchtur, înglobat în **Hunedoara**), și Margaretei, soția lui Ladislau, fiul lui Nicolae de **Jeledinți** (Lasody, județul Hunedoara), adică fiicelor răposatului Herbord de **Galda** (Gald, județul Alba), din comitatul de Alba Transilvaniei, ca acele nobile doamne să aibă deplina libertate de a putea să aibă, cu îndestulare și plată bănească, pătrimea

²³⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 56, pp. 63, 64

²³¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 219, pp. 227, 228

de fiică, ce li se cuvine din drepturile de stăpânire și din părțile de moșie ale zisului răposat Herbord, tatăl lor, împreună cu pământurile de arătură lucrate și nelucrate, ținând de acea pătrime”²³².

1366, iunie 27, Alba Iulia: Capitlul din Alba Iulia raportează voievodului Dionisie că „l-a trimis pe Mihail diacul, omul său de mărturie, care, în ziua de 22 iunie, împreună cu Matei de **Buituri** (Buchtor, Buchtur, înglobat în **Hunedoara**), omul voievodului, s-a dus la fața moșiilor **Fahyd** (Fahya, Ffahyd, dispărut, județul Alba) și **Galda** (Gald, județul Alba), dar, când au vrut să pună pe nobilele doamne Ecaterina, soția lui Ștefan, fiul lui Syke de Buituri, și pe Margareta, soția lui Ladislau, fiul lui Nicolae de **Jeledinți** (Lasody, județul Hunedoara), în stăpânirea pătrimii cuvenite lor ca fiice, din bunurile și drepturile tatălui lor, (Herbord de Galda), Ladislau Negru, în numele lui Mihail, tot de Galda, parohul bisericii din **Apold** (Felapold, județul Sibiu), s-a împotrivit acelei dări în stăpânire, pentru care sus-zisul Mihail, diacul, l-a chemat înaintea sus-zisului voievod, pentru ziua de 1 iulie 1366, față de sus-zisele nobile doamne, ca să dea socoteală de temeiul acelei împotriviri. / Cu acest prilej, însă, Pavel, fiul lui Baltazar, și Ladislau, fiul lui Peteul, nu au ridicat nici o împotrivire”²³³.

1409: „Cu un act de donație din 18 octombrie 1409, regele Zsigmond dă moșia **Hunyadvár** din județul Fejér fiului lui Șerbán, Vojk, cavalerului său de curte. Acest Vojk a avut trei fii: János, Vojk și Juon. Este interesant că Vojk are doi fii ai lui János ca proprietari. Unul dintre ei, mai

²³² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 31, pp. 44, 45

²³³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 90, p. 158

târziu Hunyadi, se numește **Johannes** în certificat, iar celălalt se numește Juon, în limba română. Este probabil ca unul dintre fiii lui Vojk, **Johannes**, să fi fost catolic, iar Juon să fi fost greco-oriental. Astfel de fluctuații religioase nu erau deloc rare în rândul poporului Olach din această epocă. Într-un document din 1419, Juon este deja menționat ca Johan, ceea ce pare să indice că el a devenit și catolic între timp... Originea românească a familiei Hunyadi nu este ușor recunoscută nici măcar de istoricii maghiari mai buni și mai critici, deși este un fapt. Chiar și László Réthy recunoaște că această familie aparținea și poporului Oláh, dar naționalitatea sa nu era românească, ci mai degrabă sud-slavă. Acest lucru este arătat de numele Vuk sau Vojk, scris și ca Vlk al nostru. Vuk este un nume național sârb și înseamnă lup. El mai spune că diplomele lui Mátyás Corvin conțin și referințe în favoarea originii sud-slave. Mátyás scrie că „A Regibus vero Bulgariae atavis nostris” („De la adevărații regi ai Bulgariei, stră-moșii noștri”) și își numește și antecesorii. Acest document arată că strămoșii huniazilor erau voievozii etniilor emi-grate din Balcani, înrudiți cu familiile princiare slave din sud și cu cele albaneze”²³⁴.

1434: „Într-un document, datat la Basel, în 1434, numele lui Ioan apare ca „Egregius **Johannes dictus Oláh**, filius condam **Vojk de Huniyad**, aulae nostrae miles” („Excelentul **Johannes numit Oláh**, fiul lui **Vojk de Huniyad**, soldat al curții noastre”). Deci fiul lui Vojk era deja un om important, adică un om nobil... În 1440, i-au fost donate satele Sólymos, Berekszó, Nyavalyás și Bu-

²³⁴ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 245

rján, din județul Hunyad. În acest document, ele sunt deja denumite „uter-que **Johannes de Hunyad**” („amândoi **Johannes de Hunyad**”). Prin urmare, numele de familie anterior, **Oláh**, se schimbă în **Hunyadi**”²³⁵. „Din ce familie provenea Miklós Oláh, povestește el însuși în *Hungária* sa: „Din strămoșii noștri, până pe vremea noastră în Transalpina (Havaself, adică Muntenia – n. n.), s-a desprins două clanuri: Danii și Dragulii, care s-au bătut pentru voievodat. În timpul lui János Hunyadi, voievodul Drák (Dragula, adică Vlad Dracul – n. n.) a preluat puterea, ucigându-i și alungându-i pe câțiva danezii. Manzilla din Argeș (Árdgyes) a avut doi fii, de la soția sa Marina: Stanciul (Stancsul) și Stoian (Stoján). Stanciul a avut și el doi fii, pe Dan și Petru. Iar Stoian sau István (Ștefan) m-a născut pe mine, pe Miklós, pe Máté, pe Ursula și pe Ilona. După ce a câștigat tronul voievodatului, Drák l-a decapitat pe unchiul meu Stanciul. Tatăl meu, István (Ștefan sau Stoian – n. n.), pe când era încă un copil, a fugit, din fericire, la regele Matthias, care intenționa să-l trimită înapoi, în țara lui, de mai multe ori, dar nu numai pe tatăl meu, ci și de la János Bornemissza și pe Sárkány”²³⁶.

1629, David Frölich: „Mine de argint se află la **Baia de Arieș** și **Rodna**, unde se mai scoate și aramă, amestecată cu aur și argint. Oțel se găsește la **Ciuc**, fier la **Trăscău** și **Hunedoara**. Din minele de aramă se scoate

²³⁵ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapeșt 1896, pp. 245, 246

²³⁶ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapeșt 1896, p. 246

antimoniu și sulfură foarte bună și se extrage în Maramureș și în mai multe alte locuri, și se transportă în altă parte”²³⁷.

1773, mai 27: „Împăratul Iosif II a sosit, în 27 mai 1773, la **Sibiu** și a descins la hotelul care, de atunci, poartă firma la „Împăratul Romanilor”. / Împăratul a venit pe la **Timișoara, Hațeg, Hunedoara, Deva, Orăștie, Alba Iulia, Zlatna**, și așa a sosit la Sibiu. / Pretutindenea mulțimea, care auzise povestindu-se multe despre bunătatea inimii acestui domnitor, îl aștepta de-a lungul drumului, cu rugări, plângeri și suplice scrise. / Nu mai puțin decât 19.000 de petițiuni au fost predate împăratului Iosif II, cu ocaziunea, acestei prime călătorii a sale prin Ardeal, despre al căror cuprins împăratul se mai informa și din întrebările ce le adresa petenților. Pe români îi întreba românește, pentru-că învățase câteva cuvinte românești. / Modul cum căuta împăratul Iosif II să străbată, cu mintea sa cea ageră, în toate durerile poporului de rând, îl putem înțelege din descrierea călătoriei sale prin părțile Mediașului, descriere făcută de protonotarul din **Mediaș**, Mihail Conrad de Heidendorf, care a fost dat împăratului în calitate de comisar-conducător prin acel scaun (district), cu misiunea să-i esplice toate și să-l informeze despre toate”²³⁸.

1779-1783: „Interesante sunt datele despre călătoriile lui Horia și Cloșca la Viena, dintre care vom extrage unele mai principale. Horia și Cloșca au fostă, împreună, de trei ori la Viena, la 1779, 1780 și 1782. Cu ei au mers, întotdeauna, încă câte doi țărani din **Râul Mare**. Bani de călătorie primeau de la comune. Ei mergeau pe jos, câte

²³⁷ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București 1973, p. 46

²³⁸ Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 74

patru săptămâni, încolo, și patru săptămâni, încoace. Petițiunile către împărat le făcuse, în două rânduri, nobilul Samuilă Marți din **Abrud**, a treia petițiune le-a compus-o agentul Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuși împăratul. Horia a mai fost încă o dată, a patra oară, la împărat, în postul Crăciunului din 1783, dar împăratul plecase în Italia și se întoarse numai în martie 1784, și Horia trebui să aștepte în Viena până la 1 aprilie 1784, în care zi fu primit în audiență! Horia prezentă împăratului o nouă petițiune, în numele comunelor **Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușcă, Ofenbaia, Buciumi, Abrud și Cărpeneș**. În 13 aprilie 1784, urmă ordinul cancelariei aulice către guvernul transilvan, ca să apere pe locuitorii comunelor suplicante și pe deputații lor în contra tuturor prigo-nirilor funcționarilor domeniului și ai comitatului. Deputații fură invitați să plece acasă și să aștepte liniștiți deciziunea monarhului asupra investigațiunii ordonată la 1780. / Despre memorabila audiență a lui Horia, de la 1 aprilie 1784, țărani români vorbeau că, într-un timp oarecare, împăratul Iosif s-ar fi plâns către Horia că nu poate nici-decum să supună nobilimea ungurească, și atunci Horia ar fi zis că, dacă împăratul îi lasă țărani pe mâna dânsului, atunci el, cu ajutorul acestora, sau va supune, sau va stinge cu totul nobilimea ungurească, și atunci împăratul îi dete o cruce de aur (Depozițiunea lui Iosif a lui Popi din **Suli-ghet**, Deva, 8 noiembrie 1784). Cruciulița aurită, de care se face amintire aici, joacă un rol însemnat. Pe ea se afla și chipul împăratului, și Horia o arată poporului, zicând că i-a dat-o însuși împăratul, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Unii susțin că Horia a cumpărat crucea aceasta, în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament, cu litere de aur, pe care îl arăta poporului,

zicând c-ar fi plenipotența din partea împăratului (Szirmay A., *Hornianae seditionis historia* (Istoria rebeliunii horniene), 8. 55 Ms. în biblioteca muzeului din Pesta). Fapt pozitiv este, zice autorul, că Horia, îndată după întoarcerea sa acasă, la Paști 1784, începu să agite pe țăranii din Transilvania, mai întâi în secret, și apoi pe față. El le spunea că împăratul a dat ordine în favoarea țăranilor, iar nobilimea și autoritățile nu le execută, că dânsul are hârtii de la împărat ca țăranii să nu mai facă, de aici, încolo, servicii domnilor, ci numai împăratului, care voiește să militarizeze toată țara, că, deoarece nobilii nu respectă poruncile date pentru ajutorarea țăranilor, l-a împuternicit împăratul pe dânsul să răstoale pe românii din Ardeal și, cu ei, să stingă nobilimea și toată ungurimea, și aceasta este „voința și porunca împăratului”. Deviza aceasta, cu voia și porunca împăratului, era, zice autorul, în secolul trecut, un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mișcare pasiunile țăranilor. În realitate, însă, revoluțiunea devenise inevitabilă. Încă din anul 1778, sentimentul public al muntenilor se revoltase. Încă de la 1782, funcționarii domeniului umblau după Horia și Cloșca, ca să-i prindă și să-i spânzure (depozițiunea lui Cloșca). După întoarcerea lui Horia, de la Viena, mai făcură țăranii o ultimă încercare la guvernul transilvan, în postul Sân Petrului din 1784. Ei s-au dus, spune Cloșca, cu rezoluțiunea ce-o aduse Horia din Viena, la **Sibiu**, de trei ori după olaltă, de aici, la prefectul din **Galda**, de patru ori, dar fără de nici un rezultat. / „Justiția pentru țăranii români nu mai era”. / Cea mai mare iritațiune s-a născută între țărani și nobili în urma conscripțiunii militare din 1784. La propunerea comandantului general al Transilvaniei, baronul Bucov, împărăteasa Maria Teresia înființă, de la 1763-1766, succesiv în Transilvania, trei

regimente de grăniceri români (regimentul se extindea, de la **Brașov**, peste țara **Făgărașului**, districtul **Sibiului**, până la **Hunedoara**; regimentul II era format din poporațiunea districtului **Năsăudului**; regimentul III de grăniceri români era un regiment de dragoni) și alte două regimente de secui. Comunele românești, care primise arme, scăpară de serviciile iobăgești, posesorii feudali fură expropriați, iar țăranii români deveniră oameni liberi, proprietari de pământ, supuși numai autorităților militare, cu singura obligațiune, să apere granițele țării, în timp de pace și de răzbel. Se înțelege că comunele iobăgești ardeau de dorința de-a schimba serviciile feudale cu cele militare. În ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinațiune cu tendințele sale de germanizare (în 11 mai 1784, Iosif II decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria și Transilvania, în locul limbii latine) și cu reformele ce voia a le introduce, ordonă ca să fie înscrise prealabil între grăniceri și alte comune, așezate pe la frontierele Transilvaniei. Horia le vorbea țăranilor de acest ordin și agitațiunea lui contra clasei privilegiate, care se opunea, prinse rădăcină. Se născu o mare mișcare între țăranii, care începură a cere se fie înscriși ca militari. **Începutul îl făcură țăranii români din comuna Hăpria**, comitatul Albei de jos, care trimiseră 10 deputați la comisarul de răzbel Ortmayer din **Alba Iulia**. Dorința li se împlini, ei fură înscriși ca militari. Agitațiunea pentru militarizare se răspândi în țară cu atâta rapiditate, încât, în timp de 4 săptămâni, până la 15 august, se înscriseră, la Alba Iulia, 81 comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului și al Cetății de baltă. Această agitațiune cuprinse pe iobagii din districtele săsești. Mișcarea se ivi și în **țara Hațegului** și se prezentară, la vice-colonelul Karp, în **Hațeg**, o mulțime de comune, care fură în-

scrise. Dar aceste înscrieri complicară și mai mult situațiunea. Comunele iobăgești, îndată după înscriere, începură se denege nobililor orice servicii și orice taxe feudale. Un țăran din **Ilia**, cu numele Iosif Buda, întorcându-se de la conscripțiune, zise către un nobil ungar ; „Acum ați gătat-o și voi, ungurilor, și vi se iau moșiile și ni le dau nouă, iar peste 15 zile, îl căpătăm, și atunci vă tăiem pe toți!”.

Nobilimea ungurească, văzând amenințările și penitențele țăranilor și temându-se ca răul să nu ia dimensiuni și mai mari, începu se prigonească pe corifeii mișcării, să-i pedepsească și să-i scotă de pe moșii. Aceasta irită și mai multă țărănimea. Se-ntâmplară și acte de violență. Nobilul Nondra fu ucis de niște țărani din **Clopotiva**, în munți, subprefectul Herța fu împușcat, noptea, pe când dormea. Baronul Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei, trimise pe judele regesc din **Târgul-Mureșului**, Ștefan Halmagyi, ca să publice țăranilor că înscrierile s-au făcut fără știrea împăratului și a guvernului, iar de la comandantul militar, baronul Preiss a dat ordin ofițerilor din graniță ca să înceteze cu toate lucrările conscripțiunii. Sosind la **Alba-Iulia**, comisarul Halmagyi spune țăranilor, pe care îi întâlnește aici, că întreaga conscripțiune n-are nici o valoare, iobagii să meargă acasă, să asculte de funcționarii comitatului, să-și împlinească obligațiunile feudale, căci altcum vor fi siliți, cu forță armată, iar dacă au plângeri, să se adreseze la comitat, i-a invitat să comunice cele auzite și la alții. În ziua următoare, a chemat la Alba- Iulia 7 deputați din comunele vecine, spunându-le tot aceea. Asemenea, fură trimiși și în alte comitate comisari civili, în fine guvernul ordonă să prindă pe autorii turburărilor și să fie trași înaintea judecătii. Guvernul, exclamă autorul, în locă de a se cugeta se-

rios la ușurarea pozițiunii iobagilor, era încă și acum de credință că, prin comisari și sentințe severe, va putea să convingă pe țărani că privilegiile nobilimii sunt nealteleabile și că iobăgia, oricât de grea, e singura soartă menită pentru ei / Dar cu toate că interveni și **episcopul ortodox Gedeon Nichitici**, care se instalase atunci la **Sibiu**, cu circulare către preoți, poporul nu se putu liniști și turburarea creștea mereu. De o parte, iobagul, prea de multe ori înșelat, pierduse toată încrederea în nobilime și-n autorități, pe de altă parte, simțul de libertate entuziasmase prea mult inima lui. Țăranii răspundeau că nu pot crede că conscripțiunea nu s-a făcut cu voia împăratului și, în această credință, îi întări și mai mult atitudinea așteptătoare a armatei, care se ferea a zice că conscripțiunea ar fi fără valoare. Astfel, iobagii din mai multe comune plecară, din nou, la **Alba-Iulia**, să le dea arme și ei continuau cu amenințările. „Vom cerca noi și alta, că, până nu vom speria pe domni, n-a fi bine de noi!”, zise George Pădurenu din comuna **Țelna** către un nobil unguresc. Iar țăranul Florea Cosma, din **Gârbău**, zise către nobilul Szent-Pali: „E degeaba, jupâne, pe voi, pe nemeși, pe domniși, pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sală și din țara asta, că țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească, și, în scurtă vreme, vă și scoatem noi de aici” (*Archiva c. Jankovits*, Nr. 337). / Așa se încheia preludiul acestei revoluțiuni... Horia, principalul autor al turburărilor, rămase însă, de astădată, cu totul pierdut din vederea autorităților, iar nobilimea și guvernul rămaseră în credință că țăranii s-au liniștit. Da, se liniștise, ca, după 12 zile, catastrofa să înceapă cu toată vehemența”²³⁹.

²³⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 203, Brașov 1884, pp. 2, 3

1827, decembrie, 9, Joseph Adalbert Krickel: „Datorită acestei primiri ospitaliere, chiar dacă era iarnă, am avut ocazia să vizitez... **marea uzină de fier** de la **Hunedoara**”²⁴⁰.

1828, februarie 17, Joseph Adalbert: „**Castelul Hunedoara** (Hunyadyopolis) a fost construit, pe o stâncă abruptă, de viteazul voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei Iancu Huniade Corvin, în anul 1448; o mică parte, înspre Răsărit, a fost construită mai târziu de principele Gabriel Bethlen. Castelul, acum renovat, oferă, ca un castel cavaleresc înzestrat cu turnuri, rondele și poduri mobile, o panoramă interesantă. Maiestatea Sa, împărăteasa Carolina, care, în anul 1817, a fost impresionată de stilul măreț al castelului, a determinat renovarea unui edificiu care a fost locuit de unul dintre cei mai mari și virtuoși eroi. / Unii dintre istorici socotesc **Hunedoara** drept locul de naștere al lui Iancu Corvin, dar lucrul este cu totul neadevărat. El a construit acest castel și a primit târgul, pe care l-a mărit și înfrumusețat, drept dar din partea tatălui său, regele Sigismund!

Mi-am început vizita, împreună cu însoțitorul meu, în partea de nord, unde ne-am urcat în Turnul Buzduganului. De aici, am coborât și am ajuns la o fântână acoperită, o capodoperă, deoarece pătrunde la o adâncime de 30 de stânjeni în stânca dură, pe care se află edificiul. Chiar dacă cetatea era împresurată ca într-un clește de către dușman, locuitorii ei nu sufereau din pricina lipsei de apă, deoarece acesta nu putea astupa fântâna sau abate apa. În vremea revoluției românești, de sub conducerea lui Horea, din anul 1784, aici și-au găsit adăpostul sigur mai multi

²⁴⁰ AR, *Călători străini despre Țările Române*, II, serie nouă, București 2005, p. 178

nobili. De la fântână, am ajuns la o bisericuță catolică, unde, de trei ori pe săptămână, se oficiază liturghia. Lucrul cel mai remarcabil este imaginea Sfântului Ioan de Capistran, care, în timpul vieții, l-a sprijinit cu bani și cu sfatul său pe Iancu Huniade, în nevoile sale, fiind cel mai bun prieten al acestui conducător de oști. La intrare, se vede, la fel ca și la poartă, stema Huniazilor: inelul și corbul.

Peste drum, se află depozitul de fier al Administrației cezaro-crăiești. Odinioară, aici se afla sala splendid îmbrăcată în marmură a Dietei. Pe una din coloane, se mai poate citi bine: *Hoc opus fecit fieri magnificus Johannes Hunyady, Regni Hungariae Gubernator a.1452* („În anul 1452, guvernatorul regatului Ungariei, mărețul Ioan Huniade, a pus să se construiască această lucrare”). De aici, am vizitat partea de apus, cea mai frumoasă, aflată la primul etaj. Ea este locuită de domnul administrator. Alături de camerele frumoase și mari, sunt vrednice de a fi văzute 8 rondele, care oferă o priveliște frumoasă dinspre interior și exterior. În ultima cameră mare, pot fi văzute, de jur-împrejur, portretele tuturor regilor Ungariei și al lui Iancu de Hunedoara, pictate, din păcate numai în acuarelă. După aceea, ne-am urcat în turnul de sud, Neboișa (*nu te teme* – În realitate, în limba sârbă-croată: *ne boy se!*). El este foarte înalt și oferă o priveliște frumoasă în toate părțile. El își trage numele de la faptul că zidurile duble îi apără pe oameni de orice vătămare, iar totul a fost rânduit cu iscusință, în așa fel încât orice rănire nu pare a fi cu puțință. Mai puțin frumoasă și mare este locuința inspectorului, aflată pe latura de vest, dar priveliștea întregului târg și a văii frumoase m-a despăgubit pe deplin. Chiar în târg se află **trei biserici**, dintre care **una românească, încă din vremurile lui Corvin**. Ea a fost transformată într-o bise-

rică obișnuită și doar câteva pietre vechi mai amintesc de trecutul glorios.

Hunedoara se află într-un ținut deosebit de romantic, iar la **Răcăștia**, aflată la o depărtare de o jumătate de oră de târg, naturalistul va găsi, de-a lungul pârâului care trece prin sat, o mulțime de fosile remarcabile, pietrificate. Acestea sunt, mai cu seamă, lemn pietrificat și pactunculite. Pe drumul până acolo se află o mănăstire franciscană încăpătoare.

Deoarece 13 martie era ziua care vestea apropierea dumnezeieștii primăveri, împreună cu prietenosul funcționar Alexie Mihály, i-am făcut o vizită diaconului român, Constantin Duma. Cât de mare mi-a fost mirarea, când am văzut la acesta o bibliotecă aleasă, de aproximativ 600 de volume! Mi-a fost o încântare adevărată să mă întretin cu acest om cultivat, preț de câteva ore, pe diferite teme științifice. Biblioteca sa era alcătuită din lucrări istorice, geografice, franțuzești, italienești, latinești, românești, siriene și arabe. El însuși vorbea aproape toate aceste limbi și, prin intermediul lui, am învățat să cunosc literele românești, care se aseamănă, în parte, cu cele grecești. Soția sa este o tânără femeie foarte plăcută și prietenoasă, de o statură impresionantă și cu trăsături plăcute ale feței. / Religia acestor români neuniti este întru totul asemănătoare cu cea rusească. Popii lor au îngăduința să se însoare, o singură dată. Dacă le moare însă soția, ei trebuie să rămână văduvi. Pentru a accede la o demnitate preotească mai înaltă, ei nu au voie să se căsătorească vreodată, deoarece atunci ei nu pot deveni arhimandriți sau episcopi. Între preoții de rând, găsești, uneori, oameni neștiutori, așa că m-am bucurat, cu atât mai mult, când am găsit aici un slujitor al lui Dumnezeu, în care s-au unit înțelepciunea cu

demnitatea sa aleasă. Neuniții primesc sfintele taine în două forme. Ej pun pâinea dospită în vin și o primesc, apoi, cu lingurița. Slujba lor se face în limba românească.

Astăzi, 24 martie 1828, a fost ziua în care am părăsit **Hunedoara**, un loc pentru mine puțin memorabil în ceea ce privește istoria, situația și locuitorii, spre a mă îndrepta către noua mea destinație. Cu inima mișcată, mi-am luat rămas bun de la castelul Huniazilor. Pe locuitorii lui nu-i voi uita niciodată. La orele 3 ale după-amiezii, în curte s-a aflat o căruță, cu 4 cai buni, care m-a dus, în 3 ore, la **Deva**. În cursul drumului, Cerna ieșise dintre maluri, un râu năvalnic, care desparte castelul Huniazilor de târgul Hunedoara”²⁴¹.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Borbély (Barbir)** de Szászfalva, în comuna Hunedoara, 1680, 4 familii.

Kontos de Rukár, în comuna Hunedoara, 1669, 4 familii”²⁴².

1896: „Azi săptămâna, sâmbătă, în 1 august nou, opidul (târgușorul) **Hunedoara** a fost locul de întâlnire pentru o însemnată parte a inteligenței române din comitat, și anume întâlnire la care să se vadă cât interes știm noi arăta față de mișcări culturale de-ale noastre, câtă însuflețire pentru ele, câtă pricepere și câtă dragoste de muncă. Și trebuie s-o mărturisim, din capul locului, că am fost mulțumiți de ceea ce am văzut din partea inteligenței noastre. / Biserica greco-ortodoxă fusese aleasă drept loc de întrunire și ținere a adunării despărțământului „Asociați-

²⁴¹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, II, serie nouă, București 2005, pp. 201-203

²⁴² Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 47

unii”. Pe la orele 10, biserica era plină de public ales din **Hunedoara**, din comunele vecine, precum și din mai depărtate părți ale comitatului: **Brad, Deva, Hațeg, Dobra, Ilia, Orăștie** etc. / După serviciul dumnezeiesc, săvârșit de domnia A. S. Păcurariu, administrator protopopesco la **Ilia** și dl preot al locului, George Oprea, a urmat ținerea adunării despărțământului.

Dl Fr. Hossu Longin, directorul despărțământului, a deschis adunarea, în fața unui public numeros de domni și dame, prin o vorbire în care arată cum Asociațiunea, întemeiată la 1861, și-a dat mereu silința, de 35 de ani, a fi făclie luminătoare în mijlocul poporului nostru. Roadele bune ale lucrării sale s-au arătat curând și se arată mereu, și sunt simțite de tot românul. În adunarea sa generală, de la **Șomcuța**, la 1869, Asociațiunea a hotărât înființarea de despărțăminte. Și au început românii a înființa, ici și colo, și al șaselea între orașele ce au grăbit a înființa despărțăminte, a fost **Deva**, la 24 faur în 1873 (azi, despărțământul, în urma unei noi arondări, poartă numărul VIII) De toate, avem azi 40 de despărțăminte, dintre care, în al nostru comitat, 4: **Deva, Orăștie, Hațeg** și **Brad**, o dovadă aceasta că românii din comitatul nostru înțeleg însemnătatea acestui prețios așezământ și vor să-i dea sprijin întrucât pot. Despărțământul VIII (Deva) a dezvoltat o lucrare frumoasă prin vremuri, că adesea a fost scos la iveală, cu laudă, printre celelalte, de către adunările generale ale Asociațiunii. Durere, au fost și ani de opăcire, de nelucrare. Să nădăjduim că n-or mai fi. E a treia oară că despărțământul se adună în **Hunedoara**. „Cine să nu se însuflească, zice dl Hossu, văzând atâta dragoste frățască, din partea domniilor voastre, adunați la acest loc, și cine să nu fie plin de nădejde că despărțământul și, după această

adunare, va lua un nou avânt și Asociația va avea într-însul un bun sprijin în lucrarea sa?”. Făcând, apoi, apel ca să ne adunăm cu toții sub acest stindard falnic al neamului, declară adunarea de deschisă. / Vorbirea dlui Hossu a fost primită cu strigăte de „Trăiască!”.

Dl preot George Oprea, în numele românilor hunedoreni, salută comitetul și arată bucuria ce o simt, văzându-l iar în mijlocul lor, la muncă și îndemnând prin pilda bună și pe alții la lucrare pentru un scop așa frumos ca cel al Asociațiunii. / Dl Dionisiu Ardelean, actuarul despărțământului, a cetit, apoi, darea de seamă despre lucrarea dezvoltată de la adunarea din urmă, până acum. Se arată că comitetul și-a dat silința să facă ce i-a fost cu putință; mai ales a stăruit să câștige abonamente la „Enciclopedia” ce o editează Asociațiunea. Arată că despărțământul are 5 membri pe viață, și 18 ordinari (adică... foarte puțini!). Sfârșește cu dorința de-a avea norocul ca, în viitor, să poată raporta mai mult, despre o mai bogată lucrare a despărțământului. / Dl Dr. Al. Hossu, casarul despărțământului, face adunării cunoscut că, de la cea din urmă adunare, până acum, a mai strâns 60 florini taxe și 6 florini pentru diplome de membri, și că fondul pentru ajutorarea sodaților români de pe cuprinsul despărțământului, fond întemeiat anume de despărțământ, azi e de 174 florini 55 crucer. / Se alege o comisie pentru controlarea rapoartelor de mai sus și strângerea de taxe și înscrierea de noi membri, în persoanele domnilor: Dr. A. Feier. A. S. Păcurariu și G. Oprea. Ședința se ridică pe mai multe minute. / La redeschidere, comisia vestește că rapoartele le-a găsit în ordine, iar despre înscrierea de noi membri vestește, cu multă bucurie, că s-a arătat un interes frumos. Și anume:

S-a făcut **membru fondator** al Asociațiunii dl Ni-

colae Dima, proprietar în **Hunedoara**, plătind taxa de 200 florini. / **Membri pe viață**, dl Nicolae Stoichița, proprietar în **Hunedoara**, plătind taxa de 100 florini. / **Membri ordinari**, cu taxă de 5 florini la an, s-au înscris: doamna Aurelia Dr. Hossu, născută Petco, din **Deva**; domnii: Dr. Abs. Feier, medic; / Teofil Tulea, notar cercual; / M. Rimbaș junior; / A. Dima al Evuții; / Petru Moisin; / „Corvineana”; / Rudolf Mureșan și Aurel Hațegan, din **Hunedoara**. / **Membri ajutători**, cu taxă de 1 florin, domnii Alex. Muntean, Ioan Lupșa, Const. Dima, B. Corvin, Alex. Pătrău, preot, G. Rein, Laurian Berzan, Alex. Rimbaș junior, Nic. Macrea, Al. Dima, I. Muntean, S. Chirca și S. Chișcean. / Are, dar, acum despărțământul: 1 membru fondator, 6 pe viață, 27 ordinari și 13 ajutători. / De la toți aceștia, precum și de la câțiva din membri ordinari vechi, ce și-au plătit aci taxele, s-au adunat azi 419 florini. / Ca trimiși ai despărțământului la adunarea generală de la **Lugoj** (27-28 august), se aleg domnii: Fr. Hossu Longin și Dr. A. Feier. / Sosind o invitare în scris, de la inteligența română din **Dobra**, ca adunarea viitoare să si-o țină în acest opid, adunarea primește cu plăcere invitarea. / Însărcinându-se comitetul cu verificarea protocolului, dl președinte mulțumește membrilor și publicului pentru interesul arătat, și declară adunarea de închisă între vesele urări de „Trăiască!”. /

„**Premierea țărancelor, la Hunedoara.** / De la adunarea despărțământului „Asociațiunii”, publicul s-a îndreptat spre școala greco-ortodoxă, unde erau puse spre vedere lucrurile de casă femeiești, adunate de la țărancele de prin comunele învecinate. O odaie măricică era plină, pe toți păreții, cu tot felul de țesături de casă: covoare de masă, de pat, ștergare, cămăși cu broderii, cătrinte (opre-

guri), șorțuri, și altele. / După ce publicul a privit mai îndelung toate lucrurile expuse, care arătau ce frumseți de lucruri de mână poți să afli în casa țărancei române, în toată bună vremea, stimabila doamnă Elena Hossu, din Deva, președinta „Reuniunii femeilor române” din comitat, dimpreună cu doamnele Maria Oprea și Maria Schuster, îmbrăcate în costum național, s-au așezat la masa cu premiile și cu lista celor ce vor să fie premiate, și doamna Mana Oprea a rostit cam următoarea vorbire: / „Stimat public, îmi vine aminte mișcarea ce-am văzut-o în sânul unei familii române harnice, din un sat, în dricul verii și în toiul lucrului. Parcă și acum văd cum tatăl de familie își împarte fiii săi la felurite lucruri de câmp, iar mama, pe fiice, la ce se ține de economia casei. Cu câtă plăcere și bucurie privește omul la o atare familie în care fiecare membru e pus la lucrul său! / Părintele familiei celei mari române sau, să zic așa, geniul poporului românesc, încă se îngrijește ca să-și împartă membrii săi la felurite lucruri, pentru ca întinsul și largul câmp național românesc să nu rămână buruienos și neîngrijit. La pornirea doamnelor române din **Deva**, femeile române din acest comitat s-au strâns într-o „Reuniune”, care și-a pus de țință ca industria de casă a româncelor noastre, atât de admirată de străini, să o dezvoltăm și desăvârșim ca, precum în trecut, așa și în viitor să nu fie întrecută de industria de casă a conlocuitorilor de alt neam. / În scopul acesta, s-a înființat **„Reuniunea femeilor române” din comitatul Hunedoarei** și pentru atingerea acestui scop, adunarea generală a acestei „Reuniuni”, în anul trecut a hotărât împărțire de premii, pentru a stârni râvna și întrecerea țăranelor noastre pe terenul acesta. Cu împărțirea unor atari premii, am avut onoarea a fi încredințată și eu, dimpreună cu doamna Maria Schuster.

/ După ce domnii, membri ai despărțământului „Asociațiunii”, și-au făcut, astăzi, datoria, chibzuind împreună asupra aflării mijloacelor prin care să se lătească cultura în sinul poporului nostru, noi femeile, fiicele aceluia popor, încă voim să ne facem datoria noastră, îngrijindu-ne pentru înaintarea lucrurilor de mâna a țăranelor noastre. / Cu ajutorul doamnelor din **Hunedoara**, am aranjat această mică expoziție de lucruri de mâna ale femeilor române din satele din jurul Hunedoarei, și examinându-le, le-am aflat pe toate de foarte reușite, toate vrednice de laudă, iar de premiat, ca mai vrednice, am aflat pe 17 femei din felurite sate, și apoi niște lucruri foarte frumos lucrate de doamnele preotese Maria Șinca din **Batiz**, Anica Șinca din **Sâncraiu** și Rein Maria din **Nădăștia-de-jos**, care însă nu vor să primească modestele noastre premii, lăsând să fie date numai surorilor țărance. Cu laudă trebuie să numesc aici și pe doamnele Amalia Dima și doamna Moisin, care au arătat interes față de aceasta mică expoziție, și mai ales pe dl notar Teofil Tulea, care a adunat cele mai multe obiecte. Să primească, dar, iubitele țărance premiate, aceste daruri, de care este legată atâta cinste, să primească lauda noastră, de care s-au învrednicit și se stăruie a rămâne pe lângă portul strămoșesc, curat, românesc, care ne face atâta mândrie și să se ferească a-l corci, precum, cu durere trebuie să spun, că au început femeile din satele din apropierea orașului, cumpărând materii de boltă, „haine de la șatră”, de culori zbierătoare, care numai fală și laudă nu le pot aduce! / Trăiască țărancele noastre, care cultivă industria de casă românească! Trăiască și înflorească „Reuniunea femeilor române” din comitatul Hunedoarei!”. / Doamna Oprea a fost viu aclamată, pentru frumoasa vorbire, rostită în chip dulce și plăcut. / Și s-a urmat la împărțirea premiilor.

Au fost premiate: Hărău Galeni (**Mănăreu**) cu 3 coroane; / Toma Galeni (Mănăreu) cu 3 coroane; / Șușica Păcurariu (**Zlaști**) cu 3 coroane; / Mihăilă Eva (**Fezesd**) cu 3 coroane; / Oprița Muntean (**Fezesd**) cu 3 coroane; / Tuza Măriuța (**Sâncraiu**) cu 3 coroane; / Maria Șinca (**Sâncraiu**) cu 3 coroane; / Lup Maria (**Nădăștia-de-jos**) cu 3 coroane; / Suciu Maria (**Sâncraiu**) cu 2 coroane; / Tuza Marișca (**Sâncraiu**) cu 2 coroane; / Muntean Ilișca (**Sâncraiu**) cu 2 coroane; / Timișan Marișca (**Sâncraiu**) cu 2 coroane; / Muntean Lina (**Sâncraiu**) cu 2 coroane; / Maria Dan (**Lelese**) cu 2 coroane; / Paraschiva Boca (**Batiz**) cu 2 coroane; / Livezan Raveca (**Nădăștia-de-sus**) cu 1 coroană; / Muntean Manica (**Nădăștia-de-sus**) cu 1 coroană; / De tot, 40 coroane, câte a votat adunarea din toamnă a „Reuniunii”, pentru acest scop. / Iar fiindcă și celelalte femei ce au expus lucruri ar fi vrednicit să fie premiate, căci toate erau deopotrivă frumoase și doveditoare de hârnicia româncei, s-au strâns îndată, între domnii de față, încă 8 florini 50 cruceri, care au fost dați doamnelor din comisie, ca să premieze și pe celelalte expunătoare, să nu rămână, întrucât se poate, niciuna nepremiată. / În urmă, prezidenta „Reuniunii”, doamna Elena Hossu, rostește către publicul adunat o vorbire de încheiere”²⁴³.

„**Banchetul.** De la școala română, unde publicul a putut admira istețimea țărancei române întru lucrarea pânzăturilor de tot felul, ce-i trebuie în casă, și după împărțirea premiilor între țărance, publicul s-a îndreptat spre hotelul unde erau pregătite toate pentru banchet. Au luat parte ca la 100 persoane, între care și multe doamne și domnișoare, formând podoabele meselor și dând voieșie întregii socie-

²⁴³ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 31, Orăștie 1896, p. 132

tăți. N-au lipsit, firește, nici vorbirile. Cel dintâi vorbitor, dl director al „Despărțământului Asociației”, Hossu, a închinat pentru comitetul central al Asociațiunii și președintele ei; dl primar G. Danilă, pentru directorul despărțământului de aici al Asociației și pentru stimabila dumisale soție, președintă a „Reuniunii femeilor române” din comitat; dl preot G. Oprea, pentru comitetul despărțământului; dl Hossu pentru hunedoreni, în mijlocul cărora, totdeauna, trebuie să-și aducă aminte de mărețele umbre istorice care sunt legate de aceste locuri; dl I. German, pentru „Reuniunea femeilor”, ce și ea a dat azi un frumos semn de viață, etc.

Reprezentăția teatrală. Dacă în frumos număr s-a strâns publicul la adunarea despărțământului, la expoziția de lucruri de mână femeiești și la banchet, apoi negreșit că neașteptat de frumos a fost numărul lui, seara, în sala cea mare a otelului „Hunyadi Várhoz”, la reprezentația teatrală, pe care tinerimea a pregătit-o. Nu se mai aflau locuri, toate biletele s-au vândut: peste 200 florini s-au încasat. / Pe la oarele 8 și jumătate, pe scena frumos împodobită cu verdeață, s-a prezentat tânărul Victor Bontescu, student, și a declamat, cu destulă pătrundere, duioasa poezie a lui Coșbuc „Rugămintea din urmă”. Publicul l-a aplaudat. / A urmat, apoi, reprezentația însăși.

„Cinel-Cinel” e o piesă ușoară, populară, plină de scene hazlii. Tinerii diletanți și-au dat silința a o preda cât se poate de bine, și publicul și-a arătat, față de dânșii, mulțumirea, prin bogatele aplauze, cu care a acoperit jocul lor, la urmă, silindu-i chiar a reveni pe scenă și a repeta frumoasa horă de încheiere. Iar dragostea față de diletanți și bucuria pentru bunul lor gând, de-a întreprinde jucarea teatrului, și-a arătat-o publicul prin ploaia de buchete de flori,

cu care i-a primit la revenirea pe scenă. / Fără deosebire și-au jucat rolurile bine: dl Rimbaș (Pitarul), domnișoara V. Popovici (Smărăndița), domnișoara Ana Danilă (Tincuța), dar cele mai mulțumitoare între ele, prin însăși firea lor, au fost rolurile domnișoarei Victoria Danilă (Florica, fată de casă), și a dlui N. Macrea (Graur, fecior de casă), care au plăcut mai mult. / Interesul cu adevărat frumos ce hunedoreni i-au arătat față de această reprezentație ar trebui să îndemne pe tinerii diletanți a-și încerca mai des puterile și a se desăvârși tot mai mult în jocul teatral. / După teatru, a urmat joc vesel, până în zori de zi. Era atâta lume, că abia se mai puteau învârti zecile de perechi de jucători. / În ziua următoare, câteva dame și domni, pentru care **Hunedoara** era noutate, au cercetat frumosul castel, în care a locuit Regele Corvinus, apoi grandioasa fabrică de turnătoare de fier etc. / Seara a fost iar „concert muzical”, dat de muzica cunoscutului **Priculici din Brad**, adusă anume pentru petrecerea din seara trecută. Și iarăși, veselie până târziu. Ei, între astfel de împrejurări, zău, să tot trăiești la Hunedoara”²⁴⁴.

1897: „În 16 ianuarie stil nou 1897, tinerimea română din Hunedoara a aranjat o reprezentație teatrală, împreună cu joc, al cărei venit curat a fost destinat pentru fondul „Reuniunii femeilor române din opidul Hunedoara. / Prin aceasta, venim a vesti pe onoratul public interesat că venitul brut a fost 162 florini 20 cruceri, spesele 84 florini 97 cruceri, venitul curat 77 florini 23 cruceri, care sumă s-a predat la cass numitei reuniuni.

Suprasolviri benevole au incurs de la următorii: / Dna Riebel, din **Orăștioara**, 30 cruceri; / Petru Șerban, din

²⁴⁴ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 32, Orăștie 1896, p. 136

Deva, 80 cruceri; / Dr. Jucho Ferencz, 2 florini; / Nicolae Muntean senior, 80 cruceri; / Nicolae Stoichiția, 80 cruceri; / Czintey Albert, 30 cruceri; / Frischolcz Arpád, 50 cruceri; / Nicolae Dima, 1 florin 80 cruceri; / Michail Rimbaș junior, 80 cruceri; / Szimeon Chirca, 30 cruceri; / Hohn Jozsef, 30 cruceri; / Buda Béla, 80 cruceri; / Cuș Petru, 80 cruceri; / Dr. Absolon Feier, 50 cruceri; / Rudolf Mureșan, 1 florin 20 cruceri; / Eremie Muntean, notar, 30 cruceri; / Dr. Büchler Mor, 30 cruceri; / Krisztián Rudolf, 20 cruceri; / Klein Lipot, 20 cruceri; / George Dănilă, primar, 1 florin 80 cruceri; / Sochander György, 30 cruceri; / Nicolae Boldiu, 30 cruceri; / Alexandru Dima a Eremie, 80 cruceri; / Petrovich Ferencz, 1 florin 30 cruceri; / Benedikty Jozsef, 1 florin 20 cruceri; / Toth Ede, 80 cruceri; / Balint Aron, 30 cruceri; / Szálasy Ferencz, 30 cruceri; / Junga István, 30 cruceri; / Teofil Tulea, 1 florin 30 cruceri; / A. Hățiegan, 20 cruceri; / Nicolae Muntean junior, 30 cruceri; / Simeon Păcurariu, 80 cruceri; / Petru Moisiu 80 cruceri; / Kelfer Nandor, 80 cruceri; / Dima Sandor junior, 80 cruceri; / Baucholcz K., 20 cruceri; / Klein Adolf, 1 florin 20 cruceri; / Iakab Filip, 1 florin 20 cruceri; / Czuckerberger Mano, 1 florin 50 cruceri; / Schmit Ferencz, 80 cruceri; / Hersch Gergely, 80 cruceri; / Jeszkely István, 30 cruceri; / Hacker Marton, 80 cruceri; / **toți din Hunedoara**. / Primească stimații suprasolvitori călduroase mulțumite!²⁴⁵.

1899: „În „Budapesti Hirlap”, nr. de dtto 20 august, se află o notiță referitoare la aniversarea zilei nașterii Maiestății Sale, în opidul (târgușorul) **Hunedoara**. Se zice în notița aceasta că **valahii din Hunedoara** au folosit ocazia

²⁴⁵ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 6, Orăștie 1897, p. 24

aniversării zilei nașterii Maiestății Sale ca demonstrație în contra ungurimii (*a magyarság ellen*) și spre scopul acesta au aranjat, în presăra zilei, un concert muzical în piața orașului, care s-a început cu marșul național valah, ba ceva și mai mult, zice născocitorul de minciuni, ospătarul și membrul în reprezentanța orășenească Petru Moisin a iluminat fereastra și, în ea, a expus chipurile lui Horea și Cloșca. / Acesta e cuprinsul notiței. Afirm, însă, din capul locului, că partea primă din cuprinsul acelei notițe e o minciună grosolană. / Astfel stând lucrul, oare îndrăznețul raportor n-a comis un atac vădit la onoarea și buna reputație a românilor hunedoreni? Și cum vor putea acești pașnici cetățeni să sufere pata aceasta pe bunul lor renume? Căci e vădit lucru că raportorul din vorbă, prin cele publicate în notița menționată, a intenționat ca să ne arate pe noi, românii, ca antidinastici, dar mai ales ca dușmani ai „nației de sine alcătuitoare”. E revoltător acest atac pentru noi, românii, care e fapt constatat și lucru știut de toți că, în ce privesc dinasticismul și loialitatea față de Prea-grațioasa Casă domnitoare, suntem neîntrecuți de popoarele conlocuitoare. Cu deosebire, însă, românii din **Hunedoara**, față de persoana Maiestății Sale, poartă un respect, care poate fi asemănat cu respectul devotat sfinților din Sfânta Scriptură. Iar în ce privește buna înțelegere cu poporul maghiar conlocuitor, românii niciodată n-au provocat schimbarea bunelor relațiuni. Ținuta politică a poporului românesc din acest opid, dacă e vorba ca să o califici în mod imparțial, apoi eu, unul, din punct de vedere național românesc, trebuie să o condamn, căci la mai multe ocazii de a se putea afirma naționalicește s-a observat că, deși a avut și poate are oameni care să-i dezvolte sentimentul național, nu e destul de accesibil pentru așa-ceva: se află, cum aș zice, în

primul stadiu de dezvoltare în acest ram de educație. N-ar strica ca conducătorii, chemați a le dezvolta acest sentiment, să pășească cu mai multă energie și fie asigurați că și în **Hunedoara** se poate face mult pe terenul național. / Astfel stă lucrul, în ce privește sentimentul național și loialitatea față de Tron la poporul românesc din acest opid. Poftească orișicine și dezmință acest lucru: îl voi servi și cu dovezi, că eu am dreptate, și nu cred să fie un singur hunedorean, fie de orișice naționalitate, care să-mi poată dovedi contrarul.

Între astfel de relațiuni trăind, cum vine un nemernic mincinos și pe calea publicității ne ponegrește atât de urât? Îți stă mintea în loc, când te cugeți la o faptă atât de îndrăzneță! Un astfel de născocitor de minciună trebuie descoperit și pedepsit în raport cu greutatea minciunilor ce colportează. Pata aceasta nu cade numai asupra românilor din acest opid, ci asupra întregii comunități; prin urmare, ca publicul din afară să nu dea crezământ acelei minciuni grosolane, reprezentanța opidului **Hunedoara**, respectiv magistratul orășenesc, își va tace sieși un bun serviciu, dezmințind oficios cele raportate în nr. de dtto 20 august din „Budapesti Hirlap”, la adresa românilor din **Hunedoara**. Căpitanul de poliție al opidului Hunedoara, pentru restaurarea reputației atinse a cetățenilor, e rugat ca să erueze, întrucât e adevărată știrea lansată prin „Budapesti Hirlap” și să-l dea afară cu numele pe născocitorul de minciuni, pentru a-l putea pedepsi în modul meritat. / Ceea ce l-a îndemnat pe născocitorul din vorbă ca să ne ponegrească atât de urât în ochii lumii, pe lângă indemnul provenit din șovinismu-i încarnat, a fost că s-a folosit de ocazia ce i-a oferit-o cazul următor: În pre-seara zilei de 18 august, ziua aniversării nașterii Maiestății Sale, cetățeanul din **Hune-**

doara Petru Moisin și-a iluminat și el fereastra, ca și ceilalți hunedoreni, în semn de omagii față de persoana preagrățioasă a Maiestății Sale Împăratul-Rege. La noi, însă, mai ales corporațiunea din clasa de mijloc, e cam ambițioasă, așa și individul respectiv, făcând parte din această clasă, a fost îndemnat, se vede, de ambiția sa ca să-și împodobească ferestrele sale mai frumos de cum se află împodobite ale vecinilor. Astfel, în ferestrele iluminate frumos, a expus două icoane, ce le-a avut la îndemână, una a lui Iancu și alta a lui Horea (nu însă a lui Horea și Cloșca, cum susține raportorul; se vede și de aici că n-a fost în clar cu cele publicate), dar nici îndemnat de gând ca, prin decorația aceasta, să demonstreze în contra cuiva; nici aminte nu i-a venit de așa-ceva. / A fost de ajuns ca omul, numai dintre cei cărora le place intriga, să observe aceste icoane și, poate din răutate față de respectivul, a denunțat cazul la căpitanul de poliție, care, apoi, a dispus confiscarea acelor icoane. S-a făcut apoi arătare la comitele-suprem, care numaidecât a denunțat cazul la ministru. Și-apoi, ține-te la procese verbale, luate cu bietul om, când la poliție, când la judecătoria cercuală. Atât l-au tot purtat de la Caiafa, până la Pilat, pe bietul om, încât, în cele din urmă, juzii de tribunal, numiți anume pentru cercetarea acestei afaceri, au dispus escortarea cu doi jandarmi la închisoare preventivă. Și unde? La Deva! / Pe când scriu aceste rânduri, bietul om, care, sunt sigur, numai îndemnat de ambiția-i prea mare a făcut aceasta, se află încă tot la Deva, în arest preventiv. Că ce i se va mai întâmpla, știe Dumnezeu. / Astfel stă cazul cu Petru Moisin. Și acest caz, cred eu, a îndemnat pe raportorul de la „Budapești Hirlap” ca, în creierii lui înfierbântați, să nascocoască o minciună

atât de grobiană”²⁴⁶.

1900, Diaconovich: „**Hunedoara** (magh. Vajda-Hunyad), orașel în comitatul Hunedoarei, lângă râul Cerna, 3.037 locuitori, dintre care 1.610 români, 360 germani și 904 maghiari, are mai multe oficii, o mănăstire franciscană și târguri mari de vite. Aici se află o fonderie de fier a statului, înființată la 1884, în care se prelucra piatra feruginoasă, scoasă din minele de fier de la Ghelar și jur. Piatra feruginoasă se aduce pe un tren funicular, care e de o lungime de 32 km. Producția anuală este 4-500.000 q de fier crud.

La Hunedoara se află vechea cetate a Huniadeștilor; ea se înalță spre vest de la oraș, pe o stâncă de calciu, la împreunarea râulețului Zlaștilor cu Cerna. Este una dintre cele mai frumoase cetăți ale noastre; e zidită în stil gotic, cu turnuri și turnulețe și cu mai multe săli, dintre care cea mai mare și mai frumoasă e sala cavalerilor (lungime 15, lățime 3 stânjeni), cu două șiruri de colonne de marmură. La Hunedoara au fost, din timpuri vechi, fortificații, dar cetatea actuală e zidită de Ioan Huniade, pe la 1452. Huniade a zidit partea aceea, unde se află sala cavalerilor, turnul Neboisa („Nu te teme!”) etc., care e partea cea mai artistică a ei. Proprietarii de mai târziu, cum au fost regele Matei Corvinul, principele Gabriel Bethlen etc., au adăus celelalte părți. Cu timpul, în parte s-a ruinat, la 1854 a ars; în prezent, cetatea este, de mai mult timp, în posesiunea statului, care, în timpul mai nou, în parte a restaurat-o în stilul ei original. Pe pereții sălii cavalerilor s-au aflat, între altele, portretele lui Ioan Huniade și al mamei lui, Elisabeta Mărgineanu, în un port neaoș românesc. Aceste portrete au

²⁴⁶ *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 33, Orăștie 1899, p. 130

fost nimicite de o mână dușmană. / **Hunedoara, protopopiat** român al diecezei greco-catolice Lugoj, cu 11 parohii și 2.096 suflete”²⁴⁷.

1938: „Inaugurarea căminului de ucenici „Regele Carol al II-lea” din Hunedoara. / Sâmbătă, dimineața, dl prof. Mihail Ralea, ministrul muncii, împreună cu dl inginer Stavri Cunesco, director general al muncii, Mihail Enescu, director general al Casei centrale a asigurărilor sociale, au sosit în gara **Hunedoara**, pentru a participa la solemnitatea inaugurării căminului de ucenici „Regele Carol al II-lea”. În gară, au fost salutați de dl colonel Bengliu, prefectul județului Hunedoara, Petre Popescu, inspector general, șeful regiunii, dr. Filip, membru în consiliul de administrație al societății „Rimma”, Gheorghiu, directorul uzinelor Hunedoara, Bondarev, președintele judecătoriei locale, corpul ingineresc al uzinei, tinerii copii străjeri, câteva sute de ucenici și funcționarii uzinelor. / Apoi a fost solemnitatea inaugurării căminului de ucenici „Regele Carol al II-lea”. După ce s-a oficiat slujba religioasă, la care au răspuns corurile uzinei și acel al ucenicilor, părintele protopop Nicolae Suciu a ținut o frumoasă cuvântare. Domnul ing. Stavri C. Cunesco, directorul general al muncii, spune că, până astăzi, în **Hunedoara**, localul pentru adăpostirea ucenicilor era prea mic și față de județul Hunedoara, care produce metale prețioase, avea nevoie de o clădire mare, în care ucenicii, copii de țărani, trebuie aduși și îndreptați către meșteșuguri. Domnia sa spune că ministerul muncii, în colaborare cu ministerul de industrie și comerț, și din contribuția lucrătorilor, s-a ridicat acest cămin pentru ocrotirea ucenicilor, pe terenul acordat de mi-

²⁴⁷ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 733

nisterul de industrii. / Domnul Gheorghiu, directorul general al uzinelor **Hunedoara**, după ce mulțumește dlui ministru, prof. Mihail Ralea, spune că învățătura tehnică se făcea, în vechime, numai oral și că meseria se învăța numai din vorbă, aceasta pentru a se ține în secret. La bază era egoismul celor care dețineau meseria. Cu timpul, spiritul de umanitate s-a dezvoltat, așa că, mai târziu, toate popoarele au specializat meseriile. La noi, în țară, ministerul muncii a avut un rol important și roadele se cunosc prin faptul că avem zeci de mii de meșteșugari din țară, formați în ultimii 20 de ani. La **căminul de ucenici din Hunedoara** sunt adăpostiți 250 de copii, toți fii de țărani.

Domnul prof. Mihail Ralea, ministrul muncii, după ce scoate în evidență situația căminelor de ucenii, vorbește de căminul din Petroșani și cel din Hunedoara. Domnia sa dorește ca acest cămin să însemne simbolul de trai bun, viitorilor meșteșugari, un nou edificiu înseamnă o nouă treaptă, câștigată cu trudă, și ea trebuie păstrată. / În vechime, muncitorii lucrau 18 ore, iar noaptea dormeau în pivnițe. Orice cucerire materială, adică ridicarea de cămine mari, spațioase și igienice, înseamnă o cucerire sufletească. Curente extremiste, de orice natură ar fi ele, luptele de clasă, nu pot fi decât dăunătoare atât muncitorimii, cât și țării. Este nevoie și de aceea noi ne-am luat sarcina de a da o nouă îndrumare solidă și sănătoasă muncitorimii românești. Această îndrumare se străduiește a da statului nostru muncitori însuflețiți de grija pentru propășirea țării noastre. Muncitorimea încadrată în legiurile ce le avem, ca formă o esențială parte constructivă a națiunii românești, care, alături de pătura plugărimii, aduce o cheazășie mai sigură pentru propășirea ei. / Domnul prof. Mihail Ralea spune că va da acestui mare așezământ, în centrul româ-

nesc, în care se află numele Suveranului nostru. Munca românească înseamnă un pas în pregătirea profesională, un pas în îndrumarea muncii românești. Există specialiști streini, aproape în toate marile industrii din țară. Noi va trebui să formăm elementele pentru a înlocui pe acești străini, cu pricepere, cu tot devotamentul și cu tot patriotismul. Muncitorimea are un mare protector, care este M. 8. Regele Carol al II-lea, care dorește numai dreptul pentru cei care se socotesc asupriți. / Corul și muzica au intonat Imnul Regal. / După aceea, s-a vizitat căminul de ucenici”. /

„Activitatea administrativă în județul Hunedoara. În istoricul județ al Hunedoarei, cu o suprafață de 7.695 kmp, cu 418 comune (5 urbane) și aproape 350.000 locuitori, din care peste 82 % sunt români, deci unul dintre cele mai mari județe din Transilvania și, în același timp, cel mai bogat în locuri istorice, cu vechi așezări daco-romane, a început, sub conducerea dlui col. C. Bengliu, prefectul județului, o nouă viață administrativă, prin stricta aplicare a legilor și dispozițiilor autorităților. / În același timp, dl prefect, având ca bun colaborator pe dl subprefect dr. Drăgan George, a început să reglementeze toate serviciile de sub ordinile dumisale, îndrumând funcționarii publici pe o nouă cale pentru îndeplinirea conștiincioasă a îndatoririlor lor, cu scopul de a asigura un aparat administrativ cât mai priceput, mai cinstit și mai muncitor, pus în slujba județului și a populației. / Executarea promptă și conștiincioasă a dispozițiilor mai înalte sunt controlate fie de domnia sa, fie de dl subprefect sau de alți șefi de servicii. / Pentru a putea realiza rezultatul dorit, domnia sa ține contact permanent cu șefii diferitelor servicii, puse sub ordinile dumisale, luând dispoziții prompte și salutare pentru buna funcționare a aparatului administrativ și înlăturarea piedicilor,

aplicând, în același timp, sancțiunile necesare funcționarilor lipsiți de conștiinciozitate și recalcitranți, în executarea îndatoririlor. Astfel au fost pedepsiți, cu muștrări și rețineri din salariu, mai mulți funcționari din serviciul central pretură și notariate. / O deosebită grijă a avut dl prefect Bengliu și pentru facerea bugetelor comunale, care să corespundă realităților și să fie echilibrate, examinând personal, asistat de șefii serviciilor respective, întrucât datele sunt în concordanță cu dispozițiile superioare și lipsurile comunelor”²⁴⁸.



Mulțimea adunată în fața catedralei

1940: „În ziua de Sfinții Constantin și Elena, s-a sfințit, aici, cea mai impunătoare catedrală ortodoxă din România, zidindu-se actul de temelie din unghiul altarului. Monumentalitatea ei a lăsat o impresie profundă miilor de

²⁴⁸ *Universul*, Anul 55, nr. 147, București 1938, p. 10

credincioși, adunați la praznic, în frunte cu Î. P. S. S. mitropolitul Ardealului, dr. Nicolae Bălan. Proporțiile bisericii sunt într-adevăr grandioase. Numai piatră s-a folosit aproape 200 vagoane. Apoi, sute de vagoane de ciment, fier, var și cărămidă au intrat din belșug în masivitatea locașului sfânt, menit să dăinuiască peste veacuri ca un dom puternic și uriaș al coceptiei și credinței românești.

Stilul realizat este cel bizantin, de o desăvârșită perfecție. Pentru prima oară, la noi, el a fost adaptat la dimensiuni atât de vaste și a reușit cum nu se putea mai armonios în îmbinarea estetică. / Turnul din mijlocul catedralei, care domină înălțimea **Hunedoarei**, e încadrat de alte patru mai mici. Pe ele strălucesc cruci, globuri și alte ornamentații, toate poleite cu un strat gros de aur de 24 carate. În încăperea lor, vor fi instalate, peste două zile, nouă clopote, funcționând electric și putând fi dirijate atât din altar, cât și din rotonda superioară, de către conducătorul corului. Aceste clopote, în afară de chemarea credincioșilor la liturghie și vecernie, vor constitui, în timpul slujbelor, și o orchestrație magnifică, introdusă pentru prima dată în ritualul ortodox. Ele vor executa răspunsuri liturgice, cum este, de pildă, „Ție Doamne”, iar la sfârșitul fiecărui serviciu divin, „Trăiască Regele!”. În Europa e a cincea biserică prevăzută cu clopote în stare să execute partituri religioase pe note, două aflându-se în Franța, a treia în Anglia și a patra în Germania. / La îmbucătura turnurilor cu zidurile, încep decorațiile sculptate în piatră, printr-un brâu masiv de dantelă, ce împrejmuiește biserica. Alte dantelării măiestre în piatra albă și granit brun șerpuiesc, în chenar, la geamuri, ornamează intrările și întreaga parte exterioară, imprimând zidurilor căldura motivului românesc și relieful simbolurilor ortodoxe. / Deo-

sebit de impresionante sunt mozaicurile. Catedrala are trei intrări. Pe fiecare portal, au fost adaptate icoane enorme, în mozaic; înalte până la cupole, care dau catedralei o măreție unică în podoabe. Pe frontalul principal, mozaicul reprezintă pe Sfinții Constantin și Elena, executați de doamna Nina Arbore, într-un colorit de autenticitate bizantină și tratați cu o remarcabilă sobrietate picturală. **Catedrala din Hunedoara** dispune de cea mai bogată colecție de mozaicuri din șirul bisericilor noastre. În afară de frontaturi, un brâu de sfinți, lucrați în mozaic, o înconjoară pe toate tâmplile ei, împrumutându-se cu succes genul decorativ al mănăstirilor clădite pe vremea lui Ștefan cel Mare. / Majestoase sunt și intrările. Ele sunt deschise de un șir de trepte, întinse pe întreaga fațadă, de coloane puternice, sculptate în piatră și marmură, și de porți masive.

Interiorul este tot atât de grandios. Grandios prin spațiul enorm, care a rămas liber credincioșilor, prin cupola care domină, deasupra altarului, în dimensiuni covârșitoare, prin lumina abundentă, care se revarsă printre ziduri, prin enormele lespezi de marmură, care acoperă podeaua de ciment și sculpturile de piatră, introduse pentru prima oară în interioarele bisericilor noastre. Altarul este lucrat în marmoră verde și albă și împodobit cu icoane în mozaic. Cei patru evangheliști, așezați în rotunda cupolei, sunt sculptați în piatră și legați cu un brâu de florete sculptate tot în piatră.

Arhitectura modernă a adus și o inovație. Catedrala are subsol Un subsol enorm, unde se poate instala o bibliotecă de sute de mii volume, precum arhivele parohiale și tezaurul bisericesc. Într-un colț, în fața unui zid gros de patru metri, funcționează cuptorul pentru încăl-

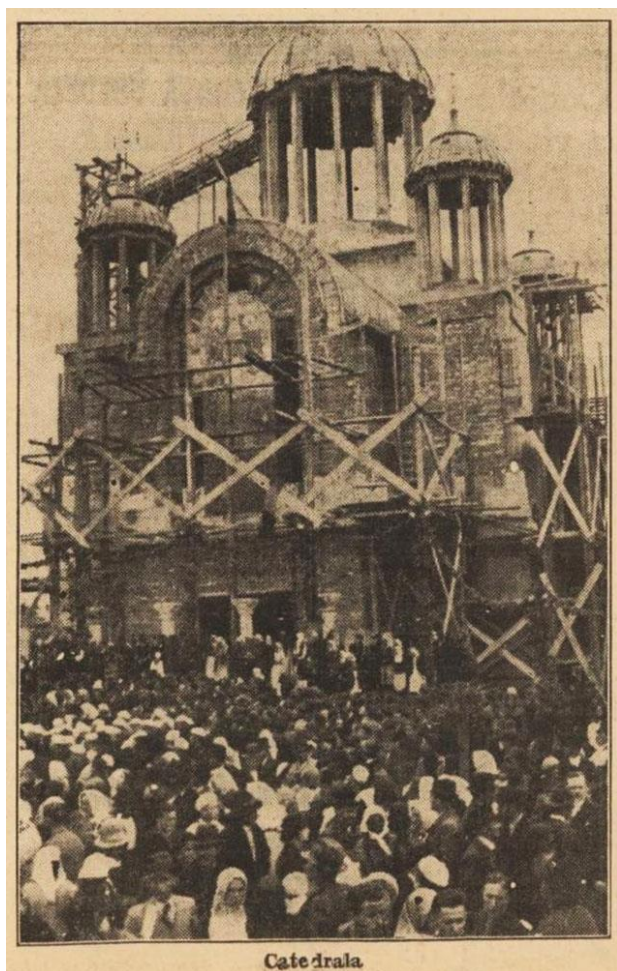
zirea bisericii, prin calorifere. / Iată o prezentare sumară a celei mai mari și frumoase catedrale ortodoxe. Ea străjuiește în locul cel mai potrivit din **Hunedoara**, iar ctitorul care se străduiește, de șase ani, pentru împlinirea nobilei fapte, este dl Constantin Bursan, fost deputat și membru în consiliul superior al Frontului Renașterii Naționale. Zidirea catedralei se adaugă la o nesfârșită serie de danii, făcute județului Hunedoara. Domnia sa a înființat și a înzestrat un număr de 70 școli, a zidit și a făcut daruri prețioase la un număr tot atât de mare de biserici. De asemenea, din generozitatea și grija sa, acest județ neaoș românesc, are cele mai importante opere de folos obștesc. Catedrala s-a ridicat alături de monumentalul palat administrativ, înfăptuit și acesta, acum câțiva ani, prin străduințele domnului Constantin Bursan”²⁴⁹.

„**Actul de sfințire.** / Dl I. Brâncoveanu citește pergamentul actului de sfințire, care are următorul cuprins:

„Astăzi, în a douăzeci și una zi a lunii mai și anul de la Domnul Hristos 1940, s-a așezat piatra de temelie a bisericii cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din orașul **Hunedoara**, ținutul Timiș. / Aceasta, în zilele de fericită și statornică domnie a Majestății Sale Regelui Carol al II-lea, ocrotitor și sprijinitor de zidiri mântuitoare de credință și pace, Moștenitor de Tron fiind Alteța Sa Principele Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia; sub arhipăstorirea Mitropolitului Ardealului, dr. Nicolae Bălan; Președinte al Consiliului de miniștri fiind dl consilier regal Gheorghe Tătărăscu, ministrul cultelor dl profesor Ștefan Ciobanu, rezident regal al ținutului Timiș, dl Al. Marta, prefect al județului Hunedoara dl colonel C. Bengliu, pri-

²⁴⁹ *Universul*, Anul 57, nr. 141, București 1940, p. 7

mar al oraşului dl Petre Perian; membri în comitetul de construcţie fiind preşedinte protopop Suci Nicolae, membrii domnii Bejan Valer, Brâncoveanu Ion, inginer Curcubată Dionisie, dr. Popovici Ioan, Țintea Nicolae.



Cu adevărat, această sfântă biserică a fost începută în anul Domnului 1939, și în curs de desăvârșire astăzi, cu ostoirea și sprijinul bunilor creștini și români, domnul Constantin Bursan și doamna Alexandrina Bursan, care, timp de șase ani, cu o străduință fără seamă, au adunat banii trebuincioși construirii acestui sfânt locaș... / Meșter al frumosului locaș dumnezeiesc este arhitectul Patriarhiei Române, domnul Ionescu Berechet, iar înălțător al zidurilor, priceputul constructor, inginer Emil Prager"... / Solemnitatea a luat sfârșit la ora 2 d. a., după care s-a servit masa la casina din Hunedoara”²⁵⁰.



HUSUSĂU

vezi VALEA LUNGĂ, județul Sibiu.

²⁵⁰ Ibidem

Cuprins

HĂDĂRENI , județul Mureș, p. 4
HĂGHIG , județul Covasna p. 11
HĂLMĂGEL , județul Arad p. 19
HALMĂJD , județul Sălaj p. 58
HALMEU , județul Satu Mare p. 61
HĂPRIA , județul Alba p. 66
HĂRĂNGLAB , județul Mureș p. 80
HĂRĂSTEȘ , județul Cluj p. 86
HĂRĂU , județul Hunedoara p. 89
HARINA , județul Bistrița-Năsăud p. 94
HĂRMAN , județul Brașov p. 97
HĂRNICEȘTI , județul Maramureș p. 101
HARUMPREDE , județul Caraș-Severin p. 109
HĂȘDATE , județul Cluj p. 109
HAȘFALĂU , județul Mureș p. 110
HATEG , județul Hunedoara p. 111
HENIG , județul Alba p. 135
HERCULANE , județul Caraș-Severin p. 141
HERECLEANI , județul Sălaj p. 142
HEREPEA , județul Mureș p. 144
HERIA , județul Alba p. 148
HIDA , județul Sălaj p. 152
HIDIȘIU , județul Cluj p. 158
HODAC , județul Mureș p. 161

HODIG, județul Sălaj p. 190
HODOD, județul Satu Mare p. 201
HOGHILAG, județul Sibiu p. 205
HOMOROD, județul Brașov p. 209
HOTENI, județul Maramureș p. 221
HUEDIN, județul Cluj p. 230
HUNEDOARA p. 273
HUSUSĂU județul Sibiu p. 309

Cuprins, p. 310



Ei!, dar despre cetitor, iacă ce zice Thiers:

„Această ființă curioasă, care voiește să știe tot,
dar n-are răbdare să învețe tot.



Să știu, tot fără să îmi dau silință de vreo atențiune.
Iată lectorul, iată omul, iată-ne pe noi toți!”.